

T.C.
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANA BİLİM DALI

EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLERİN DOĞRUDAN YABANCI
YATIRIMLARA ETKİSİ: SEÇİLMİŞ ÜLKELERİN AMPİRİK
ANALİZİ

MALİYE YÜKSEK LİSANS TEZİ

DİLARA DEMİRKAN

TEZ DANIŞMANI

Dr. Öğr. Üyesi Nisa Yazıcı Aydemir

BOLU, TEMMUZ 2025

KABUL VE ONAY SAYFASI

Dilara DEMİRKAN tarafından hazırlanan “**EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLERİN DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARA ETKİSİ: SEÇİLMİŞ ÜLKELERİN AMPİRİK ANALİZİ**” adlı tez çalışması jürimiz tarafından Maliye Ana Bilim Dalı Maliye Yüksek Lisans Programında Yüksek Lisans Tezi olarak oy birliği ile kabul edilmiştir. 28/07/2025

Jüri Üyeleri

İmza

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Nisa YAZICI AYDEMİR
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

.....

Üye
Prof. Dr. Ali Osman SOLAK
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

.....

Üye
Doç. Dr. Gonca GÜNGÖR GÖKSU
Sakarya Üniversitesi

.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Onayı

Prof. Dr. İbrahim KÜRTÜL
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu ve Şablonuna uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
 - Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
 - Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
 - Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
 - Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir
- aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Teze ilişkin Turnitin adlı programında enstitü müdürlüğünce belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan benzerlik raporuna göre, tezin benzerlik oranı %30'u geçmemektedir.

.....

DİLARA DEMİRKAN

ÖZET

**EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLERİN DOĞRUDAN YABANCI
YATIRIMLARA ETKİSİ: SEÇİLMİŞ ÜLKELERİN AMPİRİK ANALİZİ
YÜKSEK LİSANS TEZİ
DİLARA DEMİRKAN
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANA BİLİM DALI
MALİYE YÜKSEK LİSANS PROGRAMI
(TEZ DANIŞMANI: DR. ÖĞR. ÜYESİ NİSA YAZICI AYDEMİR)**

BOLU, TEMMUZ - 2025

XIII + 257 sayfa

Doğrudan yabancı yatırımlar (DYY), bir ülkeye uzun vadeli sermaye girişi olarak tanımlanmaktadır. Bu yatırımları etkileyen faktörlerin doğru belirlenmesi, yatırım ortamının geliştirilmesi ve kalkınma için önemlidir. Ekonomik özgürlükler; mülkiyet haklarının korunduğu, serbest piyasa düzeninin işlediği ve bireylerin ekonomik kararlarını özgürce alabildiği bir yapıyı ifade etmektedir. Bu yapı, ülkelerin DYY çekme kapasitesini doğrudan etkileme potansiyeline sahiptir.

Çalışmanın amacı, ekonomik özgürlüklerin ve bu özgürlüğü oluşturan alt bileşenlerin DYY üzerindeki etkisini panel veri analizi yöntemiyle incelemek; bu etkinin ülkelerin gelir düzeylerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını değerlendirmektir. Bu çalışmada, 1996-2024 dönemi verileriyle 174 ülke, dört farklı gelir grubuna ayrılarak incelenmiş; ekonomik özgürlüğün - hem genel endeks düzeyinde hem de ekonomik özgürlüğü meydana getiren dört temel unsur olan hukukun üstünlüğü, hükümetin büyüklüğü, düzenleyici verimlilik ve serbest piyasa özelinde - DYY üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir.

Analiz sonuçları, ekonomik özgürlüğün DYY üzerinde genel olarak pozitif bir etkisi olduğunu ortaya koysa da bu etki tüm alt bileşenler ve gelir grupları için geçerli değildir. Bazı bileşenler anlamlı ve olumlu etkiler gösterirken, bazıları için anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Özellikle hukukun üstünlüğü, hükümetin büyüklüğü, düzenleyici verimlilik ve piyasa serbestliği gibi alanlarda kullanılan değişkenlerin etkisi, alt ve üst gelir grupları arasında belirgin şekilde farklılık göstermektedir.

ANAHTAR KELİMELER: Ekonomik özgürlük, Doğrudan yabancı yatırım, Gelir grupları, Ampirik Analiz, Panel Veri Analizi

ABSTRACT

THE IMPACT OF ECONOMIC FREEDOMS ON FOREIGN DIRECT INVESTMENTS: AN EMPIRICAL ANALYSIS OF SELECTED COUNTRIES

MASTER THESIS

DİLARA DEMİRKAN

BOLU ABANT İZZET BAYSAL UNIVERSITY

INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES

DEPARTMENT OF PUBLIC FINANCE

(SUPERVISOR: ASSIST. PROF. DR. NİSA YAZICI AYDEMİR)

BOLU, JULY 2025

XIII + 257 pages

Foreign direct investment (FDI) is defined as the long-term inflow of capital into a country. Accurately identifying the factors influencing these investments is essential for improving the investment climate and promoting economic development. Economic freedoms refer to a structure in which property rights are protected, market mechanisms operate freely, and individuals are able to make economic decisions without undue restrictions. Such a framework has the potential to directly affect a country's ability to attract FDI.

The aim of this study is to examine the impact of economic freedoms and their subcomponents on FDI using the panel data analysis method and to evaluate whether this impact varies according to the income levels of countries. In this context, data from 174 countries for the period 1996–2024 were analyzed by categorizing the countries into four income groups. The effects of economic freedom—both at the overall index level and in terms of its four main components, namely rule of law, government size, regulatory efficiency, and open markets—on FDI were assessed.

Although the analysis results indicate that economic freedom generally has a positive effect on FDI, this effect does not hold for all subcomponents and income groups. Some components show significant and positive effects, while no meaningful relationship is found for others. In particular, the impact of variables related to the rule of law, government size, regulatory efficiency, and market openness varies significantly between low- and high-income groups.

KEYWORDS: Economic freedom, Foreign direct investment, Income groups, Empirical Analysis, Panel Data Analysis

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
HARİTA LİSTESİ	viii
TABLO LİSTESİ	ix
GRAFİK LİSTESİ	x
KISALTMA VE SEMBOLLER LİSTESİ	xii
TEŞEKKÜR.....	xiii
1. GİRİŞ.....	1
2. BİRİNCİ BÖLÜM: DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR VE EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLER: TEORİK ÇERÇEVE	6
2.1 Yabancı Yatırım Kavramı.....	6
2.2 Doğrudan Yabancı Yatırım Kavramı.....	7
2.2.1 Doğrudan Yabancı Yatırım Türleri	9
2.2.2 Doğrudan Yabancı Yatırımları Açıklamaya Yönelik Teoriler	12
2.2.2.1 Tam Rekabet Piyasasına Dayanan Teoriler	13
2.2.2.2 Eksik Rekabet Piyasasına Dayanan Teoriler	14
2.2.3 Doğrudan Yabancı Yatırımları Etkileyen Faktörler	19
2.3 Özgürlük Kavramı	27
2.4 Ekonomik Özgürlük Kavramı.....	29
2.4.1 Ekonomik Özgürlüklerin Ölçülmesi.....	34
2.4.2 Heritage Vakfı Ekonomik Özgürlük Endeksi ve Bileşenleri.....	36
2.4.3 Fraser Enstitüsü Ekonomik Özgürlük Endeksi ve Bileşenleri.....	47
2.5 Literatür Taraması	50
2.5.1 Ekonomik Özgürlük ve Doğrudan Yabancı Yatırım Arasındaki İlişkiyi Teorik Açıdan İnceleyen Çalışmalar	50
2.5.2 Ekonomik Özgürlük ve Doğrudan Yabancı Yatırım Arasındaki İlişkiyi İnceleyen Ampirik Çalışmalar	52
2.6 Araştırma Hipotezleri	70
3. İKİNCİ BÖLÜM: EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLERİN DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN BETİMSSEL İSTATİSTİKLERİ	76
3.1 Ekonomik Özgürlük Endeksi ve Alt Bileşenlerinin Eğilimleri	76
3.2 Makroekonomik İstikrar Göstergeleri	98
3.3 Mali Göstergeler	110
3.4 Dış Ticaret ve Demografik Göstergeler.....	128
3.5 Kurumsal ve Politik Göstergeler	145

4. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLERİN DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN EKONOMETRİK ANALİZİ	162
4.1 Seçilmiş Ülkeler Üzerine Ampirik Analiz	162
4.1.1 Araştırmanın Amacı ve Kapsamı.....	162
4.1.2 Örneklem ve Veri Seti	164
4.2 Yöntem	173
4.2.1 Panel Veri Analizi.....	173
4.2.2 Panel Veri Modelleri.....	174
4.2.2.1 Sabit Etkiler ve Rassal Etkiler Modeli	174
4.2.2.2 Model seçimi: Hausman testi	176
4.2.3 Varyans Sınamaları Testleri.....	178
4.2.3.1 Heteroskedastisite Testleri.....	179
4.2.3.2 Otokorelasyon Testleri	182
4.2.3.3 Normal Dağılım Testleri.....	186
4.2.3.4 Çoklu Doğrusal Bağlantı Testi	189
4.2.4 Driscoll ve Kraay Tahmincisi	196
4.2.5 White-Clustered Robust Standart Hatalar Tahmincisi.....	196
4.2.6 Tüm Ülkeler için Tahminler	198
4.2.7 Alt Gelir Grubu Ülkeler için Tahminler	207
4.2.8 Alt-Orta Gelir Grubu Ülkeler için Tahminler.....	214
4.2.9 Üst-Orta Gelir Grubu Ülkeler için Tahminler	220
4.2.10 Üst Gelir Grubu Ülkeler için Tahminler.....	227
5. SONUÇ ve ÖNERİLER.....	238
KAYNAKLAR.....	247

HARİTA LİSTESİ

Sayfa

Harita 2.1. Ülkelerin Ekonomik Özgürlük Puanlandırmaları	38
---	----

TABLO LİSTESİ

Sayfa

Tablo 2.1. Temel Endekse Göre Ekonomik Özgürlük Göstergeleri	35
Tablo 2.2. Heritage Vakfı Endeks Bileşenleri.....	37
Tablo 2.3. Heritage Vakfı'na Göre Ekonomik Özgürlük Puanlandırılması.....	37
Tablo 2.4. Ampirik Literatür Özeti.....	50
Tablo 4.1. Ülke Grupları	165
Tablo 4.2. Analizde Kullanılan Değişkenler	166
Tablo 4.3. Betimsel İstatistiklerin Özeti.....	168
Tablo 4.4. Değişkenler Arası Korelasyon Matrisi.....	171
Tablo 4.5. Hausman Testleri	177
Tablo 4.6. Heteroskedastisite Testleri	180
Tablo 4.7. Sabit Etkiler için Otokorelasyon Testi (Wooldridge Testi)	184
Tablo 4.8. Rassal Etkiler İçin Otokorelasyon Testi (Durbin-Watson testi ve Baltagi-Wu testi).....	185
Tablo 4.9. Normal Dağılım Testi (D'Agostino, Belanger ve D'Agostino'nun Testi).....	187
Tablo 4.10. Çoklu Doğrusal Bağlantı (Multicollinearity) Testi (Varyans Büyütme Faktörü)	190
Tablo 4.11. Panel Veri Analizi Ön Test Bulguları ve Model Tercihi	193
Tablo 4.12. Tüm Ülkeler İçin Tahmin Sonuçları (Driscoll-Kraay ve White-Clustered Robust).....	198
Tablo 4.13. Alt Gelir Grubu İçin Tahmin Sonuçları (Driscoll-Kraay ve White-Clustered Robust).....	207
Tablo 4.14. Alt-Orta Gelir Grubu İçin Tahmin Sonuçları (Driscoll-Kraay ve White-Clustered Robust).....	214
Tablo 4.15. Üst-Orta Gelir Grubu İçin Tahmin Sonuçları (Driscoll-Kraay ve White-Clustered Robust).....	220
Tablo 4.16. Üst Gelir Grubu İçin Tahmin Sonuçları (Driscoll-Kraay ve White-Clustered Robust).....	227

GRAFİK LİSTESİ

Sayfa

Grafik 2.1. 12 Alt Bileşenlerin Küresel Görünümü	39
Grafik 3.1. Tüm Ülkeler ve Gelir Gruplarına Göre Yıllık Ortalama Ekonomik Özgürlük Endeksi	77
Grafik 3.2. Tüm Ülkelere Göre Yıllık Ortalama Ekonomik Özgürlük Endeksi ve Alt Bileşenleri	80
Grafik 3.3. Tüm Ülkeler ve Gelir Gruplarına Göre Yıllık Ortalama DYY Eğilimleri.....	89
Grafik 3.4. Tüm Ülkeler İçin EÖE ve DYY Arasındaki İlişkiyi Gösteren Regresyon Çizgisi ve Dağılım Grafiği.	94
Grafik 3.5. Tüm Gelir Grupları İçin Ortalama EÖE ve DYY Eğilimleri	96
Grafik 3.6. Tüm Ülkeler ve Gelir Gruplarına Göre Yıllık Ortalama Enflasyon Oranı.....	99
Grafik 3.7. Tüm Ülkelere Göre Yıllık Ortalama Enflasyon ve DYY Eğilimleri	101
Grafik 3.8. Tüm Gelir Gruplarına Göre Yıllık Ortalama Enflasyon ve DYY Eğilimleri.....	102
Grafik 3.9. Tüm Ülkeler ve Gelir Gruplarına Göre Yıllık Ortalama İşsizlik Oranı	105
Grafik 3.10. Tüm Ülkelere Göre Yıllık Ortalama İşsizlik ve DYY Eğilimleri	106
Grafik 3.11. Tüm Gelir Gruplarına Göre Yıllık Ortalama İşsizlik ve DYY Eğilimleri.....	107
Grafik 3.12. Tüm Ülkeler ve Gelir Gruplarına Göre Yıllık Ortalama Kurumlar Vergisi Oranı	110
Grafik 3.13. Tüm Ülkelere Göre Yıllık Ortalama Kurumlar Vergisi Oranı ve DYY Eğilimleri	112
Grafik 3.14. Tüm Gelir Gruplarına Göre Yıllık Ortalama Kurumlar Vergisi Oranı ve DYY Eğilimleri	113
Grafik 3.15. Tüm Ülkeler ve Gelir Gruplarına Göre Yıllık Ortalama Kişi Başına Düşen Milli Gelir	116
Grafik 3.16. Tüm Ülkelere Göre Yıllık Ortalama Kişi Başına Düşen Milli Gelir ve DYY Eğilimleri	117
Grafik 3.17. Tüm Gelir Gruplarına Göre Yıllık Ortalama Kişi Başına Düşen Milli Gelir ve DYY Eğilimleri	118
Grafik 3.18. Tüm Ülkeler ve Gelir Gruplarına Göre Yıllık Ortalama Vergi Gayreti.....	121
Grafik 3.19. Tüm Ülkelere Göre Yıllık Ortalama Vergi Gayreti ve DYY Eğilimleri.....	123
Grafik 3.20. Tüm Ülkeler ve Gelir Gruplarına Göre Yıllık Ortalama Vergi Gayreti ve DYY Eğilimleri	126
Grafik 3.21. Tüm Ülkeler ve Gelir Gruplarına Göre Yıllık Ortalama İhracat Oranı	129
Grafik 3.22. Tüm Ülkelere Göre Yıllık Ortalama İhracat Oranı ve DYY Eğilimleri.....	131
Grafik 3.23. Tüm Gelir Gruplarına Göre Yıllık Ortalama İhracat Oranı ve DYY Eğilimleri.....	134
Grafik 3.24. Tüm Ülkeler ve Gelir Gruplarına Göre Yıllık Ortalama Nüfus	136

Grafik 3.25. Tüm Ülkelere Göre Yıllık Ortalama Nüfus ve DYY Eğilimleri	141
Grafik 3.26. Tüm Gelir Gruplarına Göre Yıllık Ortalama Nüfus ve DYY Eğilimleri	143
Grafik 3.27. Tüm Ülkeler ve Gelir Gruplarına Göre Yıllık Ortalama Siyasi İstikrar	146
Grafik 3.28. Tüm Ülkelere Göre Yıllık Ortalama Siyasi İstikrar ve DYY Eğilimleri	149
Grafik 3.29. Tüm Gelir Gruplarına Göre Yıllık Ortalama Siyasi İstikrar ve DYY Eğilimleri	151
Grafik 3.30. Tüm Ülkeler ve Gelir Gruplarına Göre Yıllık Ortalama GSYH Değişim	154
Grafik 3.31. Tüm Ülkelere Göre Yıllık Ortalama GSYH Değişim ve DYY Eğilimleri	156
Grafik 3.32. Tüm Gelir Gruplarına Göre Yıllık Ortalama GSYH Değişim ve DYY Eğilimleri	159

KISALTMA VE SEMBOLLER LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ARGE	: Araştırma ve Geliştirme
ASEAN	: Güneydoğu Asya Uluslar Birliği
BEPS	: Matrah Aşındırma ve Kar Aktarımı
BRICS	: Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika
CIA	: Central Intelligence Agency
COSCO	: China Ocean Shipping Company
ÇDB	: Çoklu Doğrusal Bağlantı
ÇUŞ	: Çok Uluslu Şirket
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DYY	: Doğrudan Yabancı Yatırım
EFW	: Economic Freedom of the World
EFI	: Economic Freedom Index
EÖE	: Ekonomik Özgürlük Endeksi
EPU	: Ekonomik ve Politik Risk Endeksi
ESG	: Environmental, Social, Governance
FE	: Sabit Etkiler
FEM	: Sabit Etkiler Modeli
GSYH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
IMF	: Uluslararası Para Fonu
KDV	: Katma Değer Vergisi
KOBİ	: Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
OECD	: Ekonomik İş birliği ve Kalkınma Örgütü
OLI	: Mülkiyet Konumsal İçselleştirme
RE	: Rassal Etkiler
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TDK	: Türk Dil Kurumu
UNCTAD	: Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
VIF	: Varyans Büyütme Faktörü
YOİKK	: Yatırım Ortamını İyileştirme Koordinasyon Kurulu

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın şekillenmesinde, her anımda yolumu aydınlatan; yalnızca bir danışman değil, aynı zamanda sabrıyla, bilgeliğiyle ve içten desteğiyle bana güven veren kıymetli hocam Doktor Öğretim Üyesi Nisa YAZICI AYDEMİR'e en derin teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca, bu süreçte moral veren yaklaşımı ve hoş sohbetiyle bana her zaman destek olan, çok değerli eşi Doktor Öğretim Üyesi İlhan AYDEMİR hocama da gönülden teşekkür ederim.

Akademik birikimi ve derin sohbetleriyle bana her zaman ilham veren saygıdeğer hocam Prof. Dr. Tarık VURAL hocama; bakış açımı genişleten ve katkılarıyla yolumu aydınlatan kıymetli hocam Prof. Dr. Ali Osman SOLAK hocama; bilgi ve deneyimleriyle akademik yolculuğuma yön veren, kendisinden çok şey öğrenme fırsatı bulduğum değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Yüksel ÇAĞDAŞ'a ve tez sürecimin yön bulmasında katkıda bulunan değerli hocam Doç. Dr. Gonca GÜNGÖR GÖKSU hocama içten teşekkürlerimi sunarım.

Hayatımın her anında yanımda olan, maddi ve manevi destekleriyle bana güç veren, kıymetli babam Orhan'a ve canım annem Şehriban'a en derin teşekkürlerimi sunuyorum.

Her daim yanımda olan; sabırları, destekleri ve içten motivasyonlarıyla bu süreci daha güçlü ve anlamlı kılan sevgili ablam Dilan'a ve kardeşim Didem'e teşekkür ederim. Ve en çok da beni bugüne getiren kendime teşekkür ederim.

1. GİRİŞ

Küresel ölçekte finansal serbestleşmenin yaygınlaşması, DYY dağılımında yapısal dinamiklerin belirleyiciliğini artırmıştır. 1980’li yıllardan itibaren serbest piyasa ekonomisinin küresel düzlemde yaygın uygulama alanı bulmasıyla, sermayenin sınır ötesi hareketliliği hız kazanmış; ticaretin serbestleştirilmesi, gümrük duvarlarının kaldırılması, teknolojik altyapıların gelişimi ve iletişim maliyetlerinin düşmesi, sermayenin dünya genelinde daha kolay ve hızlı bir şekilde dolaşımını mümkün hale gelmiştir. DYY’ler, ekonomik büyümenin desteklenmesinin ötesinde bilgi ve teknoloji aktarımı, yeni yönetim anlayışlarının benimsenmesi, dış pazarlara erişimin kolaylaşması ve üretkenliğin artması gibi birçok alanda etkili olmuştur. Yatırım kararlarını belirleyen unsurlar arasında vergi oranları ve işgücü maliyetlerinin yanı sıra hukuk sisteminin sağlamlığı, mülkiyet haklarının korunması, bürokratik süreçlerin işleyişi ve piyasa düzeninin şeffaflığı da belirleyici olmaktadır. Bu bağlamda, ekonomik özgürlük kavramı, DYY’yi etkileme potansiyeline sahip temel öğelerden biri olarak öne çıkmaktadır.

Ekonomik özgürlük; bireylerin mülkiyet haklarının güvence altına alındığı, piyasa mekanizmasının serbest işlediği ve ekonomik kararların bireylerin tercihine bırakıldığı bir yapıyı ifade etmektedir. Bu doğrultuda, Heritage Vakfı tarafından geliştirilen Ekonomik Özgürlük Endeksi (EÖE), ülkelerin ekonomik sistemlerindeki özgürlük düzeyini ölçmeye yönelik en yaygın ve kapsamlı araçlardan biri olarak öne çıkmaktadır. 1995 yılından bu yana her yıl yayınlanan endeks, ülkeleri ekonomik özgürlüğün dört temel unsuru çerçevesinde toplamda 12 ekonomik özgürlük alt bileşeni altında ölçmektedir. Bu temel unsurlar ve ilgili alt bileşenler şu şekildedir; 1) hukukun üstünlüğü: mülkiyet hakları, yargı etkinliği, hükümet dürüstlüğü, 2) hükümet büyüklüğü: vergi yükü, kamu harcamaları, mali sağlamlık, 3) düzenleyici verimlilik: iş özgürlüğü, emek özgürlüğü, parasal özgürlük, 4) serbest piyasalar: ticaret özgürlüğü, yatırım özgürlüğü ve finansal özgürlük. Bu bileşenler yalnızca yatırımcılar için değil, genel ekonomik istikrar ve yönetişim açısından da kritik öneme sahiptir. Ekonomik özgürlüğün temel unsurlarının ve alt bileşenlerinin DYY üzerinde farklı etkiler yaratma ihtimali, bunların tek tek ele alınarak incelenmesini gerekli kılmaktadır. Bu açıdan, her bir bileşenin ayrı ayrı analiz edilmesi, yabancı yatırım kararlarını şekillendiren yapısal faktörlerin daha kapsamlı ve derinlemesine anlaşılmasına katkı sağlamaktadır.

Bununla birlikte, ülkelerin farklı ekonomik özgürlük unsurlarının düzeylerine yatırım kararlarını yönlendirecek biçimde yaklaşımları, kaynak kullanımının etkinliğini artırmakla kalmayıp, uzun vadede ekonomik istikrarı ve toplumsal refahı da destekleyecektir. DYY'yi teşvik eden özgürlükçü ekonomik yapılar sayesinde, dışa açık, rekabetçi ve yenilikçi bir üretim modeli oluşturmak mümkün hale gelmektedir. Ekonomik özgürlükler ve DYY arasındaki ilişkinin daha sağlıklı kurulabilmesi için, ülkelerin bu alanlara yönelik yapısal reformlarını gelir gruplarına ve gelişmişlik düzeylerine uygun biçimde planlaması gerekmektedir. Farklı gelir seviyesindeki ülkelerde ekonomik özgürlüğün alt bileşenlerinin yatırım üzerindeki etkileri farklılık gösterebileceğinden dolayı politika yapıcılar tarafından bu farklılıkların dikkate alınması ve ekonomik özgürlük bileşenlerinin bütüncül bir yaklaşımla ele alınması büyük önem taşımaktadır.

Araştırmanın Amacı ve Sorusu

Bu tez çalışmasının temel amacı, ekonomik özgürlüklerin ve bu özgürlüğü oluşturan alt bileşenlerinin DYY üzerindeki etkisini panel veri analizi yöntemiyle incelemek ve bu etkinin ülkelerin gelir düzeylerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını değerlendirmektir.

Bu çalışmanın temel araştırma sorusu; ekonomik özgürlükler ve bu özgürlüğü oluşturan alt bileşenlerin DYY kararları üzerinde anlamlı ve sistematik bir etki yaratıp yaratmadığıdır. Eğer böyle bir etki mevcutsa, bu etkinin farklı gelir gruplarındaki ülkelere benzer biçimde ortaya çıkıp çıkmadığı da araştırmanın temel sorgularından biridir. Bu kapsamda, yalnızca ekonomik özgürlüğün genel düzeydeki etkisi değil; aynı zamanda alt bileşenlerin her birinin DYY üzerindeki etkisi ve bu etkilerin ülkelerin gelir düzeyine göre farklılaşıp farklılaşmadığı ayrıntılı biçimde analiz edilmiştir.

Araştırmanın Önemi ve Özgün Yönü

Küreselleşmeyle sermayenin uluslararası hareketliliği artarken, DYY'ler ülkelerin ekonomik büyüme ve kalkınma stratejilerinde merkezi bir rol oynamaya başlamıştır. Ancak bu yatırımların hangi faktörler doğrultusunda yönlendiği konusu, ekonomik literatürde halen tartışmalı bir alan olmaya devam etmektedir. Ekonomik özgürlük yalnızca genel bir kavram olarak değil; mülkiyet haklarının korunması, hukukun üstünlüğü, yolsuzlukla mücadele, kamu harcamalarının verimliliği ve vergi politikalarının şeffaflığı gibi çok boyutlu yapısal unsurlar

aracılığıyla yatırım ortamını şekillendirmektedir. Bu nedenle, EÖE'nin alt bileşenlerinin ayrı ayrı analiz edilerek DYY üzerindeki etkilerinin ortaya konulması hem akademik açıdan hem de uygulama düzeyinde büyük önem taşımaktadır. Ayrıca bu tez çalışmasında, ülkelerin gelir gruplarına göre ayrıştırılması neticesinde, farklı gelir düzeylerine sahip ülkelerde ekonomik özgürlüğün yatırım kararlarını nasıl farklı şekillerde etkilediği ortaya konulmaktadır. Bu yönüyle çalışma, sadece makro düzeyde bir ilişki tespiti yapmakla kalmamakta; bununla birlikte gelir grupları temelinde özelleştirilmiş politika önerileri sunmaktadır. Çalışmanın diğer bir özgün yönü ise yalnızca ekonomik özgürlük ile yetinilmeyip, DYY'yi etkileyebilecek kontrol değişkenlerinin de modellere entegre edilerek daha sağlam ve güvenilir sonuçlara ulaşılmasının hedeflenmiş olmasıdır. Panel veri analiz yöntemi ile yapılan bu çok yönlü inceleme, sadece teorik bir katkı sunmakla kalmayıp aynı zamanda politika yapıcılar açısından da yol gösterici olabilecek niteliktedir.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın yöntemi, panel veri analizidir. Panel veri yöntemi, hem yatay kesit (ülkeler) hem de zaman boyutunu (yıl) aynı anda analiz etme olanağı sunarak ekonometrik analiz açısından güçlü ve esnek bir zemin sağlamaktadır. Bu çalışmada, 174 ülkenin 1996–2024 yıllarına ait 29 yıllık verisinden oluşan geniş bir panel veri seti kullanılmıştır. Araştırma hipotezlerini test ederken hangi panel veri yaklaşımının (sabit etkiler mi yoksa rassal etkiler mi) tercih edilmesi gerektiğini belirlemek üzere Hausman testi uygulanmıştır. Model doğrulama aşamalarında ise heteroskedastisite, otokorelasyon, çoklu doğrusal bağlantı ve normal dağılım gibi temel varsayımlar test edilmiş ve bulgular doğrultusunda uygun düzeltici tahminciler tercih edilmiştir. Analizlerin güvenilirliğini ve sağlamlığını artırmak amacıyla sabit etkiler modellerinde Driscoll-Kraay standart hataları, rassal etkiler modellerinde ise White-Clustered robust standart hatalar tercih edilmiştir.

Bununla birlikte, EÖE'nin 12 alt bileşeni, bağımsız değişken olarak ayrı ayrı regresyon analizlerine tabi tutulmuştur. Ayrıca modele işsizlik, enflasyon, vergi gayreti, ihracat, nüfus, kişi başı gelir, GSYH büyüme, siyasi istikrar, kurumlar vergisi gibi DYY'yi etkileyebilme potansiyeli olan farklı kontrol değişkenleri dahil edilmiştir. Son olarak ülkeler gelir gruplarına ayrılarak her bir grup için ayrı modeller kurulmuş, böylece muhtemel etkilerin homojenliği test edilmiştir.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmanın sınırlılıkları arasında ilk olarak, ekonomik özgürlüklerin alt bileşenlerine ilişkin veriler tüm yılları kapsayacak şekilde düzenli olarak yayımlanmadığı için gözlem eksiklikleri oluşmuştur. Emek özgürlüğü verisi yalnızca 2006 yılından itibaren; yargı etkinliği ve mali sağlamlık değişkenleri ise 2016 yılından itibaren yayımlanmaya başlamıştır. Bu nedenle, bazı değişkenlerin analize dahil edildiği yıl aralıkları diğerlerinden daha kısa tutulmak zorunda kalmıştır. Bu durum, karşılaştırmalı analizlerde gözlem sayısının azalmasına ve sonuçların istatistiksel gücünün sınırlı kalmasına yol açmıştır.

İkinci olarak, çalışmada ekonomik özgürlükleri ölçmek amacıyla yalnızca Heritage Vakfı tarafından yayımlanan EÖE ve alt bileşenleri kullanılmıştır. Gelecek araştırmalarda, her iki veri seti (Heritage Vakfı ve Fraser Enstitüsü) birlikte kullanılarak çapraz karşılaştırmalı çalışmalar yürütülmesi, kuramsal ve ampirik derinlik açısından önemli katkılar sağlayabilir.

Son olarak, çalışma örneklemindeki ülkeler gelir düzeylerine göre örnekleme dahil edilerek sınıflandırılmış ve analizler bu doğrultuda dört farklı gelir grubuna (alt, alt-orta, üst-orta ve üst gelir grupları) bağlamında yürütülmüştür. Bu sınıflama, ekonomik özgürlüklerin etkisinin gelişmişlik düzeyine göre farklılık gösterip göstermediğini analiz etme açısından avantaj sağlamış olmakla birlikte; coğrafi, kültürel ya da bölgesel farklılıkların etkisini göz ardı etmiş olabilir. Bu nedenle elde edilen bulgular, sadece gelir grubu çerçevesinde genelleştirilebilir, ancak bölgesel ya da kıtasal düzeyde genelleştirmeler yapılması dikkatle değerlendirilmelidir. Bunun yanında, gelir seviyesine göre yapılan gruplandırma çalışma örneklemine özeldir. Örnekleme dahil olan ülke sayısının değiştirilmesi durumunda ülkelerin içinde yer aldığı gelir gruplarının değişmesi söz konusu olabilir.

Araştırmanın İçeriği

Bu tez çalışması, “Ekonomik Özgürlüklerin Doğrudan Yabancı Yatırımlara Etkisi: Seçilmiş Ülkelerin Ampirik Analizi” başlığıyla, dört ana bölümden oluşmaktadır. Her bir bölüm, araştırma sorularına sistematik bir biçimde yanıt aramak amacıyla yapılandırılmıştır.

Birinci bölümde, DYY ve ekonomik özgürlük kavramlarına ilişkin kuramsal çerçeve sunulmuştur. Bu kapsamda, öncelikle DYY kavramı tanımlanmış; türleri, DYY’yi etkileyen unsurlar ve teorik yaklaşımlar detaylı olarak

incelenmiştir. Sonrasında, özgürlük kavramının tarihsel ve düşünsel gelişimi ele alınmış, ardından ekonomik özgürlük kavramı detaylandırılarak Heritage Vakfı ve Fraser Enstitüsü gibi önde gelen kuruluşlar tarafından geliştirilen endeksler çerçevesinde alt bileşenleriyle birlikte değerlendirilmiştir. Bölümün sonunda ise, ekonomik özgürlükler ile DYY arasındaki ilişkiyi inceleyen ulusal ve uluslararası literatüre yer verilmiş hem teorik hem de ampirik çalışmalar ışığında alanyazın kapsamlı şekilde tartışılmıştır.

İkinci bölüm, ekonomik özgürlükler ile DYY arasındaki ilişkinin sayısal yönünü ortaya koymak amacıyla betimsel istatistiklere ayrılmıştır. Bu bölümde, analizde kullanılan panel veri setine dair tanıtıcı bilgiler sunulmuş; değişkenlerin tanımlayıcı istatistikleri, dönemsel ve ülke gruplarına göre eğilimleri grafikler ve tablolar aracılığıyla ortaya konmuştur. Böylece, panel veri analizine zemin hazırlayacak ön değerlendirmeler yapılmıştır.

Üçüncü bölümde ise, panel veri analizine yönelik ampirik analizler yürütülmüştür. Bu doğrultuda öncelikle değişkenler detaylı biçimde tanıtılmış, ardından panel veri modellerinin varsayımları test edilerek uygun model seçimi yapılmıştır. Analizler, sabit etkiler ve rassal etkiler modelleri çerçevesinde analizler yürütülmüş; heteroskedastisite, otokorelasyon, normal dağılım ve çoklu doğrusal bağlantı gibi varsayım testleri uygulanarak bulguların geçerliliği sağlanmıştır. Ayrıca, tüm ülke grupları ve gelir düzeyine göre ayrılmış alt gruplar için ekonomik özgürlüğün ve alt bileşenlerinin DYY üzerindeki etkileri ayrı ayrı analiz edilmiştir.

Dördüncü ve son bölümde de ulaşılan bulgular çerçevesinde araştırma hipotezleri değerlendirilmiş; literatürle karşılaştırmalı olarak yorumlanarak tartışılmıştır. Bu bölümde ayrıca, politika yapıcılara yönelik somut önerilere yer verilmiş, ekonomik özgürlüklerin hangi bileşenlerinin DYY açısından daha belirleyici olduğu ve hangi alanlarda reform ihtiyacının bulunduğu vurgulanmıştır. Çalışmanın sınırlılıkları da göz önüne alınarak, sonuç ve öneriler kısmında gelecekte yapılacak araştırmalara katkı sunabilecek öneriler geliştirilmiştir.

2. BİRİNCİ BÖLÜM: DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR VE EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLER: TEORİK ÇERÇEVE

2.1 Yabancı Yatırım Kavramı

Küreselleşen dünya ile birlikte ekonomi literatüründe yabancı yatırımlar önemli bir kavram haline gelmiştir. DYY'ler, teknoloji transferi, istihdam yaratılması ve üretim temelli kalkınmanın desteklenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Ancak, birçok ülkede ulusal düzeyde yatırım harcamalarının yetersizliği, döviz ihtiyacı ve bütçe açıkları gibi kalıcı makroekonomik sorunlar, bu potansiyelin tam anlamıyla kullanılmasını engelleyebilmektedir. Bunun bir sonucu olarak pek çok ülke ekonomik ilişkilerini artırma beklentisinde ve bununla beraber küreselleşme ile birlikte ulusal planlamalarını ve ekonomi politikalarını bütünleştirerek rekabetçi piyasadaki konumlarını güçlendirmeyi hedeflemektedir (Cho, 2013: 99). Ülkelerin ekonomik büyüklüğü, üretim kapasitelerini ve dolayısıyla gelişmişlik düzeylerini gösteren önemli bir kavramdır. Bu kapasitedeki artışlar, özellikle sermaye yatırımlarıyla doğrudan orantılıdır. Ekonomik büyümeyi desteklemek için ilk olarak yurtiçi kaynaklardan sermaye elde edilmesi tercih edilse de düşük gelir seviyeleri ve yetersiz tasarruf eğilimleri gibi faktörler, ülkelerin finansman açıklarını doğrudan ya da dolaylı yabancı yatırımlara yönlendirmektedir. Bu bağlamda, milli geliri ve tasarruf oranı düşük olan ülkelerde DYY, milli tasarruf açığını kapatmada etkili bir araç olarak görülmektedir (Yılmaz, 2010: 243).

Yabancı sermaye yatırımları, iki ana kategoriye ayrılmaktadır: doğrudan ve dolaylı yatırımlar. Doğrudan yabancı yatırımlar, ülke sınırları dışındaki yatırımcıların, ilgili ülkede fabrika gibi üretim tesisleri kurmaları, şube açmaları, taşınmaz edinmeleri ya da mevcut bir şirketi tamamen veya kısmen satın almaları şeklinde gerçekleşen yatırım türüdür. Dolaylı yabancı yatırımlar ise, hisse senedi ve tahvil alımları gibi portföy yatırımlarını içermektedir (Eğilmez, 2016). Doğrudan yabancı yatırımlar ile dolaylı yabancı yatırımlar arasında farklılıklar söz konusudur. Doğrudan yabancı yatırımlar, uzun vadeli projelere odaklanırken, dolaylı yabancı yatırımlar kısa vadeli yatırımları ele almaktadır. Doğrudan yabancı yatırımlar, yatırım yapılan ülkeye teknoloji, makine ve teçhizat, döviz, yönetim ve iş kabiliyetleri gibi faktörlerin transferini yaparken; dolaylı yabancı yatırımlar yalnızca döviz girişini gerçekleştirmektedir. Buna ek olarak, dolaylı yabancı yatırımlar kısa vadeli olduğundan doğrudan yabancı yatırımlara nazaran daha geçici

nitelikte ve dalgalı bir yapıya sahiptir. Dolaylı yabancı yatırımlar yatırım yapılan ülkenin siyasi ve ekonomik koşullarına karşı daha hassas olup, ani ve öngörülemeyen sermaye hareketleri nedeniyle makroekonomik dalgalanmalara yol açabilmektedir. Buna karşılık, doğrudan yabancı yatırımlar genellikle daha istikrarlı ve uzun vadeli sermaye girişleri olarak değerlendirilmektedir. Doğrudan yabancı yatırımlar ürün/hizmet üretimi olan çok uluslu şirketler tarafından yapılırken; dolaylı yabancı yatırımlar uluslararası finansal kurumlar tarafından sağlanmaktadır (Seyidoğlu, 2013: 630; Yılmaz, 2008: 39; Chaudhuri ve Mukhopadhyay, 2014: 3; Karluk, 2013: 75).

2.2 Doğrudan Yabancı Yatırım Kavramı

DYY bir ülkenin uzun vadede ekonomik fayda elde etmek amacıyla çektiği sermaye girişleri olarak ifade edilmektedir. Özellikle ekonominin üretken sektörlerinde gerçekleşen yatırımlar, istihdamın artırılması ve ekonomik büyümeye katkı sağlamaktadır. Bununla beraber, teknolojik bilgi transferi, yerel şirketlerin verimliliğinin artırılması ve küresel rekabet gücünün güçlendirilmesi gibi alanlarda da kritik bir rol oynamaktadır. Öte yandan, DYY'lerin, doğru politikalarla desteklenmediği süreçlerde, kârın veya sermayenin yurt dışına çıkışı veya yerel şirketlerin rekabet gücünün zayıflaması gibi riskleri de beraberinde getirebileceği unutulmamalıdır (Dunning, 1988; Borensztein vd., 1998; Markusen, 2002). Rutherford, DYY'leri bir ülkenin başka bir ülkede yerel bir üretim tesisi kurması veya halihazırda olan işletmeyi devralması şeklinde gerçekleştirilen uluslararası ticari yatırımlar olarak tanımlanmıştır (Shim vd., 1995). Bir başka tanıma göre DYY'ler, yerli bir şirketin kontrolünü ele geçirmesi, yeni kurulan şirketlere sermaye temin edilmesi veya mevcut şirketlerin sermayelerini artırması şartıyla gerçekleştirilen ve teknoloji transferi, işletme yönetimi desteği, yatırımcının yönetsel kontrolünü içeren yatırımlar olarak tanımlanabilir (Karluk, 1986: 180).

Uluslararası kuruluşlar (Dünya Bankası, UNCTAD, IMF ve OECD) ve devlet kurumları (Devlet Planlama Teşkilatı ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası) gibi kurum ve kuruluşlara ait DYY tanımları da mevcuttur. World Bank'ın (2024) tanımına göre, DYY'ler yabancı bir yatırımcının, başka bir ülkede faaliyet gösteren bir işletmede yönetim kontrolünü sağlamak amacıyla %10 veya daha fazla hisse satın almasıyla gerçekleştirdiği yatırımlardır. Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı'nın (United Nations Conference on Trade and Development-

UNCTAD) tanımına göre ise, DYY'ler, bir ülkenin sınırları dışındaki kişi veya kurumların, o ülkede ticari faaliyet sürdürmek amacıyla yaptıkları sermaye yatırımları olarak ifade edilmektedir. Genellikle bu tür yatırımlar uzun vadeli projelere odaklanır ve yerel ekonomilere önemli katkılar sağlamaktadır (UNCTAD, 2024). OECD'ye göre DYY, bir yatırımcının başka bir ülkede etkinliğini sürdüren bir işletmede uluslararası düzeyde uzun süreli ortaklık kurmayı hedefleyen yatırım türü olarak ifade edilmektedir. Yatırımcının, yatırım yaptığı işletmenin hisselerinin en az %10'una sahip olması DYY olarak kabul edilirken, bu oranın altındaki hisse sahiplikleri portföy yatırımı olarak değerlendirilir (OECD, 2024; IMF, 2024). Devlet Planlama Teşkilatı'na (DPT) göre, bireyler ve işletmelerin yatırım yapmak amacıyla kaynaklarını başka bir ülkeye transfer etmesi yabancı yatırım olarak tanımlanmaktadır. DYY ise, uluslararası yatırımcıların bir ülkede yeni bir işletme açarak ya da mevcut bir yerel şirketle ortaklık sağlayarak gerçekleştirdikleri yatırımları ifade etmektedir (DPT, 2000: 1). Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'na (TCMB) göre, yabancı yatırımlar; konvertibl döviz ve efektif gibi nakit değerlerini yansıtan yatırımlar olup, aynı zamanda yabancı sermayeli kuruluşlarda tüzel ve gerçek kişilerin paylarına düşen yatırımlar, satış, temettüleri, tazminat ödemeleri ile lisans ve tasfiye, yönetim ve franchise sözleşmeleri¹ kapsamında yapılan ödemelerin transferini de içermektedir (Hazine Müsteşarlığı, 2001).

DYY'lerin meydana gelişinde, çoğunlukla yeni tesislerin açılması veya yerel şirketlerin tamamen ya da kısmen satın alınmasıyla faaliyet gösteren çok uluslu şirketler (ÇUŞ) kritik bir öneme sahiptir. Bu ÇUŞ'ların ortaya çıkışı 19. yüzyıla kadar uzanmaktadır (Wilkins, 1977). Tarihsel olarak, İngiltere merkezli önde gelen ticaret şirketleri, Asya, Hindistan, Amerika ve Hollanda'nın sömürge bölgelerinde yer almaktadır. Bu şirketler uluslararası ticari faaliyetlerin öncüleridir (Carlos ve Nicholas, 1988). Bu şirketlerin yatırımları ise İngiltere'nin yanı sıra, Latin Amerika, Afrika, Asya ve Avustralya'daki sömürge alanlarına yönelmiş ve büyük ölçüde hammadde arayışına odaklanmıştır (Gabel ve Bruner, 2003). ÇUŞ'ların kökeni 19.yüzyıl Avrupa'sına dayanmaktayken; büyük ölçekli DYY'ler ise 19. yüzyılın sonlarında ortaya çıkmıştır. Bu dönemde, ülkelerdeki milliyetçilik

¹ Franchise (veya franchising),), bir işletmenin, belirli bir marka, iş modeli ya da ürün-hizmet kullanma hakkını başka bir girişimciye (franchise alan) yetkilendirdiği ve belirli bir bedel karşılığında hizmet sunan bir iş modelidir. Türk Hukuk Sitesi. (2022). Franchising Sözleşmesi. *Türk Hukuk Sitesi*. Erişim adresi: https://www.turkhukuksitesi.com/makale_69.htm

akımları korumacı politikaların artmasına yol açmış ve bu da ÇUŞ'lerin genişleme stratejilerinin ana motivasyonu oluşturmuştur. Tüketicilerin ithal ürünler yerine yerel malları tercih etmesi, şirketleri yurt dışına yatırım yapmaya yöneltmiştir. Buna ek olarak, demiryolları ve telgraf gibi ulaşım ve iletişim alanlarındaki ilerlemeler, ÇUŞ'lerin büyümesini ve DYY'nin artmasını desteklemiştir (Wilkins, 1988). 20. yüzyılın başlarında, Birinci Dünya Savaşı'nın yol açtığı yıkım ve savaş sonrası dönemde birçok ülkede yabancılara karşı ayrımcılığa neden olan politik değişiklikler, DYY'lerdeki artışı kısıtlamıştır. Avrupalı ÇUŞ'lar, savaş öncesi yatırımlarını elden çıkarmak zorunda kalmış ve sınır ötesi faaliyetler ciddi şekilde zarar görmüştür (Dunning, 1993). 1920'lerin sonları ve 1930'ların başlarında, Büyük Buhran ve Avrupa'daki enflasyon artışları gibi olumsuz ekonomik koşullar, dünya genelinde yatırımlarda belirgin bir azalmaya yol açmıştır (Jones, 1996). İkinci Dünya Savaşı sonrasında, ABD'nin liderliğinde gerçekleşen teknoloji ve iletişim alanındaki gelişmeler, ekonomik ve politik istikrarın sürdürülmesi, ticaret engellerinin azaltılması ve ev sahibi ülkelerin daha liberal politikaları, DYY'lerde yeni bir artış dalgasını tetiklemiştir. Bu dönemde, ÇUŞ'ler küresel ölçekte yatırımlarını artırarak, dünya ekonomisinin yeniden şekillenmesine katkı sağlamıştır (Hood ve Young, 1999).

2.2.1 Doğrudan Yabancı Yatırım Türleri

Özellikle 1990'lardan itibaren sermaye hareketlerinin liberalleşmesiyle, yatırımcıların yabancı ülkelere sermaye transferi basit ve çok yönlü bir hale gelmiştir. DYY türleri aşağıda alt başlıklar şeklinde ifade edilmektedir.

- **Ortak Girişim**

ÇUŞ'ler, küresel bir perspektifle karar alma ve yönetim süreçlerini yürüterek, üretim ve pazarlama faaliyetlerini uluslararası düzeyde planlayan ve DYY gerçekleştiren kuruluşlardır. Bu şirketler, farklı ülkelerde küçük şirketler ve bayiler aracılığıyla faaliyet gösterir ve toplam satışlarının, varlıklarının ya da iş gücünün en az %20'si ana ülkeleri dışında bulunan işletmeler olarak tanımlanır (Williams, Dubrin, Sisk, 1985: 534'ten akt.Tağraf, 2002: 38). Yatırımların ortak girişimler vasıtasıyla uygulanması, riskin azalması, küçük ölçekli firmaların ölçek açısından daha büyük şirketler ile rekabet halinde olması gibi sağladığı avantajlar sayesinde şirketler için tercih edilebilir bir alternatiftir (Kurtaran, 2007: 368).

- **Özelleştirme**

Özelleştirme, devletin sahip olduğu mal ve hizmetlerin mali, ekonomik, toplumsal, siyasi amaçlar doğrultusunda özel sektöre devredilmesi süreci olarak ifade edilmektedir. Ekonomik açıdan ele alındığında, özelleştirmenin temel amaçları arasında şirketlerin mikro düzeyde verimliliğini ve kârlılığı arttırmak, sermayenin daha dengeli dağılımını teşvik etmek ve serbest piyasa mekanizmasının makro ölçekte daha etkin bir şekilde işlemlerini desteklemek ön planda yer almaktadır. Buna ek olarak, devletin fiyatlandırma mekanizması yerine piyasa koşullarına dayalı fiyatlandırma sistemine geçilmesi, genel fiyat seviyelerinin düşmesine destek sağlayarak enflasyon karşıtı etkiler yaratarak istikrarlı ekonomik büyümeyi destekleyebilmektedir (Görmezöz, 2007: 20).

Özelleştirme, DYY'nin bir türü olarak, kamuya ait işletmelerin yabancı özel sektör aktörlerine devredilmesiyle gerçekleşmektedir. Bu tür yatırımlar, özellikle gelişmekte olan ülkelerde devletin ekonomik alandaki payını azaltmak, kamu açıklarını düşürmek ve özel sektörün dinamizmini artırmak amacıyla tercih edilmektedir. Özelleştirme yoluyla gerçekleşen DYY'ler, sermaye girişi sağlamanın yanı sıra teknoloji transferi, yönetim becerilerinin gelişimi ve rekabetçilik gibi potansiyel faydalar da sunmaktadır (Turan, 2002).

Özelleştirmenin temel mali amaçları, devlete ek gelir temin etmek, vergi yapısını değiştirmek ve kamu sektöründeki işletmelerin borç yükünden kurtulmasını sağlamaktır. Özelleştirme, bütçe açıklarını kapatmak ve devletin iç ve dış borçlarını azaltmak amacıyla bir araç olarak işlev görmektedir. Ancak, bu yaklaşım hem özelleştirme teorisyenleri hem de savunucuları tarafından eleştirilmektedir. Cari harcamalar ile gelirler arasındaki farktan kaynaklanan kamu açığı sadece geçici bir süre için özelleştirme gelirleriyle finanse edilebilir, yapısal reformlar olmadığı sürece bu çözümün devamlı olmayacaktır. Buna ek olarak, temel mal ve hizmetlerin özelleştirilmesi, gelir dağılımı üzerinde olumsuz etkiler doğurabilmekte ve fırsat eşitliğine zarar verebilmektedir. Devlete ait işletmelerin borç yüklerinden kurtarılması için, israftan kaçınmak yerine bu kurumları özelleştirerek ve kamu sektörünü rasyonelleştirerek kısa vadeli çözümler aramak doğru bir yaklaşım olarak değerlendirilmemektedir. Vergi yapısının değiştirilmesi de özelleştirmenin bir amacıdır; çünkü kamu iktisadi teşebbüsleri, hükümetler tarafından dolaylı vergi aracı olarak kullanılmakta ve bu da gelir grupları arasında adaletsizlik yaratmaktadır. Özelleştirme, dolaylı vergi politikalarını ortadan

kaldırarak, özelleştirilen işletmeler üzerinden doğrudan vergiler toplayarak daha adil bir vergi sistemine geçişi sunmaktadır. Bu bağlamda, kıt kaynakların rasyonel bir şekilde dağıtılması ve serbest rekabetin sağlanması, toplumsal refahın optimize edilmesi için özelleştirmenin toplumsal ve siyasi amacını öne çıkarmaktadır (Yılmazbaşar, 2009: 2).

- **Yap-İşlet-Devret (YİD) Modeli**

YİD modeli, 20. yüzyılda hem dünyada hem de Türkiye’de benimsenmiş bir kamu-özel sektör ortaklık modelidir. Bir DYY türü olarak, altyapı yatırımlarında özel sektörün – çoğunlukla da yabancı sermayeli şirketlerin – etkin rol üstlendiği bir finansman ve işletme yöntemidir. Bu model genel olarak, barajlar, büyük ölçekli enerji santralleri, havaalanları, otoyollar ve metro sistemlerinin inşasını kapsayan model, bu projelerin kamu fonlarıyla finanse edilmesi durumunda ortaya çıkacak mali yükü azaltmak amacıyla bir destek mekanizması olarak değerlendirilmektedir. Yap-işlet-devret modelinde projelerin toplam maliyeti önceden belirlenmekte ve yatırımın bitmesinden sonra en az 10 ila 15 yıl sonra ilgili tesisin ev sahibi ülke hükümetine ücretsiz olarak devredilmesi planlanmaktadır. Bu süreçte, işi yüklenen şirket tarafından sağlanan sermaye ile ev sahibi ülkenin dış borç yükü azaltılmakta, faiz ödemeleri ile tesisin işletme ve bakım giderleri ödendikten sonra mülkiyet devri yapılmaktadır (Seyidoğlu, 2007: 612).

- **Montaj Sanayi**

Çoğunlukla otomotiv sektöründe görülen ve DYY’nin özel bir türü olan montaj sanayisi ÇUŞ’lerin gelişmekte olan ülkelere gerçekleştirdiği DYY’lerin önemli bir biçimidir. Bu yatırım türünde, ana üretim süreci genellikle gelişmiş ülkelerde yürütülürken, montaj faaliyetleri iş gücü maliyetlerinin daha düşük olduğu ülkelere kaydırılmaktadır. Bu yatırımlar daha çok gelişmekte olan ülkelerdeki ucuz işgücünden faydalanmak ve ÇUŞ’lerin pazara girişini kolaylaştırmak için oluşturulmuştur. Montaj fabrikalarındaki yabancı yatırımcılar, düşük işçilik maliyetlerinden yararlanmayı, nakliye giderlerini azaltmayı ve piyasaya yakın olmayı amaçlamaktadır. Montaj türü üretim, otomotiv haricinde, genellikle makine ve kimya gibi piyasaya yönelik endüstrilerde yoğunlaşmaktadır. Üretimin son aşamalarını hedef piyasalarına yakın bir konumda yapmak, sadece nakliye maliyetlerini azaltmakla kalmayıp, aynı zamanda üretim maliyetlerinin düşmesine de yardımcı olmaktadır (Seyidoğlu, 2007: 610).

- **Şube Açma veya Yeni Tesis Kurma**

Şube açma veya yeni tesis kurma, DYY'nin en klasik ve en yaygın biçimlerinden biridir. Bu DYY türünde yabancı şirket, faaliyet göstereceği ülkede doğrudan kendi mülkiyetinde olan bir şube açar veya sıfırdan yeni bir üretim, hizmet veya satış tesisi kurar. Bu tesisin mülkiyetin tamamı ana şirketin kontrolündedir. Bu durumun avantajı, yönetsel sorunların ortaya çıkmasının önlenmesidir. Öte yandan, yeni bir şube açmak veya tesis kurmak yatırım maliyetinin yüksek olması, vergi düzenlemelerinin karmaşıklığı, kar transferine yönelik kısıtlamalar ve ev sahibi ülkenin sosyo-ekonomik yapısı gibi unsurlar sebebiyle DYY açısından karmaşık ve riskli bir süreçtir. Mevcut riskler bu yatırımları çeşitli dışsal şoklara karşı kırılgan hale getirmektedir (Dikmen, 2010: 13).

- **Satın Alma Yoluyla Birleşme**

Bu türdeki bir DYY işletmesi, devraldığı işletmenin bütün aktif ve pasifleri ele alacak şekilde işlemekte ve devredilen işletmenin tüzel kişiliği son bulmaktadır. Bu birleşme türündeki değer, nakit olarak ödenmekte olup, aynı zamanda ortaklık hakkı ile de ödeme sağlanabilmektedir (Candemir, 2009: 660). Satın alma yoluyla gerçekleşen birleşmeler, 1980'lerden beri büyümüş, 1990'lardan itibaren de artmıştır. Uluslararası rekabetin çoğalmasıyla birlikte hızlanan birleşmeler daha çok gelişmiş ekonomilerde, özellikle ABD'de görülmektedir. Son 10-15 yıl içinde küresel ekonominin önemi arttıkça ve ÇUŞ'lerin sayısı çoğaldıkça, sınır ötesi birleşme ve satın almalar belirgin bir şekilde artış göstermiştir (Akdoğan, 2011: 138).

2.2.2 Doğrudan Yabancı Yatırımları Açıklamaya Yönelik Teoriler

1930'lardan itibaren ekonomi literatüründe, DYY'leri açıklamak için farklı teoriler ortaya koymuşlardır. Modern DYY teorilerinin ortaya çıkışından önce, kapsamlı bir şekilde açıklayan teori mevcut değildi. Bu dönemde DYY'ler ilgili çalışmalar çoğunlukla firma anketleri gibi temel analitik araçlara ve uluslararası ticaret teorilerine dayanıyordu. Ancak bu yaklaşımlar DYY'leri açıklamakta yetersiz kalmıştır. 1960'lı yıllarda DYY'lerdeki artış, bu yatırımları açıklamaya yönelik modern teorilerin gelişmesine zemin hazırlamıştır. Bu teoriler, DYY'lerin hangi ülkelerde yoğunlaştığını, hangi faktörlerin bu yatırımları yönlendirdiğini ve bu tür yatırımların ne zaman gerçekleştiğini açıklamayı hedeflemektedir. Ayrıca bu

teoriler, bir firmanın uluslararası yatırım kararı alma sürecini temel alarak DYY'leri ifade etmektedir. Çoğu modern yaklaşım, geleneksel dış ticaret teorileri, içselleştirme teorisi ve endüstriyel organizasyon teorisi gibi mevcut kuramsal çerçevelerin bir uzantısı olarak değerlendirilmiştir (Paez, 2011: 12). Özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın ardından, ÇUŞ sayısının artması ve küreselleşmenin yaygınlaşmasıyla birlikte, DYY önemli ölçüde artmıştır. Bu gelişme, ekonomi literatüründe geniş bir yer bulmuş ve birçok akademik çalışmanın konusu olmuştur. Literatürde özellikle iki temel soru öne çıkmaktadır: Şirketler neden yurt dışında doğrudan yatırım yapmaktadır ve bu yatırımları yönlendiren başlıca faktörler nelerdir (Heriot vd., 2008: 4)? Bu soruların cevaplarını araştırırken, araştırmacılar farklı teori ve hipotezler öne sürmüşlerdir. Bir sonraki alt bölümlerde DYY açıklayan teorilere yer verilmektedir.

2.2.2.1 Tam Rekabet Piyasasına Dayanan Teoriler

Tam rekabet piyasasına dayalı teoriler üç ana başlık altında incelenmektedir. Bu teoriler, Getiri Oranlarında Farklılık Teorisi, Portfolyo Teorisi ve Pazar Büyüklüğü Teorisi'dir.

- **Getiri Oranlarında Farklılık Teorisi**

1970'li yıllardan itibaren dünya çapında liberalleşme hareketlerinin etkisiyle başlayan finansal serbestleşme süreci ve yeni ekonomik reformlar, uluslararası sermaye hareketliliğinin artmasına ve sermaye ihracının hızlanmasına yol açmıştır (Oktayer vd., 2008: 26). Getiri oranlarında farklılık teorisi, 1950'li ve 1960'lı yıllarda gelişmiş ülke ekonomilerinde benimsenen ve şirketlerin “sermayenin marjinal maliyetini, sermayenin marjinal getirisine eşitleyerek kâr maksimizasyonunu amaçladıkları” görüşüne dayanan marjinalist yatırım teorisinden geliştirilmiş bir yaklaşımdır. Bu teoriye göre, uluslararası yatırım yapma sürecinde firma için en önemli etken yurtdışındaki yatırımın beklenen getirisi ile aynı yatırımı yurt içinde yaparak elde edeceği getiriyi kıyaslamasıdır. Her iki alternatif, kârlılık açısından kıyaslandığında, daha yüksek getiri sağlayan yatırım tercih edilmektedir. Bu bağlamda, DYY uluslararası sermaye yatırımlarının getiri farklarından kaynaklanan bir sonuç olarak ortaya çıkmaktadır (Öztürk, 2004: 114).

- **Portfolyo Teorisi**

Portfolyo teorisi Tobin ve Markowitz öncülüğünde 1930'lu yıllarda uluslararası sermaye hareketlerini ifade etmek için ortaya konulmuştur (Öztürk, 2004:115). Yatırımcılar, risk seviyesini göz önünde bulundurarak en yüksek getiriye amaçlamakta olup bunu sağlamak için yatırımlarını farklı alanlara dağıtarak riski azaltmaktadır bir diğer ifadeyle, “bütün yumurtaların aynı sepete konmaması” olarak açıklanabilir (Seyidoğlu, 2007: 486). Teoriye göre, yatırımcılar kârlılığı yükseltirken riskleri azaltma eğilimindedir. Bu yüzden firmalar, yatırımlarını çeşitli ülkelere yönlendirerek risklerini dengelemeye çalışmaktadırlar (Kiguel vd., 1990).

- **Pazar Büyüklüğü Teorisi**

Bu teori ÇUŞ'ların üretim ve pazarlama süreçlerinde küresel hedefleri benimserken, yatırım yapacakları ülkeyi seçerken o ülkenin mevcut pazar büyüklüğünü ve aktif ekonomik kapasitesini incelemektedir. Pazar büyüklüğü, yatırım maliyet-fayda dengesinin oluşturulmasında önemli bir etken olup, yeterli büyüklüğe sahip pazarlar, firmaların satış hedeflerine ulaşmasını kolaylaştırmaktadır. Bu doğrultuda, ÇUŞ'ların bu büyüklüğe sahip bölgelere yatırım yapma isteğini artırırken, şirketlerin mevcut kaynaklarını daha verimli kullanmak adına büyük pazarlara yönelmelerine yol açmaktadır (Asiedu, 2002: 110).

2.2.2.2 Eksik Rekabet Piyasasına Dayanan Teoriler

Tam rekabet piyasasına dayanan teoriler DYY'leri açıklamakta eksik kalması nedeniyle, 1960'lı yıllardan itibaren ekonomistler, eksik rekabet koşullarına dayanan teoriler ileri sürmüşlerdir. Eksik rekabet piyasasına dayanan teorilere Hymer (1960) öncülük etmiştir. Bu bağlamda, Hymer-Endüstriyel Örgütlenme Teorisi, İçselleştirme Teorisi, Coğrafi Konum Teorisi, OLI Paradigması, Ürün Yaşam Evreleri Teorisi ve Oligopolistik Tepki Teorisi ileri sürülmüş teorilerdir.

- **Hymer-Endüstriyel Örgütlenme Teorisi**

Neo-klasik teoriye göre, 1960'lara kadarki dönemde DYY'ler portföy yatırımlarıyla benzer bir çerçevede değerlendirilmiş ve yatırım kararlarının temelinde ülkeler arası faiz oranı farkları ile faiz getirileri yer almıştır (Hennart, 1994). Teoriyi ilk ortaya çıkaran Hymer (1960, 1970) ve sonrasında Charles P. Kindleberger'in katkı sağladığı, “Endüstriyel Yapı Yaklaşımı” veya “Tekelci

Rekabet Kuramı” olarak ifade edilmektedir. Portföy yatırımları ile DYY’lerin birbirinden farklı olduğunu ifade eden Hymer, endüstriyel organizasyon teorisini açıklayan akademik çalışmalar geliştirmiştir. Bu teori, DYY yapan ÇUŞ’ların yatırım yaptıkları ülkelerdeki firmalara kıyasla belirli avantajlara sahip olduğunu ve bu şirketlerin tekelci bir güç oluşturduğunu öne sürmektedir. ÇUŞ’lar yatırım yaparken rekabet potansiyelinin bulunduğu, üretim açısından önemli unsurlar olan teknoloji, etkin yönetim, endüstriyel altyapı, uygun ürün donanımının ve ölçek ekonomilerinin gelişmiş olduğu pazarları seçmektedir (Shenkar ve Luo, 2008: 68-69). Hymer çalışmalarında (1960, 1970) Bain’in (1956) yurtiçi endüstrilere yönelik giriş engelleri teorisinden esinlenmiştir (Teece, 1985) ve yabancı yatırımcıların yatırım riskini çeşitli ülkelere yaymak yerine neden tek bir ülkeye odaklanmayı seçtiklerini araştırmaktadır (Kogut, 1998). Hymer'a göre, firmaların DYY faaliyetlerine katılmanın iki önemli sebebi vardır. Bunlardan ilki; firma sektördeki rekabeti yok etmek amacıyla diğer ülkedeki firmaları satın alarak veya onlarla birleşerek sektördeki rekabeti azalmayı hedeflemesidir. Diğer bir sebep, firmanın üretim faktörlerini daha düşük maliyetle temin edebilmesi, gelişmiş dağıtım olanaklarından faydalanabilmesi ve farklı ülkelerde bilinmeyen özgün bir ürüne sahip olma imkanıdır. Bu iki sebep, “piyasa aksaklıklarının” etkisini ve DYY’nin ev sahibi firmayı ne ölçüde kontrol ettiğini ortaya koymaktadır (Dunning ve Rugman, 1985).

Monopol devlet anlayışı, ekonomik özgürlüğün pek çok alt unsuru üzerinde sınırlayıcı bir rol oynamaktadır. Özellikle mülkiyet hakları, yatırım ve ticaret özgürlüğü, düzenleyici çerçevenin etkinliği gibi alanlarda sınırlamalar getirebilmektedir. Buna ek olarak, belirli koşullarda devlet tekeli, fiyat dalgalanmalarını kontrol altında tutarak veya stratejik sektörlerde istikrar sağlayarak avantaj sunmaktadır. Ancak, devletin aşırı müdahalesi büyük özel tekellerin piyasaya hâkim olması, ekonomik özgürlüğü azaltarak DYY’lerin azalmasına neden olmaktadır. Ekonomik özgürlüklerin alt bileşeni olan mülkiyet haklarına örnek olarak, Venezuela’da devletin petrol sektörü üzerindeki tekeli, özel yatırımcıların mülkiyet haklarını ciddi şekilde sınırlamaktadır. Bu durum ülkedeki ekonomik özgürlüğü zedelemekte ve bu ülkeye doğrudan yatırım yapmayı düşünen yabancı yatırımcıların fikirlerinin değişmesine neden olmaktadır. Yine yolsuzluğa örnek olarak, Rusya’da enerji sektöründe devlete yakın oligarkların büyük tekeller

oluşturması, rekabeti ve şeffaflığı sınırlamaktadır. Bu da küçük işletmelerin büyümesini zorlaştırıp DYY ortamını olumsuz etkilemektedir.

- **İçselleştirme Teorisi**

Buckley ve Casson'un (1976), 1970'li yıllarda firmaların uluslararası üretim süreçlerini açıklamak amacıyla ilk kapsamlı teori olarak içselleştirme teorisini geliştirmiştir. Daha sonra Hennert, Dunning ve Rugman (1985) tarafından geliştirilen bu teoriye göre, uluslararası piyasa aksaklıkları ve düzensizlikleriyle karşılaşan firmalar bu sorunlardan daha az şekilde etkilenmek için piyasaları içselleştirmeyi tercih eder ve dış ticarete kıyasla daha yüksek kazanç sağlayabilecekleri DYY'lere yönelirler. Buckley ve Casson (1976), içselleştirmenin refah düzeyini hem olumsuz hem de olumlu yönde etkileyebileceğini, ÇUŞ'ların büyümesinin ana itici gücünün inovasyon değil, pazar gücü olduğunu öne sürmektedir. Buna ek olarak, piyasa aksaklıklarını aşmak için içselleştirme teorisini yönetim kararları, kültürel etkiler, inovasyon, arbitraj ve girişimcilik gibi faktörlerle zenginleştirmişlerdir. Buckley (1995) ise ÇUŞ'ların ölçek ekonomilerine ulaşmasını sağlamak ve işlem maliyetlerini düşürmek hususlarında yöneticilerin önemine vurgu yapmaktadır.

- **Coğrafi Konum Teorisi**

Coğrafi Konum Teorisi, üretim faktörlerinin (işgücü ve doğal kaynaklar gibi) uluslararası serbest dolaşımının olmamasının faktör maliyetlerinde farklılıklara yol açtığı iddiasına dayanmaktadır. Bu durumda, üretim yerinin belirlenmesinde düşük maliyet, gelişmiş ulaşım ve iletişim altyapısı, uygun işgücü, doğal kaynaklara erişim kolaylığı ve güvenilir tedarikçilere yakınlık gibi faktörler göz önünde bulundurulmaktadır (Uzun, 2010: 98). Bu teoriye göre, üretim yapılacak alanın belirlenmesi, üretimde kullanılacak kaynağa bağlı olarak yapılmaktadır. Buna ek olarak, ticaret engelleri ve ulaşım maliyetleri de üretim kararlarını etkileyen faktörler arasında yer almaktadır. Örneğin, madencilik sektöründe hammaddeye yakınlık büyük önem taşırken, alüminyum madenciliği boksit yataklarının olduğu bölgelerde, alüminyum işleme ise düşük maliyetli elektrik sağlayan yerlerde gerçekleştirilerek ekonomik avantaj sağlanmaktadır (Oksay, 1998: 3). 1980'ler ve 1990'larda Japon otomobil üreticileri Amerikan pazarına girişlerinde gönüllü ihracat kısıtlamaları uygulamışlardır. 1981'de, ABD otomotiv sektöründe yaşanan durgunluk nedeniyle Japon üreticiler, ihraç ettikleri araç sayısını 1,68 milyonla sınırlandırmıştır. Bu kota 1984'te 1,85 milyona, 1985'te

ise 2,30 milyona çıkmış ve program 1994'te sona ermiştir. Kısıtlama süresince Japon otomobillerinin fiyatları yükselmiş ve firmaların gelirleri olumsuz etkilenmiştir. Bu ticaret engelini aşmak amacıyla Honda, 1982'de Ohio'daki Marysville'de ilk fabrikasını kurmuş, 1990 yılında Nissan, Toyota, Mazda ve Mitsubishi de ABD'de yatırım yaparak aynı yolu benimsemiştir (Benjamin, 1999: 1, Chu,2014: 1).

- **OLI Paradigması-Eklektik Paradigma Evreleri**

Dunning (1977), Hymer ve Caves'in piyasa başarısızlığı teorisi ile Buckley ve Casson'un içselleştirme yaklaşımını yeterli bulmayarak, bu iki görüşü birleştiren eklektik paradigma teorisini geliştirmiştir. Bu teorinin temelinde piyasa başarısızlıkları ve faktör gelirleri olduğunu savunmaktadır. DYY'lerin dinamiklerini açıklayan John H. Dunning'in "Eklektik Paradigma" teorisi, üç temel faktöre dayanmaktadır. Bu unsurlar firmaların sahip olduğu mülkiyet (ownership) avantajları, yatırım yapılacak yerin sunduğu konumsal (location) avantajları ve şirketlerin üretim süreçlerini kendi bünyelerinde yürütmelerini sağlayan içselleştirme (internalisation) avantajlarıdır. Bu avantajlar, "O", "L", "I" olarak adlandırılmaktadır. Bu teori, yabancı yatırımların nerede, nasıl ve neden gerçekleştirileceğine dair kapsamlı bir çerçeve sunmaktadır (Zhao ve Decker, 2004: 8).

Mülkiyet avantajları, daha fazla kâr elde etme potansiyeline sahip firmaya ait özel varlıkları tanımlamaktadır. Bu varlıklar, yönetim kapasitesinin kalitesi, ürün pazarlarına ulaşım, teknolojik beceriler, firmanın büyüklüğünü ve faktör girdilerine erişim gibi unsurları içermektedir (Dunning, 1993). Mülkiyet avantajlarından farklı olarak, yer avantajları firmanın iç dinamiklerinden bağımsız olup bulunduğu bölgenin koşullarına bağlıdır. Girdi fiyatları, devlet teşvikleri, ulaşım ve iletişim maliyetleri gibi ekonomik unsurların yanı sıra, ticari altyapı ve dil-kültür uyumu, siyasi ve hukuki istikrar önemli unsurlar arasında sayılmaktadır (Dunning, 1988). İçselleştirme avantajları, firmaların piyasa aksaklıklarını ortadan kaldırmak veya etkilerini azaltmak için sahip oldukları avantajları en verimli şekilde değerlendirmeleridir. Dunning'e (1993) göre, içselleştirme avantajları firmanın kendine ait özel varlıkları daha etkin kullanması, tamamlayıcı kaynakları daha iyi koordine edebilmesi ve süreçleri daha iyi kontrol edebilmesinden kaynaklanmaktadır. İçselleştirme kararlarının temel nedenleri arasında işlem maliyetlerini azaltmak, ürünlerin korunmasını sağlamak, gümrük vergilerinden

kaçınmak ve üretim, pazarlama ile finans alanlarında ölçek ekonomilerinden faydalanmak yer almaktadır. OLI Paradigması açısından bakıldığında, ekonomik özgürlüklerin yüksek olduğu ülkeler, DYY çekme açısından daha avantajlıdır. Örneğin, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler, Güneydoğu Anadolu gibi bölgelerde teşvikler yaparak yerli ve yabancı yatırımları arttırmayı hedeflemektedir. Bir diğer örnekte ise, Apple'ın Çin'de üretim yapmasının nedeni olarak, ABD-Çin arasındaki gümrük anlaşmaları, tedarik zinciri ve düşük işgücü maliyetleri avantajları gösterilebilir.

- **Ürün Yaşam Evreleri Teorisi**

1966 yılında Raymond Vernon tarafından geliştirilen ürün yaşam döngüsü teorisine göre, DYY'lerin temelinde yeniliği geliştiren firmanın teknolojik üstünlüğünü ve piyasa hâkimiyetini koruma amacı olduğu vurgulanmaktadır (Kurtaran, 2007: 370). Yüksek gelirli gelişmiş piyasalar, yüksek alım gücü ve etkili haberleşme sayesinde hızlı ürün geliştirme süreçlerine yol açabilmektedir. Rekabet arttıkça, firmalar maliyetleri minimize etmek için üretim süreçlerini daha ucuz iş gücü sunan gelişmekte olan ülkelere yönelmektedir (Vernon, 1966'dan akt. Demirel, 2006: 23-24).

Yeni ürün aşamasında örnek verecek olursak, iPhone'un ilk modelleri ABD'de tasarlanmış ve üretimi başlangıçta gelişmiş ülkelerde yapılmıştır. Ürün, yenilikçi özelliği sayesinde öncelikle yüksek gelirli tüketicilere hitap etmiştir. Ancak ürün zamanla olgunlaştıkça ve rekabet arttıkça, Apple üretim maliyetlerini düşürmek amacıyla üretim faaliyetlerini Çin'e kaydırmıştır. Çin, bu süreçte yalnızca ucuz iş gücü değil, aynı zamanda gelişmiş üretim altyapısı, geniş tedarik zinciri ağı ve ölçek ekonomileri avantajları sayesinde çok uluslu firmalar için cazip bir üretim üssü hâline gelmiştir. Ancak bu durum, Rana Plaza faciasında olduğu gibi, büyük markaların karlılığı artırma uğruna düşük maliyetli ülkelere yaptığı yatırımların yaratabileceği olumsuzlukların trajik bir örneğidir.

- **Oligopolistik Tepki Teorisi**

Oligopolistik tepki teorisi, ABD'li çok uluslu şirketlerin yatırım davranışlarını inceleyen bir yaklaşımdır ve Fredrick Knickerbocker tarafından geliştirilmiştir. Bu teoriye göre, 20. yüzyılda ABD'de faaliyet gösteren firmalar, uluslararası pazara açılma sürecinde oligopolistik bir yapı geliştirerek DYY'lerle yurt dışına yönelmiştir. Piyasada bir firmanın üretim, satış ve yatırım kararları, fiyatlandırma gibi faktörler diğer firmaların stratejilerini doğrudan etkiler. Eğer bir

firma yurt dışında yatırım yaparsa, rakipleri de rekabette geri kalmamak adına benzer yatırımlarda bulunur. Bu durum “lider firmayı izleme” olarak ifade edilmektedir. Lider konumundaki firmanın yurt dışına yaptığı yatırımlar “saldırı yatırımları” olarak değerlendirilirken, onu izleyen firmaların yatırımları “savunma yatırımları” olarak adlandırılmaktadır (Knickerbocker, 1973’ten akt. Görmezöz, 2007: 8-9).

2.2.3 Doğrudan Yabancı Yatırımları Etkileyen Faktörler

Teknolojik gelişmeler ve küreselleşmenin etkisiyle birlikte, uluslararası ticareti engelleyen korumacı politikaların yerini, sermayenin, mal ve hizmetlerin serbest dolaşımına dayalı yeni bir ekonomik yapının oluşmasına yol açmıştır. Bu yeni yapı, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler açısından önemli fırsatlar yaratmaktadır. Bu bağlamda, sermayenin hareketliliğinin daha kolay olduğu ve ulaşım maliyetlerinin nispeten düşük olduğu DYY küresel ticaretin en cazip yöntemlerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Sahip olduğu pek çok avantaj sayesinde DYY, ev sahibi ülkelerde ekonomik kalkınmanın temel itici güçlerinden biri olarak değerlendirilmektedir (Candemir, 2009: 660). DYY’lerin sağladığı avantajlar, ülkelerin yatırım çekme konusundaki rekabetini artırmaktadır. Sermayeyi kendine çekmek isteyen ülkeler, çeşitli teşvikler ve düzenlemeler yoluyla yatırımcılar için cazip bir ortam oluşturmaya çalışmaktadır. Ancak yatırımcılar da yatırım yapacakları ülkeyi seçerken birçok kriteri ön planda bulundurmakta, özellikle de kâr potansiyelini dikkate almaktadır (Bal ve Göz, 2010: 451).

• Ekonomik Özgürlükler

Ekonomik özgürlüklerin artışı, yatırımcıların karşılaşabileceği belirsizlikleri ve riskleri minimize ederek DYY’leri teşvik etmektedir. Bu artışın temelinde dört ana faktör yer almaktadır: yatırımcıların ekonomik kaynaklara daha etkin bir şekilde erişebilmesi, hukuki ve yasal mekanizmalarla korunmaları, makroekonomik istikrarın sağladığı öngörülebilir yatırım koşulları ve ticari-finansal açıdan sunduğu avantajlar. Bu nedenlerden dolayı ekonomik özgürlükler ile DYY arasında güçlü bir bağ olduğu görülmektedir (Şahin, 2018: 287). Buna ek olarak, çalışmada DYY’yi belirleyen birçok faktörün, EÖE bileşenleriyle örtüşmesi, bu ilişkinin varlığı konusundaki iddiaları daha da güçlendirmektedir.

- **Döviz Kuru**

Aliber'in (1970) Parasal Alan Hipotezi, döviz kurunun DYY'ler üzerindeki etkisini inceler ve DYY kararlarını etkileyen temel faktörlerden birinin döviz kuru farklılıkları ve parasal istikrar olduğunu savunmaktadır. Bu hipoteze göre, borç almak isteyen taraflar dış piyasalarda ek bir maliyetle karşılaşırken, sermaye piyasaları etkin çalışmaz. Yabancı yatırımcıların gelirlerinde artış sağlanması ve ev sahibi ülkenin para biriminin değer kaybetmesinin, DYY girişlerini teşvik edeceği beklenmektedir. Örneğin, yabancı yatırımcılar, yatırım yapacakları ülkede yerli yatırımcılara kıyasla döviz avantajı sağlamaktadır ve bu durum, yerli yatırımcıları rekabet açısından dezavantajlı duruma düşürebilmektedir. Froot ve Stein (1991) çalışmalarında, doların değer kaybının yatırım maliyetlerini azalttığını ve yatırımcıların farklı ülkelere yöneldiğini ortaya koymuştur. Buna ek olarak, birçok çalışma ulusal para biriminin değer kaybetmesinin DYY girişlerini artıracak hipotezini desteklese de (Blonigen, 1997; Ravenscraft, 1991; Buch ve Kleinert (2008), bazı çalışmalar bu hipotez desteklememektedir (Healy ve Palepu, 1993: 7; Stevens, 1998: 393-401).

- **İş Gücü Maliyeti**

DYY'yi belirleyen ekonomik faktörlerden bir diğeri de işgücü maliyetleridir. Yabancı yatırımcıların, üretim maliyetlerini düşürmek amacıyla yatırım yaptıkları ülkelerde işgücü maliyetlerinin artması olumsuz bir etki yaratmaktadır. Literatürdeki kimi bulgular DYY ile işgücü maliyetleri arasında negatif bir ilişki olduğu ortaya koymuş, yüksek işgücü maliyetlerinin şirketlerin kârlılığını azalttığını ve DYY tercihlerini olumsuz etkileyebileceğini göstermektedir (Galego, Vieira ve Vieira, 2004; Lansbury, Pain ve Smidkova, 1996: 156; Johnson, 2006; Walch ve Worz, 2012: 8-26; Bilgili, Tülüce ve Doğan, 2012: 775-812).

İşgücü maliyetlerinin yüksek olmasının her zaman olumsuz bir etki yaratmadığını, yatırım tercihlerinde ulaşım ve enerji maliyetleri, işgücü kalitesi gibi değişkenlerin de belirleyici olduğunu savunan başka bir grup çalışmalar da mevcuttur. Bu bağlamda, işgücü maliyetleri tek başına yatırım kararlarını şekillendiren bir unsur olarak değerlendirilmemektedir (Wheeler ve Mody, 1992; Swain ve Wang, 1995; Bénassy ve Lahrière-Révil, 2005; Chakrabati, 2001; Kınoshita ve Campos, 2006).

Ekonomik özgürlüğün alt bileşenlerinden biri olan sendikalaşma özgürlüğü işgücü maliyetlerini doğrudan etkileyen faktörler arasındadır. Örnek olarak, ABD'de yüksek sendikal etkinlik nedeniyle işgücü maliyetleri artarken, Ford ve GM gibi otomotiv şirketleri, üretim tesislerini Meksika'ya kaydırarak daha düşük maliyetle üretim yapmayı amaçlamıştır.

- **Pazar Büyüklüğü**

DYY araştırmalarında pazar genişliği, sık kullanılan faktörlerden biridir. Bunun temel nedeni, ölçek ekonomilerinden maksimum faydayı elde etmeye olanak tanırken, mevcut talep doğrultusunda yatırımcılara avantaj sağlamasıdır (Chakrabati, 2001: 89-114; Dunning, 1988: 21-26; Demirhan ve Masça, 2008: 4; Bilgili, Tülüce ve Doğan, 2012: 1161-1169).

- **Dışa Açıklık**

Ülkeler, DYY'leri kendi sınırlarına yönlendirmek için farklı politikalar geliştirirken, bu durum aynı zamanda DYY ile dış ticaret hacimleri arasında pozitif bir dinamik yaratmaktadır. Bir ülkenin dış ticaret hacminin genişlemesi, özellikle komşu ülkelerle olan ticaretin artışı, ülkeye gelen DYY'leri olumlu yönde etkileyebilmektedir. Bu, yatırımcıların pazar seçimi ve ihracat odaklı faktörlerin DYY üzerindeki rolünü vurgulamaktadır (Düncan, 2015).

- **Risk ve Belirsizlik**

DYY'ler, ekonomik ve politik riskler ile bunlara bağlı makroekonomik değişkenlerden etkilenmektedir. Bu bağlamda, Ekonomik ve Politik Risk Endeksi (EPU), Ülke Riski Endeksi, Politik Risk Endeksi, enflasyon ve döviz kuru riski gibi faktörler yatırım kararlarında belirleyici rol oynamaktadır. Yatırımcılar ve ekonomik aktörler, belirsizlik dönemlerinde yüksek maliyetlerden kaçınmak için bekle-gör stratejisi izleyerek harcama ve yatırım süreçlerini erteleyebilmektedir. Bu durum da tüketim ve harcamalarda azalmaya yol açarak ülkenin ekonomik hareketliliğini olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Rauf vd., 2016; Arslan, 2019: 95-116)

- **Enflasyon**

DYY'lerin çekilmesinde önemli etkenlerden biri de enflasyon oranı ve fiyat istikrarıdır. Enflasyonun yüksek ve dalgalı olduğu ülkelerde ekonomik belirsizlik artmakta, bu da yatırımcıların risk algısını yükseltmektedir. Bu durum, yatırım kararlarını olumsuz etkileyebilir. Sermaye sahipleri, enflasyon oranlarının düşük ve

fiyat istikrarının sağlandığı ölkelere yatırım yaparak, sermaye kaybı riskini en aza indirmeyi hedeflemektedirler (Candemir, 2009: 669). Ancak, yatırım yapılacak ölkede yüksek kârlılık söz konusuysa ve bu kârlılık olası riskleri dengeleyebilecek seviyedeysse, yatırımcılar yine de yatırım yapmayı tercih edebilirler.

- **Ekonomik Büyüme**

Ev sahibi ölkedeki ekonomik büyüme oranı, DYY'yi etkileyen kritik değişkenlerden biridir. GSYH büyüme oranı, ölkenin ekonomik istikrarı ve yatırım potansiyeli hakkında önemli göstergeler sunmaktadır. Ekonomik büyümenin iç pazarı güçlendirerek DYY'leri artırıcı bir etki yarattığı öne sürölmektedir (Anyanwu ve Yameogo, 2015: 205-206). Ekonomik büyümenin DYY üzerinde olumlu etkileri olduğu bilinirken, DYY'nin de ekonomik büyümeye katkı sağladığı düşünölmektedir. Yatırımcılar için ev sahibi ölkenin büyüme oranları önemli bir çekim unsuru olurken, gelişmekte olan ölkelerde karşılaşılan sermaye eksikliği DYY sayesinde aşılabilmektedir. Rostow'a göre, ölkeler büyüme süreçlerini sürdürebilmek ve hızlandırabilmek için DYY'ye ihtiyaç duymaktadır. Gelişmekte olan ölkeler açısından DYY, ekonomik kalkınmayı destekleyen ve bunun sürdürülebilirliğini sağlayan önemli bir faktördür. Sonuç olarak, DYY'ler ev sahibi ölkenin sürdürülebilir ekonomik büyümesine katkı sağlarken, yatırımcılar açısından da ekonomik büyüme oranı gibi göstergeler, yatırım kararlarını teşvik eden temel unsurlardır (Kar ve Tatlısöz, 2008: 438).

- **Yatırım Teşvikleri ve Politikaları**

Birçok çalışmada, yatırımcıların kararlarını yönlendiren en önemli faktörlerden birinin ev sahibi ölkenin sunduğu teşvikler olduğu savunulmaktadır. Bu doğrultuda, ölkeler yatırım teşvik ajansları oluşturarak yatırımcıları yönlendirmeli ve yatırım ortamını daha cazip hale getirmelidir. Etkin yatırım teşvik politikalarına sahip ölkelerin daha fazla DYY çekme potansiyeline sahip olduğu değerlendirilmektedir (Kar ve Tatlısöz, 2008).

Ekonomik özgürlüklerin alt bileşenlerini etkileyen yatırım teşvikleri ve politikaları önemli bir unsur olarak görölmektedir. Bazı ölkelerde yatırım teşvikleri, aşırı devlet müdahalesi nedeniyle yatırımcılar için dezavantaj bir durum olarak görölmektedir. Örneğin Venezuela da devlet, petrol ve doğalgaz sektöründe aşırı müdahaleci politikalar izleyerek yabancı şirketleri kamulaştırmıştır. Türkiye için örnek verecek olursak, Güneydoğu Anadolu Bölgesi gibi yerlerde devlet

yatırımcıları teşvik etmek için, vergi indirimleri, düşük maliyetli arazi tahsis, altyapı desteği ve düşük faizli kredi ile yatırımları desteklemektedir.

- **Vergi Oranları ve Politikalar**

Devereux ve Griffith (1998: 337), vergi oranlarının DYY üzerindeki etkisini araştırmış ve ÇUŞ'ların yatırım kararlarında vergi yükünün önemli bir rol oynadığını ortaya koymuştur. Yüksek kurumlar vergisi oranlarının şirketlerin kâr marjlarını düşürdüğünü ve DYY için dezavantaj yarattığını vurgulamaktadır. Buna ek olarak, vergi yükü ağır olan ülkelerin rekabet avantajlarını kaybederek DYY çekmekte zorlandığı, düşük vergi oranlarına sahip ülkelerin ise yatırımcılar için daha avantajlı bir ortam sunduğu öne sürülmektedir. Blonigen (2005: 397) göre, DYY'leri çekme sürecinde yalnızca vergi oranlarına yapılan indirimler değil, vergi teşvikleri, özel ekonomik bölgeler ve yatırım indirimleri gibi politikalara da başvurulmaktadır. Ev sahibi ülkeler sundukları vergi teşvikleri ile yabancı yatırımcıların yatırım kararlarını doğrudan etkileyerek sermaye girişlerini artırabilirler. Gropp ve Kostial'a (2000: 22) göre, vergi politikaları DYY'lerin ülke seçiminde önemli bir rol oynamaktadır. Vergi teşvikleri, özellikle sermaye yoğun sektörlerde faaliyet gösteren firmalar için avantajlı bir unsur olsa da yüksek vergi oranları yatırımcıların kârlılığını azaltarak yatırım kararlarını kötü yönde etkilemektedir. Buna ek olarak, sadece vergi teşviklerine dayanarak yatırım çekmeye çalışmak uzun vadeli bir çözüm sunmaz. Yabancı yatırımcılar, düşük vergi oranlarının yanı sıra, ülkenin iş gücü piyasasının esnekliği, ekonomik istikrarı ve hukuki altyapısının güvenilirliği gibi faktörleri de değerlendirmektedir.

Yatırımcılar karar alırken vergi oranları ve vergi politikaları belirleyici bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Yüksek ve belirsiz vergi yükü, yatırımcıların maliyetlerini artırırken, düşük ve sadeleştirilmiş vergi sistemleri daha öngörülebilir bir ortam oluşturarak yatırımı teşvik etmektedir (Slemrod, 1990: 79-80). EÖE'nin alt bileşenlerinden olan vergi yükü, mali sağlamlık ve iş yapma özgürlüğü, yatırım ortamının kalitesini ortaya koyan önemli göstergelerdir (Heritage Vakfı, 2025). Bu nedenle, vergi politikaları ile ekonomik özgürlükler arasında doğrudan bir ilişki bulunmakta ve bu ilişki DYY girişlerini dolaylı olarak yönlendirmektedir (OECD, 2024).

- **Yüksek Rekabet Ortamı**

Porter'in (1990) Rekabet Üstünlüğü Teorisi, rekabetçi piyasa yapılarının yabancı yatırımlar için kritik bir faktör olduğunu belirtmektedir. Rekabetin yoğun

olduğu pazarlar, firmaların yenilik yapma kabiliyetini geliştirerek daha verimli üretim süreçlerine geçişlerini teşvik etmektedir. Bu bağlamda, DYY için önemli bir çekim unsuru olmaktadır. Çünkü yatırımcılar rekabetin yüksek olduğu ülkelerde sürdürülebilir büyüme ve üretim etkinliği avantajları elde edebilmektedir. Başka bir araştırmada ise, aşırı rekabetin DYY'ler açısından olumsuz sonuçlar doğurabileceğini vurgulamaktadır. Buckley ve Casson (1998), yatırımcıların yüksek rekabet baskısından kaçınarak, daha az rekabetin olduğu veya devlet desteklerinin daha avantajlı olduğu pazarlara yönelme eğiliminde olduklarını ileri sürmektedir. Benzer şekilde, Blonigen (2005), yeni pazarlara giriş yapan yabancı firmaların aşırı rekabet nedeniyle yüksek maliyetlere katlanmak zorunda kalabileceğini ve bu durumun kârlılıklarını azaltabileceğini ifade etmektedir.

- **Ekonomik Birliklere Üyelik**

DYY'ler açısından uluslararası birliklerin önemi giderek artmaktadır. Küresel veya bölgesel düzeyde bir birliğe katılmak, ülkelerin uluslararası alandaki prestijini artırırken, yatırımcılar için maliyetleri düşürmekte ve işgücü piyasasında avantaj sağlamaktadır. Ekonomik birliklerin temel amacı, üye ülkeler arasındaki ticaretin gelişimini desteklemek ve yatırımcıya çeşitli teşvikler sunmaktır. Bu bağlamda, ekonomik bir birlik içinde yer alan ülkeler yabancı yatırımcıları çekme konusunda daha avantajlı hale gelmektedir (Durgan, 2016: 28-35). Bunun yanı sıra, ekonomik birliklerin bir parçası olan parasal birlikler, döviz kuru dalgalanmalarından kaynaklanan riskleri ve işlem maliyetlerini azaltarak, DYY'ler için daha güvenli ve öngörülebilir bir ortam sunmaktadır (Anyanwu ve Yameogo, 2015: 205).

Ekonomik birliklere üyelik ekonomik özgürlüklerin alt bileşenlerini doğrudan etkileyebilmektedir. Bu duruma örnek olarak, son dönemde ABD yönetimi, Avrupa Birliği'nden (AB) ithal edilen çelik ve alüminyum ürünlerine %25 oranında ek gümrük vergisi uygulamaya başlamıştır. Bu tür politikalar, uluslararası ticaret ilişkilerini zayıflatarak DYY akışlarını azaltabilir ve küresel ekonomik büyümeyi yavaşlatabilir.

- **Özelleştirme Faaliyetleri**

Dünya çapında giderek yaygınlaşan özelleştirme politikaları, DYY açısından önemli bir unsur haline gelmiştir. Kamu işletmelerinin düşük verimlilikle çalışması nedeniyle, özelleştirme yoluyla bu işletmelerin daha kârlı ve etkin hale getirilmesi hedeflenmektedir. Yatırımcılar ise, özelleştirme politikalarının teşvik

edildiği ülkeleri daha cazip görerek bu bölgelere yatırım yapma eğilimindedir. Özellikle 2000’li yılların başında Orta ve Doğu Avrupa ile Güney Amerika’ya gelen DYY’lerin büyük ölçüde özelleştirme yoluyla yapılması, bu durumu doğrulamaktadır (Bal ve Göz, 2010: 455).

Bu faktör ekonomik özgürlüklerin alt bileşenleriyle kamu büyüklüğü hükümetin büyüklüğü ilişkilidir. Örnek olarak, Yunanistan 2016 yılında borç krizini azaltmak için Pire Limanı’nın büyük bir kısmını Çin merkezli COSCO gruba satmıştır. Bu özelleştirme, Çin’den büyük ölçekli DYY’leri çekmiştir.

- **Siyasi İstikrar**

Yatırımcıların yatırım yapmadan önce değerlendirdikleri en önemli faktörlerden biri siyasi istikrardır. Siyasi belirsizliklerin ve uygulanabilir politikaların düşük olduğu ülkeler, yatırımcıların ilgisini çekmemekte ve bu yüzden bu ülkeler yabancı sermaye girişi konusunda sıkıntı yaşamaktadır (Özşahin, 2016: 252). Bu tür ülkelerde yatırımcılar, sahip oldukları varlıkların güvende olup olmayacağı konusunda endişe duydukları için yatırımlarını başka bölgelere yönlendirme eğilimindedir. Bununla birlikte, siyasi istikrarsızlığın hâkim olduğu ülkelerde hükümet politikalarının sürekli değişmesi, ekonomik riskleri artırmakta ve kâr odaklı hareket eden yatırımcıları caydırmaktadır (Üçler, 2017: 74).

Siyasi istikrar ekonomik özgürlüklerin alt bileşenleri olan hukukun üstünlüğü ve düzenleyici verimliliği güçlendirmektedir. Örnek olarak hukukun üstünlüğü açısından, İsveç’teki güçlü mülkiyet hakları koruması sayesinde yabancı yatırımcılar yatırımlarını uzun vadeli planlayabilmektedir. Düzenleyici verimlilik açısından bakıldığında ise, Almanya’da siyasi istikrar ve düzenleyici çerçevenin sağlam olması, otomotiv sektöründe dev yatırımları teşvik etmektedir.

- **Bürokratik Yapı ve Kalite**

Yatırımcılar, yatırım kararlarını verirken bürokratik süreçlerin en aza indirildiği ülkeleri tercih etmektedir. Ev sahibi ülkede bürokratik işlemlerin hızlı ve maliyetlerin düşük olması, yatırımcıların bu ülkeye yönelmesini teşvik eden önemli unsurlardan biridir. Bu bağlamda, etkin ve kaliteli bir bürokratik yapı, DYY’leri olumlu yönde etkilemektedir (Çinko, 2009: 128). Yabancı yatırımcıları çekmek isteyen ülkeler, politika yapıcılar ve yetkililer aracılığıyla hızlı işleyen, yatırım sürecini kolaylaştıran ve kaliteli bir bürokratik sistem kurmaya odaklanmalıdır (Artan ve Hayaloğlu, 2015: 552).

- **Kurumsal Yapı**

Ev sahibi ülkenin kurumsal yapısı, diğer ekonomik faktörlerle birlikte, DYY’lerin o ülkeye yönelmesini sağlayan belirleyici unsurlar arasında yer almaktadır. North (1990), ekonomik düzenin etkin işleyebilmesi için kurumsal yapıların belirleyici bir role sahip olduğunu ve bu yapıların DYY’lerin yönünü şekillendirdiğini ifade etmektedir. North’a göre, kurumsal yapı “ekonomik aktörlerin maliyet ve teşviklerini şekillendirerek piyasa ekonomisinin düzenlenmesine katkı sağlar” (North, 1990: 3). Hukukun üstünlüğünün sağlanması, mülkiyet haklarının güvence altına alınması ve sözleşmelerin etkin şekilde uygulanması, yatırımcılarının güvenini artırarak DYY girişlerini kolaylaştırmaktadır.

Rodrik, Subramanian ve Trebbi (2004: 135), ekonomik büyüme ve DYY’lerin en belirleyici unsurunun kurumsal yapı olduğunu savunmaktadır. Ayrıca, güçlü kurumların, yatırımcıların ülke tercihlerini etkileyen kritik bir faktör olduğunu ifade ederek, ekonomik başarının temel belirleyicileri arasında hukukun üstünlüğü, mülkiyet hakları ve devletin düzenleyici kapasitesinin yer aldığını ifade etmektedirler. Bu doğrultuda, ülkelerin uluslararası rekabet güçlerini artırmaları ve daha fazla yabancı yatırım çekebilmeleri için kurumsal reformlara öncelik vermesi gerekmektedir.

Acemoğlu ve Robinson (2012: 70), ekonomik kalkınmanın ve yatırımcı güveninin en kritik unsurunun kurumsal kalite olduğunu savunmaktadır. Çalışmalarında, “dışsal faktörlerden ziyade, güçlü ve kapsayıcı kurumlar ekonomik kalkınma ve yabancı yatırım çekme süreçlerinde kilit bir rol üstlendiğini belirtmektedirler. Bu bağlamda, hukuki altyapının yetersizliği, siyasi istikrarsızlık ve yolsuzluk gibi faktörler DYY’yi olumsuz yönde etkilemektedir.

- **Yolsuzluk Algısı**

Mauro (1995: 681), yolsuzluğun ekonomik kalkınmaya zarar verdiğini ve yüksek yolsuzluk seviyelerinin yabancı yatırımcıları olumsuz yönde etkileyerek, bu ülkelerde yatırım yapmaktan kaçınmalarına neden olduğunu ifade etmektedir. Bu çalışmada yolsuzluğun piyasa mekanizmasının etkin işleyişini bozduğu, yatırımcı güvenini azalttığı ve bu yolla DYY’lerin girişini olumsuz etkilediği ortaya konulmuştur. Bir başka çalışmada ise, yüksek yolsuzluk oranlarına sahip olan ülkelerde yatırımcıların, ek maliyetler ve daha fazla belirsizlikle karşı karşıya kalmasının DYY girişlerini engellediği tespit edilmiştir. (Wei, 2000: 1).

Yolsuzluğun DYY üzerindeki olumsuz etkileri, yatırımcıların kararlarını zorlaştırmaktadır. Yolsuzluk, ülkeleri daha riskli ve güvensiz bir yatırım ortamına dönüştürerek, yapılan yatırımların hem miktarını hem de kalitesini azaltmaktadır (Lambsdorff 2003: 309).

- **Mülkiyet Haklarının Korunması**

North (2002: 54), ekonomik kalkınmanın belirleyicilerinden biri olarak mülkiyet haklarını ön plana çıkarmaktadır ve bu hakların güvence altına alınmasının yabancı yatırımcıların kararlarını olumlu yönde etkileyerek ülkeye DYY gelmesine katkı sağladığını ifade etmektedir. Çalışmalarında, mülkiyet haklarının güvence altına alınması, yatırımcıların belirsizlikten uzak, daha sağlam ekonomik kararlar vermelerine yardımcı olmaktadır. Bu bağlamda, sağlam bir hukuki altyapı ve yatırımcı haklarını koruyan bir sistem, DYY çekmek isteyen ülkeler için büyük bir avantaj sağlamaktadır.

Knack ve Keefer (1995: 225), mülkiyet haklarının korunmasının yatırımcı güveni açısından kritik bir unsur ve hukuki istikrarın DYY'lerin yöneldiği ülkeler açısından belirleyici bir faktör olduğunu belirtmektedir. Çalışmalarında, “yatırımcılar, hukukun işlediği ve mülkiyet haklarının güçlü olduğu ülkeleri tercih etmekte olup, bu da uzun vadeli sermaye akışını desteklemektedir.” ifadesine yer vermişlerdir.

Acemoğlu, Johnson ve Robinson (2001: 1375), yabancı yatırımları çekmede ekonomik kalkınmanın ve mülkiyet haklarının korunmasının kritik bir unsur olduğunu ileri sürmektedir. Çalışmalarında, yatırımcıların ekonomik faaliyetlerini güvenle sürdürebilmesi için sağlam mülkiyet haklarının büyük önem taşıdığına vurgu yapmışlardır.

Djankov vd. (2002: 603), yabancı yatırımcıların bir ülkeye giriş yaparken en çok dikkate aldığı faktörlerden birinin mülkiyet haklarının korunması olduğunu savunmaktadır. Çalışmalarında, mülkiyet haklarını güvence altına alan ülkelerin, DYY'leri çekme konusunda daha avantajlı bir yapıya sahip olduğu ve bu bağlamda, güçlü kurumsal yapıların DYY üzerinde olumlu bir etkisi olduğu ifade edilmektedir.

2.3 Özgürlük Kavramı

Özgürlük, bireyin davranış ve düşüncelerini kısıtlamadan ve başkasının da düşünce ve eylemlerine müdahale etmeden hareket edebilmesidir. Ekonomi

literatüründe, özgürlük kavramı liberalizm terimiyle birlikte ele alınmaktadır. Özgürlük kavramı ilk defa Yunancada bahsedilmiş olup, Latince de ise “libertas ya da liberalis” sözcükleri özgürlük kavramı adı altında kullanılmıştır (Kale,1992: 753). Türk Dil Kurumu’na göre bireyin herhangi bir dış baskı, zorlama veya koşul olmaksızın düşünme ve davranma hakkına sahip olmasıdır. Aynı zamanda, insanın kendi iradesine dayanarak ve dış etkilere bağımsız bir şekilde karar alabilme yetisini de ifade etmektedir (TDK, 2025). Özgürlük kavramı, farklı açılardan ele alınarak çok yönlü tanımların ortaya çıkmasına neden olmuştur (Kapani, 1993: 3). Aydınlanma çağına önemli filozoflarından olan Montesquieu (2014: 17), özgürlük kavramının farklı bağlamlarda farklı anlamlar kazanabildiğini ifade ederek, bu kavramın düşünsel düzeyde tek bir tanıma indirgenemeyecek kadar çeşitli şekillerde yorumlandığını vurgulamıştır. Montesquieu, bireylere göre özgürlüğün; despotik bir rejimden kurtulma imkânı, otoriteden korunma çabası, şiddeti önlemek adına silah taşıma hakkı ya da özel bir şekilde yönetilmek gibi ifadeler ile kavramsallaştırılmıştır (Akıncı, 2013: 14).

Voltaire (1945), özgürlüğü; zorunlu olarak istediğimiz isteklerin, kişiliğimizin bu isteği alışkanlığa dönüştürmeye çalışması olarak tanımlamıştır. Hobbes’ün ünlü eseri Leviathan’da özgürlüğü dış engellerin bulunmaması olarak ifade etmiştir. Eserinde, özgür olan bir bireyi güç ve zekâ ile yapılabilecek şeyler için kısıtlamalar olmaksızın eylem ve karar alabilmesi olarak açıklamıştır (Hobbes, 2022: 163). Friedman ise özgürlüğü, nadir rastlanılabilen narin bir bitki olarak ifade etmiştir (Friedman, 1988: 14). Hayek’e göre özgürlük, bireyin başkalarından bağımsız şekilde davranma ve hareket edebilmesidir (Hayek, 1990: 11). Locke, özgürlüğü dışsal etkiler bağlamında; bireyin dışarıdan gelen baskı ve kısıtlamalardan etkilenmeden hareket edebilmesi olarak tanımlamaktadır. Diğer yandan, içsel etkiler açısından özgürlüğü, bireyin alışılmış bir durumu gerçekleştirebilme ya da alışılmadık bir durumu gerçekleştirmeme yetisine sahip olması şeklinde açıklamaktadır (Cranston, 1967: 17; Brenkert, 1991: 65). John Stuart Mill, Hürriyet Üstüne adlı eserinde özgürlüğü, başkalarının özgürlüğüne engel olmadan ya da başkalarının özgürlüğünü kısıtlamadan kendi tercihleri doğrultusunda hareket edebilmesi olarak tanımlamıştır (Mill, 2008: 16).

Diğer özgürlük tanımlarından farklı olarak, Amartya Sen’e (2004: 31-34) göre özgürlük, yalnızca bireylerin kararlarını dış etkenlerden bağımsız olarak alma hakkı değil, daha geniş ve kapsamlı bir kavramdır. Sen, özgürlüğü işlevsel

özgürlükler kavramı üzerinden tanımlamakta olup, bireylerin yaşamda sahip oldukları fırsatları nasıl kullanacaklarını ve kendi hayatlarını nasıl şekillendireceklerini belirleyen bir ölçüt olarak ifade etmektedir. Yani, özgürlük sadece dışsal engellerin kaldırılması değil, aynı zamanda insanların potansiyellerini gerçekleştirme ve yaşamlarını yönlendirme yeteneğiyle de ilgilidir. Sen, özgürlüğün merkezine kalkınmayı koymuştur ve başlıca amaçlarından biri olarak ifade etmiştir. Bir diğer farklı tanım ise Aron (1995: 149-152) özgürlüğü, bireylerin ve toplumların davranış serbestliği ve tercih yapma kapasitesi olarak tanımlamaktadır. Ayrıca, özgürlüğü toplumsal açıdan da ele almış ve toplumsal denetimlerin ile baskıların uygun bir şekilde yönetilmesi gereken bir süreç olduğunu ifade etmiştir.

2.4 Ekonomik Özgürlük Kavramı

Ekonomik özgürlük, ekonomi literatüründe önemli bir yer edinmiştir. Ekonomik özgürlüklerin, serbest piyasa ekonomisinin öncülerinden Adam Smith ile temellendirildiği öne sürülmektedir. Adam Smith'in Ulusların Zenginliği isimli yapıtında, bireylerin temel hak ve özgürlüklerin bir unsuru olarak ekonomik özgürlüklerinde bir parçası olduğunu belirtmektedir. Bu perspektiften, bireyin temel hak ve özgürlüklerinin devamı niteliğinde; mülkiyet haklarının korunması, tercih hakkı, rekabet hakkı ve ticaret yapma hakkını kapsamaktadır (Gwartney ve Lawson, 2024). Ayrıca, Beach ve Miles (2006: 55–78), ekonomik özgürlüğü, devlet müdahalesi ve kısıtlamaların olmaması; devletin dağıtım, tüketim ve üretim süreçlerinde de baskı ya da kısıtlamaların olmaması olarak tanımlamıştır. Liberal düşünce sisteminin temel unsurlarından biri olan ekonomik özgürlükler, özel sektörel faaliyet, serbest piyasa, sermaye odaklı ekonomi, gönüllü mübadele, devletin ekonomik faaliyetlere minimum müdahalesi, serbest ticaret, sermaye ve iş gücünün serbestçe hareket etmesi, düşük vergi oranları gibi ekonomik sistemin kilit unsurlarıyla şekillenen laissez faire–laissez passer felsefesine dayanmaktadır. Bu çerçevede bir ülkenin ekonomik özgürlüğü, bahsedilen liberal koşulları ne kadar benimseyip uyguladığı ile doğrudan ilişkilidir (Rabushka, 1991: 23). Liberal iktisatçıların öncülüğünde ilerleyen bu kavram, Hayek (1999) ve Friedman (1988), Buchanan (1986) ve North (2002) gibi seçkin iktisatçılar tarafından da tanımlanmıştır.

Hayek (1999: 167-172) ekonomik özgürlükleri, Kölelik Yolu adlı eserinde, bireylerin kararlarını dışsal etkilerden bağımsız ve özgür bir şekilde alabilmelerini ve ekonomik kaynakları verimli bir şekilde kullanabilmelerini mümkün kılan önemli bir kavram olarak tanımlamaktadır. Ayrıca, devlet müdahalesinin artmasının, bireysel özgürlüklerin kısıtlanmasına yol açarak totaliter yönetimlere yol açabileceğini vurgulamaktadır. Serbest piyasa ekonomisinin temelini oluşturması nedeniyle, ekonomik özgürlüklerin korunmasının gerekli olduğunu ifade etmektedir.

Friedman (1988: 9-12) Kapitalizm ve Özgürlük adlı eserinde ekonomik özgürlükler kavramını iki şekilde açıklamıştır. İlk olarak, ekonomik düzenlemelerdeki özgürlük, geniş anlamda özgürlüğün bir bütünüdür bundan dolayı amaç olarak kabul edilmektedir. İkinci olarak, ekonomik özgürlük, siyasi özgürlüğe ulaşmada önemli bir araçtır şeklinde açıklamıştır. Bu perspektiften Friedman, ekonomik özgürlükleri; mülkiyet haklarının korunması, üretim süreçlerinin özel sektöre ait olması, piyasada giriş ve çıkışların serbest olması ve ticarete rekabet hakkının bulunması olarak tanımlamıştır.

Buchanan (1986: 19-27), ekonomik özgürlükleri kamu tercihi teorisine dayanarak açıklamıştır. Ekonomik özgürlüğün bireylerin piyasa mekanizmaları üzerinden maksimand ilkesini benimseyerek önemli olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca, devlet müdahalesine sınırlandırılması gerektiğini savunarak, bireysel özgürlüğün korunmasına ve piyasanın etkin çalışmasının sağlanması gerektiğini vurgulamıştır.

North (2002: 141-142), ekonomik özgürlüklerin, kurumlar ve kuralların ekonomik performans üzerindeki etkisiyle bağlantılı olduğunu vurgulamıştır. Özellikle, mülkiyet haklarının korunması ve güvence altına alınmasının, piyasa ekonomisinin etkin işleyişini sağladığını savunmuştur. Buna ek olarak, kurumların kalitesinin, ekonomik özgürlükleri destekleyerek ekonomik büyümeyi artırdığı ve bu yolla ekonomik başarıya katkıda bulunduğunu ifade etmiştir. Ekonomik özgürlüklerin bireylerin temel haklarından biri olduğunu öne süren Alston'un (1990: 369) bakış açısına göre, bu temel hakların ticari ortaklıklar oluşturma, istihdam edinme, mülkiyet sahibi olma, sosyal güvenlik, aynı iş için adil ücret, uygun yaşam seviyesi, sendikalara katılım, sosyal güvenlik ve aile refahı gibi farklı faktörlerden elde edildiğini ifade etmiştir.

Gwartney ve diğerleri (2024: 9-12) ekonomik özgürlüklerin, siyasi ve sivil özgürlüklerden ayrı değerlendirilmesi gerektiğini öne sürmüşlerdir. Kişisel mülkiyet anlayışına dayanan ekonomik özgürlükler, bireylerin başkalarının hayatlarına müdahale etmeden kendi hayatlarını yönetmek için zamanlarını, potansiyellerini ve sahip oldukları kaynakları nasıl değerlendireceklerini tercih etme olarak tanımlanmaktadır. Ekonomik özgürlük sağlandığında, bireyler kendi tercihlerini özgürce yapma hakkına sahiptirler ve siyasi süreç ya da dışsal müdahaleler tarafından engellenmemektedirler. Buna ek olarak, özgürlük kavramının tanımlanması amacıyla Vancouver’da toplanan, Milton Friedman ve Michael Walker öncülüğündeki saygın iktisatçılar, ekonomik önlemler ve devlet müdahalelerinin; bireylerin tercihlerini, gönüllü alışverişi, rekabeti ve sahip oldukları kaynakları kullanma biçimlerini engellemediği sürece, özgürlüğün geçerliliğini koruyabileceğini savunmuşlardır. Bu iktisatçılara göre, bireyler mülklerini başkalarının fiziksel müdahalesine karşı koruyarak, başkalarının haklarını ihlal etmeden kullanarak, değişim yaparak ya da başkalarına devrederek ekonomik özgürlüklerini güvence altına almış olurlar. Dünya genelindeki özgürlük kavramı, iki temel unsurdan biri olan ekonomik özgürlükler ve diğeri siyasal özgürlükler üzerine yerleşmiştir.

Ekonomik özgürlükler, bireyin teşebbüs, mübadele, mülkiyet, sözleşme ve tercih gibi hakları bulunmasını ifade ederken; siyasal özgürlükler, düşünce özgürlüğü, din ve vicdan özgürlüğü, seçme ve seçilme hakkı gibi siyasi hakları içerir. Bu bağlamda, ekonomik özgürlüklerin ilerlemesi açısından serbest piyasa ekonomisi, siyasal özgürlüklerin yükselmesi adına ise demokrasi vazgeçilmez unsurlar arasında yer almaktadır. Liberalleşme kavramının ekonomik özgürlüklerin devam edebilmesiyle mümkün olacağını, demokrasi ile siyasal özgürlüklerin korunmasının sağlanabileceği bir yaklaşımda ekonomik refahın gelişeceği beklenmektedir (Aktan, 2002: 1). Ekonomik özgürlükler, devlet müdahalesinin en aza indirildiği, serbest piyasa sistemine dayalı, ekonomik büyüme ve kalkınmayı teşvik eden, bireysel refahı en üst seviyeye çıkaran, ekonominin kendiliğinden işlemlerini sağlayan ve bireylerin tercihlerini dış etkenlerden bağımsız olarak gerçekleştirebildiği bir sistem olarak ifade edilmiştir (Patry, 2009: 151).

Bir diğer tanıma göre ekonomik özgürlük, gönüllü mübadele ve açık piyasa koşullarında rekabetin sağlandığı ve fikri ile maddi hakların korunduğu piyasa odaklı bir ekonomik yapının mevcut olduğunu göstermektedir. Bu ekonomik

yapının temel amacı, kurumsal yapı ve ekonomik politika unsurlarıyla şekillenmektedir. Liberal düşünce anlayışına dayanan bu kavram, devlet müdahalesinin piyasalardaki rolünün minimuma indirilme prensibi üzerine kurulmuştur (Berggren, 2003: 194). Ekonomik özgürlük, bireylerin ticaret yapma, mülk sahibi olma ve kullanma ile çalışma tercihlerini serbestçe alma gibi unsurlarla vurgulamaktadır. (Tunçsiper ve Biçen, 2014: 28).

Orend (2006: 25-26) ekonomik özgürlükleri, temel haklar çerçevesinde sosyal ve siyasal haklara ilave edilen sosyo-ekonomik haklar olarak tanımlamaktadır. Bu haklar, sosyal ve siyasi haklardan farklı olarak "ikinci nesil haklar" olarak ifade edilmektedir. Siegan (1992: 163-165) ise, ekonomik özgürlükleri sözleşme ile mülkiyet haklarına ilaveten ayrı bir hak olarak görmüş ve "üçüncü nesil haklar" olarak ifade etmiş ve bu özgürlükleri bireylerin kendi başına ya da başka bireylerle ticaret yapabilme, iş yapabilme, meslek seçebilme, üretim ve dağıtım katılabilme gibi faktörlerle ifade etmiştir. Yenipazarlı (2009: 9) göre, ekonomik özgürlük kavramının sosyal gelişmişlik ve refah yönünden önemini ifade etmiştir. Liberal yaklaşımçı iktisatçılar, bireyler özgür oldukça, insanların refahlarının artacağını vurgulamaktadırlar. Bu nedenle, devletler yasa ve politika oluştururken, bireylerin diğerlerinin özgürlüklerini kısıtlamadan hareket etmesini sağlamalıdır. Aksine, devletler bireysel özgürlükleri en üst seviyeye çıkarmalıdır. Bu bağlamda, ekonomik özgürlükler ekonomik sistemin temel bir unsuru olarak görülür; ekonomik özgürlüklerin korunduğu sisteme piyasa ekonomisi denilmekte olup, teşebbüs, mülkiyet ve rekabet gibi özgürlüklerin olmadığı sisteme ise kumanda ekonomisi denilmektedir.

Liberal iktisatçılar, ekonomik özgürlükleri bireylerin özel girişimlere teşvik edildiği, emek ve sermayenin rahatça dolaşabildiği, pazara serbestçe girebildiği, ticaretin ise kota, tarife ve yüksek vergilerle kısıtlanmadığı dinamik bir ekonomi biçimi olarak ifade edilmektedir. Bu bağlamda, bir ülkenin ekonomik özgürlük düzeyi, bu faktörlerin ne kadar mevcut olduğuna göre değerlendirilebilmektedir. Bu faktörlere dayanan ülkelerde, bireyler daha az maliyetle karşılaştıkları için ekonomik faaliyetlere daha fazla ilgi göstermektedirler. Bunun yanı sıra, emeğin ve sermayenin rahatça dolaşımı, ekonomik özgürlüklerin sağlanmasında ve ekonominin verimli işleminde kritik bir rol oynamaktadır (Akıncı vd., 2014: 82).

Ekonomik özgürlüğün ölçülmesinde önde gelen kuruluşlardan biri olan Heritage Vakfı, ekonomik özgürlüğü; bireylerin ürün ve hizmetleri dağıtma,

retme ve tktme konusunda serbestçe hareket edebilmeleri olarak tanımlamaktadır. Serbestçe hareket edebilmeleri ekonomik dinamizmi teşvik etmektedir. zgrlg, bireyin hareketlerinin dış etkenlerin baskısının ve engelinin olmaması olarak tanımlamıştır. Ekonomik zgrlg ise bu iki unsurun birleştirmesi ile tanımlanmaktadır. Ekonomik zgrlk, her bireyin emeği ve mlk üzerinde sahip olma ve yönetme hakkı olarak tanımlamaktadır. Ekonomik zgrlgn olduğu toplumlarda devletler, i gücünün, yatırımların ve malların özgürce faaliyet göstermesine fırsat vermektedir (Heritage Vakfı, 2025).

Bir diğer kurulu olan Fraser Enstitüsü'ne göre, ekonomik özgürlükleri bireylerin özgürlük haklarının bir alt kümesi olarak ifade edilmektedir. Bireylerin zgrlk hakları daha fazla olduğunda, sadece başkalarının haklarını ihlal etmemek amacıyla bazı kısıtlamalar olabilir, fakat bu kısıtlamalar bireylerin tercihlerini engelleyen önemli kısıtlamalar olmayacaktır. Ekonomik zgrlk, bireylerin serbestçe çalışabilmesi, ticaret yapabilmesi ve mülk edinip kullanabilmesiyle ilgili bir kavramdır. Bu bağlamda, ekonomik açıdan daha fazla zgr olan bireyler, başkalarının haklarını korumaya yönelik kısıtlamalar haricinde, kendi ekonomik tercihleri kısıtlanmaz ve bu tercihler üzerinde daha az kısıtlama olur şeklinde tanımlanmıştır (Fraser Enstitü, 2025).

Ekonomik zgrlkler bireysel özerklikle alakalıdır. Ekonomik zgrlg savunacıların temel aldığı varsayım, bireyin kendi yaşamını ynetebilmesinin, anlamlı ve doyurucu bir hayatın temelini oluturduğudur. Bu bağlamda, bireysel özerklik mutlak olmayıp, toplumsal yaşam gereği kısıtlanabilmektedir. Kişisel haklar, başkalarının haklarına zarar vermeye başladığında son bulmaktadır. Toplumsal normlar ve hükümet düzenlemeleri, bireylerin eylemlerini bu dengeyi koruyacak şekilde sınırlandırabilmektedir. Serbest piyasa ekonomilerde, eylemleri hükümet yasaları yerine toplumsal normlar şekillendirmektedir. Bu normlar, toplumun tarihi, kültürü ve tecrübelerden beslenerek etik, ilişkiler ve tktici seçeneklerini ortaya koymaktadır. Demokratik sistemler gerçekte bu normları yansıtırsa da anayasal sınırlamalar olmazsa ekonomik özgürlükler için risk oluşturabilmektedir. Ekonomik zgrlgn belirleyicisi, hükümetin türü değil, yetkilerinin sınırlandırılma derecesidir. Ekonomik zgrlgn temel amacı, bireylerin özerkliğini koruyarak, herkes için karşılıklı bir özgürlük ortamı oluşturmaktır. Devletin ekonomik faaliyetlere müdahalesi, belirli durumlarda gerekli olsa da aşırı müdahale bireysel özgürlükleri sınırlandırarak ekonomik

verimliliği ve refahı olumsuz etkileyebilmektedir. Tarih boyunca hükümetler, ekonomik kısıtlamaları toplumsal amaçlar adına, bazen de belirli grupların çıkarlarını korumak için uygulamıştır. Ancak piyasa mekanizmalarının yerine siyasi müdahalelerin geçmesi, kaynakların verimli kullanımını engelleyerek ekonomik durgunluğa ve refah kaybına yol açmaktadır (Heritage Vakfı, 2025).

2.4.1 Ekonomik Özgürlüklerin Ölçülmesi

Ekonomik özgürlüklerin ölçülmesi ülkelerin iktisadi durumunun yorumlanabilmesi için oldukça önemlidir. Ekonomik özgürlük, bireylerin kendi ekonomik tercihlerini bağımsız olarak alabilmesini ve bu durum bireylerin onurunu, özerkliğini ve kişisel gelişimini desteklemektedir. Aynı zamanda, ekonomik büyüme ve refahı artırmada önemli bir faktördür (Heritage Vakfı, 2025).

Ekonomik özgürlüğü düzenli bir şekilde ölçen üç endeks bulunmaktadır. Freedom House'un EÖE, Heritage Vakfı'nın EÖE ve Fraser Enstitüsü'nün EÖE'dir. Bu endekslerin tümü, mülkiyet haklarının güvenliği ve ticaret özgürlüğü gibi ekonomik özgürlüğün kritik faktörlerini yoğunlaşmaktadır. Ekonomik özgürlüğün ölçülmesine dair ilk girişimler, Gastil ve Wright (1988), Freedom House'un politik ve sivil özgürlükler endeksini, ülkelerin ekonomik yapılarını da kapsayacak şekilde yaygınlaştırmışlardır. Ekonomik özgürlük derecelendirmeleri, politik özgürlüklerin bütünlenmesi için oluşturulmuştur. Bu endeksi, ülkeleri siyasi ve medeni özgürlükler açısından 1'den 7'ye kadar (1 en özgür anlamına gelir) derecelendirerek puanlandırmış ve bu verileri, ülkelerin ekonomik sistemlerine göre her ülkeye ekonomik özgürlük puanı verilmiştir.

Scully ve Slottje (1991: 122-123), Gastil ve Wright'in çalışmalarını geliştirerek ileri düzeyde bilimsel bir ekonomik özgürlük ölçümü oluşturmuşlardır. Ekonomik özgürlükleri ölçmek için bir diğer endeks ise Messick (1996: 5-7) tarafından Freedom House için oluşturulan "Dünya Ekonomik Özgürlük Araştırması 1995-1996 (World Survey of Economic Freedom: 1995-1996) raporuyla oluşturulmuştur. Bu endeksin bileşenleri iş yapma, mülkiyet edinme, yatırım yapma, serbest ticaret, piyasa ekonomisine katılabilme ve hayatını kazanma özgürlükleri ile birlikte altı bileşen içermektedir. Tablo 2.1'de bahsedilen üç endekse ve bu endekslere ait bileşenler yer almaktadır.

Tablo 2.1. Temel Endekse Göre Ekonomik Özgürlük Göstergeleri

FRASER ENSTİTÜSÜ	FREEDOM HOUSE	HERİTAGE VAKFI
Çalışma Özgürlüğü	Çalışma Özgürlüğü	Çalışma Özgürlüğü
- Düşük transfer ödemeleri ve sübvansiyonlar - Düşük en yüksek marjinal vergi oranı - Zorunlu askerlik hizmetinin olmaması	- Sendika özgürlüğü - Ücret kontrollerinin olmaması	- Düşük gelir ve kurumlar vergisi - Düşük katma değer ve diğer vergiler
Üretim Tüketim Karar Verme	Teşebbüs	Üretim Tüketim Karar Verme
- Düşük kamu tüketimi - Az sayıda devlet işletmesi - Fiyat kontrollerinin olmaması - Piyasa giriş kısıtlamalarının olmaması - Mülkiyet haklarının güvence altına alınması ve mahkemelerin tarafsızlığı - Faizlerde sınırlama olmaması	- İş kurma kolaylığı - Piyasaya girişte özgürlük - Fiyatlarda sınırlama olmaması	- Düşük kamu harcamaları - Sınırlı devlet teşekkülleri - Ücretlerde sınırlama olmaması - Fiyatlarda sınırlama olmaması
Uluslararası Ticaret	Uluslararası Ticaret	Uluslararası Ticaret
- Düşük Tarifeler - Formel-informel döviz kuru farkının minimum olması - Özgür sermaye hareketleri	- Tarifelerin düşüklüğü ve ticari serbestlik - Dövizde sınırlamanın azlığı - Yabancı sermayedeki serbestlik	- Düşük Tarifeler - Ticari serbestlik
Paranın Değerini Koruma	Kazançları Yatırma Özgürlüğü	Paranın Değerini Koruma
- Enflasyonun ve para arzındaki artışların az olması - İnsanların serbestçe döviz tutabilmesi - Banka hesaplarının ülke dışında da açılabilmesi	- Piyasada kredi tahsisi - Merkez Bankasının bağımsızlığı - Faiz ve kârlarda sınırlama olmaması	- Düşük enflasyon oranı - Yabancı sermayenin ülkeye girişinde engel ve sınırlamanın olmaması - Yerli-yabancı firma ayrımı yapılmaması
	Mülkiyet Sahibi Olma Özgürlüğü	Mülkiyet Sahibi Olma Özgürlüğü
	- Özel mülkiyet hakları - Fikri mülkiyet güvencesi - Mülkiyetin güvence altına alınması	- Özel mülkiyet hakları - Kamulaştırma işlemlerinin az olması
	Piyasa Ekonomisine Katılım Özgürlüğü	Açık Bankacılık Sistemi
		Sınırlı İş Düzenlemeleri
		Sınırlı Kara Borsa Faaliyetleri
	- Piyasada ayrımcılığın olmaması - Piyasada yolsuzlukların olmaması	- Yabancı bankaların ülkeye girişinde engellerin olmaması - Bankacılıkta regülasyonların az olması - Piyasaya giriş kısıtlamalarının olmaması - Yolsuzluğun bulunmaması

Kaynak: Hanke ve Walters, 1997:127-128

Tablo 2.1'de karşılaştırmalı olarak sunulan üç farklı EÖE'nin bileşenleri incelendiğinde, Hanke ve Walters (1997) bu endeksler arasındaki benzerliklere dikkat çekmektedir. Endekslerin bileşenleri açısından, üç endekste de özel mülkiyet haklarını güvence altına alan ve sözleşmelerin uygulanmasını sağlayan kurumlara

yer verildiği görülmektedir. Ayrıca mal ve sermayenin uluslararası değişiminin özgürlüğünü öne çıkarmaktadır. Bu endeks bileşenlerinde, emek ve ürün piyasalarına giriş engelleri ile ücret ve fiyat kontrolleri, ekonomik özgürlüğü olumsuz etkileyen faktörler olarak değerlendirilmektedir. Bu endeksler arasında, parasal istikrar ve hükümet sektörü bileşenleri önemli farklılıklar göstermektedir. Hem Heritage Vakfı'nın hem de Fraser Enstitüsü'nün endeks bileşenleri, bir ülkenin parasal kurumlarının enflasyonunu dikkatli bir şekilde denetlenmesini vurgularken; Freedom House endeksi, sadece vatandaşların tasarruf kayıplarına karşı enflasyondan korunmasını sağlayabilecek bağımsız bir merkez bankasının varlığını ele almaktadır. Buna ek olarak hem Heritage hem de Fraser Enstitüsü tarafından oluşturulan endekslerde olumsuz faktörler olarak hükümet sektörünün büyüklüğü ve vergi oranları yer almaktadır; Freedom House bu faktörlere yer vermemiştir. Fraser Enstitüsü, Freedom House ve Heritage Vakfı endeks bileşenlerinin çoğu doğrudan hükümet politikasıyla ilgilidir (Hanke ve Walters, 1997).

Ekonomik özgürlüklerin ölçümü üç farklı kuruluş tarafından gerçekleştirilse de akademik çalışmalarda ağırlıklı olarak iki kuruluşa yer verilmektedir. Bunlardan birincisi, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) tarafından hazırlanan sivil toplum örgütü Heritage Vakfı'nın Wall Street Journal gazetesi ile derletilen “Ekonomik Özgürlük Endeksi” (Index of Economic Freedom – IEF)’dir. İkincisi ise, Kanada temelli Fraser Enstitüsü uluslararası sivil toplum kuruluşunun yayınladığı, “Dünya Ekonomik Özgürlük Endeksi” (Economic Freedom of the World – EFW) ‘dir. Bunlara ilişkin detaylı bilgiler sonraki bölümlerde anlatılacaktır.

2.4.2 Heritage Vakfı Ekonomik Özgürlük Endeksi ve Bileşenleri

1973 yılında Raymond Gastil önderliğinde kurulan Washington merkezli bir araştırma kuruluşu olan Heritage Vakfı, ana hatlarıyla siyasal ve medeni özgürlüklere odaklanan Freedom in the World adlı raporu oluşturmuştur. Heritage Vakfı tarafından tanımlanan EÖE, ekonomik fırsatlar ile refah arasındaki ilişkiyi göz önünde bulundurularak ülkelerin ekonomik politikalarının analiz edilmesiyle oluşturulmaktadır. Buna ek olarak, bu kuruluşun temel amacı, dünya çapındaki ekonomik bağımsızlığı ülkeler açısından değerlendirmek ve yatırımcılara yön vermektedir. Heritage Vakfı, Wall Street Journal ile birlikte 1995 yılından günümüze kadar devam eden ekonomik özgürlüklerin ölçülmesine yönelik EÖE’ni yayınlamaktadır (Heritage Vakfı, 2025).

Tablo 2.2. Heritage Vakfı Endeks Bileşenleri

Hukukun Üstünlüğü	Hükümet Büyükülüğü	Düzenleyici Verimlilik	Serbest Piyasalar
Mülkiyet Hakları	Vergi Yüğü	İş Özgürlüğü	Ticaret Özgürlüğü
Yargı Etkinliğı	Hükümet Harcamaları	Emek Özgürlüğü	Yatırım Özgürlüğü
Hükümet Dürüstlüğü	Mali Sağlamlık	Parasal Özgürlük	Finansal Özgürlük

Kaynak: Heritage Vakfı, 2025

Bu endeks dört ana kategori ve 10 farklı özgürlüklere ayırmıştır (Miller vd., 2016: 22). Heritage Vakfı, 2016 yılından sonra 10 farklı özgürlüğü yargı etkinliğı ve mali sağlamlık unsurlarını 12 faktöre çıkarmış ve endekse eklenmiştir. Buna ek olarak, emek özgürlüğü bileşeni 2005 yılından itibaren endekste yer almaktadır. En son hazırlanan 2024 yılında ait yayınlanan endeks, 184 ülke için mülkiyet hakları ve finansal özgürlük dahil olmak üzere dört ana unsurdaki 12 farklı özgürlüğü içermektedir.

Tablo 2.3. Heritage Vakfı'na Göre Ekonomik Özgürlük Puanlandırılması

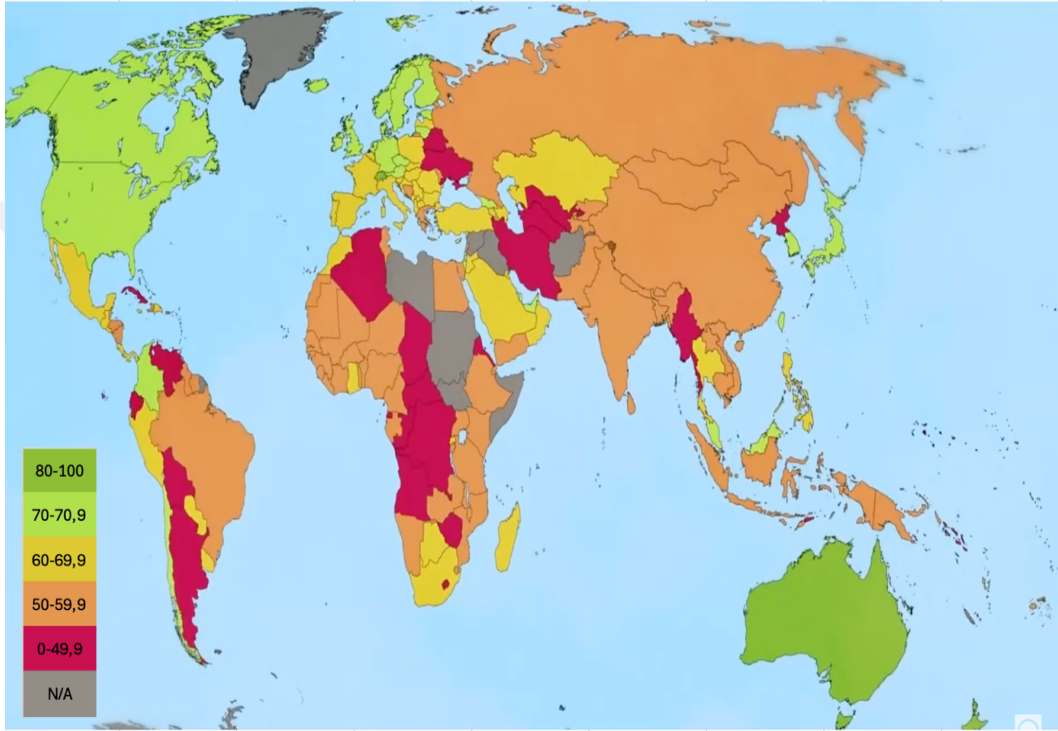
Endeks Puanı	Ekonomik Özgürlük
80-100	Özgür
70-79,9	Büyük Ölçüde Özgür
60-69,9	Kısmen Özgür
50-59,9	Büyük Ölçüde Özgür Değil
0-49,9	Bastırılmış

Kaynak: Heritage Vakfı, 2025

Tablo 2.3 incelendiğinde, endekste yer alan dört ana bileşen 2007 yılından önce ülkelerin ekonomik özgürlük puanları 1 ile 5 arasında ölçülmüş, 2007 yılından itibaren ise 12 alt bileşen için 0 ile 100'e kadar bir ölçek arasında

değerlendirilmektedir. 0 en kötü durumken 100 en iyi durumu temsil etmektedir. 80 ile 100 arasında puanlandırılmış ülkelerin özgür olduğunu, 70 ile 79,9 puan alan ülkelerin büyük ölçüde özgür kabul edildiği, 60 ile 69,9 puanlandırılmış ülkelerin orta derecede özgür olduğu, 50 ile 59,9 arasında puan alan ülkelerin büyük ölçüde özgür olmadığı ve 0 ile 49,9 arası puan alan ülkelerin bastırılmış yani özgür olmadığını ifade etmektedir (Heritage Vakfı, 2025).

Harita 2.1. Ülkelerin Ekonomik Özgürlük Puanlandırmaları

Kaynak: Heritage Vakfı, 2025

Harita 2.1'i incelediğimizde, ülkelerin ekonomik özgürlük düzeylerini görsel olarak sınıflandırarak coğrafi bir karşılaştırma imkânı sunmaktadır. Haritada yer alan renk skalası, endekste kullanılan puan aralıklarına dayalı olarak ülkeleri beş farklı özgürlük kategorisine ayırmaktadır. Böylece, belirli bir bölgedeki ülkelerin birbirlerine göre ekonomik özgürlük düzeyleri daha açık şekilde analiz edilebilmektedir. Bu endeksin oluşturulmasında CIA, Dünya Bankası, OECD, Uluslararası Şeffaflık Örgütü, Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası, Dünya Ticaret Örgütü, IMF, Economist Intelligence Unit, Ernst & Young International ve Deloitte gibi güvenilir uluslararası kuruluşlardan elde edilen veriler temel alınmıştır (YOİKK, 2009: 5).

Grafik 2.1. 12 Alt Bileşenlerin Küresel Görünümü

Kaynak: Heritage Vakfı, 2025

Genel olarak, endeks puanlamasında uygulanan ekonomik özgürlüğün dört ana bileşeninden hukukun üstünlüğü bileşeni en düşük puanı almıştır. Bu durum pek çok ülkede kamu kurumlarının yolsuzluğunu ifade etmektedir. Hükümetin büyüklüğünde yer alan grafiğe baktığımızda, ekonomik kararlar verilirken, işletme sahipleri ve girişimciler için güçlü bir hukuk düzeni gereklidir. Endekste bütün ülkeler için en yüksek bireysel ve kurumlar vergisi oranlarının ortalaması sırasıyla yaklaşık %30 ve %25'tir. Ortalama kamu harcamaları GSYH'nin yaklaşık %31'i seviyesinde kalırken, ortalama brüt kamu borcu %65'in üstündedir. Dünya çapında, ekonomik özgürlüğün düzenleyici verimlilik alt faktörlerinden üçü arasında,

parasal özgürlük en yüksek puanları almıştır. Ortalama düzenleyici verimlilik puanına göre ülkeler arasında Tayvan, Singapur, Finlandiya, İsviçre ve Danimarka yer almaktadır. Bir diğer yandan en kötü suçlular ise Küba, Sudan, Sierra Leone, Zimbabve, Kuzey Kore ve Venezuela'dır. Küresel olarak, ticaret bazında ortalama tarif oranı %7,7'dir. Pek çok ülkelerde sektörel yatırımları desteklemeye yönelik alınan yatırım politikası önlemleri, yalnızca %56,4'lük küresel yatırım özgürlüğü puanını etkilemektedir. Finansal özgürlük için küresel puan, 48,8 ile üç açık piyasa ölçütleri arasında en düşük seviyeye sahiptir.

a. Hukukun Üstünlüğü

Hukukun üstünlüğü kavramı daha geniş bir tanımla, devletin ve bireylerin tüm eylemlerinde, baştan kararlaştırılmış ve duyurulmuş kurallara dayanarak, hukuki yetkilerin hangi durumlarda ve nasıl uygulanacağını net bir şekilde tahmin etmeye imkân veren bir prensip olarak ifade edilmektedir. Fakat hükümetler uygulamada kurallara tam olarak riayet etmediğinden, yürütme organlarının sahip olduğu takdir yetkisinin olabildiğince kısıtlanması uygun olduğu savunulmaktadır. (Hayek, 1999). Hukukun üstünlüğü, bir ülkede hukuk kurallarının geniş çapta uygulanması ve güçlü bir şekilde geçerlilik kazanması olarak ifade edilmektedir. Mülkiyet haklarının güvence altına alınması ise hukukun üstünlüğü kavramının önemli bir bileşenidir. Buna ek olarak, kamu çalışanlarının devlet yetkisini ve kaynaklarını kullanarak yolsuzluktan uzak tutulmasının ve denetlenmesi, ülkede hukukun üstünlüğünü sağlamlaştırarak ekonomik özgürlüklerin daha etkin hale gelmesine neden olduğu ifade edilmektedir. (Kaufmann vd., 2011: 223). Heritage Vakfı hukukun üstünlüğünü; mülkiyet hakları, yargı etkinliği ve hükümet dürüstlüğü (yolsuzluktan kaçış) alt bileşenleri ile ölçülmektedir.

• Mülkiyet Hakları

Serbest piyasa ekonomisinde, özel mülkiyet ve servet edinme olanağı yatırımcılar ve işçiler açısından önemli bir teşvik unsurudur. Özel mülkiyet hakları ve bunları güvence altına alan etkin bir hukuk sistemi, ekonominin kilit bileşenleridir. Mülkiyet haklarının koruma altına alınması, bireylere gelir biriktirme, uzun vadeli planlar yapma ve girişimcilik faaliyetlerine katılma konusunda güvence sağlar. Bu sayede bireyler, maddi ve fikri mülklerinin haksız el koyma ya da hırsızlıktan korunacağını beklemekte ve bu güvenle ekonomik faaliyetlere daha aktif şekilde katılabilmektedirler. Mülkiyet hakları, sermaye birikiminin temel unsurlarından biridir. Etkin bir tapu sistemi, gayrimenkul

şeklindeki servetin ortaya çıkmasında kilit rol oynar; doğal kaynakların ekonomik faaliyetlere kazandırılmasını sağlar ve yatırım finansmanını güvence altına almaktadır. Buna ek olarak, mülkiyet haklarının güvence altına alınması ve korunması, toplumların ortakların trajedisi olarak tanımlanan, ortak mülkiyetin olduğu ve sorumluluğun belirsiz olduğu durumlarda mülkün bozulması ve kötüye kullanılması riskini engellemek için önemlidir. Mülkiyet haklarının korunmasının önemi, sözleşmelerin gerçekleştirilmesidir. Piyasa sisteminin dayanağını sözleşmeye bağlı yükümlülüklerin gönüllü kabul edilmesiyle şekillendirilmektedir. Uluslararası ticaretin temeli ve bu ticaretten elde edilen kârlar, ekonomik uzmanlaşmanın oluşumunda kritik bir rol oynamaktadır. Devletin özel sözleşmelerin adil bir şekilde uygulaması, piyasada adalet ve istikrarın oluşabilmesi için önemlidir (Heritage Vakfı, 2025).

- **Yargı Etkinliği**

Etkin hukuk sistemi, bütün yurttaşların haklarını, iktidar organları, baskın siyasi partiler ve diğer bireylerin yasalara aykırı davranışlarına karşı korumaktadır. Yargı etkinliği, yasalara aykırı davranışlara karşı yasal süreçlerin gerçekleştirilebilmesi ve yasal düzenlemelerin yerine getirilmesi için etkili ve adaletli yargı etkinliği sağlanmalıdır. Gelişmekte olan ülkeler açısından yargı etkinliği, ekonomik özgürlük bileşenleri arasında ekonomik büyümenin zeminini hazırlama konusunda en önemli unsurdur. Gelişmiş olan ülkelerde ise yargı etkinliğindeki bozulmalar, ekonomik krize neden olarak kritik sıkıntıların göstergeleri olmaktadır. Dünya çapında yargı etkinliği; doğru, etkin ve tarafsız bir sistemin ayrımcılığı sonlandırma, bireylerin yetkinliklerini artırmada ve rekabeti teşvik etme de önemli bir rol oynamaktadır. İnsani yaşam kalitesinin artırılması ve refahın sağlanması için yargı etkinliğinin sürdürülmesi ve geliştirilmesi yönünde kurumsal bir yükümlülük gerekmektedir (Heritage Vakfı, 2025).

- **Hükümetin Dürüstlüğü**

Hukukun üstünlüğü bağlamında değerlendirilen bir diğer ölçüt, yolsuzlukların önlenmesidir. Devlet kurumlarındaki yolsuzluklar, hükümetin dürüstlüğüne ve ekonomik özgürlüklere zarar vermektedir. Yolsuzluklar ekonomik faaliyetlerin maliyetini artırarak vatandaşların devlete olan güvenini zedeler ve ekonomik hareketliliği kötü yönde etkilemektedir. Çoğunlukla kamu mekanizmalarıyla birlikte faaliyete geçeceği, yasadışı piyasa sistemine sebep olacağını ve ekonomik yapının tüm unsurlarını bozacağı ifade edilmektedir. Bu

doğrultuda, yolsuzlukları ortadan kaldırmak için şeffaflık sağlanması gerektiğini, düzenleyici kuralların ve süreçlerdeki şeffaflığın artırılması, eşitlikçi bir yapıyı güçlendirerek ekonomik özgürlüklerin sağlanmasına katkı sağlamaktadır (Heritage Vakfı, 2025).

a. Hükümet Büyüklüğü

20. yüzyılın başlarına gelinceye dek kamu kesiminin oranı düşük seviyedeyken, Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) ve 1929 Dünya Ekonomik Buhranı gibi olaylar, liberal ekonomik yaklaşımların yetersizliğini açığa çıkarmıştır. Bu gelişmeler, devletin ekonomik süreçlere müdahale etmesinin zorunlu olduğunu göstermiş ve devletin ekonomiye müdahalesiyle kamu sektörünün kapsamı genişlemiştir (Höbel, 2020). Kamu kesiminin büyüklüğünün belirlenmesinde ülkeler arasında en çok kullanılan ölçüm, kamu harcamalarının GSYH içindeki oranıdır (Kirmanoğlu, 2007: 38-39). Heritage Vakfı devletin ekonomik büyüklüğünü ölçerken; vergi yükü, kamu harcamaları ve mali sağlamlık gibi faktörleri ele almaktadır.

• Vergi Yükü

Hükümetler, kamusal mal ve hizmetlerin gerekli mali kaynağını sağlamak için genellikle vergilendirme veya borçlanma yöntemlerine başvurarak ekonomik süreçlere mali sorumluluklar yüklemektedirler. Yüksek vergi dilimleri ve bireyler üzerindeki vergi baskıları arttıkça, bireylerin birikim yapma, servet edinme ve gelir elde etme imkanları azalma gösterecektir. Vergi yükü, bireylerin ekonomik özgürlüğünü, yatırımları ve tasarrufları üzerinde hem doğrudan hem de dolaylı olarak önemli bir etkiye sahiptir. Bireyler ve işletmeler gelir ve servetlerinin çoğunluğunu kendi menfaatleri ve ihtiyaçları için yönetmelerine ve tutmalarına imkân veren hükümetler, ekonomik özgürlüğü maksimize etme hususunda kritik bir rol üstlenmektedir. Hükümetin gelir ya da servet üzerindeki payı arttıkça, bireyin ekonomik faaliyetinden elde ettiği kazanç azalır ve girişimcilik teşviki de düşmektedir. Vergilerin yüksekliği, bireylerin ve işletmelerin pazardaki hedeflerine ulaşma kapasitelerini sınırlar ve bu durum özel sektörün genel etkinliğini azaltmaktadır. Bireysel vergiler ve kurumlar vergisinin oranları, bir bireyin ekonomik özgürlüğünü doğrudan ve kayda değer bir engel teşkil etmekte ve endekse yansımaktadır. Fakat tek başına vergi yükünün bir ölçüsü olmamaktadır. Hükümetler, birçok dolaylı vergiler (satış ve tüketim vergileri, bordro, tarifeler ve katma değer vergileri) uygulamaktadırlar. EÖE, bütün vergi türlerinden

kaynaklanan genel yükü toplam GSYH yüzdesi ile ölçerek dolaylı vergilerin etkisini ölçmektedir (Heritage Vakfı, 2025).

- **Hükümet Harcamaları**

Hükümet harcamalarının ekonomik özgürlük üzerindeki etkisi, harcamaların çeşidi ve finansman yöntemlerine göre değişiklik göstermektedir. Altyapı sağlama, insan sermayesini geliştirme ve araştırma gibi hükümet harcamaları, ekonomik büyümeyi teşvik edici olup yatırım olarak nitelendirilebilir. Bununla birlikte, bütün hükümet harcamaları, daha yüksek vergilendirme yoluyla finanse edilmekte ve bu süreç, özel sektörde bırakılacak kaynakların değerini temsil eden bir fırsat maliyeti oluşturmaktadır. Bu da özel sektörü piyasanın dışına atmaktadır. Dışlama (crowding out) etkisi olarak adlandırılan bu durum, çoğunlukla genişlemeci maliye politikalarının ekonomik etkilerini vurgulamaktadır. Hükümet, artan harcamalarını finanse etmek için ya vergileri yükseltmek ya da halka borç vermek gibi yöntemlere başvurmaktadır. Bu bağlamda, genel ekonomik etkinliği artırmada başarılı olamazsa, özel sektör kamunun bu eylemi nedeniyle dışlanmaktadır ve güçsüz bir özel sektör ekonomisi ortaya çıkmaktadır (Heritage Vakfı, 2025).

- **Mali Sağlamlık**

Hükümetin bütçe politikasına ne kadar bağlı kaldığı, mali sağlığın bir belirtisidir. Bütçeler, öncelikleri saptayarak ve kaynakları dağıtarak hükümetin ekonomik faaliyetlere hangi alanlarda ve ne ölçüde müdahale edeceğini açıkça ortaya koymaktadır. Buna ek olarak bütçeler, hükümetlerin uzun vadeli ekonomik büyüme için zorunlu olan sağlam finansal yönetim taahhüdünü ya da yetersizliğini belirtmektedir. Zayıf bütçe yönetimi, büyüyen bütçe açıkları ve borç yükü gibi ülkenin mali sağlığını sarsmaktadır. Bu tür mali dengesizlikler, makroekonomik istikrarı bozarak ekonomik belirsizliği derinleştirir ve ekonomik özgürlüğü engellemektedir. Artan bütçe açıkları, kamu borcunun artmasına sebep olmaktadır. Teorik olarak, borçla finanse edilen kamu harcamaları, üretken yatırımlara teşvik ederek ekonomik büyümeye destek olmaktadır. Buna ek olarak, borçlanma, makroekonomik dalgalanmalara karşı müdahale ve uzun vadeli büyüme politikaları açısından önemli bir araç olma niteliğindedir. Ancak, yüksek kamu borcu seviyeleri, faiz oranlarının artmasına, özel sektör yatırımlarının gerilemesine ve hükümetin ekonomik krizlere karşı esnekliğinin zayıflamasına yol açabilmektedir. Kalıcı bütçe açıkları nedeniyle artan kamu borcu, özellikle yalnızca devlet

tüketimini veya transfer ödemelerini yükselten harcamalardan kaynaklanıyorsa, toplam etkinliği azaltarak ekonomik durgunluğa sebep olmaktadır (Heritage Vakfı, 2025).

b. Düzenleyici Verimlilik

Ekonomik özgürlüklerin ana bileşenlerinden biri olan düzenleyici verimlilik; iş özgürlüğü, emek özgürlüğü ve parasal özgürlük gibi unsurları içermektedir.

• İş Özgürlüğü

Ekonomik özgürlüğün temel göstergelerinden biri olan iş özgürlüğü, devletin müdahalesi olmadan bireylerin işletme açabilme ve yönetme hakkına sahip olabilmesi olarak ifade edilmektedir. Gereğinden fazla ve ihtiyaç dışı regülasyonlar, girişimciliğin serbestçe yürütülmesini sınırlandıran en önemli engeller arasında yer almaktadır. Bu tür düzenlemeler, üretim maliyetlerini yükselterek girişimcilerin pazardaki rekabet gücüne mâni olabilmektedir. İş verimliliği ve kârlılığı olumsuz etkileyen birçok düzenleme olmakla birlikte, özellikle yeni işletmelerin ruhsatlandırılmasıyla alakalı olanlar girişimciliği en fazla engelleyen etkenlerdendir. Birtakım ülkelerde ve ABD'deki çok sayıdaki eyaletlerde, ruhsat sahibi olmak sadece bir kayıt formu doldurup teslim etmek kadar basit olabilirken, Singapur'da bir işletme açma süreci sadece bir buçuk gün sürmekte ve minimum sermaye koşulu bulunmamaktadır. Buna karşın, Hindistan ve Güney Amerika'nın bazı bölgelerinde ruhsat sahibi olma süreci uzun sürmekte ve girişimciler kamu dairelerinde yapılan birçok başvurular ve çoğu zaman yolsuzluk söz konusu olan bürokratik engellerle mücadele etmektedirler. İşletme açıldıktan sonra da devlet düzenlemeleri, işletmelerin karar alma mekanizmalarına ve fiyatlandırma politikalarına doğrudan müdahale edebilmektedir. Önemli bir nokta, aynı düzenlemelere sahip iki ülkenin farklı uygulamalar sebebiyle farklı sonuçlar meydana gelmektedir. Düzenlemeleri dengeli ve şeffaf bir şekilde uygulayan ülkeler, uzun vadeli iş planlamasını basitleştirerek düzenleyici yükü düşürürken, kuralların keyfi ve istikrarsız biçimde uygulandığı ülkeler tahmin edilemeyen bir iş ortamı oluşturarak girişimciler üzerinde daha büyük bir yüke yol açabilmektedir (Heritage Vakfı, 2025).

• Emek Özgürlüğü

Bireylerin istihdam olanaklarına ulaşabilmesi ve iş bulma becerileri, ekonomik özgürlüğün gelişimi için önemli bir unsurdur. Bu bağlamda, işletmelerin

işgücüyle özgürce sözleşme yapma ve ihtiyaç olmadığında çalışanları işten çıkarabilme, verimliliğın artırılması ve sürdürülebilir ekonomik büyümenin sağlanması açısından kritik öneme sahiptir. Ekonomik özgürlüğe dayalı bir piyasanın temel prensibi, gönüllü değışimdir; bu ilke, mal ve hizmet piyasalarında olduğu gibi emek piyasasında da uygulanmaktadır. Devletin işgücü piyasasına müdahalesi, diğerk piyasalarda olduğu gibi, benzer sorunların ortaya çıkmasına neden olur. Devlet müdahaleleri, başka piyasalar gibi emek piyasalarında da olumsuz sonuçlara yol açmaktadır. Devletin emek piyasasına ilişkin düzenlemeleri; asgari ücret ya da maaş denetimleri, mesai süreleri veya çalışma ortamına yönelik sınırlamalar, personel alımı ve işten çıkarma sınırlamaları gibi çeşitli şekillerde ortaya çıkmaktadır. Emek piyasalarını düzenlemede önemli bir etkiye sahip olan sendikalar, emek piyasasının daha etkin işlemesine yardımcı olabileceği gibi işleyişini engelleyen bir faktör de olabilmektedir. Katı kanunlar işletmelere ve çalışanlara zarar verebilmektedir. Buna karşılık, çalışanlar ve işverenlerin ve çalışanların çalışma koşullarında değışiklik yapma konusunda özgürce anlaşmaya varmaları önünde engel oluşturur. Bu durum, işgücü arzı ve talebi arasında sürekli bir dengesizliğe yol açmaktadır (Heritage Vakfı, 2025).

- **Parasal Özgürlük**

Parasal özgürlüğün sağlanabilmesi için, para biriminin istikrarlı olması ve fiyatların piyasa koşullarınca belirlenmesi gerekmektedir. Ekonomik açıdan özgür bireyler, girişimci ya da tüketici fark etmeksizin, mübadele aracı, değer saklama aracı ve hesap birimi gibi güvenilir para birimi arayışında olmaktadır. Parasal özgürlüğün yoksunluğu, tasarruf kararlarını ve uzun vadeli yatırımları önemli ölçüde sınırlamaktadır. Enflasyonla mücadele eden bir ülke, hükümetinin uyguladığı para politikalarından etkilenmektedir. Enflasyonla mücadele eden, fiyat istikrarını koruyan ve ulusal serveti korumayı hedefleyen bir para politikası, bireylerin gelecekteki piyasa değerlerine güven beslemelerini sağlar. Bu güven sayesinde, insanlar daha kararlı şekilde yatırım yapar, tasarruf eder ve uzun vadeli planlar yapabilirler. Enflasyonist politikalar, servet kaybına, fiyat dengesizliklerine, kaynakların verimsiz dağılımına ve işletme maliyetlerinin artmasına yol açmaktadır. Özgür toplumlar için uygun bir para politikası evrensel olarak belirlenmemiştir. Geçmişte altın standardı geniş destek bulmuşken, günümüzde çoğu para teorisi, düşük enflasyon ve bağımsız merkez bankası ilkelerini savunmaktadır. Buna ek olarak, fiyat kontrollerinin piyasa verimliliğini sarstığı ve

arz-talep dengesizliklerine neden olduğu benimsenmektedir (Heritage Vakfı, 2025).

c. Serbest Piyasa

Ekonomik özgürlükleri belirleyen ana bileşenler arasında yer alan, serbest piyasa; ticaret özgürlüğü, yatırım özgürlüğü, finansal özgürlük bileşenlerinden oluşmaktadır.

• Ticaret Özgürlüğü

Hükümetler, vatandaşlarının uluslararası pazarda serbest ticaretini kısıtlamak amacıyla gümrük vergileri, ticaret kotaları, ihracat vergileri, doğrudan ticaret yasakları ve lisanslama, standart belirleme gibi tarife dışı engeller yer almaktadır. İşletmeler, küresel tedarik zincirleri ve sınır ötesi üretim süreçlerinin gelişimiyle, ticaret politikasında istikrarı daha fazla önemsemektedir. Hükümetlerin ticaret politikalarındaki istikrarsızlıkları artıran kararları, sadece ekonomik etkilerle sınırlı kalmayıp, aynı zamanda ticaret özgürlüğünü de kötü etkilemektedir. Ayrıca yabancı ticaretin serbest dolaşımına getirdiği sınırlamalar, bireylerin ekonomik tercihlerine yön verme ve verimliliklerini maksimuma çıkarma yetilerini etkileyebilmektedir. Hükümetin bu tür müdahaleleri, ekonomide verimlilik kaybına ve uzun vadede büyümenin yavaşlamasına neden olmaktadır. Buna ek olarak, ticaretin sınırlandırılması, yerel işletmelerin ve girişimcilerin rekabet avantajını zayıflatarak, yenilikçi teknoloji ve hizmetlere ulaşmalarını güçleştirmektedir (Heritage Vakfı, 2025).

• Yatırım Özgürlüğü

Serbest yatırım koşulları, girişimcilik imkanlarını artırarak ekonomik faaliyetlerin genişlemesine, verimliliğin artmasına ve istihdamın sağlanmasına olanak tanımaktadır. Bu tür koşullar, girişimciler için yeni fırsatlar yaratmakta ve toplumun tüm kesimlerine fayda sağlamaktadır. Şeffaflık ve eşitlik ilkeleriyle oluşturulan etkili bir yatırım perspektifi, sadece büyük veya stratejik şirketleri değil, tüm firma türlerini destekleyerek yenilikçiliği ve rekabeti teşvik etmektedir. Sermaye hareketlerine getirilen sınırlamalar, yerel veya uluslararası düzeyde fark etmeksizin, kaynakların etkin tahsisini engelleyip verimliliği azaltır ve ekonomik karar alma süreçlerini kötü etkilemektedir. Buna karşılık, bireyler ve işletmelerin yatırım yapacakları yer ve yöntem konusunda özgürlüğe sahip olmaları, sermayenin en verimli alanlara yönlendirilmesini sağlamaktadır. Hükümet müdahaleleri, sermaye akışını yönlendirirken, yatırımcıların ve sermaye arayanların

özgürlüklerini sınırlamaktadır. Yatırım üzerindeki sınırlamaların artması, girişimcilik faaliyetlerinin seviyesini de düşürmektedir (Heritage Vakfı, 2025).

- **Finansal Özgürlük**

Etkin ve kapsayıcı bir finansal sistem, bireyler ve işletmelere tasarruf, ödeme, yatırım ve kredi gibi çeşitli hizmetler sunarak finansman olanaklarını genişletir ve girişimciliği desteklemektedir. Açık bankacılık ortamı, finansal hizmetlerin daha erişilebilir ve rekabetçi hale gelmesini sağlayarak, hanehalkları, firmalar, yatırımcılar ve girişimciler arasında etkili bir finansal köprü kurmaktadır. Ancak, devletin finansal piyasalara aşırı müdahalesi, etkinsizliğe yol açabilir, girişimciliğin finansman maliyetlerini yükseltebilir ve rekabeti sınırlayabilmektedir. Hisse senedi piyasasına müdahaleler, sermaye fiyatlandırmasını etkileyerek bireylerin kararlarını olumsuz etkiler ve piyasa ekonomisinin işleyişini bozmaktadır. Piyasalar, arz ve talep doğrultusunda fiyatlar hakkında anlık bilgi verir ve hatalı tercihler için disiplin mekanizması oluşturulmaktadır. Bu süreç, piyasa şeffaflığı ve bilgilerin güvenilirliğine dayanmaktadır. Bankaların finansal sistemdeki merkezi rolü, alternatif sermaye artırma ve risk çeşitlendirme yöntemleri sunan diğer finansal hizmetlerle güçlendirilmektedir. Bu bağlamda, bankacılık sisteminde devletin temel görevi, şeffaflık ve güvenilirliği sağlamak, varlık, yükümlülük ve risklerin açıklanmasını desteklemektedir (Heritage Vakfı, 2025).

2.4.3 Fraser Enstitüsü Ekonomik Özgürlük Endeksi ve Bileşenleri

Kanadalı araştırmacılar tarafından 1974 yılında kurulan Fraser Enstitüsü 165 ülkeyi kapsayan ve ülkelerin ekonomik özgürlüklerini derecelendirmek amacıyla derlenen “Economic Freedom of the World – EFW” adlı endeks yayınlanmaktadır. Bu endeksi oluşturan beş ana unsur ve bu alanı oluşturan 24 bileşen ve bu bileşenleri etkileyen 42 faktör yer almaktadır. Ülkelerin ekonomik özgürlük düzeyleri, 0 ile 10 arasında bir ölçek kullanılarak ölçülmektedir. Bu 5 ana unsur şunlardır (Gwartney vd., 2024):

- Hükümetin büyüklüğü
- Hukuki yapı ve Mülkiyet haklarının korunması
- Güçlü paraya erişebilirlik
- Uluslararası ticaret özgürlüğü
- Kredi, işgücü ve işletme düzenlemeleri.

- **Hükümetin Büyüklüğü**

Hükümetin büyüklüğü dört alt bileşenden yer almaktadır. Bu alt bileşenler: Devlet tüketimi, transferler ve sübvansiyonlar, devlet işletmeleri, yatırım ve en yüksek marjinal vergi oranı bileşenleridir.

İlk iki bileşen, kamu harcamalarının, bireyler, hanhalkları ve işletmelerin harcamalarına kıyasla artması durumunda kamusal tercihlerin kişisel kararların yerini alması ve ekonomik özgürlüğün azalması sorununu ele almaktadır. Devlet tüketiminin toplam tüketim içindeki payı ve GSYH'deki transfer ve sübvansiyonların oranı, devletin ekonomideki rolünü göstermektedir. Devlet harcamaları bireysel harcamaları aştığında, siyasi kararlar bireysel kararların yerine geçer ve ekonomik özgürlük azalmaktadır. Aynı şekilde, hükümetlerin topladığı vergileri belirli kişilere aktarması, bireylerin kazançlarını koruma özgürlüğünü kısıtlamaktadır. Üçüncü bileşen ülkelerin kaynak tahsisinde devlet yatırımları ve işletmeleri yerine özel yatırımlar ve firmaları ne ölçüde tercih yaptıklarına göre değerlendirmektedir. Devlet kurumları ve teşebbüsleri, bireylerin gelirlerine veya yatırımcıların sermayelerine bağlı olmaksızın faaliyet göstermektedir. Bu bağlamda, devlet kurumlarının toplam üretimdeki yüksek payı, ekonomik özgürlüğün azalmasına neden olmaktadır. Dördüncü bileşen, en yüksek marjinal gelir vergisi oranı ile en yüksek marjinal gelir ve bordro vergisi oranlarını ve bu oranların geçerli olduğu gelir eşiklerini incelemektedir. Bu iki alt bileşenin ortalaması en yüksek marjinal vergi oranını vermektedir. Bu nedenle, yüksek marjinal vergi oranlarına ve düşük gelir eşiklerine sahip ülkeler daha düşük puan almaktadır. Bu dört alt bileşen, bir ülkenin devlet bütçeleri ve siyasi karar vericiler yerine, kişisel tercihler ve piyasa dinamiklerine ne ölçüde dayandığını değerlendirmektedir. Bu bağlamda, toplam devlet payı içinde düşük kamu harcamaları, daha küçük bir devlet girişim sektörü ve düşük marjinal vergi oranlarına sahip ülkeler, bu ölçümde en yüksek puanları elde etmektedir (Gwartney vd., 2024).

- **Hukuki Yapı ve Mülkiyet Haklarının Korunması**

Bireylerin ve mülklerinin korunması, ekonomik özgürlükler ile medeni toplumun gelişimi için merkezi bir önem taşımaktadır. Bu nedenle, devletin en önemli fonksiyonlarından biri, hukukun üstünlüğünü, mülkiyet haklarının güvenliğini, bağımsız yargıyı ve adil mahkeme sistemini sağlamaktır. Hukuksal yapı tarafından desteklenen mülkiyet haklarının korunması, ekonomik özgürlüklerin korunmasına ve piyasaların verimli işlemesine katkıda

bulunmaktadır. Bireylerin ve mülkiyetlerinin korunmadığı bir ortamda, serbest değişim sürecinin önemi olmamaktadır. Bu bağlamda ekonomik özgürlüğü yükseltebilmek için, hukukun verimli işleyişe sahip olması gerekmektedir (Gwartney vd., 2024).

- **Güçlü Paraya Erişebilirlik**

Güçlü bir ulusal para, mübadele sisteminin öncüsüdür ve ekonomik özgürlükler için kritik bir rol oynamaktadır. Enflasyonun en büyük nedeni olarak parasal büyüme hızındaki yüksek artışlar kabul edilmektedir. Bu artışlar fiyat istikrarını bozarak ekonomik planlamayı zorlaştırmaktadır. Bu bağlamda, enflasyon oranlarını azaltarak ve alternatif para kullanımını kısıtlamak için uygun politikalar ve kurumsal düzenlemeler gerekmektedir. Güçlü paraya erişebilirlik dört alt bileşenden meydana gelmektedir. İlk üç bileşen, uzun dönemli fiyat istikrarı açısından para politikasının tutarlılığını ölçerken, dördüncü bileşen, yurtiçi ve yabancı banka hesaplarıyla diğer yabancı paralara erişim olanağını ifade etmektedir. Buna ek olarak, finansal kuruluşların yabancı para cinsinden mevduat kabul etmesi ve bireylerin yabancı bankalarda işlem yapabilmesi, güçlü paraya erişimi ve ekonomik özgürlükleri artırmaktadır. Sonuç olarak, sağlam bir para politikası ve uygun kurumsal yapılar, ekonomik özgürlüklerin sağlanmasında ve sürdürülebilir ekonomik büyümede temel unsurlar arasında yer almaktadır (Gwartney vd., 2024).

- **Uluslararası Ticaret Özgürlüğü**

İleri teknoloji ve düşük maliyetli iletişim ve ulaşım olanakları, ulusal sınırların dışında ticaret özgürlüğü ekonomik özgürlüklerin önemli bir unsuru arasında yer almaktadır. Pek çok mal ve hizmet yurt dışında üretilmekte ve üretim için gerekli kaynaklar dış piyasalardan tahsis edilmektedir. Buna karşılık gönüllü mübadele, karşılıklı kazanç sağlanan olumlu bir faaliyet olup, serbest ticaret sayesinde ticari ortaklar kazanç sağlamaktadır. Bu bağlamda, uluslararası ticaret özgürlüğü modern yaşam standartlarını yükseltmektedir. Birçok ülke, eleştirilere rağmen tarifeler, kotalar ve kambiyo denetimi gibi ticari kısıtlamaları uygulamayı sürdürmektedir. Bu kısıtlamalar, ulusal paraların konvertibilitesini azaltarak serbest ticareti engeller ve bürokratik engellerle ticaret hacmini sınırlamaktadır. Ekonomik özgürlüğün artması için düşük tarifeler, geniş ticari sektör, etkin gümrük yönetimi, konvertibl para birimi ve liberal sermaye hareketliliği sağlanmalıdır (Gwartney vd., 2024).

- **Kredi, İşgücü ve İşletme Düzenlemeleri**

Düzenleyici kuralların piyasalara girişini sınırlaması ve gönüllü mübadeleyi kısıtlama, ekonomik özgürlükleri azaltmaktadır. Kredi piyasasındaki düzenlemeler, bankacılık sektörünün yönetimi ve yabancı bankaların rekabet olanaklarıyla, özel sektöre kredi sağlama seviyesini ve faiz oranı düzenlemelerinin sonuçlarını göstermektedir. İşgücü piyasası düzenlemeleri, asgari ücret, işten çıkarma kuralları, merkezi yönetim tarafından yapılan ücret düzenlemeleri, sendika baskıları ve zorunlu askerlik gibi sınırlamaları ele almaktadır. İşletme faaliyetlerine ilişkin faaliyetler ise piyasalara giriş ve rekabeti kısıtlayan bürokratik engelleri analiz etmektedir. Yüksek ekonomik özgürlük düzeyine sahip ülkeler, piyasa mekanizmasının fiyat seviyesinin belirlemesini sağlar, iş faaliyetlerine girişte geciktirici düzenlemelerden kaçınır ve üretim maliyetlerini yükselten bürokratik denetimleri azaltmaktadır (Gwartney vd., 2024).

2.5 Literatür Taraması

Tezin literatür taraması iki ana başlık altında yapılandırılmıştır. İlk bölümde, ekonomik özgürlük ile DYY arasındaki ilişkiyi teorik açıdan ele alan çalışmalar incelenmiştir. Bu kısımda, söz konusu kavramların tanımları, aralarındaki etkileşimlerin teorik temelleri ve literatürde öne çıkan kuramsal yaklaşımlar değerlendirilmiştir. İkinci bölümde ise, ekonomik özgürlük ve DYY arasındaki ilişkiyi ampirik verilerle analiz eden çalışmalar yer almaktadır.

2.5.1 Ekonomik Özgürlük ve Doğrudan Yabancı Yatırım Arasındaki İlişkiyi Teorik Açıdan İnceleyen Çalışmalar

Literatürde ekonomik özgürlüklerin DYY üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalar yapılmış ve çoğunlukla pozitif bir ilişki tespit edilmiştir (North, 2002; Barry vd., 1997; Lipsey, 1999; Bengoa ve Robles, 2003; Julio vd., 2013; Ajide ve Eregha, 2014). Benzer şekilde, ekonomik özgürlüğün yatırım ortamını iyileştirdiğini, bunun sonucunda DYY'nin arttığını ve GSYH üzerinde olumlu bir etki yarattığını desteklemektedir (Barro, 1997; Gwartney ve Lawson, 2024). Ekonomiye yönelik yatırımların, sermaye birikimi ve bilgi paylaşımı mekanizmaları sayesinde ekonomik ve ticari faaliyetleri artırarak sürdürülebilir büyümeyi destekleneceği görüşü yaygın olarak kabul edilmektedir (Herzer vd., 2008: 794). Buna ek olarak, daha yüksek düzeyde ekonomik özgürlüğün DYY'ler aracılığıyla ekonomik büyümeye dolaylı olarak katkıda bulunacağını ifade

edilmektedir. Bu bağlamda, ekonomik özgürlüğün artması yatırım teşviklerini güçlendirecek, bireylerin ve işletmelerin motivasyonunu artırarak kaynakların etkin kullanımını destekleyecektir (Ghazalian vd., 2019: 1112). Gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerde ekonomik özgürlüklerin borç verme faiz oranlarına etkisi incelenmiş ve bu etkinin yüksek anlamlılık taşıdığını saptamışlardır (Büyükoğlu vd., 2021).

Bu olumlu ilişkinin aksine, literatürde farklı sonuçlara ulaşan çalışmalar da bulunmaktadır. Siyasi istikrarsızlığın belirsizlik yaratarak uzun vadeli planlamayı zorlaştırdığını ve bunun da ekonomik büyüme ile yatırım olanaklarını olumsuz etkilediğini savunmaktadır (Barro, 1997; Corbo vd., 1991; Beheshtitabar vd., 2008). Quazi'ye (2007: 332) göre, bu durumun yabancı yatırımcıların güvenini azalttığını vurgulamaktadır. Dolayısıyla, ekonomik özgürlüğün artması, ülkelerin daha fazla yabancı yatırımcı çekmesine katkı sağlayacaktır. Akademik literatürde, ekonomik özgürlüğün kurumların kalitesini ve bileşenlerini içerecek şekilde ele alınmasının, DYY'leri etkileyen temel faktörlerden biri olduğu vurgulanmaktadır (Bengoa, Sanchez-Robles, 2003; Habib ve Zurawicki, 2002; Azman-Saini ve Baharumshah, 2010). Latin Amerika'daki yerel şirketlerin yabancılara satışının temel nedenlerden biri, yerel piyasaların etkili şekilde işlememesi ve yerel yatırımcıların üretkenliklerini artıracak uygun piyasa ve kurumsal yapılarının olmamasıdır (Hausmann, Fernandez-Arias, 2001). Buna ek olarak, finansal krizler sırasında yaşanan likidite sorunlarının, yabancı firmaların yerel şirket satışlarından faydalandığını gösteren sonuçlar yer almaktadır (Krugman, 2000). Bu bağlamda, DYY'lerin devralmalar ve birleşme yoluyla yapılmasının, hedef ülkelerde sermaye stokunu artırmadığı ifade edilmektedir. Bunun nedeni, devralma ve birleşmelerin çoğunlukla sermayenin el değiştirmesinden ibaret olması (Agosin ve Mayer, 2000: 3) ve elde edilen gelirin, çoğunlukla özellikle tüketime yönelmesi durumunda sermaye stokunun artmaması ve uzun vadeli ekonomik büyümeye katkı sağlamamasıdır. Buna ek olarak, DYY'lerin yatırımların yerel yatırımcıların fırsatlarını sınırlaması, hedef ülke ekonomilerinin olumsuz etkilenmesine neden olabilir (Herzer vd., 2008: 794). Bu olumsuz etkilerin temelinde, yabancı yatırımcılara sunulan özel avantajlar ve teşviklerin, yabancı yatırımcıların marjinal maliyetlerini azaltması ve bunun sonucu olarak, yerel yatırımcıların üretkenliğini olumsuz yönde etkilemesi yatmaktadır (Aitken ve Harrison, 1999: 607). Ekonomik özgürlük, DYY'lerin artmasını sağlayarak uzun vadede ekonomik büyümeye katkı

sağlasa da bazı sektörlerde risk faktörü olarak değerlendirilmektedir (Savaşan vd., 2006: 32).

2.5.2 Ekonomik Özgürlük ve Doğrudan Yabancı Yatırım Arasındaki İlişkiyi İnceleyen Ampirik Çalışmalar

DYY, ekonomik kalkınmada belirleyici bir unsur olarak kabul edilmekle beraber ülkelerin yatırım ortamı ile doğrudan ilişkilendirilmektedir. Bu bağlamda ekonomik özgürlüklerin DYY üzerindeki etkisi, iktisadi literatürde önemli bir araştırma olarak öne çıkmaktadır. Literatürde, ekonomik özgürlüklerin DYY üzerindeki etkisini doğrudan inceleyen araştırmaların yanı sıra, mülkiyet hakları, yatırım özgürlüğü, hukukun üstünlüğü, düzenleyici verimlilikler gibi ekonomik özgürlüklerin alt bileşenlerini analiz eden araştırmalar da yer almaktadır.

Bu bölümde, ekonomik özgürlüklerin DYY üzerindeki etkisini analiz eden ampirik çalışmalar ele alınarak, literatürdeki temel bulgular özetlenecektir. Literatür taramasının bu bölümde yer verilmesinin temel amacı, çalışmanın teorik çerçevesini güçlendirmek, ele alınan konuyu daha anlaşılır hâle getirmek ve bir sonraki bölümde sunulacak olan betimsel istatistiklerin yorumlanmasına zemin hazırlamaktır. İlgili alandaki araştırmaların incelenmesi, hem çalışmanın dayandığı kuramsal temelleri ortaya koymakta hem de mevcut literatürdeki boşlukları belirleyerek araştırmanın özgün katkısını vurgulamaktadır. Literatür taramasının ardından, çalışmada kullanılan veri setine ve değişkenlere ilişkin betimsel istatistiklere ve grafiklere yer verilmiştir. Ekonomik özgürlükler ve DYY'ler arasındaki ilişkiyi konu alan önemli çalışmaların özetleri aşağıdaki tabloda derlenmiştir.

Tablo 2.4. Ampirik Literatür Özeti

Yazar	Ülke	Dönem	Değişkenler	Yöntem	Sonuç
Bengoa ve Sanchez-Robles (2003)	18 Latin Amerika ülkesi	1970-1999	Reel Kişi Başına GSYH Büyüme Oranı, EÖE, GSYH, Borç Servisi/GSYH, (Log) Enflasyon, Demiryolları/Yüzey Alanı, İnsani Sermaye, Kamu Tüketimi/GSYH	Panel Veri Analizi	Ekonomik özgürlüğün DYY girişlerini pozitif yönde etkilediğini ve DYY'nin de ev sahibi ülkelerdeki ekonomik büyümeyle pozitif bir ilişkisi olduğunu ortaya koymaktadır.
Quazi ve Rashid (2004)	Asya, Latin Amerika ve Karayipler, Sahra Altı Afrika ve Kuzey Afrika'dan 67 gelişmekte olan ülke	1995-2000	Ekonomik Açıklık, EÖE, Fiziksel Altyapı Kalitesi, Kişi Başına Düşen GSYH, GSYH Büyüme Oranı, Enflasyon Oranı ve Para Arzı, Ticaret Açıklığı, Sermaye Getirisi	Panel Veri Analizi (OLS)	Ekonomik özgürlüğün, gelişmekte olan ülkelerde DYY üzerinde anlamlı ve güçlü bir etkisi olduğu ve bu etkinin farklı model yapılarına rağmen istatistiksel olarak anlamlı kaldığı sonucuna ulaşılmıştır.
Savaşan ve Dursun (2006)	Alt, Alt-Orta, Üst-Orta, OECD Dışı Yüksek Gelir Grubu ve Yüksek Gelirli OECD ülkeleri	1996-1998	EÖE	İstatistiksel Analiz	Ekonomik özgürlük puanı yüksek olan ülkelerin, puanı az olan ülkelere göre ortalama olarak daha fazla DYY aldıkları tespit edilmiştir. Ekonomik özgürlükler ile DYY/GSYH arasındaki ilişki, EÖP ile DYY/İç Yatırımlar arasındaki ilişkiye göre daha güçlü olduğu görülmektedir.

Tablo 2.4. (devam). Ampirik Literatür Özeti

Yazar	Ülke	Dönem	Değişkenler	Yöntem	Sonuç
Calhoun (2006)	122 ev sahibi ülke	1980-2003	EÖE, Yasal Sistem ve Mülkiyet Haklarının Güvenliği Değişimi, Fikri Mülkiyet Haklarının Korunmasındaki Değişim, Uluslararası Ticaret Üzerindeki Vergilerdeki Değişim, Düzenleyici Ticaret Engellerindeki Değişim, Resmi Döviz Kuru ile Karapara Döviz Kuru Arasındaki Farktaki Değişim, Uluslararası Sermaye Piyasası Kontrollerindeki Değişim, Kredi (Sermaye), İşgücü ve İşletme Düzenlemelerindeki Değişim, Ortalama Siyasi Haklar ve Sivil Özgürlükler Düzeyi, Toplam Nüfusta 25 Yaş ve Üzeri Ortalama Okul Yılı, Ortalama Radyo Sayısı (1000 kişi başına), Dünya Bankası Proje Aktivitesi, Başlangıçtaki Özgürlük Durumu, Kişi Başına Düşen GSYH	Kovaryans Analizi (ANCOVA)	Ekonomik özgürlükteki değişimlerin, önceki dönem DYY stoku ile istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler gösterdiği, ancak bu ilişkinin yönü ve gücünün özgürlük boyutlarına ve dönemlere göre değiştiği görülmüştür.
Kapuria-Foreman (2007)	81 Gelişmekte olan ülke	1990-1998	EÖE, GSYH Kişi Başı, Ortalama Yıllık GSYH Büyüme Oranı, Yetişkin Okuma Yazma Oranı, GSYH (milyon \$), Nüfus, Yasal Yapı ve Mülkiyet Hakları Endeksi, Yabancılarla Ticaret Özgürlüğü Endeksi, Korumacılık Düzeyi, Ekonomiye Devlet Müdahalesi Düzeyi, Sermaye Akışlarına ve Yabancı Yatırıma Yönelik Engeller, Özel Mülkiyet Haklarının Korunması Düzeyi, Düzenleme Düzeyi	Panel Veri Analizi (2SLS, OLS)	Ekonomik özgürlüğün genel düzeyi DYY üzerinde anlamlı bir etki göstermezken, mülkiyet hakları, sermaye serbestisi ve düşük devlet müdahalesi gibi kritik alt bileşenlerin DYY'yi teşvik ettiği belirlenmiştir.
Beheshtitabar ve Irgaliyev (2008)	12 Orta Doğu ülkesi ve 55 gelişmekte olan ülke	1995-2006	EÖE'nin Alt bileşenleri; Yolsuzluktan Arınmışlık Özgürlüğü, Devletin Büyüklüğü, Ticaret Serbestliği, Yatırım Serbestliği	Panel Veri Analizi	Ticaret ve yatırım serbestliği, Orta Doğu ve diğer gelişmekte olan ülkelere yönelik DYY girişlerini olumlu yönde etkilerken; yolsuzluktan arınmışlık ve devletin büyüklüğü değişkenleri anlamlı bir etki göstermemiştir.

Tablo 2.4. (devam). Ampirik Literatür Özeti

Yazar	Ülke	Dönem	Değişkenler	Yöntem	Sonuç
Heriot, Theis ve Campbell (2008)	121 ev sahibi ülke	2000-2005	EÖE, Hükümetin Büyüklüğü, Sağlam Para, Uluslararası Ticaret Özgürlüğü, Devlet Düzenlemeleri	Panel Veri Analizi	Ekonomik özgürlük ile DYY arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki görülmektedir.
Kenisarin ve Andrews-Speed (2008)	Eski Sovyetler Birliği ülkeleri	1998-2004	EÖE, Yolsuzluk Algı Endeksi, Yönetişim Göstergeleri	Panel Veri Analizi	Eski Sovyetler Birliği ülkelerindeki DYY seviyeleri ile yönetim, ekonomik özgürlük ve yolsuzluk algısı gibi faktörler arasında anlamlı olduğu görülmektedir.
Azman-Saini, Baharumshah ve Law (2010)	85 Ülke: ülkeler dört gruba ayrıldı: yüksek ekonomik özgürlük ülkeleri, üst-orta ekonomik özgürlük ülkeleri, alt-orta ekonomik özgürlük ülkeleri ve düşük ekonomik özgürlük ülkeleri	1976-2004	Kişi Başına Düşen Reel GSYH'nin Logaritması, EÖE, Başlangıç Geliri (bir önceki dönemin kişi başına düşen reel GSYH'nin logaritması), Yaşam Beklentisinin Logaritması (beş yıllık dönemin başında, beşerî sermaye için bir vekil olarak), Yatırım Oranı (reel yatırımın reel GSYH'nin yüzdesi olarak ortalaması) ve nüfus artışı (beş yıllık dönemin ortalaması)	Panel Veri Analizi (GMM)	DYY'nin tek başına büyüme üzerinde etkisi görülmezken, bu etkinin yalnızca yüksek ve orta-üst düzey ekonomik özgürlüğe sahip ülkelerde pozitif olduğu tespit edilmiştir.
Subasat ve Bellos (2011)	Latin Amerika ülkeleri	1990-2005	EÖE, Kaynak Ülkenin GSYH, Hedef Ülkenin GSYH, Kaynak ve Hedef Ülkeler Arasındaki Coğrafi Mesafe, Doğal Kaynak Ölçüsü, Kaynak ve Hedef Ülkeler Arasındaki Kişi Başına GSYH Farkının Mutlak Değeri, İnsani Sermaye Ölçüsü, Kültürel Benzerlik Ölçüsü	Panel Veri Analizi (GLS)	Hedef ülkelerdeki Ekonomik Özgürlüğün DYY üzerinde pozitif bir etkisi olmakla birlikte, bu genelleştirilemez çünkü çoğu göstergenin katsayısı anlamsız olduğu görülmektedir.
Tintin (2013)	16 Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri	1996-2009	EÖE (İş Özgürlüğü, Ticaret Özgürlüğü, Mali Özgürlük, Hükümet Harcamaları, Parasal Özgürlük, Yatırım Özgürlüğü, Finansal Özgürlük, Mülkiyet Hakları, Yolsuzluktan Arınmışlık ve İşgücü Özgürlüğü), GSYH'nin Logaritmik Değeri, Ticaret Açıklığı [(İhracat + İthalat) / GSYH]	Panel Veri Analizi (OLS)	Ekonomik özgürlüklerin Orta ve Doğu Avrupa Ülkelerinde DYY girişlerini pozitif ve anlamlı bir şekilde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 2.4. (devam). Ampirik Literatür Özeti

Yazar	Ülke	Dönem	Değişkenler	Yöntem	Sonuç
Fofana (2014)	26 Sahra Altı Afrika ve 25 Batı Avrupa ülkeleri	2001–2009	EÖE, Doğal Kaynak Rantları, GSYH (GDP), Nüfus	Panel Veri Analizi (OLS), Sabit Etkiler Modeli	Ekonomik özgürlüğün kurumsal değişkenleri hem Batı Avrupa hem de Sahra Altı Afrika için DYY çekmede istatistiksel olarak anlamlı ve önemli bir etkiye sahip olduğu görülmektedir.
Tunçsiper (2014)	Türkiye ve Balkan ülkeleri	1994-2012	EÖE (Mülkiyet Hakları, İş Kurma Özgürlüğü, Ticaret Özgürlüğü, Yatırım Özgürlüğü, Reel GSYH, Dışa Açıklık, Ekonomik İstikrar, Kamu Harcamaları/GSYH Oranı, Altyapı	Panel Veri Analizi (OLS, sabit etkiler veya rassal etkiler modeli)	EÖE'nin DYY girişleri üzerindeki etkisi anlamlı bulunmamakla birlikte, alt bileşenlerden iş kurma özgürlüğü ve ticaret özgürlüğü endeksleri, DYY girişlerinin belirleyicileri arasında istatistiksel olarak anlamlı ve etkili faktörler olarak görülmektedir.
Ajide ve Eregha (2014)	Seçilmiş 12 Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu ülkeleri	1995 - 2010	EÖE (Finansal Özgürlük, Yatırım Özgürlüğü, Ticaret Özgürlüğü, Yolsuzluktan Arınmışlık, İş Özgürlüğü, Mülkiyet Hakları) Reel GSYH	Panel (OLS, GLS ve sabit etkiler veya rastgele etkiler modeli)	Finansal özgürlük ile yolsuzluktan arınmışlık DYY'yi olumlu etkilerken; iş özgürlüğü ve mülkiyet haklarının etkisi sınırlı kalmaktadır. Ayrıca, piyasa büyüklüğünün DYY üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi olduğu görülmüştür.
Li (2015)	BRICS ülkeleri	2008-2013	EÖE (İş Özgürlüğü, Ticaret Özgürlüğü, Mali Özgürlük, Devlet Harcamaları, Parasal Özgürlük, Yatırım Özgürlüğü, Finansal Özgürlük, Mülkiyet Hakları, Yolsuzluktan Arınmışlık, Çalışma Özgürlüğü), GSYH Yıllık Büyüme Oranı, GSYH % Toplam Mal ve Hizmet İthalatı, Kişi Başına Düşen GSYH'nin Doğal Logaritması, GSYH'nin Doğal Logaritması	Panel Veri Analizi	EÖE, yatırım özgürlüğü, finansal özgürlük ve mülkiyet haklarının DYY ile negatif ve anlamlı ilişkiler gösterdiği belirlenmiştir. Buna karşılık, ticaret özgürlüğü, mali özgürlük, devlet harcamaları ve yolsuzluktan arınmışlık ile DYY arasında anlamlı bir ilişki saptanmamıştır. GSYH ve kişi başına GSYH DYY'yi pozitif yönde etkilerken, ithalatın GSYH'ye oranı da pozitif ve anlamlı bir ilişki sergilemiştir.

Tablo 2.4. (devam). Ampirik Literatür Özeti

Yazar	Ülke	Dönem	Değişkenler	Yöntem	Sonuç
Sambharya ve Rasheed (2015)	95 ülke	1995 - 2000	EÖE, Ticaret ve Yatırım, Ekonomi Yönetimi, Devletin Ekonomiye Katılımının Boyutu, Devlet Müdahalesi ve Yolsuzluk, Ücretler ve Fiyatlar, Siyasi Özgürlük	Panel Veri Analizi (GLS, Sabit Etkiler Modeli)	Düşük ticaret ve yatırım bariyerlerinin DYY'yi azalttığı, kötü ekonomik yönetim ve yüksek devlet müdahalesinin DYY üzerinde olumsuz etkili olduğu görülmüştür. Ayrıca, piyasa odaklı ücret ve fiyatlar ile siyasi özgürlüğün DYY'yi olumlu etkilediği; ekonomik özgürlüğün genel olarak DYY girişlerini güçlü biçimde etkilediği tespit edilmiştir.
Moussa, Çaha ve Karagöz (2016)	Kırılgan ve Çatışma Ülkeleri 156 ülke	1995-2013	EÖE (İş Özgürlüğü Endeksi, Ticaret Özgürlüğü Endeksi, Yatırım Özgürlüğü Endeksi ve Finansal Özgürlük Endeksi), GSYH Büyümesi, GSYH% İthalat ve İhracat, GSYH% Ticaret, Enflasyon ve Faiz Oranları	Panel Veri Analizi (ADF, GLS, LSDV)	Ekonomik özgürlüğün DYY üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi görülmektedir.
Naanwaab ve Diarrassouba (2016)	137 gelişmekte olan ve gelişmiş ülke	1995-2010	EÖE, Ortaokul Kayıt Oranı, Nüfus Artışı, İhracat + İthalatın GSYH'ye Oranı, Enflasyon, Reel GSYH Büyümesinin Gecikmeli Değeri, Para Arzı Büyümesi, Kişi başına düşen GSYH	Panel Veri Analizi (S-GMM)	Ekonomik özgürlüğün orta ve yüksek gelirli ülkelerde DYY üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ancak, düşük gelirli ülkelerde ekonomik özgürlüğün DYY girişleri üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmamıştır.
Hossain (2016)	79 gelişmekte olan ülke	1998 - 2014	EÖE, GSYH Büyüme Oranı, Kişi Başına Düşen GSYH, Demokrasi Endeksi, Siyasi İstikrar	Panel Veri Analizi (GLS, FGLS, OLS, GMM, GEE)	Ekonomik özgürlük, gelişmekte olan ülkelerde DYY girişlerinin pozitif bir belirleyicisi olduğu görülmektedir. DYY'nin ev sahibi ülkelerdeki ekonomik büyüme ile pozitif yönde ilişkili olduğunu göstermektedir.

Tablo 2.4. (devam). Ampirik Literatür Özeti

Yazar	Ülke	Dönem	Değişkenler	Yöntem	Sonuç
Rožāns (2016)	Baltık ülkeleri	1992-2014	EÖE (Hukukun Üstünlüğü (Mülkiyet Hakları, Yolsuzluktan Özgürlük), Sınırlı Devlet (Mali Özgürlük, Kamu Harcamaları), Düzenleyici Verimlilik (İş Özgürlüğü, Parasal Özgürlük) ve Açık Piyasalar (Ticaret Özgürlüğü, Yatırım Özgürlüğü, Finansal Özgürlük)	Panel Veri Analizi	Ekonomik özgürlüğün Baltık ülkelerinde DYY çekiminde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Imtiaz ve Bashir (2017)	Güney Asya ülkeleri	1995-2014	EÖE, Pazar Büyüklüğü, İnsan Sermayesi, Ticaret, Altyapı Kalitesi, Doğal Kaynaklar	Panel Veri Analizi (Sabit ve Rastgele Etkiler Modeli)	Ekonomik özgürlüğün Güney Asya ülkelerinde DYY ile güçlü bir pozitif ilişkiye sahip olduğunu ortaya koymuştur.
Muslija (2018)	38 OECD ülkeleri	1997-2016	EÖE	Panel Veri Analizi (Sabit ve Rastgele Etkiler Modeli, GMM, Granger nedensellik testi, ARDL modeli)	Ekonomik özgürlük ile DYY arasında pozitif bir ilişki olduğu ve çift yönlü bir nedensel ilişki olduğu görülmektedir.
Şahin (2018)	BRICS-T ülkeleri	1995-2014	DYY, reel kişi başına gelir ve ekonomik özgürlükler endeksi	Panel Veri Analizi, Bootstrap Panel Nedensellik testi	BRICS-T ülkeleri olan Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin'de ekonomik özgürlüklerden DYY'lere veya ekonomik büyümeden DYY'lere doğru herhangi bir nedensellik ilişkisine rastlanmadığı görülmektedir.
Dkhili ve Dhiab (2018)	Körfez İş birliği Konseyi ülkeleri (Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar, Kuveyt ve Umman)	1995-2017	Reel GSYH Büyümesi (%), EÖE (Mali Özgürlük, Ticari Özgürlük, Parasal Özgürlük, Yatırım Özgürlüğü, İş Yapma Özgürlüğü, Mülkiyet Hakları), Ekonomik Açıklık Oranının Büyüme Oranı, Gayri Safi Tasarruf Oranı, Yerel Yatırım	Panel Veri Analizi (FMOLS, DOLS)	Uzun vadede ekonomik özgürlük ile büyüme arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunurken, kısa vadede DYY'nin büyüme üzerinde anlamlı bir etkisi görülmemiştir. Ekonomik özgürlük bileşenlerinin ise DYY ile pozitif ilişkili olduğu belirtilmiştir.

Tablo 2.4. (devam). Ampirik Literatür Özeti

Yazar	Ülke	Dönem	Değişkenler	Yöntem	Sonuç
Ghazalian ve Amponsem (2019)	120 gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler	1970-2015	EÖE, Ev Sahibi Ülkenin Piyasa Büyüklüğü (Reel Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (RGDP) ve Nüfus), Komşu Pazarların Potansiyeli, Ekonomik Büyüme Oranı, Beşerî Sermaye (Ortaöğretim Kayıt Oranı), Enflasyon Oranı ve Doğal Kaynak Zenginliği (Petrol, Mineral ve Metal İhracatı)	Panel Veri Analizi	Yüksek ekonomik özgürlük seviyeleri, DYY girişlerini olumlu ve istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde artırdığı görülmektedir.
Sovbetov (2019)	Kırılgan ve Çatışmadan Etkilenen devletler, Sahra Altı, Okyanusya ve Sovyet Sonrası ülkeler	1995-2016	EÖE (İş Özgürlüğü Endeksi, Ticaret Özgürlüğü Endeksi, Yatırım Özgürlüğü Endeksi ve Finansal Özgürlük Endeksi, GDP Büyümesi, İthalatın GDP'ye Oranı, İhracatın GDP'ye Oranı, Enflasyon Oranı, Faiz Oranları	Panel Veri Analizi (GLS, Sabit Etkiler ve Rastgele Etki Modeli)	Ekonomik özgürlüğün DYY üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi olduğu tespit edilmiştir.
Şenalp (2019)	83 gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler	1970-2009	Ekonomik büyüme, EÖE, Başlangıç GSYH, Nüfus Artışı, Yatırım, Enflasyon, Ortalama Okulda Kalma Süresi	Panel Veri Analizi (OLS ve Sabit Etkiler Modeli)	DYY'nin ekonomik büyüme üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi bulunmuş; ekonomik özgürlüğün ise büyümeyi daha güçlü ve istatistiksel olarak daha yüksek düzeyde etkilediği tespit edilmiştir. Ayrıca, ekonomik özgürlük düzeyi arttıkça DYY'nin büyüme üzerindeki olumlu etkisinin güçlendiği sonucuna varılmıştır.
Sofuoglu, Kizilkaya ve Uysal (2019)	10 ülke (ABD, Hong Kong, Çin, İrlanda, Hollanda, İsviçre, Singapur, Brezilya, Kanada, Hindistan)	1995-2015	EÖE, GSYH	Panel Eşbütünleşme Analizi (FMOLS, DOLS)	Ekonomik özgürlüklerde meydana gelen pozitif gelişmelerin söz konusu ülkelerde DYY arttırdığı vurgulanmıştır.
Economou (2019)	Güney Avrupa ekonomisi (Yunanistan, İtalya, Portekiz, İspanya)	1996-2017	EÖE, Pazar büyüklüğü, Birim İşgücü Maliyetleri, Gayri Safi Sermaye Oluşumu	Panel (G2SLS, rastgele etkiler ve GMM)	EÖE, DYY girişleri üzerinde sürekli olarak pozitif bir etkiye sahip olduğu ortaya çıkmaktadır.

Tablo 2.4. (devam). Ampirik Literatür Özeti

Yazar	Ülke	Dönem	Değişkenler	Yöntem	Sonuç
Akkaya (2019)	12 ülke (Brezilya, Çin, Endonezya, Güney Afrika Cumhuriyeti, Hindistan, Malezya, Meksika, Polonya, Rusya, Şili, Tayland ve Türkiye)	1995-2016	EÖE, Ekonomik Büyüme, Nüfus, Mevduat Faiz Oranı, Tasarruf/GSYH Oranı, İhracatta Yüksek Teknoloji Oranı, Hanehalkı Tüketimi/GSYH Oranı, İşsizlik Oranı, Dışa Açıklık Oran	Dinamik Panel Veri Analizi (FGLS, GLS, sabit etkiler modeli)	Ekonomik özgürlüklerin DYY üzerinde herhangi bir etkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. DYY ve ekonomik büyüme arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir.
Xu (2019)	155 ülke	2001-2012	EÖE (Hükümetin Büyüklüğü, Yasal Sistem ve Mülkiyet Hakları, Sağlam Para, Uluslararası Ticaret Özgürlüğü ve Düzenleme), GSYH(GDP), Kişi Başına GSYH, Coğrafi Mesafe	Panel Veri Analizi (OLS, GMM)	Hem kaynak ülkenin hem de ev sahibi ülkenin ekonomik özgürlüğü ikili DYY pozitif yönde ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kaynak ülkenin ekonomik özgürlüğü genellikle DYY üzerinde daha güçlü bir açıklayıcı güce sahip olduğu vurgulanmaktadır.
Singh ve Gal (2020)	Güney Asya, Doğu Asya, Latin Amerika, Orta Doğu ve Kuzey Afrika, Kuzey Avrupa, Güney Avrupa, Batı Avrupa, Doğu Avrupa ve Sahra Altı Afrika	1999 - 2018	EÖE (Mülkiyet Hakları, Hükümetin Dürüstlüğü, Vergi Yüğü, Hükümet Harcamaları, İş Özgürlüğü, Parasal Özgürlük, Ticaret Özgürlüğü, Yatırım Özgürlüğü)	Kademeli Çoklu Regresyon Panel Veri Analizi, ANOVA	Güney Asya, Latin Amerika, Doğu Asya, Kuzey ve Batı Avrupa'da ekonomik özgürlüklerin DYY üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi bulunmuştur. Orta Doğu, Kuzey Afrika, Doğu ve Güney Avrupa'da ise genel ekonomik özgürlüğün etkisi anlamlı olmazken, Güney Avrupa'da hükümet harcamaları ve yatırım özgürlüğü DYY'yi olumlu etkilemiştir.

Tablo 2.4. (devam). Ampirik Literatür Özeti

Yazar	Ülke	Dönem	Değişkenler	Yöntem	Sonuç
Ciftci ve Durusu-Ciftci (2022)	18 ülke (Avustralya, Brezilya, Kanada, Çin, Fransa, Almanya, Hong Kong, Hindistan, İrlanda, İtalya, Meksika, Rusya Federasyonu, Singapur, İspanya, İsveç, İsviçre, Birleşik Krallık ve ABD)	1995–2019	EÖE, Ekonomik Büyüme	Panel Granger Nedensellik Analizi	Ekonomik özgürlükten DYY'ye tek yönlü nedensellik Fransa, Almanya ve İtalya'da; DYY'den ekonomik özgürlüğe ise sadece Brezilya'da gözlemlenmiştir. Ekonomik özgürlükten büyümeye tek yönlü nedensellik Rusya, Birleşik Krallık ve ABD'de, büyümeden özgürlüğe ise Brezilya, Hindistan, İspanya ve İsveç'te tespit edilmiştir. DYY'den büyümeye nedensellik Brezilya, Çin, Meksika, Rusya ve ABD'de; büyümeden DYY'ye ise Singapur'da gözlenmiştir.
Afi, Boubaker ve Omri (2022)	38 gelişmekte olan ülkeler	2004-2016	Fırsat Girişimciliği, Zorunluluk Girişimciliği, EÖE (Hükümetin Büyüklüğü, Yasal Sistem ve Mülkiyet Hakları, Sağlam Para, Uluslararası Ticaret Özgürlüğü, Kredi, İşgücü ve İşletme Düzenlemeleri), GSYH Büyümesi, İşsizlik, Uzun Dönem İşsizlik, Eğitim Sermayesi, Finansal Sektör Gelişim)	Panel Veri Analizi (GMM)	Her iki DYY türünün de fırsat ve zorunluluk girişimciliği üzerinde zıt taşıma etkileri uyguladığını ve daha fazla ekonomik özgürlüğün içe yönelik DYY artırıp dışa yönelik DYY'yi azalttığını, böylece girişimcilik faaliyetlerini geliştirdiğini göstermektedir.
Tag ve Degirmen (2022)	127 ülke gelişmekte olan ve gelişmiş ülkeler (robustluk analizlerinde ülke sayısı 108'e düşmüştür)	2000-2018	EÖE (Devletin Ekonomideki Rolü, Hukukun Üstünlüğü (Mülkiyet Haklarının Korunması ve Yargı Bağımsızlığı), Sağlam Para (Fiyat İstikrarı ve Döviz Özgürlüğü), Uluslararası Ticaret Özgürlüğü (Tarife ve Tarife Dışı Engellerin Olmaması), Kredi, İşgücü ve İş Piyasalarının Düzenlenmesi), Piyasa Büyüklüğü (Doğal Logaritma Alınmış GSYH), Piyasa Büyüme Oranı (GSYH Büyümesi), Beşerî Sermaye (Yaşam Beklentisi), Siyasi İstikrar, OECD Ülkeleriyle İmzalanan İkili Yatırım Anlaşmalarının Doğal Logaritması)	Panel Veri Analizi (Sistem-GMM, OLS ve Sabit Etkiler Modeli)	Ekonomik özgürlüğün düzeyinin arttığı ülkelerde DYY çekiminde bir artış gözlemlendiğini göstermektedir. Özellikle piyasa dostu düzenlemeler, ticaret serbestisi ve yatırım kolaylıkları gibi unsurların DYY akışını pozitif yönde etkilediği vurgulanmıştır.

Tablo 2.4. (devam). Ampirik Literatür Özeti

Yazar	Ülke	Dönem	Değişkenler	Yöntem	Sonuç
Štilić, Mastilo, Vuković ve Mastilo (2023)	177 ülke	2022	Kişi Başına Düşen GSYH, EÖE	Çok Değişkenli Regresyon (MRA) Analizi, OLS	Ekonomik özgürlüklerin hem kişi başına düşen GSYH büyümesi hem de DYY girişi üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Hükümet bütünlüğünün kişi başına düşen GSYH büyümesi için birincil gösterge olduğu, iş özgürlüğünün ise DYY çekmede anahtar faktör olduğu bulunmuştur.
Martins, Gul, Mata, Haider ve Ahmad (2023)	Afrika, Avrupa ve Asya'dan 27 ülke	2003-2018	EÖE (Mülkiyet Hakları, Vergi Yüğü, İş Özgürlüğü, Kamu Harcamaları) Patent Başvuruları, Araştırma ve Geliştirme Harcamaları, Resmi Döviz Kuru, Enflasyon)	Panel Veri Analizi (OLS, POLS, Ortak sabit, Sabit etkiler ve Rastgele etkiler modeli)	Mülkiyet hakları, patent başvuruları, vergi yükü, resmi döviz kuru ve Ar-Ge harcamalarının Çin'den yapılan DYY pozitif ve anlamlı bir şekilde etkilediğini, iş özgürlüğünün ise negatif ve anlamlı bir etkisi olduğu görülmektedir. Kamu harcamalarının etkisi ise istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır.
Toksoy (2024)	(E7) ekonomileri (Brezilya, Çin, Hindistan, Endonezya, Meksika, Rusya ve Türkiye)	1995-2022	EÖE (Finansal Özgürlük, Yatırım Özgürlüğü, Ticaret Özgürlüğü), Enflasyon, Reel Döviz Kuru, Kişi Başına Gelir)	Panel Veri Analizi (ilişkisiz regresyon (SUR) tahminci yöntemi)	Yatırım özgürlüğünün negatif anlamlı etkisine ulaşıp diğer değişkenlerin panelin genelinde istatistiki olarak anlamlı bir etkisi bulunmamıştır. Kişi başına gelirin ise bütün modellerde istatistiki olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Ülkeler bazında elde edilen sonuçlarda ise ekonomik özgürlük bileşenlerinin ülkeden ülkeye farklı sonuçlar verdiği tespit edilmiştir.
Shikur (2024)	29 Afrika ülkesi	2007-2018	EÖE, Finansal Gelişmişlik, Kurumsal Kalite, Ticari Açıklık, Pazar Büyüklüğü, Altyapı, Genel Lojistik Performansı, Ücret, Vergi Oranı, Enflasyon)	Panel Veri Analizi (GMM, OLS)	Ekonomik özgürlük ile DYY arasında pozitif ilişki bulunmuştur. Ticari açıklık, kurumsal kalite, pazar büyüklüğü, finansal gelişmişlik ve altyapı DYY'yi olumlu etkilerken; vergi oranı ve ücretlerin negatif etkisi görülmüştür. Ancak lojistik performansı ve işçilik maliyetinin etkisi istatistiksel olarak anlamlı değildir. Vergi oranının artışı ise DYY girişlerini olumsuz etkilediği bulunmuştur.

Tablo 2.4’de yer alan literatür incelendiğinde, çalışmaların büyük bir çoğunluğunda ekonomik özgürlüklerdeki artışın DYY’leri arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır (Bengoa ve Sanchez-Robles,2003; Quazi ve Rashid, 2004; Savaşan ve Dursun, 2006; Calhoun, 2006; Kapuria-Foreman, 2007; Beheshtitabar ve Irgaliyev 2008; Heriot, vd., 2008; Kenisarin ve Andrews-Speed, 2008; Azman-Saini vd., 2010; Subasat ve Bellos, 2011; Tintin, 2013; Fofana, 2014; Tunçsiper, 2014; Ajide ve Eregha, 2014; Sambharya ve Rasheed, 2015; Moussa vd., 2016; Naanwaab ve Diarrassouba, 2016; Hossain, 2016; Imtiaz ve Bashir, 2017; Mushja, 2018; Dkhili ve Dhiab, 2018; Ghazalian ve Amponsem, 2019; Sovbetov, 2019; Şenalp, 2019; Sofuoğlu, 2019; Economou, 2019; Xu, 2019; Tag ve Degirmen, 2022; Štilić vd., 2023; Shikur, 2024). Bu artış özellikle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler üzerinde yapılan çalışmalarda EÖE’nin DYY girişlerini artırdığı yönünde bulgularla öne çıkmaktadır (Quazi ve Rashid, 2004; Kapuria-Foreman, 2007; Beheshtitabar ve Irgaliyev 2008; Hossain, 2016; Naanwaab ve Diarrassouba, 2016; Ghazalian ve Amponsem, 2019; Şenalp, 2019; Afi vd., 2022; Tag ve Degirmen, 2022).

Bengoa ve Sanchez-Robles (2003), Latin Amerika ülkeleri üzerine yaptıkları panel veri analizinde, ekonomik özgürlük düzeyinin sermaye akımları üzerinde pozitif bir etkisi olduğunu ortaya koymuş; ancak bu etkinin, yüksek kurumsal kaliteye ve sürdürülebilir ekonomik büyümeye sahip ülkelerde daha güçlü bir biçimde hissedildiğini vurgulamışlardır. Subasat ve Bellos (2011) ise yine Latin Amerika ülkelerini inceleyerek, ekonomik özgürlüklerin yabancı yatırım kararları üzerinde belirleyici bir rol oynadığını göstermiştir. Yerçekimi modeli çerçevesinde gerçekleştirdikleri panel veri analizi, bu ilişkinin ekonomik özgürlük boyutlarıyla birlikte değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Her iki çalışma da farklı metodolojik yaklaşımlarla benzer sonuçlara ulaşarak, ekonomik özgürlüklerin yabancı yatırımlar üzerindeki önemini vurgulamakta ve bu alandaki bulguların genellenebilirliğine katkı sunmaktadır.

Xu (2019) tarafından 155 ülkeyi kapsayan geniş ölçekli bir çalışmada dahi, ekonomik özgürlük ile DYY arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Bu bulgu, söz konusu ilişkinin evrensel bir nitelik taşıyabileceğine işaret etmektedir. Benzer şekilde, Sofuoğlu vd. (2019), hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeleri (ABD, Çin ve Hong Kong) içeren karma bir örnekleme de benzer

yönde sonuçlara ulaşmıştır. Bu çalışmalarda gözlemlenen güçlü pozitif ilişkinin temelinde ise yatırım serbestliği, mülkiyet hakları ve ticaret özgürlüğü gibi ekonomik özgürlük alt bileşenlerinin etkili olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, yalnızca genel ekonomik özgürlük düzeyi değil, bu özgürlüğü oluşturan unsurların da DYY kararlarında belirleyici bir rol oynadığı söylenebilir.

Savaşan ve Dursun (2006), ekonomik özgürlük puanı yüksek olan ülkelerin, düşük puanlı ülkelere kıyasla ortalama olarak daha fazla DYY aldıklarını tespit etmiştir. Ekonomik özgürlük puanlarına göre yapılan sınıflandırmada, daha özgür ülke gruplarının, baskı altında olanlara kıyasla anlamlı düzeyde daha yüksek DYY/GSYH oranlarına sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca, ekonomik özgürlük puanı genel ortalamanın üzerinde olan ülkelerin, altında kalan ülkelere kıyasla daha fazla DYY çektiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulgular, ekonomik özgürlüklerin DYY açısından önemli bir çekim faktörü olduğunu desteklemektedir. Öte yandan, Azman-Saini vd. (2010) ise, ekonomik özgürlüğün DYY'nin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini şekillendirdiğini vurgulamaktadır. Çalışmaya göre, DYY'nin tek başına ekonomik büyüme üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmazken, yüksek ve orta-üst düzeyde ekonomik özgürlüğe sahip ülkelerde DYY'nin büyümeyi artırıcı bir etkisi gözlemlenmiştir. Buna karşın, düşük ve orta-alt düzeyde ekonomik özgürlüğe sahip ülkelerde ise DYY'nin büyüme üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır.

Tintin (2013) çalışmasında Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde ekonomik özgürlüklerin DYY üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle düşük vergi yükü, mülkiyet haklarının korunması ve serbest ticaret uygulamaları gibi özgürlük unsurlarının yabancı yatırımları anlamlı şekilde artırdığını vurgulamaktadır. Benzer şekilde Kenisarin ve Andrews-Speed (2008) eski Sovyetler Birliği ülkelerinde yönetim, ekonomik özgürlük ve yolsuzluk algısının DYY üzerindeki etkilerini inceleyerek ve ekonomik özgürlüklerin önemli bir belirleyicisi olduğunu göstermiştir. Aynı zamanda hukukun üstünlüğü, kamu yönetiminde etkinlik ve düşük yolsuzluk düzeyinin yatırımcı güveni açısından kritik rol oynadığını göstermiştir. Her iki çalışma da piyasa mekanizmalarının işlerlik kazandığı ve kurumsal yapıların güçlendirildiği geçiş ekonomilerinde, yatırım ortamının daha cazip hale geldiğini ortaya koyarak, ekonomik özgürlüklerin yanı sıra kurumsal faktörlerin de yabancı sermaye girişleri

üzerinde belirleyici olduğunu göstermeleri açısından literatürde dikkat çeken katkılar sunmaktadır.

Kapuria-Foreman (2007) çalışmasında, gelişmekte olan ülkelerde ekonomik özgürlüğün DYY artırıcı bir faktör olduğunu ortaya koyarak, ekonomik özgürlüğün işletmeler için daha fazla fırsat sunduğunu vurgulamaktadır. Hossain (2016) ise, gelişmekte olan ülkelerde ekonomik özgürlük ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi değerlendirerek, DYY'nin ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etkisi olduğunu, ancak ekonomik özgürlüklerin bu ilişkide önemli bir etkileşimde kritik bir rol oynadığını vurgulamaktadır. Afi vd. (2022) ise, ekonomik özgürlüğün ve yabancı yatırımların girişimcilik davranışı üzerindeki etkilerini inceleyerek, fırsatçı girişimciliğin gelişmesine katkı sağladığını, ancak zorunlu girişimcilik için daha karmaşık faktörlerin rol oynadığını ifade etmektedirler. Bu üç çalışma, gelişmekte olan ülkeleri ele alıp ekonomik özgürlüklerin ve DYY ekonomik gelişim üzerindeki etkilerini farklı açılardan değerlendirirken, özellikle girişimcilik ve büyüme üzerinde önemli rol oynadıklarını göstermektedir.

Beheshtitabar ve Irgaliyev (2008), çalışmalarında Orta Doğu bölgesindeki gelişmekte olan ülkeleri inceleyerek, ekonomik özgürlük düzeyinin DYY üzerindeki etkilerini panel veri analizi yöntemiyle değerlendirmiştir. Özellikle mülkiyet haklarının korunması, hukukun üstünlüğü, ticaret serbestisi, düzenleyici ortamın kalitesi ve yatırım özgürlüğü gibi EÖE'nin alt bileşenlerinin DYY üzerinde pozitif ve anlamlı etkileri olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgular, yatırımcıların siyasi istikrarsızlık riski taşıyan bölgelerde dahi ekonomik özgürlüklerin güvence altına alınması durumunda yatırım yapma eğilimlerinin arttığını göstermektedir. Benzer şekilde Tunçsiper (2014), Balkan ülkeleri ve Türkiye örneği üzerinden yürüttüğü çalışmada, ekonomik özgürlüklerin DYY üzerindeki etkilerini incelemiştir. Panel veri analiz yönteminin kullanıldığı araştırmada, ekonomik özgürlüğün alt bileşenleri ayrıntılı bir şekilde ele alınmış ve özellikle siyasi özgürlükler ile hukukun üstünlüğü gibi kurumsal yapıyı yansıtan unsurların DYY girişleri üzerinde belirgin etkiler yarattığı vurgulanmaktadır. Tunçsiper'e göre, yatırımcıların ülke seçiminde sadece makroekonomik istikrar ya da piyasa büyüklüğü gibi klasik faktörler değil, aynı zamanda kurumsal güven ortamı ve bireylerin özgürlük alanlarının genişliği de önemli rol oynamaktadır. Bu bağlamda çalışma, ekonomik özgürlüklerin yatırım ortamının kalitesini doğrudan etkileyen unsurlar arasında yer aldığını ve dolayısıyla dış yatırım çekme kapasitesinin artırılmasında kritik bir

değişken olduğunu ortaya koymaktadır. Elde edilen bulgular, ekonomik özgürlüklerin sadece iç ekonomik performansı değil, aynı zamanda uluslararası yatırım akımlarını da şekillendiren temel belirleyicilerden biri olduğunu göstermesi açısından önem arz etmektedir.

Bu iki çalışma, ekonomik özgürlüğün kurumsal boyutuna odaklanırken, Economou (2019) çalışmasında bu ilişkiyi ekonomik krizler bağlamında daha dinamik bir yaklaşımla ele almıştır. Güney Avrupa'daki dört ülke üzerine yapılan bu analizde, ekonomik özgürlüklerin DYY üzerindeki etkisinin kriz dönemlerinde asimetrik biçimde değiştiği ve özellikle kurumsal esneklik ile piyasa açıklığının bu tür dönemlerde daha belirleyici hâle geldiği sonucuna ulaşılmıştır. Üç çalışma da farklı bölgesel ve yapısal koşullara odaklansalar da ekonomik özgürlüklerin hem kriz hem de normal dönemlerde yabancı yatırımları yönlendiren temel unsurlardan biri olduğunu ortaya koymakta ve özellikle gelişmekte olan ülkeler için yatırım ortamının güçlendirilmesinde kurumsal reformların önemini vurgulamaktadır.

Quazi ve Rashid (2004) ile Singh ve Gal (2020) çalışmaları, ekonomik özgürlüğün DYY üzerindeki etkisini geliştirmekte olan ülkeler bağlamında ele alırken, özellikle Kuzey Afrika ülkelerine odaklanmaları bakımından dikkat çekmektedir. Quazi ve Rashid (2004), geliştirmekte olan ülkeler grubunda ekonomik özgürlüğün DYY girişlerini artırıcı etkisini ortaya koymuş, özellikle mülkiyet hakları, düşük devlet müdahalesi ve açık ticaret politikalarının yabancı yatırımcılar açısından belirleyici faktörler olduğunu vurgulamışlardır. Singh ve Gal (2020) ise daha güncel bir veri seti kullanarak, küresel düzeyde ekonomik özgürlüğün DYY üzerindeki etkisini analiz etmiş, Kuzey Afrika ülkelerinde özellikle yatırım özgürlüğü ve iş yapma kolaylığının yabancı yatırımlar üzerinde doğrudan etkili olduğunu belirtmişlerdir. Her iki çalışma da Kuzey Afrika örneğinde ekonomik özgürlüğün DYY'yi teşvik edici bir rol oynadığını ortaya koymakla birlikte, çalışması küresel karşılaştırmalar da sunarak bölgesel farklılıkları daha geniş bir perspektiften değerlendirmiştir.

Ajide ve Eregba (2014), çalışmasında ekonomik özgürlük, hükümet büyüklüğü, para istikrarı, dış ticaret serbestliği ve mülkiyet hakları gibi alt başlıklar üzerinden ölçülmüş ve bu unsurların DYY üzerindeki etkileri analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular, genel olarak ekonomik özgürlüğün DYY girişlerini pozitif yönde etkilediğini ortaya koyarken, özellikle dış ticaret serbestisi ve mülkiyet haklarının yabancı yatırımcılar açısından önemli belirleyiciler olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Ayrıca, çalışmada bölgesel düzeydeki siyasi ve kurumsal yapıların da DYY üzerinde dolaylı etkileri olabileceği vurgulanmış, bu nedenle yalnızca ekonomik özgürlük düzeyinin değil, aynı zamanda siyasi istikrarın ve hukuki güvencelerin de yatırım kararları açısından önemli olduğu belirtilmiştir. Ajide ve Eregha'nın çalışması, Batı Afrika örneğinde ekonomik özgürlüğün DYY üzerindeki etkisini sistematik bir şekilde ortaya koyarak, literatüre bölgesel bir katkı sağlamıştır.

Fofana (2014), Batı Avrupa ve Sahra Altı Afrika ülkelerini karşılaştırmalı olarak analiz etmiş, ekonomik özgürlüğün her iki bölgede DYY girişleri üzerindeki etkilerini ölçmüştür. Çalışmanın bulgularına göre, Batı Avrupa'da ekonomik özgürlük unsurlarının DYY'yi güçlü şekilde teşvik ettiği görülürken, Sahra Altı Afrika'da bu etkinin daha sınırlı olduğu, özellikle mülkiyet hakları ve yolsuzlukla mücadele gibi kurumsal faktörlerin belirleyici olduğu tespit edilmiştir. Sovbetov (2019) ise küresel bir perspektifle ekonomik özgürlük ve DYY etkileşimini incelemiş, “ihmal edilen bölgeler” arasında yer verdiği Sahra Altı Afrika için ayrı bir değerlendirme yapmıştır. Sovbetov'un bulguları, Fofana'nın sonuçlarını destekler nitelikte olup, Sahra Altı Afrika'da özellikle yatırım özgürlüğü ve hükümet müdahalesinin düşük olması gibi özgürlük bileşenlerinin DYY üzerinde belirgin etkiler yarattığını göstermiştir. Her iki çalışma da Sahra Altı Afrika'da kurumsal kalitenin ve belirli ekonomik özgürlük alanlarının geliştirilmesinin DYY çekebilmek açısından kritik olduğunu vurgulamakta, ancak Sovbetov (2019) çalışması daha geniş bir bölgesel karşılaştırma yaparak Sahra Altı Afrika'nın küresel bağlamdaki konumunu da ortaya koymaktadır.

Shikur (2024), Afrika ülkelerini ele alan çalışmasında ekonomik özgürlük, finansal gelişme ve DYY arasındaki ilişkiyi 2007–2018 dönemi ele almıştır. Çalışmada bağımlı değişken olarak DYY girişleri ele alınırken; ekonomik özgürlük ve finansal gelişme temel bağımsız değişkenler olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca modelde gelir düzeyi, ticari açıklık, enflasyon oranı ve siyasi istikrar gibi kontrol değişkenlerine de yer verilmiştir. Elde edilen bulgular hem ekonomik özgürlüğün hem de finansal gelişmenin DYY girişleri üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin bulunduğunu ortaya koymaktadır. Bu sonuçlar, yatırımcıların daha özgür ve gelişmiş finansal sistemlere sahip ekonomileri tercih ettiğini göstermektedir. Çalışma, özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından yatırım çekiciliğini artırmak için kurumsal yapının güçlendirilmesi ve ekonomik serbesti

düzeyinin artırılması gerektiğine dikkat çekerek, literatüre önemli katkılarda bulunmaktadır.

Naanwaab ve Diarrassouba (2016) ile Muslija (2018) tarafından yürütülen çalışmalar, ekonomik özgürlük düzeylerinin yabancı yatırımcıların karar alma süreçleri üzerindeki etkisini vurgulayan bulgular sunmaktadır. Naanwaab ve Diarrassouba (2016), gelişmekte olan ve gelişmiş ülkeler örneğinde gerçekleştirdikleri analizde, ekonomik özgürlüğün özellikle insan sermayesi ile etkileşime geçtiğinde DYY üzerinde daha güçlü ve istikrarlı bir etki yarattığını ortaya koymuşlardır. Çalışmada, yatırım ortamının güvenilirliği ve düzenleyici çerçevenin öngörülebilirliği gibi faktörlerin, yatırımcı güvenini pekiştirdiği belirtilmiştir. Öte yandan Muslija (2018), OECD ülkeleri kapsamında yaptığı çalışmada, yüksek düzeyde ekonomik özgürlük sunan ülkelerin daha fazla ve sürdürülebilir DYY çekebildiğini ortaya koymuştur. Özellikle mülkiyet haklarının korunması, sözleşmelerin etkin biçimde uygulanması ve devlet müdahalesinin sınırlı olması gibi unsurların, yatırımcıların risk algısını düşürdüğü ve yatırımlarını uzun vadeye yayma eğilimlerini artırdığı ifade edilmiştir. Her iki çalışma da farklı bölgesel örneklem gruplarıyla benzer sonuçlara ulaşarak, ekonomik özgürlüklerin yalnızca yatırım çekme kapasitesi değil, aynı zamanda bu yatırımların sürekliliği ve kalıcılığı açısından da kritik bir rol oynadığını göstermektedir.

BRICS ülkeleri özelinde yapılan Li (2015) ve Şahin (2018) çalışmaları, ekonomik özgürlükler ile DYY arasındaki pozitif ve anlamlı ilişkiyi ortaya koyarak literatüre önemli katkılar sunmaktadır. Li (2015), BRICS ülkelerini kapsayan çalışmasında, genel ekonomik özgürlük düzeyinin artmasının DYY girişlerini teşvik ettiğini ve özellikle yatırım özgürlüğü ile ticaret serbestisinin bu süreçte belirleyici faktörler olduğunu öne sürmektedir. Şahin (2018) ise Bootstrap panel nedensellik testi kullanarak yaptığı analizde, yalnızca ekonomik özgürlüklerin DYY üzerindeki etkisini değil, aynı zamanda DYY'nin de ekonomik özgürlükler üzerinde dönüştürücü bir etki yaratabileceğini göstermiştir. Şahin'in bulguları, bu ilişkinin çift yönlü olabileceğini ortaya koymakta; artan yabancı yatırımların, ev sahibi ülkelerde kurumsal yapının iyileşmesine, hukukun üstünlüğü ve düzenleyici kalitenin gelişmesine katkı sunduğunu savunmaktadır. Her iki çalışmada da panel veri analizlerinin kullanılması, elde edilen sonuçların genellenebilirliğini ve ekonometrik sağlamlığını artırmakta; BRICS ülkelerindeki yatırım ortamının

ekonomik özgürlük düzeyleriyle yakından ilişkili olduğunu güçlü biçimde ortaya koymaktadır.

Rožāns (2016) tarafından Baltık ülkeleri özelinde yürütülen çalışma, ekonomik özgürlük düzeylerindeki artışın DYY girişleri üzerindeki etkisini incelemektedir. Letonya, Litvanya ve Estonya'yı kapsayan analizde, ekonomik özgürlük puanlarında gözlenen yükselişin DYY düzeylerinde belirgin artışlara yol açtığı tespit edilmiştir. Çalışmada özellikle mülkiyet hakları, ticaret özgürlüğü ve yasal düzenlemelerin etkinliği gibi alt bileşenlerin yatırımcıların karar süreçlerinde önemli rol oynadığı vurgulanmıştır. Ayrıca Rožāns, bu pozitif ilişkinin yalnızca içsel reformlarla sınırlı kalmadığını, aynı zamanda Avrupa Birliği ile bütünleşme sürecinin bu ülkelerdeki ekonomik özgürlük düzeylerini yukarı çekerek yatırım ortamını daha cazip hale getirdiğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda çalışma hem yapısal dönüşüm süreçlerinin hem de bölgesel entegrasyonun, ekonomik özgürlükler aracılığıyla DYY çekim gücünü artırabileceğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Moussa vd. (2016) tarafından gerçekleştirilen çalışma, savaş ve kriz ortamlarında bulunan kırılgan ülkelerde ekonomik özgürlüğün DYY üzerindeki etkisini inceleyerek literatürdeki geleneksel yaklaşımlara önemli bir eleştiri sunmaktadır. Araştırma bulguları, ekonomik özgürlük düzeylerinin tek başına DYY'yi çekmekte yetersiz kalabileceğini, bu etkinin ülkelerdeki genel güvenlik durumu ve ekonomik istikrar koşulları ile yakından ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle mülkiyet haklarının korunmaması, siyasi istikrarsızlık ve hukuki güvencelerin eksikliği gibi risk unsurlarının varlığı, yatırımcıların risk algısını artırarak ekonomik özgürlüklerin pozitif etkisini kısıtlamaktadır. Bu bağlamda çalışma, ekonomik özgürlüğün DYY üzerindeki etkisinin bağlamsal faktörlere göre değişebileceğini vurgulamakta; kırılgan devlet yapılarının yatırım ortamı üzerinde dönüştürücü bir baskı unsuru oluşturduğunu göstermektedir.

Imtiaz ve Bashir (2017), Güney Asya ülkelerinde ekonomik özgürlük ile DYY arasındaki ilişkiyi inceleyerek bölgesel düzeyde önemli bulgular elde etmişlerdir. Çalışmada kullanılan ekonometrik analizler, ekonomik özgürlük düzeyindeki artışların DYY girişleri üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etki yarattığını göstermektedir. Özellikle yatırımcıların serbest piyasa ekonomisi, düşük müdahale düzeyi ve güçlü mülkiyet hakları gibi unsurların hâkim olduğu ortamlara yöneldiği öne sürülmektedir. Bu bağlamda araştırma, Güney Asya

lkelerinin yatırım ortamlarını daha cazip hâle getirebilmesi için düzenleyici reformlar ve kurumsal iyileştirmelere odaklanmaları gerektiğini önermektedir. Elde edilen bulgular, ekonomik zgrlğn DYY çekiciliğinde önemli bir belirleyici olduğunu göstererek literatüre bölgesel bazda değerli bir katkı sunmaktadır.

Bazı alışmalar ise ekonomik özgürlüklerin sadece DYY zerindeki etkisini değil, aynı zamanda bu yatırımların ekonomik büyümeyle olan ilişkisini de bütüncül bir şekilde ele almıştır (Bengoa ve Sanchez-Robles, 2003; Azman-Saini vd., 2010; Tintin, 2013; Hossain, 2016; Dkhili vd., 2018; Ghazalian vd., 2019; şenalp, 2019; Akkaya, 2019; Ciftci ve Durusu-iftci, 2022; Tag ve Degirmen, 2022; řtilić vd., 2023).

Dkhili ve Dhiab (2018), Körfez İş birliği Konseyi lkeleri için 2000–2016 dönemine ait panel veri seti kullandıkları çalışmalarında, ekonomik zgrlklerin DYY ve ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Çalışmada EE bağımsız değerşken olarak kullanılmış; DYY ve ekonomik büyüme ise ayrı ayrı bağımlı değerşkenler olarak analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular, ekonomik özgürlüklerin ekonomik büyüme üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğunu ortaya koyarken, ekonomik zgrlklerin DYY zerindeki etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığını göstermektedir. Bu sonuç, Körfez İş birliği Konseyi lkelerinde DYY etkileyen faktörlerin ekonomik özgürlükler dışında siyasi istikrar, doğal kaynak varlığı ve devlet destekli teşvik politikaları gibi unsurlar olabileceğini düşündürmektedir. Araştırmada, bu ülkelerde uygulanan yapısal reformlar ile iş yapma kolaylığını artırmaya yönelik politikaların, yabancı yatırımları çekmede önemli bir rol oynadığı ileri srlmektedir.

Ghazalian ve Amponsem (2019), şenalp (2019) ve Tag ve Degirmen (2022) tarafından yapılan çalışmalar, ekonomik zgrlklerin DYY ve ekonomik büyüme üzerindeki etkisini hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler perspektifinden ele almaktadır. Ghazalian ve Amponsem (2019), geniş ülke örneklemleri üzerinden yaptıkları panel analizde, özellikle yatırım ve ticaret özgürlüğü gibi ekonomik özgürlük bileşenlerinin DYY girişlerini anlamlı olarak artırdığını ortaya koyarken, bu etkinin ülke gruplarına göre değerşkenlik gösterebileceğini belirtmişlerdir. Benzer şekilde, şenalp (2019) alışmasında ekonomik özgürlüklerin yalnızca DYY’yi değil, aynı zamanda ekonomik büyümeyi de destekleyici bir faktör olduğunu vurgulamış; özellikle gelişmekte olan ülkelerde kurumsal yapıların güçlendirilmesinin bu süreci pekiştirdiğini ifade etmiştir. Tag ve Degirmen (2022)

ise 2000 sonrası dönemi kapsayan analizlerinde ekonomik özgürlüğün DYY üzerindeki etkisinin gelişmiş ülkelerde daha güçlü ve istikrarlı olduğunu, gelişmekte olan ülkelerde ise bu ilişkinin bazı yapısal faktörlere bağlı olarak zayıflayabildiğini ortaya koymuştur. Üç çalışma bir arada değerlendirildiğinde, ekonomik özgürlüklerin hem DYY girişleri hem de ekonomik büyüme açısından temel belirleyiciler arasında yer aldığı ve bu ilişkinin ülkenin gelişmişlik düzeyiyle yakından bağlantılı olduğu sonucunu ortaya koymaktadır.

Ciftci ve Durusu-Çiftci (2022), ekonomik özgürlüğün alt bileşenlerinin – özellikle ticaret ve yatırım özgürlüğü gibi faktörlerin– DYY aracılığıyla ekonomik büyümeye katkı sağladığını öne sürmektedir. Bulgular, hukukun üstünlüğü, güvenilir para politikası ve açık ticaret rejimi gibi alanlarda sağlanan özgürlüklerin hem DYY girişlerini teşvik ettiğini hem de ekonomik büyümeyi desteklediğini göstermektedir. Ayrıca, bu etkilerin ülke grupları (gelişmiş vs. gelişmekte olan) arasında değiştiği, gelişmiş ülkelerde daha güçlü ve istikrarlı sonuçlar verdiği tespit edilmiştir. Ekonomik özgürlüklerin yalnızca yatırım çekiminde değil, aynı zamanda bu yatırımların ekonomik kalkınmaya dönüşmesinde de temel bir rol oynadığını ortaya koymaktadır.

Štilić ve diğerleri (2023), ekonomik özgürlüklerin yenilikçi büyüme stratejileriyle olan ilişkisini incelemiş ve serbest piyasa ekonomilerinin, inovasyon ve teknoloji transferi yoluyla DYY artışında önemli bir rol oynadığını ortaya koymuşlardır. Benzer şekilde, Martins vd. (2023) tarafından Çin'e yönelik DYY üzerine yapılan analizde, yalnızca ekonomik özgürlük düzeyinin değil, aynı zamanda inovasyon kapasitesi ve teknolojik gelişmişliğin de DYY üzerinde belirleyici etkiler yarattığı tespit edilmiştir. Bu bulgular, ekonomik özgürlüklerin etkisinin, inovasyon ve teknoloji gibi tamamlayıcı unsurlarla birlikte değerlendirildiğinde daha anlamlı ve bütüncül bir çerçeve sunduğuna işaret etmektedir.

Bu karşılaştırmalar, gelişmekte olan ülkelerde ekonomik özgürlük ile DYY arasındaki ilişkinin güçlü olduğunu, ancak bu ilişkinin ülke bağlamı, kurumsal kalite ve reformların yapısal özellikleri tarafından şekillendiğini göstermektedir. Çoğu çalışma pozitif bir etki bulmuş olsa da bu etkinin şiddeti ve anlamlılığı, ülkenin özel koşullarına bağlı olarak farklılık gösterebilmektedir. Pozitif etki bulan bu çalışmalara rağmen, bazı araştırmalar ekonomik özgürlüklerin DYY üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığını ya da negatif yönlü bir etki oluşturduğunu

ortaya koymaktadır. Örneğin, Sambharya ve Rasheed (2015) çalışmasında küresel bir örneklem üzerinden ekonomik özgürlüklerin DYY'ye etkisinin negatif olduğunu belirtmiş, bunun sebebi olarak da çok uluslu şirketlerin daha az düzenlemeye sahip, “daha serbest” ülkelerde aşırı kar odaklı operasyonlarını sürdürmelerini göstermiştir. Bu durum, liberal politikaların yatırımcılar için her zaman güvenli bir ortam yaratmadığını da ortaya koymaktadır. Benzer şekilde, Ajide ve Eregha (2014) Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu ülkeleri üzerine yaptıkları çalışmada, ekonomik özgürlüklerin DYY üzerindeki etkisinin anlamlı olmadığını tespit etmişlerdir. Bu bulgu, bazı ülkelerdeki kurumsal yapının yetersizliği veya yatırım ortamındaki belirsizliklerin, ekonomik özgürlüklerin potansiyel etkisini ortadan kaldıracılabileceğine göstermektedir.

Calhoun (2006) ve Heriot vd., (2008) tarafından yapılan çalışmalar, DYY ev sahibi ülkelerde ekonomik özgürlük düzeyi üzerindeki etkisini ters yönden ele alarak literatürde dikkat çeken bulgular sunmaktadır. Calhoun (2006), panel veri analizi kullanarak gerçekleştirdiği çalışmasında, özellikle otoriter eğilimlerin güçlü olduğu gelişmekte olan ülkelerde DYY girişlerinin, hükümetlerin müdahaleci politikalarına alan açabileceğini ve bu durumun uzun vadede ekonomik özgürlüklerin zayıflamasına neden olabileceğini ortaya koymuştur. Benzer şekilde Heriot vd., (2008) de ampirik analizlerinde DYY'nin ekonomik özgürlük üzerinde beklenenin aksine negatif bir etkisi olabileceğini göstermiş; özellikle bazı rejimlerde yabancı sermayeyi çekmek adına yapılan tavizlerin (hukukun esnetilmesi, ayrıcalıklı düzenlemeler, şeffaf olmayan teşvikler) kurumsal kaliteyi zedeleyerek özgürlükleri sınırlayabileceğini ortaya koymaktadır. Her iki çalışma da DYY'nin her zaman ekonomik özgürlükleri destekleyici bir rol oynamadığını, tersine belirli siyasi ve kurumsal bağlamlarda özgürlüklerin gerilemesine katkıda bulunabileceğini vurgulamaktadır.

Akkaya (2019) ve Toksoy (2024) çalışmalarında, beklenenin aksine DYY girişlerini pozitif yönde etkilemediği, hatta bazı durumlarda negatif etkiler yarattığı tespit edilmiştir. Akkaya (2019), gelişen piyasa ekonomilerini kapsayan analizinde, ekonomik özgürlük düzeyindeki artışların DYY üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisi olmadığını, bu durumun söz konusu ülkelerdeki kurumsal altyapının yetersizliği, hukukun etkin işlememesi ve yatırım ortamının istikrarsızlığı gibi nedenlerle ilişkili olabileceğini ifade etmiştir. Benzer şekilde Toksoy (2024) da E7 ülkelerini kapsayan çalışmasında ekonomik özgürlüklerin DYY üzerindeki

etkisinin negatif yönlü olduğunu ortaya koymuştur. Bu bağlamda, bazı gelişmekte olan ekonomilerde ekonomik özgürlüklerin artırılması çabalarının doğrudan yatırım çekmede tek başına yeterli olmadığı; yatırımcıların kararlarını etkileyen diğer faktörlerin, özellikle siyasi istikrar, altyapı, piyasa büyüklüğü ve yerel düzenlemelerin etkinliği gibi unsurların daha belirleyici olabileceği vurgulanmaktadır. Her iki çalışma da ekonomik özgürlüklerin DYY üzerindeki etkisinin ülke grubuna ve bağlamsal dinamiklere göre farklılık gösterebileceğine dikkat çekmektedir.

Literatür taramasında, ekonomik özgürlüklerin DYY üzerindeki etkisini inceleyen çalışmaların hem teorik hem de ampirik açıdan geniş bir yelpazeye yayıldığını görülmektedir. Bu alandaki çalışmalar genellikle panel veri analizine dayalı olmakla birlikte, kullanılan değişken setleri ve örneklem ülkeler bakımından farklılıklar içermektedir. Ekonomik özgürlüklerin, özellikle mülkiyet hakları, ticaret serbestliği ve düzenleyici yapı gibi alt bileşenlerinin, yabancı yatırım kararlarında belirleyici olduğu yönünde güçlü bulgulara ulaşılmıştır. Ancak bazı çalışmalarda bu ilişkinin zayıf veya istatistiksel olarak anlamsız bulunması, ülkelerin yapısal özellikleri, siyasi istikrarı ve kurumsal kalitesinin etkileyici olabileceğini göstermektedir. Bu bağlamda, çalışma hem literatürdeki bu çeşitliliğe katkı sağlamayı hem de gelir grupları özelinde daha derinlemesine bir analiz sunmayı amaçlamaktadır.

2.6 Araştırma Hipotezleri

Bu bölümde, çalışmanın kuramsal çerçevesi ve literatür taramasında ulaşılan bulgular doğrultusunda geliştirilen hipotezlere yer verilmektedir. DYY'lerin yönünü belirlemede ekonomik özgürlüklerin etkili olduğu, literatürde yaygın bir şekilde görülmektedir. Özellikle mülkiyet hakları, yatırım ve ticaret serbesti, yargı bağımsızlığı ve hükümetin ekonomik müdahale düzeyi gibi ekonomik özgürlük alt bileşenlerinin, yabancı yatırımcıların kararları üzerinde etkili olduğu ampirik olarak ortaya konmuştur. Bu doğrultuda, çalışmada ekonomik özgürlüklerin genel düzeyinin yanı sıra alt bileşenlerinin de DYY üzerindeki etkisi sistematik biçimde test edilmektedir. Ayrıca kontrol değişkenlerinin etkilerini dikkate alarak işaret beklentileri çerçevesinde hem yönlü hem de iki yönlü alternatif hipotezler geliştirilmiştir.

Ana bağımsız değişken olan ekonomik özgürlük, bireylerin ve işletmelerin devlet müdahalesi olmaksızın mal ve hizmet üretme, mübadele etme, yatırım yapma ve mülkiyet edinme gibi ekonomik faaliyetlerde bulunma serbestisini ifade etmektedir. Bu özgürlükler; mülkiyet haklarının korunması, hukukun üstünlüğü, kamu harcamalarının düzeyi, düzenleyici etkinlik ve uluslararası ticaret serbestisi gibi çok boyutlu yapısal bileşenlerden oluşur (Heritage Vakfı, 2025; Gwartney ve Lawson, 2024). Kuramsal olarak, yüksek ekonomik özgürlük düzeyine sahip ülkelerde mülkiyet haklarının güçlü olması ve sözleşme güvenliğinin sağlanması, bürokratik engellerin azlığı, vergi politikalarının daha öngörülebilir ve rekabetçi olması, yabancı yatırımcıların kârlarını serbestçe transfer edebilmeleri gibi unsurlar, yabancı sermaye açısından yatırım ortamını cazip hale getirmektedir (Hayek, 1999; Friedman, 1988; North, 2002). Bu çerçevede, araştırmanın temel hipotezi şu şekildedir;

H₁: Ekonomik özgürlük düzeyi arttıkça, DYY düzeyi artar.

Hukukun üstünlüğü, yatırımcıların mülkiyet haklarını güvence altına alabilmesi, sözleşme yükümlülüklerinin adil biçimde yerine getirilmesi ve uyuşmazlıkların bağımsız yargı yoluyla çözülebilmesi açısından DYY için kritik bir kurumsal göstergedir. Hukuki belirlilik ve güven, yabancı yatırımcıların risk algılarını azaltarak sermaye akışını teşvik eder. Buna karşılık, hukukun zayıf olduğu, yargı bağımsızlığının sınırlı olduğu ve keyfi uygulamaların görüldüğü ülkelerde yatırımcılar yüksek maliyet ve belirsizlikle karşı karşıya kalmakta; bu da DYY girişlerini sınırlandırmaktadır. Bu bağlamda yapılan birçok ampirik çalışma, hukukun üstünlüğünün yabancı yatırımlar üzerindeki belirleyici rolünü vurgulamaktadır. Örneğin, Kapuria-Foreman (2007) çalışmasında, gelişmekte olan ülkelerde özel mülkiyet haklarının korunmasının ve hukuk sisteminin etkinliğinin DYY girişlerini anlamlı şekilde artırdığı tespit edilmiştir. Beheshtitabar ve Irgaliyev (2008) ise Orta Doğu ve diğer gelişmekte olan ülkeler üzerinde yürüttükleri analizde, özellikle hukukun üstünlüğü ve yolsuzluktan arınmışlık gibi kurumsal özgürlük bileşenlerinin yabancı sermaye girişleri açısından anlamlı ve pozitif etkiler yarattığını göstermiştir. Benzer şekilde Kenisarin ve Andrews-Speed (2008), eski Sovyetler Birliği ülkelerinde hukuki güvencelerin ve yönetim kalitesinin DYY'yi olumlu etkilediğini belirtmiştir.

Buna ek olarak Tunçsiper (2014), Türkiye ve Balkan ülkeleri üzerine gerçekleştirdiği panel veri analizinde, hukukun üstünlüğü gibi kurumsal

bileşenlerin yatırım ortamını doğrudan etkilediğini ve yatırımcıların ülke seçiminde bu faktörleri önceliklendirdiğini ortaya koymuştur. Çalışmada, hukukun üstünlüğünün yüksek olduğu ülkelerin DYY açısından daha cazip olduğu, çünkü bu ülkelerde yatırım ortamının daha öngörülebilir ve şeffaf olduğu vurgulanmaktadır. Benzer şekilde Tag ve Değirmen (2022) çalışması da hukukun üstünlüğü alt bileşeninin (mülkiyet haklarının korunması ve yargı bağımsızlığı) DYY üzerinde olumlu etkileri olduğunu ortaya koymuştur. Çalışmalarda, yatırım kararlarında sadece ekonomik büyüklük ve altyapı değil, aynı zamanda kurumsal güvenliğin ve adil hukuk sistemlerinin yatırımcıyı çeken temel unsurlar arasında yer aldığını vurgulamışlardır. Tüm bu bulgular neticesinde, çalışmada şu hipotez test edilmektedir:

H₂: Hukukun üstünlüğü düzeyi arttıkça, DYY düzeyi artar.

H_{2a}: Hukukun üstünlüğünün DYY düzeyine olan etkisi farklı gelir gruplarındaki ülkeler için farklılık gösterir.

Hükümetin büyüklüğü, genellikle kamu harcamalarının GSYH içindeki payı ile ölçülmekte ve devletin ekonomideki müdahale düzeyini yansıtmaktadır. Devletin ekonomiye yoğun müdahalede bulunduğu sistemler, yüksek kamu harcamaları, yaygın düzenleyici yapılar ve yüksek vergi oranları ile karakterize edilmektedir. Bu durum, özellikle özel sektörün karar alma serbestisini ve piyasa mekanizmasının etkinliğini sınırlandırabilir. Böyle bir ortamda, yabancı yatırımcılar yatırım maliyetlerinin artması, karar alma süreçlerinin yavaşlaması ve belirsizliklerin çoğalması gibi nedenlerle yatırım yapma konusunda çekimser davranabilmektedirler (Kapuria-Foreman, 2007; Tag ve Değirmen, 2022).

Savaşan ve Dursun (2006), yüksek kamu harcaması düzeyinin yabancı yatırımcıların tercihlerini olumsuz etkileyebileceğini ve hükümet müdahalesinin arttığı ülkelerde DYY düzeylerinin daha düşük olduğunu ortaya koymuşlardır. Aynı şekilde Xu (2019), kamu harcamalarının büyüklüğünün bazı ülkelerde DYY üzerinde negatif etkiler yarattığını belirtmiştir. Calhoun (2006) ise, devletin ekonomide artan rolünün, piyasa odaklı sistemlerin yerini daha müdahaleci ve katı yapılarla değiştirdiğini, bunun da uzun vadede yabancı yatırımcıları uzaklaştırdığını ileri sürmektedir. Bu bağlamda çalışmada aşağıdaki hipotez test edilmektedir:

H₃: Hükümetin büyüklüğü arttıkça DYY düzeyi azalır.

Ancak literatürde alternatif bir görüşe göre, özellikle altyapısı yetersiz gelişmekte olan ülkelerde devletin yatırım ve hizmet kapasitesi, yabancı sermaye için destekleyici bir unsur da olabilir. Kamu harcamaları, altyapı inşası, sağlık, eğitim, güvenlik ve ulaşım gibi alanlarda önemli iyileştirmeler sağlayarak yatırım ortamının kalitesini artırabilir. Bu da yatırımcılara daha cazip bir ortam sunarak DYY'yi teşvik edebilir. Özellikle Beheshtitabar ve Irgaliyev (2008) ile Dkhili ve Dhiab (2018), kamu yatırımlarının altyapı eksikliklerini telafi ederek yabancı yatırımları destekleyici bir rol oynayabileceğini öne sürmektedir. Bu doğrultuda aşağıdaki alternatif hipotez de çalışmada dikkate alınmaktadır:

H_{3a}: Hükümetin büyüklüğü arttıkça DYY düzeyi artar.

Son olarak, hükümetin büyüklüğü ile DYY arasındaki ilişkinin homojen bir yapı göstermediği ve ülke gruplarına göre farklılaşabileceği yönünde bulgular da mevcuttur. Azman-Saini vd. (2010) ve Naanwaab ve Diarrassouba (2016) gibi çalışmalar, ekonomik özgürlüklerin ve alt bileşenlerinin DYY üzerindeki etkisinin ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre farklılaştığını ortaya koymuşlardır. Gelişmekte olan ülkelerde kamu yatırımları altyapı eksikliği nedeniyle pozitif etkiler yaratabilirken, gelişmiş ülkelerde bu tür müdahaleler piyasa verimliliğini azaltıcı yönde etki edebilir. Bu nedenle aşağıdaki hipotez çalışmaya dâhil edilmiştir:

H_{3b}: Hükümetin büyüklüğünün DYY düzeyine olan etkisi, farklı gelir grubundaki ülkeler için farklılık gösterir.

Düzenleyici verimlilik, devletin ekonomik faaliyetlere yönelik düzenlemelerinin etkinliğini ve piyasaya müdahale derecesini ifade eden kurumsal bir bileşendir. Bu kavram, iş kurma kolaylığı, işgücü piyasasının esnekliği, fiyat kontrollerinin azlığı, izin ve ruhsat süreçlerinin şeffaflığı gibi unsurları içerir. Özellikle yabancı yatırımcılar açısından, bu tür unsurlar doğrudan iş yapma maliyetlerini, öngörülebilirliği ve yatırım sürecindeki belirsizlikleri etkileyen temel faktörler arasında yer alır. Düzenleyici yapıların esnek ve etkin işlediği ülkelerde yatırım ortamı daha cazip hale gelirken, katı ve bürokratik yapılar yatırımcıların kararlarını olumsuz etkileyebilmektedir (Xu, 2019; Tag ve Değirmen, 2022).

Kapuria-Foreman (2007) çalışmasında, devlet müdahalesinin düzeyinin ve düzenleyici yüklerin yoğunluğunun, yabancı yatırımcıların ülke tercihlerinde belirleyici bir rol oynadığını belirtmiştir. Aynı şekilde Sambharya ve Rasheed (2015), düzenleyici şeffaflığın ve piyasa odaklı düzenlemelerin DYY üzerinde pozitif bir etkisi olduğunu, buna karşın kötü ekonomik yönetimin ve yüksek

düzenleme yükünün DYY'yi engelleyici bir unsur olarak ortaya çıktığını göstermiştir. Heriot, Theis ve Campbell (2008) tarafından yürütülen çalışmada da ekonomik özgürlüğün alt bileşenlerinden biri olan düzenleyici yapıların, özellikle gelişmekte olan ülkelerde yatırımcılar açısından kritik önem taşıdığı ve DYY üzerinde anlamlı etkiler yarattığı ifade edilmiştir. Bu bulgular, sadece ekonomik büyüklüğün değil, yatırım ortamının düzenleyici etkinliğinin de yatırım kararlarında etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Daha güncel çalışmalardan Shikur (2024), Afrika ülkeleri örnekleminde yürüttüğü panel analizde, düzenleyici verimlilik ile yabancı sermaye girişleri arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğunu saptamıştır. Çalışmada özellikle iş yapma kolaylığı, ticari düzenlemelerin basitliği ve vergi idaresinin etkinliği gibi unsurların yatırım ortamının kalitesini artırarak DYY'yi teşvik ettiği belirtilmiştir. Benzer şekilde, Ghazalian ve Amponsem (2019) tarafından yürütülen küresel ölçekli analizde, düzenleyici verimliliğin DYY çekme kapasitesi üzerinde pozitif ve anlamlı etkiler yarattığı vurgulanmıştır. Tüm bu bulgular ışığında, çalışmada aşağıdaki hipotez test edilmektedir:

H₄: Düzenleyici verimlilik düzeyi arttıkça DYY düzeyi artar.

Ayrıca, literatürde düzenleyici verimliliğin etkisinin ülke gruplarına göre farklılaşabileceğine dair bulgular da bulunmaktadır. Örneğin, Azman-Saini vd. (2010) ve Tag ve Değirmen (2022) gibi çalışmalar, düzenleyici kalitenin DYY üzerindeki etkisinin düşük gelirli ülkelerde yatırımcılar açısından daha belirleyici olduğunu, buna karşın yüksek gelirli ülkelerde bu etkinin görece daha sınırlı olabileceğini ifade etmektedir. Bu bağlamda çalışmada aşağıdaki alt hipotez de sınanacaktır:

H_{4a}: Düzenleyici verimliliğin DYY düzeyine olan etkisi, farklı gelir grubundaki ülkeler için farklılık gösterir.

Piyasa serbestliği, ekonomik faaliyetlerin devlet müdahalesinden arındırılmış bir ortamda yürütülmesini ve bireylerin ekonomik tercihlerinde özgürce karar alabilmesini ifade eder. Bu kavram; yatırım özgürlüğü, ticaret özgürlüğü ve finansal özgürlük gibi bileşenleri kapsamakta olup, DYY açısından kritik öneme sahiptir. Tunçsiper (2014) çalışmasında da belirtildiği üzere, mülkiyet hakları, ticaret serbestisi, düzenleyici ortamın kalitesi ve yatırım özgürlüğü gibi ekonomik özgürlük alt bileşenleri, DYY üzerinde pozitif ve anlamlı etkilere sahiptir. Bu bulgular, özellikle siyasi istikrarsızlık riski taşıyan bölgelerde dahi,

ekonomik özgürlüklerin güvence altına alınması durumunda yatırım yapılma olasılığının arttığını ortaya koymaktadır.

H₅: Piyasa serbestliği düzeyi arttıkça DYY düzeyi artar.

Ayrıca, literatürde bu etkinin ülkelerin gelir düzeyine göre farklılaşabileceği vurgulanmaktadır. Örneğin Toksoy (2024), E7 ülkelerini kapsayan çalışmada ekonomik özgürlüklerin DYY üzerindeki etkisinin bağlamsal koşullara göre değiştiğini; altyapı, siyasi istikrar ve yerel düzenlemelerin etkinliğinin bu ilişkide belirleyici olabileceğini ortaya koymuştur. Bu doğrultuda çalışmada şu alt hipotez de sınanacaktır:

H_{5a}: Piyasa serbestliğinin DYY düzeyine olan etkisi, farklı gelir grubundaki ülkeler için farklılık gösterir.

Bu çerçevede oluşturulan hipotezlerin testine geçmeden önce, çalışmada yer verilen değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistiksel bilgiler, bir sonraki bölümde ayrıntılı biçimde sunulacaktır. Böylelikle, analiz öncesinde verilerin genel yapısı ve dağılımı hakkında bilgi edinilmesi amaçlanmaktadır.

3. İKİNCİ BÖLÜM: EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLERİN DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN BETİMSSEL İSTATİSTİKLERİ

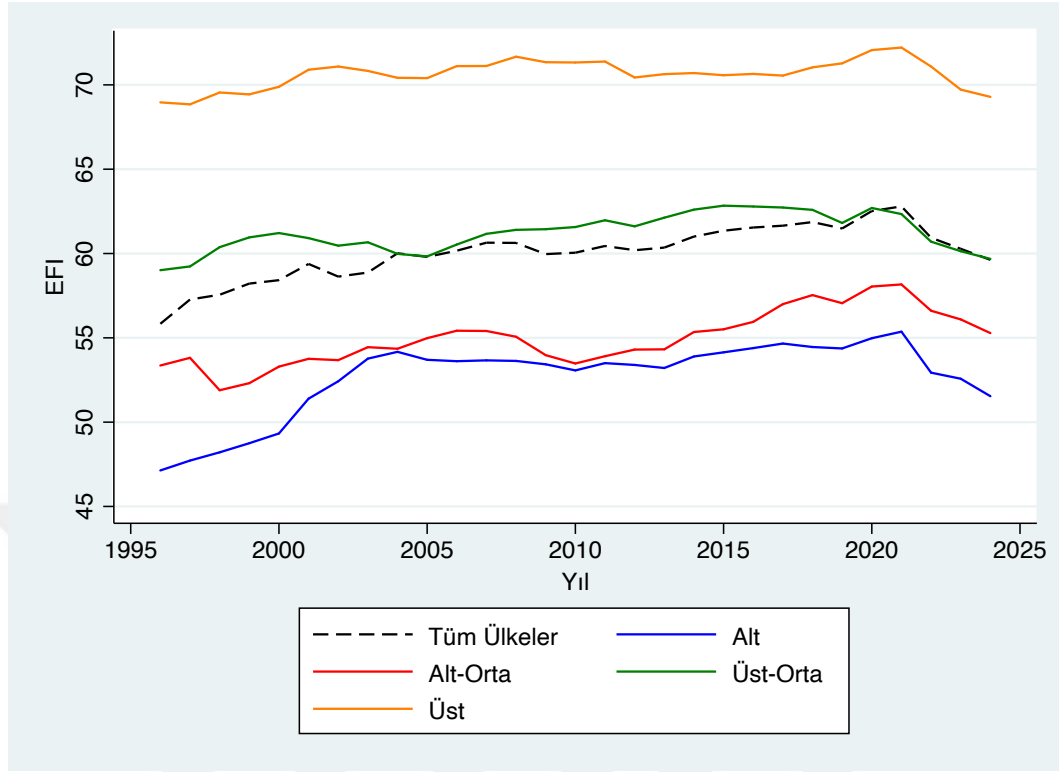
Bu bölümde, ekonomik özgürlükler ile DYY değişkenlerine ilişkin genel eğilimler ve betimleyici analizler ele alınacaktır. Bu bölümün amacı, ekonomik özgürlükler ve DYY değişkenlerinin ve ilgili değişkenlerin yıllar içerisindeki eğilimlerini ve bu eğilimlerin gelir gruplarına göre nasıl farklılaştığını grafiksel yöntemlerle analiz etmektir. Bu betimsel analizler, bir sonraki bölümde yer alan ekonometrik analizler için bir temel oluşturmakta ve değişkenlerin genel eğilimlerini daha anlaşılır kılmaktadır.

EÖE, ülkelerin ekonomik faaliyetlerde devlet müdahalesini ne kadar sınırlandırdığı ve piyasa mekanizmasının serbest işleyişine ne ölçüde izin verildiğini gösteren bir endekstir. 1996 yılından 2024 yılına kadar olan süreçte, dünya çapındaki ekonomik özgürlük düzeylerinde genel olarak yükseliş eğilimi gözlemlenmiştir. Ancak bu artış sürekli ve istikrarlı bir ivme göstermemekte, dönemsel dalgalanmalara maruz kalmaktadır.

3.1 Ekonomik Özgürlük Endeksi ve Alt Bileşenlerinin Eğilimleri

Bu bölümde, EÖE'nin ve bu endeksin alt bileşenlerinin yıllar içindeki eğilimleri ile DYY arasındaki ilişki betimsel istatistikler yoluyla analiz edilmektedir. İlk olarak, Grafik 3.1'de tüm ülkeler ve gelir grupları düzeyinde yıllık ortalama EÖE değerleri sunularak genel bir eğilim değerlendirmesi yapılmıştır. Grafik 3.2'de ise EÖE'ni oluşturan alt bileşenlerin yıllık ortalamaları ayrıntılı biçimde incelenmiş, böylece hangi boyutlarda daha fazla dalgalanma yaşandığı ortaya konulmuştur. Grafik 3.3'te tüm ülkeler ve gelir gruplarına göre DYY eğilimleri zamansal bir perspektif ile değerlendirilmiş, ardından Grafik 3.4'te EÖE ile DYY arasındaki ilişkiyi gösteren regresyon çizgisi ve dağılım grafiği yardımıyla iki değişken arasındaki doğrusal ilişkinin yönü ve gücü ifade edilmiştir. Son olarak, Grafik 3.5'te EÖE ile DYY arasındaki etkileşim gelir gruplarına göre karşılaştırmalı olarak sunularak, farklı gelişmişlik seviyelerindeki ülkelerde bu ilişkinin nasıl farklılaştığına dair ilk gözlemler elde edilmiştir.

Grafik 3.1. Tüm Ülkeler ve Gelir Gruplarına Göre Yıllık Ortalama Ekonomik Özgürlük Endeksi

Tüm ülkeleri kapsayan genel ortalamalara bakıldığında, 1996-2007 dönemi, küreselleşmenin etkisiyle ticaret ve yatırım engellerinin azalması, serbest piyasa reformlarının hız kazanması ve özelleştirme uygulamalarının yaygınlaşmasıyla belirgin bir süreç olarak öne çıkmaktadır. Söz konusu dönemde, tüm gelir gruplarında ekonomik özgürlüklerin arttığı yönünde belirgin bir artış eğilimi görülmektedir. Ancak 2008 Küresel Finans Krizi, bu yükselişe kısa vadeli bir darbe vurmuş ve özellikle gelişmekte olan ülkelerde devlet müdahaleleri çoğalmıştır. Kriz sonrası toparlanma süreciyle birlikte birçok ülke yeniden liberal politikalar benimsemeye yönelmiş, bu eğilim 2015 yılına kadar sürmüştür. 2015 yılına kadar süren bu toparlanma, 2015 sonrası dönemde yerini durağan ve kısmen gerileyen bir yapıya bırakmıştır. Bunun nedenleri arasında korumacılık eğilimleri, artan popülizm, jeopolitik riskler ve siyasi istikrarsızlıklar bulunmaktadır.

Tüm ülkeleri kapsayan genel ortalamaya bakıldığında, özellikle 1996'dan 2010'a kadar devam eden istikrarlı artışın, 2010–2020 döneminde yavaşladığı ve 2020 sonrası küresel krizlerin etkisiyle hafif bir düşüş eğilimi gösterdiği görülmektedir. Bu genel eğilim, dünya genelinde ekonomik liberalizasyon

politikalarının yaygınlaştığını göstermektedir. Ancak özellikle son yıllarda yaşanan olağanüstü gelişmelerin bu sürecin istikrarını bozduğu anlaşılmaktadır. Özellikle 2020 yılında başlayan COVID-19 pandemisi, ekonomik özgürlüklerin tarihsel sürecindeki en belirgin kırılma noktalarından biri olmuştur. Pandemi nedeniyle uygulanan karantinalar, kamu müdahalelerinin artması, ihracat kısıtlamaları ve merkezileşmiş ekonomi politikaları birçok ülkede ekonomik özgürlük alanını büyük ölçüde daraltmıştır.

Gelir gruplarına göre incelendiğinde, üst gelir grubundaki ülkelerin tüm dönem boyunca en yüksek EÖE değerlerine sahip olduğu görülmektedir. 1996 yılında yaklaşık 65 puan civarındayken, 2005 sonrası ortalama 70 puan seviyesine ulaşmıştır. 2008 krizi sonrası kısa süreli bir yavaşlama görülse de bu ülkeler krizden en hızlı şekilde toparlanan grubu oluşturmuştur. Bunun temel nedenleri arasında güçlü kurumsal yapılar, iyi işleyen hukuki sistemler ve esnek piyasa mekanizmaları yer almaktadır. 2020 yılındaki pandemi sürecinde bu ülkelerde ekonomik özgürlük seviyesinde bazı düşüşler yaşanmıştır. Bu durum, pandemi gibi küresel krizlerin etkisinin yalnızca alt gelirli ülkelerle sınırlı kalmadığını, üst gelirli ülkelerde de bazı kısıtlayıcı politikaların uygulamaya konulduğunu göstermektedir. Ancak bu grup, diğer gelir gruplarına kıyasla en istikrarlı ve yüksek düzeyde ekonomik özgürlüğü sürdüren grup olmuştur. 2021 sonrası, ekonomik özgürlüklerde tekrar artış eğilimi başlamıştır. Örneğin, Singapur, İskandinav ülkeleri ve İsviçre gibi ülkeler, pandemiye rağmen ekonomik özgürlük düzeylerini yüksek oranda korumayı başarmıştır.

Üst-orta gelir grubundaki ülkeler, 1996'dan itibaren kademeli olarak ekonomik özgürlüklerini artırmış, özellikle 2005–2015 yılları arasında belirgin bir yükseliş trendi sergilemişlerdir. Ancak bu yükseliş 2010 sonrası yavaşlamış ve 2015 sonrasında ise durağanlık gözlemlenmiştir. Ülkelerin büyüme stratejilerinde kamu harcamalarının artması, bazı sektörlerde devletin yeniden ekonomiye müdahil olması gibi gelişmeler, ekonomik özgürlüğü sınırlayıcı bir etki yaratmıştır. 2020 pandemi döneminin ardından ise daha keskin düşüşlere yol açtığı dikkat çekmektedir. Bu düşüş, pandemi sürecinde uygulanan kamusal sınırlamalar ve dışa bağımlı ekonomik yapıların kırılganlığı ile açıklanabilir. Bu grup, son yıllarda istikrar kaybı yaşayan ancak genel olarak ekonomik özgürlük seviyesini orta düzeyde koruyan bir görünüm sergilemektedir. Özellikle Brezilya, Güney Afrika, Türkiye gibi ülkelerde hem sağlık krizine yanıt olarak uygulanan olağanüstü

önlemler, hem de makroekonomik kırılganlıklar nedeniyle piyasa mekanizmaları ciddi baskı altına alınmıştır. 2021 sonrası toparlanma süreci ise bu ülkelerde daha yavaş ve kırılgan olmuştur.

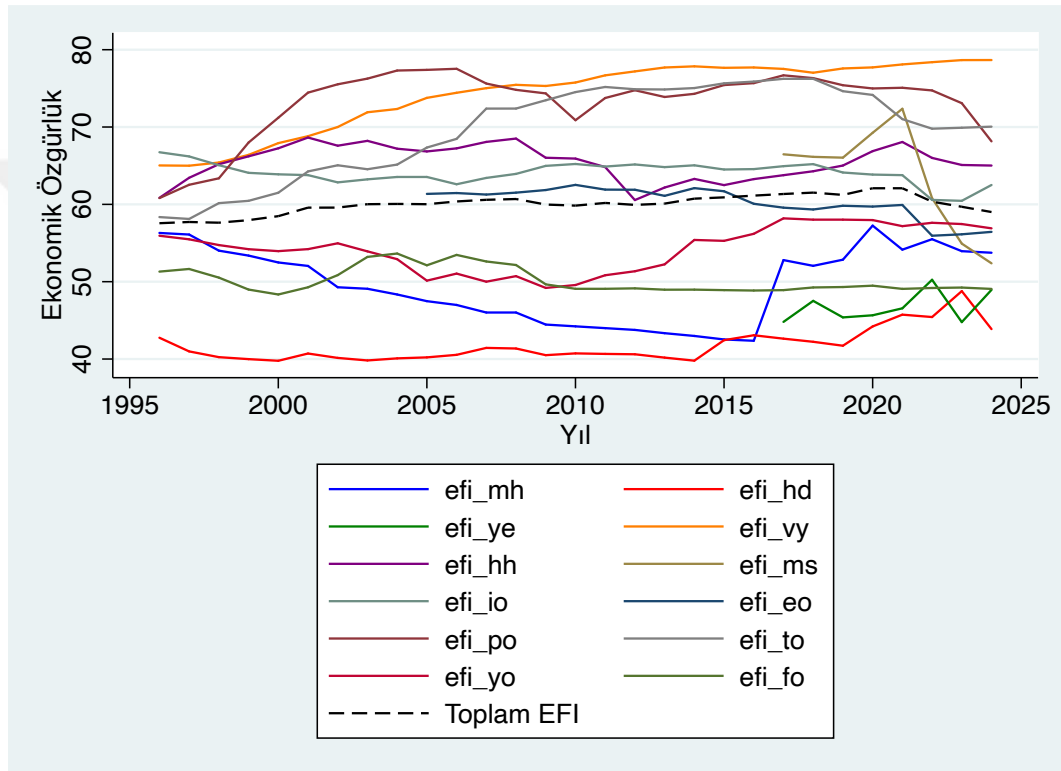
Alt-orta gelir grubundaki ülkeler, 1996–2005 döneminde kısmi bir iyileşme yaşamış olsa da 2005 sonrası ciddi bir dalgalanma sürecine girmiştir. 1996–2005 döneminde dışa açılma politikaları bu ülkelerde de ekonomik özgürlükte iyileşmeler getirmiştir. Ancak bu iyileşmeler çoğu zaman sürdürülebilir olmamıştır. Özellikle 2010 sonrası ekonomik özgürlüklerdeki ilerlemeler sürdürülememiş ve 2020 itibarıyla belirgin bir düşüş eğilimi görülmüştür. Bu grup, küresel krizlerden daha fazla etkilenmiş, pandemi sürecinde uygulanan sert maliye ve para politikaları ile ekonomik özgürlük alanı daralmıştır. Bu durum, yapısal reformların eksikliği ve kırılgan ekonomik yapıların krize karşı dirençsizliğini yansıtmaktadır. Bununla birlikte, bu ülkelerde toparlanma süreçleri çok daha uzun zaman almış ve kırılgan bir yapı sergilemiştir.

Alt gelir grubundaki ülkeler ise tüm dönem boyunca en düşük ekonomik özgürlük düzeyine sahip olmuştur. Bu ülkelerde endeks değerleri genellikle 40–50 puan aralığında kalmıştır. 1996’dan 2005’e kadar görece bir iyileşme yaşanmasına rağmen bu kazanımlar sürdürülememiştir. Bu ülkelerdeki siyasi istikrarsızlık, düşük kurumsal kapasite, dışa bağımlılık, yolsuzluk gibi faktörler, ekonomik özgürlüğün kalıcı şekilde artmasına engel olmuştur. 2008 krizi sonrası toparlanamayan bu ülkeler, 2010 sonrası dönemde ekonomik özgürlük düzeyinde belirgin bir durağanlık ve hatta gerileme görülmektedir. Özellikle 2020 sonrası pandemi sürecinde bu ülkelerde özgürlüklerin büyük ölçüde kısıtlandığı, devlet müdahalesinin arttığı ve piyasa mekanizmalarının etkinliğinin azaldığı gözlemlenmektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, ekonomik özgürlük düzeyleri ile gelir düzeyleri arasında pozitif bir ilişki olduğu görülmektedir. Üst gelirli ülkeler daha yüksek ve istikrarlı özgürlük seviyelerine sahipken, alt gelirli ülkeler daha kırılgan ve devlet müdahalesine açık bir yapı sergilemektedir. Kriz dönemlerinde (2008 ve 2020) tüm gruplarda gerilemeler yaşansa da toparlanma hızı ve kalıcılığı büyük ölçüde gelir seviyesi, reform geçmişi, kurumsal yapı ve kriz yönetim kapasitesi ile şekillenmiştir. Özellikle 2020 pandemi dönemi, ekonomik özgürlüğün yalnızca ekonomik politikalarla değil; aynı zamanda sağlık, teknoloji, kurumsal kapasite ve eğitim gibi farklı alanlarla da doğrudan ilişkili olduğunu göstermiştir. Sonuç olarak,

ekonomik özgürlüklerin sürdürülebilir biçimde artırılabilmesi yalnızca makroekonomik reformlarla sınırlı kalmamalı; aynı zamanda güçlü bir hukuki altyapı, kurumsallaşma, şeffaf yönetim ve krizlere karşı dirençli bir ekonomik sistemin inşası da sağlanmalıdır. Bu çerçevede, ekonomik özgürlük endeksleri sadece ekonomik performansın değil, aynı zamanda yönetsel kapasitenin de bir göstergesi olarak görülebilir.

Grafik 3.2. Tüm Ükelere Göre Yıllık Ortalama Ekonomik Özgürlük Endeksi ve Alt Bileşenleri

Güçlü bir mülkiyet hakları, DYY akışlarını teşvik eder ve vergiye uyumu artırmaktadır. 1996-2023 dönemi boyunca toplam ekonomik özgürlük skoru genel olarak 60–65 bandında seyretmiş, ancak bu süreçte dalgalı ve dönemsel kırılmalar gözlemlenmektedir. 1996–2005 arasında skorlar görece düşük seviyede olup ortalama 57 seviyesindedir. Bu da geçiş ekonomilerinin reform sürecinin erken aşamalarındaki kurumsal zayıflıkları yansıtmaktadır. 2006–2015 döneminde hızlı bir iyileşme ile ortalama skorlar yaklaşık 63–65 düzeyine yükseldiği görülmektedir. Ancak 2016 sonrası, özellikle pandemi dönemi (2020–2022) ile birlikte skorlar yataylaşmış veya düşüş eğilimi göstermiştir. Bu eğilim, kurumsal reformların sürdürülebilir olmadığını, özellikle kriz dönemlerinde devlet

müdahaleciliğinin arttığını ve ekonomik özgürlüklerin kırılgan yapıda olduğunu ifade etmektedir. Bu durum, bütçe açıklarının artması, vergi reformlarının yavaşlaması ve serbest piyasa mekanizmalarının gevşetilmesi olarak görülebilmektedir.

Ekonomik özgürlüklerin alt bileşeni olan mülkiyet hakları, DYY akışlarını teşvik eder ve vergiye uyumu artırmaktadır. 1995'te yaklaşık 57 civarında başlayan skor, 2010'a kadar kademeli olarak 45'in altına gerilediği görülmektedir. 2016 sonrası belirgin bir artış göstererek 2020'de 58'e, 2024'te ise 54 civarına ulaşıyor. Mülkiyet haklarındaki bu dalgalı seyir, özellikle hukuk güvenliği ve yargı sistemine olan güvenin zamanla farklılaştığını göstermektedir. 2010 öncesi dönemde, mülkiyetin korunmasında ihmaller veya eksiklikler meydana gelmiş olabilir. 2016 sonrasında gözlemlenen toparlanma, anayasal ya da yasal düzeyde uygulanan reformların yansıması olarak değerlendirilebilir.

Bir diğer alt bileşen olan hükümetin dürüstlüğüne baktığımızda, 1995-2014 arası gösterge değeri 42 civarındadır, oldukça düşük ve durağan bir seyir izlemektedir. 2015 yılında ise en düşük seviye olarak yaklaşık 40 civarındadır. 2016-2019 yılları arasında kısmi bir yükseliş gözlemlenmektedir. 2020 yılında kademeli artış gerçekleşmiş olup yaklaşık 47 civarındadır. 2021 de pandeminin etkisi ile keskin bir düşüş yaşanmıştır. 2022-2024 yıllarında art arda üç yıl düşüş yaşanmıştır. Bu durum, şeffaflık ve hesap verebilirlikte zayıflık, vergi uyumunda düşüş, kamusal kaynakların etkin kullanımında bozulma ve yatırım güvenliğinde azalma gibi kritik sorunlara işaret etmektedir.

Yargısal etkinlik alt bileşeni, 2016 yılında ölçülmeye başlanmış olup 2016'dan itibaren yargısal etkinlikte kısa vadeli dalgalanmalar olsa da 2020 sonrasında görece bir istikrar söz konusu olmaktadır. Bu, yargı sisteminin bazı dönemlerde baskılar, reformlar veya dışsal etkilerden etkilense de işlevselliğini tamamen kaybetmediğini ve belli bir düzeyde devam ettiğini göstermektedir. Pandemi dönemi, ekonomik dalgalanmalar veya politik süreçler yargısal etkinliği etkileyen faktörler olarak düşünülebilir ancak 2024'e kadar genel trend, tamamen negatif ya da pozitif uçlarda değil, orta seviyede bir istikrar olarak yansımaktadır. Yargı bağımsızlığı, uygulama kapasitesinin ve mahkeme sürelerinin zayıf olduğuna işaret etmektedir. Yatırımcı açısından risk faktörü olup, mali teşviklerin etkisini kısıtlayabilmektedir. Ayrıca mükellef haklarının korunmasında da olumsuz sonuçlar doğurmaktadır.

Vergi yükü, bir ekonomide devletin özel sektörden ne ölçüde kaynak topladığını gösteren temel mali göstergedir. Yüksek vergi oranları özel yatırımları caydırabilirken, düşük vergi oranları girişimci faaliyetlerini destekleyebilmektedir. Ancak bu durum bütçe dengesiyle de doğrudan bağlantılıdır. Vergi yükü, 1995'ten itibaren giderek artan bir eğilim sergilemiştir. 2014-2019 arasında istikrarlı bir seyir gözlemlenmektedir. 2020 pandemi yılına rağmen ciddi bir düşüş görülmektedir. Bunun temel nedeni, hükümetler doğrudan vergi artışına gitmek yerine borçlanma ve teşviklerle kamu harcamalarını fonlamayı tercih etmiştir. Bu nedenle, vergi yükü göstergesi büyük değişiklikler göstermemiştir.

Hükümet harcamalarının seviyesi, mali genişleme politikalarının denetim altında yürütüldüğünü ortaya koymaktadır. Genelde 60–65 bandında seyrettiği gözlemlenmektedir. 2020'ye kadar hafif yükselme, ardından durağanlaşma görülmektedir. 2021-2022 dönemi arası hafif toparlanma eğilimi göstermektedir. Pandemide artan sağlık, sosyal destek ve teşvik harcamaları bu göstergenin düşmesine neden olmuştur. Mali disiplinden sapma, bu bileşende ciddi bir negatif etki yaratmıştır. Maliye politikaları genişlemeci yönde kullanılmıştır.

EÖE mali sağlamlık skoru, ülkelerin kamu borçlarının sürdürülebilirliği ve bütçe dengesi üzerinden hesaplanmaktadır. Skorun yüksek olması, kamu maliyesinin güçlü olduğunu ve risk düzeyinin düşük olduğunu göstermektedir. 2016 yılından itibaren hesaplanan EÖE mali sağlamlık bileşeni stabil ilerlerken, 2017'de 67'ye, 2018'de ise 72'nin üstüne çıkarak maksimum noktaya ulaştığı görülmektedir. 2019'da skor 71-72 bandında iken, 2020'de hâlâ 70'ler düzeyini koruduğu gözlemlenmektedir. 2019-2020'de skor 70'lerin üzerinde kalmaktadır; çünkü çoğu hükümet COVID-19'un ilk etkisini yüksek borçlanmayla gelir kaybı olmadan karşılamıştır. Mali sağlamlık skoru, borç stoğu artarken faiz ödemeleri ve borç açıkları GSYH'ye oranla 2020 hesaplamasına tam yansımadağı için grafikte halen yüksek görünmektedir. Ancak 2021'de keskin bir düşüş ile 65'e gerilemektedir. 2022'de düşüş hızlanarak 60 civarına, 2023'te 58-59'a ve 2024'te yaklaşık 54-53 bandına indiğı görülmektedir. Bu gerileme, borç sürdürülebilirliği ve risk primleri açısından ülkeleri daha kırılgan kılmakta ve 2025-2027 döneminde sıkılaştırıcı maliye politikalarını kaçınılmaz hâle getirmektedir.

İş özgürlüğü bileşeni, bireylerin iş kurma, sürdürme ve işten çıkarma üzerindeki devlet müdahalesi düzeyini yansıtmaktadır. Endeksin yüksek olması, istihdam piyasasının esnekliğini, düşük olması ise mevzuatın katılığını

göstermektedir. Grafikte bu bileşenin 1996'dan 2024'e kadar olan seyri oldukça dikkat çekici dalgalanmalar göstermektedir. Grafiğe göre, endeks bu dönem boyunca 60 ile 70 puan bandında dalgalanmış; bu durum, istihdam mevzuatlarında belirli ölçüde serbestleşme olsa da yapısal kısıtların sürdüğünü göstermektedir. 1996–2015 yılları arasında endeks değerleri genellikle 63–65 puan aralığında seyrederken, piyasalarda görece durağan bir reform süreci izlendiğini ortaya koymuştur. 2016 sonrası dönemde, endeksin puanı yavaş bir yükseliş eğilimi göstererek yaklaşık 65 puanın üzerindedir. Bu artış, bazı ülkelerde işgücü piyasasına yönelik kısmi reformlar ve iş ortamının kademeli olarak serbestleşmesiyle açıklanabilir. Ancak bu eğilim 2020 yılında COVID-19 pandemisinin etkisiyle kırılmıştır. Pandemi döneminde birçok ülkede işten çıkarma yasakları, kısa çalışma ödenekleri ve kamu destekli istihdam politikaları uygulanmış; bu durum, endekste dikkat çekici bir düşüşe yol açmıştır. Grafik verisine göre, iş özgürlüğü puanı 2020-2021 yıllarında yaklaşık 65'in altına inmektedir. Ancak bu düşüş, kalıcı olmamış 2023-2024 yıllarında iş özgürlüğü puanının yeniden toparlanmaya başladığı gözlemlenmiştir. Grafik incelendiğinde, bu yıllarda endeksin 62–63 seviyesine doğru yükseldiği görülmektedir. Bu durum, birçok ülkenin pandemi sonrası işgücü piyasası üzerindeki olağanüstü kısıtlamaları kaldırmaya başlamasıyla ilişkilendirilebilir. Ancak toparlanma hâlâ pandemi öncesi değerlere göre sınırlı kalmıştır. Bu da iş gücü piyasalarında kalıcı yapısal reformların henüz tam anlamıyla gerçekleşmediğini göstermektedir. Maliye politikası açısından bu düşük ama toparlanan seviye, devletin istihdam piyasasındaki düzenleyici rolünün devam ettiğini; ancak kademeli olarak özel sektör ve piyasa mekanizmalarına yeniden alan açılmaya çalışıldığını ortaya koymaktadır. Bu da vergi tabanının genişlemesi, sosyal güvenlik sistemlerinin mali sürdürülebilirliği ve kayıt dışı istihdamla mücadele açısından dikkatle izlenmesi gereken bir dönüşüm sürecine işaret etmektedir.

Emek özgürlüğü göstergesi, ülkelerin işgücü piyasalarındaki düzenlemelerin esnekliği, işten çıkarma kolaylığı, istihdam üzerindeki düzenleyici yükler ve ücret kontrolleri gibi unsurları yansıtmaktadır. 2005 yılında veri serisinin başlamasıyla birlikte, emek özgürlüğü puanlarının ilk beş yıllık dönemde (2005–2010) görece stabil bir seyir izlediği ve genellikle yaklaşık 62 puan bandında kaldığı görülmektedir. 2010 yılında kademeli olarak artış yaşanmış yaklaşık 63 puanı görmüştür. Bu yükseliş, özellikle küresel finans krizinin ardından bazı

Ülkelerin işgücü piyasasını daha esnek hâle getirmeye yönelik yapısal reformları uygulamaya koymasıyla ilişkilendirilebilir. Ancak bu artış, kalıcı bir trend oluşturmamış; takip eden yıllarda hafif bir düşüş eğilimi gözlemlenmiş ve puanlar genel olarak 60-62 aralığında yatay bir seyir izlemiştir. Özellikle 2020 yılında başlayan COVID-19 pandemisi, emek piyasalarında çok daha katı düzenlemelere ve geçici kamu müdahalelerine yol açmıştır. Bu durumun etkisiyle emek özgürlüğü puanı 2021 yılı itibarıyla ciddi bir düşüş yaşamış, yaklaşık 54–55 puan seviyelerine kadar gerilemiştir. Pandemi sırasında uygulanan ücret kontrolleri, işten çıkarma yasakları ve zorunlu istihdam teşvikleri gibi politikalar bu gerilemenin temel nedenleri arasında yer almaktadır. 2023-2024 yıllarında ise puanların stabil kaldığı, ancak pandemi öncesi seviyelere ulaşamadığı görülmektedir. Bu da işgücü piyasalarında esnekliğin toparlanma sürecine girmiş olsa da yapısal kısıtlamaların hâlen etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Maliye politikası açısından bu durum, sosyal harcamalar üzerindeki yükün sürdüğüne ve istihdam üzerindeki dolaylı vergi yüklerinin artabileceğine işaret etmektedir. Ayrıca kayıt dışı istihdam oranlarının artma riski ve üretkenliğe olumsuz etkiler bu sınırlı esneklikle ilişkilendirilebilir.

Parasal zgrlk endeksi, fiyat istikrarı, enflasyon kontrolü ve hükümetin fiyatlara doğrudan müdahale derecesini ölçen kritik bir bileşendir. Grafik verilerine göre, parasal özgürlük endeksi 1996 yılında yaklaşık 61 puanla başlamıştır. Bu dönemde, birçok ülkede enflasyonla mücadele programları uygulanmaya başlanmış, merkez bankalarının bağımsızlığı artırılmaya çalışılmıştır. 1996–2000 arasında, parasal özgürlük istikrarlı bir artış eğilimi sergilemiş ve yaklaşık 70 puanın üzerine çıkmıştır. Bu artış, özellikle gelişmekte olan ekonomilerde enflasyon hedeflemesi rejimlerinin benimsenmesi ve fiyat kontrollerinin gevşetilmesiyle açıklanabilir. 2000–2008 döneminde, parasal özgürlük düzenli biçimde artmaya devam etmiş ve 78 puan civarına kadar yükselmiştir. Bu dönem, küresel ölçekte düşük enflasyon oranları, merkez bankalarının güvenilirliğinin artması ve liberal para politikalarının yaygınlaşması ile alakalıdır. Özellikle AB genişleme süreci ve para politikalarının entegrasyonu, bu göstergenin güçlenmesine katkı sağlamıştır. Ancak, 2008 küresel finansal krizi, parasal özgürlük açısından bir dönüm noktası olmuştur. Bu kriz sonrası birçok ülke para politikalarını gevşetmiş, merkez bankaları genişleyici adımlar atmak zorunda kalmış ve kimi ülkelerde geçici fiyat müdahaleleri gündeme gelmiştir. Bu süreçte parasal özgürlük puanında düşüş eğilimi başlamış, 2010'lara doğru puan yaklaşık 71 puana kadar gerilemiştir.

2010 sonrası dönem, grafikte belirgin bir kırılma noktası olarak görülmektedir. Bu tarihten sonra, parasal özgürlük belirsiz ve dalgalı bir seyir izlemeye başlamış, ancak genel olarak 2015'e kadar 76 puan civarında bir denge seviyesi korunmuştur. COVID-19 pandemisiyle birlikte (2020–2022), dünya genelinde uygulanan aşırı genişleyici para politikaları, faiz indirimleri ve bazı ülkelerdeki fiyat düzenlemeleri nedeniyle parasal özgürlük puanı yavaş bir düşüş sürecine girmiştir. Bu düşüş keskin olmamakla birlikte 2023–2024 yıllarında da devam etmiş ve endeks yaklaşık 68-69 puan seviyelerine gerilemiştir.

Ticaret özgürlüğü endeksi, ülkelerin dış ticaret üzerindeki tarifeler, kotalar ve diğer kısıtlamalar gibi engellerin derecesini ölçmektedir. Bu endeks, ülkelerin küresel ekonomiye açıklık düzeyini ve serbest ticareti ne ölçüde benimsediğini göstermesi açısından DYY için önemli bir belirleyicisidir. 1996–2000 dönemi incelendiğinde, ticaret özgürlüğü endeksinin stabil bir seyir izlediği, ancak bu dönemde yavaş bir artış eğilimi gösterdiği görülmektedir. Endeks, 1996'da yaklaşık 60 puan seviyesinden başlayarak, 2000 yılına kadar yaklaşık 63–64 puana ulaşmıştır. Bu artış, Dünya Ticaret Örgütü'nün etkinliğinin artması ve birçok ülkede dış ticaretin liberalleştirilmesine yönelik reformların uygulanmasıyla ilişkili olduğu söylenebilmektedir. 2000–2005 yılları arasında endeks stabil bir düzlemde seyrederken, 2005 yılı itibarıyla belirgin bir yükseliş eğilimi gözlenmektedir. Bu yıldan itibaren, ticaret özgürlüğü puanı yaklaşık 73 seviyelerine ulaşmış, bu da ülkelerin tarifeleri azaltmaya ve dış ticaretin önündeki yapısal engelleri kaldırmaya yönelik politikaları yoğunlaştırdığını göstermektedir. 2010 yılı ve sonrası dönemde, endeks 75 puan seviyelerinde konumlanmış ve görece yavaş bir artış eğilimi sergilemiştir. Bu dönemde çok taraflı serbest ticaret anlaşmaları (örneğin: Avrupa Birliği içinde derinleşme, ASEAN iş birlikleri, serbest ticaret bölgelerinin artışı) ve küresel tedarik zincirlerinin entegrasyonu bu eğilimi desteklemiştir. Ancak bu pozitif eğilim, 2020 yılı itibarıyla kırılmıştır. COVID-19 pandemisinin etkisiyle, ülkeler dış ticarete korumacı eğilimlere yönelmiş, bazı sektörlerde ithalat kısıtlamaları uygulanmış ve küresel tedarik zincirleri ciddi biçimde sekteye uğramıştır. Bu gelişmelerle birlikte ticaret özgürlüğü endeksi yaklaşık 71–72 puana gerilemiştir. 2023–2024 yıllarında ise endeks yaklaşık 70 puan seviyelerinde sabitlenmiş, pandemi sonrası toparlanmanın yavaş ve belirsiz olması nedeniyle serbest ticaret politikalarının yeniden ivme kazanamadığı görülmüştür. Ticaret

politikalarında yeniden korumacılık eğilimlerinin artması ve jeopolitik risklerin ticareti tehdit etmesi bu durağanlaşmayı açıklamaktadır.

Yatırım özgürlüğü endeksi hem yerli hem de yabancı yatırımcıların karşılaştığı yasal sınırlamaları, sermaye hareketlerinin serbestliğini, mülkiyet haklarının korunmasını ve düzenleyici şeffaflığı ölçen önemli bir göstergedir. Bu endeks, DYY etkileyen temel kurumsal unsurlardan biridir. Grafiği incelediğimizde, 1996 yılı itibarıyla yaklaşık 55 puanla başlayan endeks, 1996–2000 dönemi boyunca kademeli bir düşüş eğilimi göstermiştir. Bu durum, özellikle bazı ülkelerde yabancı sermaye üzerindeki kısıtlamaların, bürokratik engellerin ve mülkiyet haklarına dair güvencelerin yetersizliğinin sürmesiyle açıklanabilir. 2000 yılından sonra ise yatırım özgürlüğünde hafif bir toparlanma eğilimi gözlenmiş, 2003 yılı itibarıyla ise bir kırılma noktası yaşanmıştır. Bu dönemde bazı ülkelerde yatırıma dair reformlar gündeme gelse de uygulamadaki yetersizlikler ve politik belirsizlikler endeksin kalıcı bir yükselişe geçmesini engellemiştir. 2005 yılına gelindiğinde yatırım özgürlüğü puanı yaklaşık 50 seviyelerine kadar gerilemiştir. Bu düşüş, alt-orta ve üst-orta gelirli ülkeler için yatırım ortamına dair artan müdahaleci politikalar ve yabancı sermayeye yönelik regülasyonların artmasıyla ilişkilendirilebilir. 2005–2010 yılları arasında endeks 52–49 puan aralığında dalgalı bir seyir izlemiştir. Bu dalgalanma, dönem dönem yapılan reformlarla kısa süreli iyileşmeler yaşansa da yatırım ortamının istikrar kazanamamasıyla açıklanabilir. 2010 sonrası dönemde, özellikle 2015 yılına kadar belirgin bir değişim görülmezken, 2015’ten itibaren yatırım özgürlüğü endeksinde kademeli bir artış eğilimi başlamıştır. Bu artışla birlikte puan yaklaşık 55–56 seviyelerine ulaşmıştır. Bu gelişme, bazı ülkelerde yatırım ortamının iyileştirilmesine yönelik yapısal reformların ve uluslararası sermaye çekme stratejilerinin etkili olmaya başladığını göstermektedir. Ancak bu iyimser tablo, COVID-19 pandemisi (2020–2021) ile birlikte yeniden bozulmuştur. Pandemi sürecinde uygulanan acil düzenlemeler, sermaye hareketlerine getirilen bazı geçici kısıtlamalar ve artan ekonomik belirsizlik, yatırım özgürlüğü puanında hafif bir düşüşe neden olmuştur. 2023–2024 yıllarında ise endeks yeniden toparlanma eğilimine girmiş ve yaklaşık 55–57 puan aralığında stabil bir düzeye ulaşmıştır. Bu, yatırım ortamında pandemi sonrası toparlanmanın başladığı, ancak hâlâ yapısal kırılmalıkların sürdüğü anlamına gelir. Sonuç olarak, yatırım özgürlüğü endeksi, 1996’dan 2024’e kadar dalgalı bir seyir izleyerek 55 puan civarında sabitlenmiştir. Bu, yatırım ortamında uzun vadeli

istikrarın hâlâ tam olarak sağlanamadığını göstermektedir. Özellikle DYY çekmek isteyen ülkeler için mülkiyet haklarının güçlendirilmesi, bürokratik engellerin azaltılması ve düzenleyici belirsizliklerin giderilmesi bu endeksin iyileştirilmesinde kritik öneme sahiptir.

Finansal özgürlük endeksi, bankacılık sistemi üzerindeki devlet müdahaleleri, finansal hizmetlerin serbestçe sunulabilirliği, yabancı bankaların piyasaya girişine yönelik düzenlemeler ve sermaye hareketlerinin serbestliği gibi unsurları dikkate alarak hesaplanmaktadır. Bu endeks, sermaye akımlarının yönünü belirlemede ve özellikle DYY açısından bir ülkenin finansal sisteminin açıklığını ve rekabetçiliğini göstermesi açısından kritik öneme sahiptir. 1996 yılında yaklaşık 52 puan seviyesinde olan finansal özgürlük endeksi, bu dönemde bazı alt-orta ve üst-orta gelirli ülkeler için uygulanan sermaye kontrolleri, yüksek kamu bankacılığı ağırlığı ve piyasa dışı müdahaleler sebebiyle sınırlı bir seviyede kalmıştır. Bu koşullar, finansal piyasaların verimli çalışmasını engelleyerek yatırımcı güvenini azaltmıştır. 1996–2000 yılları arasında, endekste kademeli bir düşüş gözlenmiş, bu da özellikle bazı ülkelerde finansal piyasalarda yeniden regülasyon eğilimlerinin güçlendiğini ve devletin finansal alana daha fazla müdahale ettiğini ortaya koymaktadır. Aynı zamanda bu dönemde bazı Asya ve Latin Amerika ülkelerinde yaşanan finansal krizlerin de regülasyon baskılarını artırarak finansal serbestlik üzerinde olumsuz etkiler yarattığı söylenebilir. 2000–2005 döneminde ise, finansal özgürlük endeksinde yavaş fakat istikrarlı bir artış eğilimi gözlenmektedir. Bu süreçte, çeşitli yapısal reformlarla birlikte bankacılık sektörünün liberalleştirilmesi, sermaye kontrollerinin kademeli kaldırılması ve özel sektör ağırlığının artırılması yönünde bazı olumlu adımlar atılmıştır. 2005 yılı, yaklaşık 52 puan ile bu artışın kırılma noktası olarak değerlendirilebilir. Bu noktadan itibaren reform sürecinin yavaşlaması ve özellikle küresel finans sisteminde artan kırılganlıklar endeksin daha fazla yükselmesini engellemiştir. 2005–2010 yılları arasında ise endekste çok sınırlı bir artış söz konusu olmuş, ancak bu artış sürdürülebilir bir trend hâline gelememiştir. Bu dönemde 2008 küresel finansal krizinin etkisiyle birçok ülkede finansal sistem üzerinde yeniden daha sıkı kontrol mekanizmaları tesis edilmiş, sermaye akımlarına yönelik çeşitli kısıtlamalar getirilmiş ve merkez bankalarının piyasaya müdahale alanları genişletilmiştir. 2010 yılı sonrası dönemde, endeks yaklaşık 48 puan seviyesine gerilemiş ve 2024 yılına kadar bu seviyeyi koruyarak yatay bir seyir izlemiştir. Bu durum, uzun vadede birçok ülkede finansal özgürlük

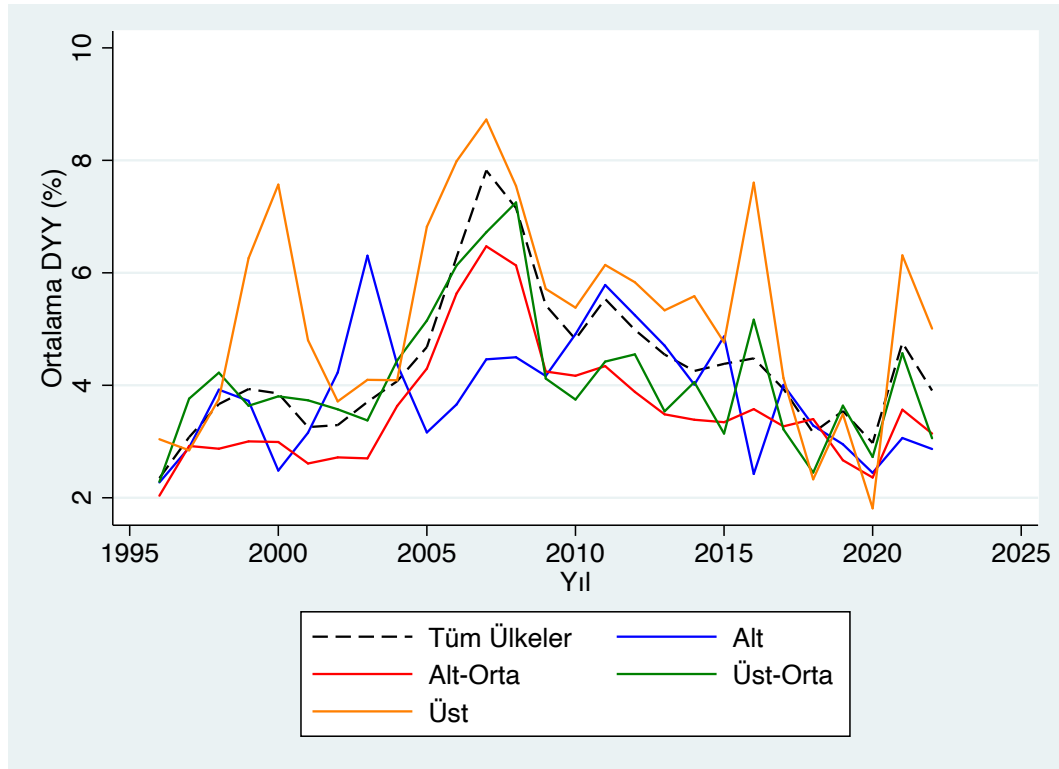
alanında yapısal iyileştirmelerin durakladığını ve serbest finansal piyasaların sürdürülebilir gelişim sağlayamadığını göstermektedir. Ayrıca, pandeminin etkili olduğu 2020 sonrası dönemde, birçok ülkede genişlemeci para politikaları, devlet destekli finansal müdahaleler ve sermaye piyasalarına yönelik geçici düzenlemeler de bu durağan seyri pekiştirmiştir. Sonuç olarak, 1996–2024 yılları arasında finansal özgürlük endeksinde hem yukarı yönlü sınırlı iyileşmeler hem de yapısal kırılmalar gözlenmiştir. Ancak 2010 sonrası dönemde 48 puan civarına sabitlenen endeks, birçok ülkenin finansal serbestlik alanında hâlâ ciddi zorluklarla karşı karşıya olduğunu, sermaye hareketlerinin önündeki kısıtların sürdüğünü ve özellikle devlet müdahalelerinin azaltılamadığını göstermektedir. Maliye politikaları açısından bakıldığında, bu tablo hem sermaye girişlerini hem de finansal sistemin etkinliğini olumsuz etkileyebilecek nitelikte olduğu söylenebilir.

Toplam EÖE skoruna baktığımızda, 1996 yılında toplam EÖE yaklaşık 56 puan civarında başlamış olup, bu dönemden itibaren genel olarak sabit bir şekilde ilerlediği görülmektedir. 2000 yılından sonra hafif bir artış gözlemlenmekte olup bu artış hafif dalgalı bir seyir almıştır. Bu durum bazı ülkelerdeki piyasa ekonomisine geçiş süreci, özelleştirme politikaları ve ekonomik serbestleşme çabaları ile ilişkilendirilebilir. 1996–2005 arası dönemde yatırım özgürlüğü, iş özgürlüğü ve parasal özgürlük gibi bazı bileşenlerdeki yükselişler bu genel artışı desteklemiştir. 2005–2010 döneminde endeks, bileşenlerdeki (özellikle ticaret ve parasal özgürlükteki) pozitif seyre rağmen, belli bir plato seviyesine ulaşmış ve büyük sıçramalar göstermemiştir. Bu durağanlaşma, birçok ülkede yapısal reformların yavaşlaması, dışa açıklığın sınırlı kalması ve devlet müdahalelerinin azalmak yerine sürmesiyle ilişkilendirilebilir. 2015 yılına kadar devam eden bu pozitiflik pandemi dönemi ile beraber toplam EÖE skorunda belirgin bir düşüş gözlemlenmiştir. Bu gerileme, özellikle emek özgürlüğü, ticaret özgürlüğü ve mali sağlamlık göstergelerinde pandemiye bağlı olarak uygulanan kamu müdahaleleri, kapanmalar ve bütçe açıklarının artışı ile açıklanabilir. Özellikle emek özgürlüğü pandemi döneminde ciddi oranda gerilemiş, bu da toplam skoru aşağı çekmiştir. 2023–2024 yıllarında ise toplam ekonomik özgürlük skoru yaklaşık 59 puana düşmüştür. Özellikle pandemi sonrası toparlanma sürecinin yavaş ilerlemesi, mali sağlamlıkta kötüleşme (artan kamu borç yükü ve bütçe açıkları), parasal özgürlükte yaşanan düşüş (yüksek enflasyon ve fiyat kontrolleri), emek piyasasında devam eden katılıklar ve yatırım ile finansal özgürlük alt bileşenlerinin düşük seviyelerde

sabit kalması, toplam skoru olumsuz yönde etkilemiştir. Ayrıca ticaret özgürlüğü ve iş özgürlüğü gibi bazı alanlarda görece istikrar görülse de bu alanlardaki iyileşmeler diğer bileşenlerdeki gerilemeyi dengeleyememiştir. Sonuç olarak, 2023–2024 yıllarında EÖE puanının 59’a kadar düşmesi, ekonomik özgürlüklerin genel düzeyinde belirgin bir zayıflamaya ve yapısal reform ihtiyacına işaret etmektedir.

Genel olarak baktığımızda özellikle COVID-19 pandemisi, ekonomik özgürlüklerin tüm bileşenlerini doğrudan veya dolaylı olarak etkilemiştir. Özellikle hükümet harcamaları, mali sağlamlık, iş ve yatırım özgürlüğü gibi kamu maliyesiyle doğrudan ilişkili bileşenlerde düşüşler dikkat çekici olduğu söylenebilir. Bu süreçte maliye politikaları kriz yönetimi ve destekleyici rol üstlenmiş; kısa vadede ekonomik özgürlük puanları düşse de uzun vadeli sürdürülebilirlik adına bu adımlar kaçınılmaz olmuştur. Ancak, pandemi sonrasında mali konsolidasyon, borç yönetimi, vergi reformları ve yatırım ortamının iyileştirilmesi gibi adımlar atılmazsa, bu geçici bozulmalar kalıcı hale gelebilmesi olağandır.

Grafik 3.3. Tüm Ülkeler ve Gelir Gruplarına Göre Yıllık Ortalama DYY Eğilimleri

Grafik incelendiğinde, grafik küresel ekonomik gelişmelerin DYY üzerindeki etkilerini yansıttığı gibi, ülkelerin gelir seviyelerine göre yatırım çekme kapasitelerindeki farklılıkları da görülmektedir. Bu farklılıkların önemli bir kısmı, ülkelerin uyguladığı maliye politikaları ve yatırım ortamının niteliği ile ilişkilidir.

Üst gelir gruplarına baktığımızda, 1996-2000 yılına kadar hızlı bir yükseliş söz konusudur. Bu dönemde küreselleşmenin ivme kazanması, sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ve üst gelirli ülkelerin yatırım ortamında sağladığı güven, yatırım girişlerini olumlu yönde etkilemiştir. 2000 yılından sonra hızlı bir düşüş yaşanmış olsa da 2008 yılında belirgin bir yükseliş görülmektedir. 2007 yılında %9 seviyesine ulaşıyor. Küresel kriz (2008) sonrası DYY’de düşüş görülse de %5–6 bandında görece yüksek bir seviyede kalmaktadır. Bu istikrar, üst gelirli ülkelerin maliye politikalarında disiplinli, öngörülebilir ve yatırım dostu uygulamalara sahip olmasıyla açıklanabilir. 2020’de COVID-19 etkisiyle %2’nin altına çarpıcı bir düşüş yaşayarak, ardından hızlı toparlanıp yaklaşık %6’ya ulaşmıştır. Ancak 2023-2024 yılında tekrar bir düşüş yaşandığı görülmektedir.

Üst-orta gelir grubunu incelediğimizde, 1996 yılında DYY oranlarında dikkat çekici bir yükseliş gözlemlenmektedir. Bu artış, 1997 ortalarına kadar devam etmiş, ancak 1998 yılına doğru kırılma yaşanmış ve oranlarda dalgalı bir seyir başlamıştır. 2000 yılına kadar DYY oranları hafif azalarak yatay bir seyir izlemiştir. 2003 yılına gelindiğinde, DYY oranlarında belirgin bir artış görülmektedir. Bu yükseliş, 2007 yılında %7 seviyesine yaklaşarak zirveye ulaşmıştır. Bu dönem, üst-orta gelirli birçok ülkede özelleştirme programlarının hız kazandığı, yabancı yatırım yasalarının esnetildiği ve finansal serbestleşmenin teşvik edildiği bir süreçtir. 2008 küresel finansal kriz döneminde, DYY oranlarında sert bir düşüş yaşanmış; bu düşüş sonrasında DYY genellikle %4–5 bandında seyretmiştir. 2009–2015 arası dönem, yukarı-aşağı yönlü dalgalanmaların sıklaştığı bir görünüm sergilemiştir. 2015 sonrası dönemde, yeşil çizgi belirgin şekilde istikrarsız bir yapı göstermektedir. Bu dalgalı seyir, özellikle yatırımcı güveninde kırılmanın devam ettiğini, bazı yıllarda ani artışlar ve ardından hızlı düşüşlerin yaşandığını ortaya koymaktadır. 2020 yılında COVID-19 pandemisinin etkisiyle DYY oranında düşüş gözlemlenmiş, ancak bu düşüş üst gelir grubuna kıyasla daha ılımlı olmuştur. 2021 ve sonrasında ise üst-orta gelirli ülkelerde DYY oranı %4 civarına toparlanmış, ancak 2023–2024 yıllarında tekrar düşüş eğilimi gözlemlenmiştir. Genel olarak

değerlendirdiğimizde, üst-orta gelirli ülkeler çoğunlukla yapısal dönüşüm sürecindeki ekonomilerdir.

Bu ülkelerde uygulanan mali teşvik paketleri, vergi reformları, yabancı sermaye için sağlanan vergi muafiyetleri ve gümrük kolaylıkları, 2003–2007 arasındaki yükselişi açıklamada önem arz etmektedir. Ancak, vergi sistemindeki karmaşıklık, kurumsal altyapının tam olarak oturmamış olması, yatırım ortamında öngörülemezlik ve siyasi dalgalanmalar, kriz dönemlerinde DYY üzerinde negatif etki yaratmıştır. Kamu maliyesinde şeffaflık, yatırımcı dostu politikaların uygulanma düzeyi, bütçe disiplini bu ülkelerin uluslararası sermaye çekme kabiliyetini doğrudan etkilemektedir. 2015 sonrası dönemdeki dalgalanmalar, maliye politikalarında tutarsızlıklar veya ani değişimlerin yatırımcıyı tedirgin ettiğini göstermektedir. Bu nedenle, DYY'nin sürdürülebilirliği için bu ülkelerde mali disiplinin korunması, vergi sisteminin sadeleştirilmesi ve yatırım teşviklerinin daha öngörülebilir hâle getirilmesi önem arz etmektedir.

Grafikte mavi çizgiyle temsil edilen alt gelir grubu ülkelerdeki DYY eğilimi, oldukça dalgalı ve kırılgan bir yapıya sahiptir. 2000'li yılların başında, özellikle 2001–2002 döneminde dikkat çeken bir artışla %6 seviyelerine kadar çıkan DYY oranı, bu ülkeler için nadir görülen bir zirve olarak değerlendirilmelidir. Ancak bu yükseliş sürdürülebilir olmamış; kısa sürede ciddi düşüşlerle yerini istikrarsız bir seyre bırakmıştır. 2003–2007 yılları arasında DYY oranlarında görece istikrarlı fakat düşük düzeyde bir hareketlilik gözlenirken, 2008 küresel krizinden sonra alt gelir grubundaki ülkelerde DYY oranı %2,5–3 bandına gerilemiştir. Bu düşüş, gelişmekte olan ülkelere farklı olarak daha kalıcı olmuş ve uzun süre bu düşük bantta devam etmiştir. Bu durum, yatırımcıların bu ülkelere yönelik güven eksikliğini ve risk algısını yansıtmaktadır. Özellikle bu ülkelerde makroekonomik temellerin zayıf olması, yatırım yapılabilirlik derecesini azaltmaktadır. 2020 yılına gelindiğinde, COVID-19 pandemisinin küresel etkisiyle birlikte DYY oranı bu ülkelerde yeniden ciddi bir düşüş yaşamış ve %2 seviyesine doğru bir düşüş gözlemlenmektedir. Pandemi sonrası toparlanma süreci ise diğer gelir gruplarına göre oldukça zayıf gerçekleşmiştir. 2021–2023 döneminde DYY oranı %3'ün altında seyretmiş ve 2024 itibarıyla yeniden aşağı yönlü bir eğilim göstermiştir. Bu gelişmeler, alt gelir grubu ülkelerinin dış şoklara karşı yapısal kırılganlıklarını açıkça ortaya koymaktadır.

Alt gelir grubu ülkelerinde DYY performansının düşük kalmasının temel nedenlerinden biri, maliye politikalarının zayıf olmasıdır. Bu ülkelerde kamu gelirleri sınırlıdır; vergi tabanı dardır ve kayıt dışı ekonomi oldukça yaygındır. Bu durum, devletin altyapı yatırımı yapma kapasitesini sınırlar ve yatırım ortamını olumsuz etkilemektedir. Vergi sistemi ise genellikle karmaşık, adaletsiz veya istikrarsızdır. Yerli ve yabancı yatırımcılara eşit, öngörülebilir ve teşvik edici bir vergi düzenlemesi yapamamaktadır. Ayrıca, vergi tahsilat oranlarının düşüklüğü, kamu maliyesinde ciddi açıkların oluşmasına yol açmakta; bu da dış yatırımcının ülkeye olan güvenini zedelemektedir. Bu ülkelerde siyasi istikrarsızlıklar, yolsuzluk ve kurumsal zafiyetler de yaygın olduğundan, uzun vadeli ve üretime dayalı DYY yerine genellikle kısa vadeli, spekülasyon ve riskli yatırım girişleri gözlemlenmektedir. Ayrıca, yatırımcılara yönelik hukuki güvencelerin eksikliği ve mülkiyet haklarının korunmasında yaşanan sorunlar, yabancı sermayenin bu ülkelere yönelmesini daha da zorlaştırmaktadır. Sonuç olarak, mavi çizgide görülen dalgalı ve düşük DYY oranları, alt gelir grubu ülkelerinin ekonomik ve mali yapılarındaki derin yapısal sorunları yansıtmaktadır. Bu ülkelerin daha fazla DYY çekebilmesi için öncelikle kamu maliyesi reformlarını gerçekleştirmeleri, şeffaf ve öngörülebilir mali politikalar geliştirmeleri, altyapı yatırımlarına öncelik vermeleri ve kurumsal kapasiteyi artırmaları gerekmektedir.

Grafikte kırmızı çizgiyle temsil edilen alt-orta gelir grubu ülkeler, DYY oranları açısından diğer gruplara kıyasla görece daha istikrarlı bir seyir izlemektedir. Bu grup ülkeler, genellikle ekonomik geçiş sürecini büyük ölçüde tamamlamış, temel makroekonomik dengeleri sağlamaya başlamış olan ülkelerdir. 1996–2007 döneminde dikkat çeken bir büyüme eğilimi gözlemlenmektedir. Bu süreçte DYY oranı kademeli olarak artmış ve 2007 yılında yaklaşık %6 seviyesine ulaşarak zirveye çıkmıştır. Bu artış, o dönemde uygulanan özelleştirme politikaları, sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi ve ticaretin liberalleşmesi gibi yapısal dönüşümlerle ilişkilendirilebilir. Ancak 2008 küresel krizi sonrası, bu ülkelerde DYY oranında düşüş yaşanmış ve %3–4 bandına sıkışan bir durağanlık gözlemlenmiştir. Özellikle 2015 sonrası, bu durağanlık belirginleşmiş ve bu grup ülkeler, yatırımlar açısından büyüme potansiyelini tam olarak yansıtamamıştır. Bu durum, orta gelir tuzağına yakınsayan ülkelerde yapısal reformların yavaşlamasıyla açıklanabilir. 2020 yılında COVID-19 pandemisi, kırmızı çizgide keskin bir düşüşe neden olmuş ve DYY oranı %2 seviyelerine doğru gerilemiştir. Ancak toparlanma

süreci üst ve üst-orta gelir grubuna göre daha yavaş gerçekleşmiştir. 2023 yılında %3'e kadar yükselen oran, 2024'te tekrar düşüş eğilimine girmiştir, bu da kırılgan toparlanmanın sürdürülebilir olmadığını göstermektedir.

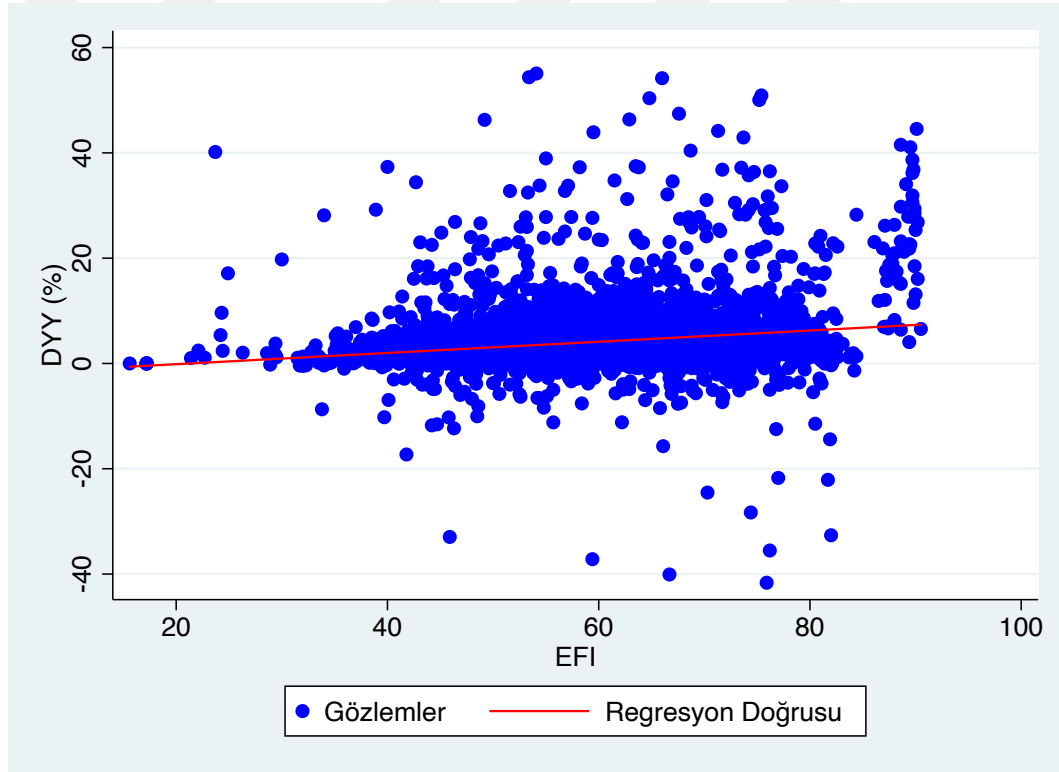
Sonuç olarak, alt-orta gelir grubu ülkeleri, grafiksel olarak görece daha dengeli bir DYY eğilimi sunsa da bu dengenin düşük seviyelerde gerçekleştiği ve kırılgan bir yapı sergilediği anlaşılmaktadır. 1996-2024 dönemi, DYY eğilimlerinin gelir gruplarına göre farklılaştığını açıkça ortaya koymaktadır. Kamu maliyesi açısından bakıldığında, kamu harcamalarının verimliliği, vergi politikalarının istikrarsızlığı, bütçe disiplini ve yatırım teşviklerinin etkisizliği, DYY'nin artış hızını sınırlamaktadır. Bu ülkelerin sürdürülebilir ve kalıcı yatırım çekebilmesi için hem makroekonomik hem de mali reformları kararlılıkla sürdürmeleri gerekmektedir.

Grafikte siyah kesikli çizgiyle gösterilen tüm ülkelerin ortalama DYY eğilimleri, küresel DYY ortamındaki genel dönüşümleri ortaya koymaktadır. Bu ortalama çizgi, farklı gelir gruplarındaki ekonomik performans, kriz etkileri ve yapısal reformların genel yansımalarını içeren önemli bir gösterge niteliğindedir. 1996 sonrası dönemde, küresel ekonomideki liberalizasyon ve sermaye hareketlerinin serbestleşmesine paralel olarak DYY oranları kademeli bir artış eğilimi göstermiştir. Özellikle 2000'li yılların başından itibaren hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde yatırım ortamının iyileşmesiyle birlikte 2007 yılında tüm ülkelerin ortalama DYY oranı yaklaşık %7 seviyesine kadar yükselmiştir. Bu dönem, özelleştirme dalgaları, küresel likidite bolluğu ve finansal entegrasyonun artması ile şekillenmiştir. Ancak 2008 Küresel Finansal Krizi, yatırımcı güvenini sarsmış ve dünya genelinde DYY oranlarında ciddi bir düşüşe neden olmuştur. 2009 sonrasında toparlanma eğilimi gözlemlense de bu toparlanma kriz öncesi seviyelere ulaşmamıştır. Özellikle 2015 sonrası dönemde tüm gelir gruplarında benzer şekilde görülen durağanlaşma eğilimi, bu ortalama çizgide de belirgin bir şekilde hissedilmekte ve DYY oranları %3–4 bandında dengeye oturmaktadır. 2020 yılında yaşanan COVID-19 pandemisi, küresel tedarik zincirlerindeki kırılmalar, uluslararası hareketliliğin kısıtlanması ve belirsizlik ortamı nedeniyle DYY'de ciddi bir daralmaya neden olmuştur. Ortalama oran yaklaşık %3'e kadar gerilemiştir. Bu düşüş, kamu maliyesi üzerinde hem harcama hem de gelir yönünden ciddi baskılar oluşturmuştur. Pandemi sonrası toparlanma 2021 ve 2022 yıllarında gözlemlenmiş, %5 seviyelerine yaklaşan bir artış eğilimi yaşanmıştır. Ancak bu toparlanma

sürdürülebilir olmamış ve 2023–2024 döneminde tekrar bir düşüş eğilimi ortaya çıkmıştır.

Tüm ülkeler ortalamasındaki DYY eğilimleri, dünya genelinde yatırım ortamının genel sağlığını ve maliye politikalarının küresel güvenilirliğini yansıtmaktadır. Dalgalı seyir, küresel krizler karşısında maliye politikalarının yeterince öngörülebilir olmaması ve yapısal reformların gecikmesiyle ilgilidir. Düşük yatırım ortalaması, tüm dünya için mali disiplini güçlendirme, vergi sistemlerini sadeleştirme ve yatırımcı dostu reformlara hız verme gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, DYY'nin sürdürülebilir artışı için küresel düzeyde istikrarlı, koordineli ve güven verici maliye politikaları kaçınılmazdır.

Grafik 3.4. Tüm Ülkeler İçin EÖE ve DYY Arasındaki İlişkiyi Gösteren Regresyon Çizgisi ve Dağılım Grafiği.

Grafik incelendiğinde, ekonomik özgürlük düzeyi ile yabancı yatırımların yıllık büyüme oranı arasında pozitif yönlü fakat zayıf da olsa bir korelasyon ilişkisi olduğu gözlemlenmektedir. Regresyon çizgisinin eğiminin son derece düşük olması, ekonomik özgürlükteki artışların DYY akımlarını yalnızca sınırlı bir düzeyde etkileyebildiğini göstermektedir. Bu durum, ekonomik özgürlüğün yatırım kararlarını etkileyen birçok değişkenden yalnızca biri olduğunu ve tek başına belirleyici bir unsur olmadığını ortaya koymaktadır.

Daha derinlemesine bakıldığında, EÖE’nde yüksek skora sahip ülkelerde dahi DYY negatif seyrettiği yılların olduğu görülmektedir. Bu durum, yatırım kararlarının sadece kurumsal düzenlemeler ya da yasal özgürlük ortamından değil; aynı zamanda maliye politikalarının yapısından, makroekonomik istikrardan ve küresel ekonomik konjonktürden de ciddi şekilde etkilendiğini göstermektedir. Örneğin, EÖE değeri 80 ve üzerinde olan bazı ülkelerde DYY oranlarında düşüşler yaşanması, bu ülkelerin iç piyasalarında yaşanan daralma, siyasi belirsizlikler, yüksek kamu borcu ya da ani sermaye çıkışları gibi etkenlerle açıklanabilir. Bu bağlamda, yatırım ortamı yalnızca nominal özgürlük seviyeleri ile değil, gerçek ekonomik ve mali istikrar ile ölçülmelidir.

Yabancı yatırımların ülkeye girişini kolaylaştırmak ve sürdürülebilir kılmak için yalnızca vergisel teşvikler yeterli değildir. EÖE'nin bileşenleri arasında yer alan vergi yükü, kamu harcamalarının etkinliği ve mali disiplin gibi alanlar, yatırımcıların kararlarını doğrudan etkileyen faktörlerdir. Ancak grafik, yüksek EÖE’ye rağmen düşük veya negatif DYY oranları görülen örneklerle, tek başına düşük vergi oranlarının veya deregülasyonun yatırım için cazibe yaratmadığını ortaya koymaktadır. Bunun yerine, kamu maliyesinin şeffaflığı, kaynak tahsisinin etkinliği ve öngörülebilir bütçe uygulamaları gibi yapısal unsurların güçlendirilmesi gerekmektedir. Mali istikrar ve güvenilirlik, yatırımcıların uzun vadeli perspektiflerinde belirleyici rol oynamaktadır.

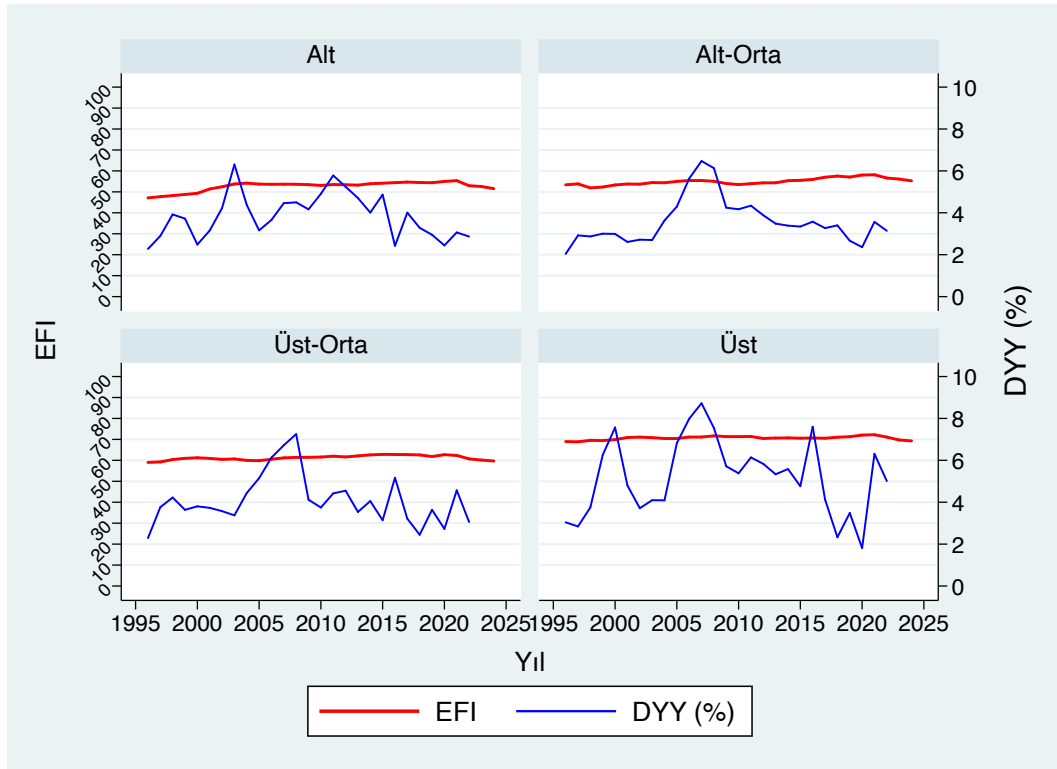
Ayrıca, dağılım grafiğinde dikkat çeken bir başka unsur da EÖE skoru 40 ila 70 arasında olan ülkelerde DYY oranlarında ciddi bir dalgalanmanın gözlenmesidir. Bu gruptaki ülkeler genellikle geçiş ekonomileri veya gelişmekte olan ülkeler kategorisine girmektedir. Bu ülkelerde reform süreçlerinin sürekliliği, politika belirsizlikleri, bürokratik engeller ve hukuki güvenlik gibi alanlarda yaşanan dalgalanmalar, yabancı sermaye akımlarını doğrudan etkileyebilmektedir. Maliye politikaları kapsamında bu ülkelere yönelik öneriler, yalnızca yatırım teşviklerinin artırılması değil, aynı zamanda hukuki güvence mekanizmalarının ve kurumsal kapasitenin güçlendirilmesi yönünde olmalıdır. Bu ülkeler için yatırım kararlarında ekonomik özgürlük düzeyinin artırılması, bir ön koşul niteliğindedir ancak yeterli değildir; ek olarak kamu mali yönetiminin hesap verebilirliği ve kamu harcamalarının etkinliği de yatırımcı güveni açısından kritik önem taşımaktadır.

Sonuç olarak, grafiksel analizde görüldüğü üzere ekonomik özgürlük ile DYY arasında pozitif fakat zayıf bir ilişki gözlemlenmektedir. Bu bulgu, maliye

politikalarının yatırım üzerindeki etkilerinin çok boyutlu olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, politika yapıcılar yalnızca özgürlük endekslerini iyileştirmeye değil, aynı zamanda maliye politikalarını daha etkin, şeffaf ve öngörülebilir hale getirmeye odaklanmalıdır. EÖE'nin yatırım üzerindeki etkisini artırmak için, kamu mali yönetiminde şeffaflık, vergisel istikrar, verimli kamu harcamaları ve kurumsal güvenliğin sağlanması gerekmektedir. Bu unsurların bir arada sunulduğu ortamlar, yalnızca daha fazla DYY çekmekle kalmaz, aynı zamanda bu yatırımların kalıcılığını ve sürdürülebilirliğini de garanti altına almaktadır.

Grafik 3.5'te Tüm Gelir Grupları İçin Ortalama EÖE ve DYY Eğilimleri sunulmaktadır. Grafikte, dört farklı gelir grubuna (Alt, Alt-Orta, Üst-Orta, Üst) göre 1996-2024 yılları arasında EÖE ve DYY zaman içindeki ortalama eğilimleri gösterilmektedir. EÖE kırmızı çizgiyle, DYY ise mavi çizgiyle temsil edilmiştir. Bu grafik hem ekonomik kalkınma düzeylerinin DYY ve EÖE ile nasıl ilişkili olduğunu hem de maliye politikaları açısından potansiyel çıkarımları ortaya koymaktadır.

Grafik 3.5. Tüm Gelir Grupları İçin Ortalama EÖE ve DYY Eğilimleri

Alt gelir grubunda EÖE'nin yıllar içinde oldukça durağan ve düşük seviyede seyrettiği gözlemlenmektedir. 5 civarında sabit kalan endeks değeri, bu ülkelerde piyasa mekanizmasının zayıf işlediğini, yasal düzenlemelerde, mülkiyet haklarının korunmasında ve kamu müdahalesinin düzeyinde yapısal sorunların olduğunu göstermektedir. DYY oranı bu grupta büyük dalgalanmalar göstermekte; özellikle 2000'lerin ortasında ani yükselmeler ve düşüşler yaşanmıştır. Bu durum siyasi ve ekonomik istikrarsızlıkların, dış yatırımcıların kararlarını büyük ölçüde etkilediğini göstermektedir. Alt gelirli ülkelerde mali disiplinin sağlanamaması, vergi sisteminin dar tabana yayılması ve kayıt dışılığın yaygın olması, EÖE'nin düşük kalmasına neden olurken, bu da DYY'yi olumsuz etkilemektedir. Yatırım ortamının iyileştirilmesi için maliye politikalarının şeffaflık, hesap verebilirlik ve vergi teşvikleri ekseninde yeniden yapılandırılması gerekmektedir.

Alt-orta gelir grubuna baktığımızda, alt gelir grubuna kıyasla biraz daha yüksek bir seviyede ve daha istikrarlı bir eğilim sergilediği görülmektedir. Bu durum, bazı kurumsal iyileşmelerin ve liberal ekonomik politikaların uygulamaya konduğunu düşündürmektedir. DYY oranı özellikle 2005-2015 arasında önemli bir artış göstermektedir. Bu dönem birçok gelişmekte olan ülke için dışa açılmanın ve yapısal reformların hız kazandığı bir dönemdir. Ancak bu artışın sürdürülemediği ve 2015 sonrası tekrar azaldığı görülmektedir. Alt-orta gelirli ülkelerde genellikle sermaye çekmek için vergi teşvikleri, vergi indirimleri ve serbest bölgeler gibi maliye politikası araçları kullanılmaktadır. Ancak bu araçlar yapısal reformlarla desteklenmediğinde, yatırımcı güveni kısa vadeli kalabilmekte ve dalgalı DYY eğilimleri oluşmaktadır. Bu nedenle yatırım ortamını kalıcı olarak cazip kılacak düzenlemelere ihtiyaç vardır.

Üst-orta gelir grubunda ise, EÖE düzeyinin alt ve alt-orta gruplara göre daha yüksek olduğu, ancak çok ciddi bir artış ivmesi göstermediği görülmektedir. Ortalama 6-7 seviyelerinde seyreden endeks, bu ülkelerde ekonomik özgürlüklerin görece gelişmiş olduğunu, fakat yapısal sınırların halen bulunduğunu göstermektedir. Bu grupta DYY'nin zaman zaman çift haneli değerlere ulaştığı ve genel olarak daha yüksek seyrettiği dikkat çekmektedir. Ancak 2010 sonrası belirgin bir düşüş trendi görülmektedir. Üst-orta gelirli ülkeler, altyapı ve beşerî sermaye açısından daha ileri düzeyde olduklarından dolayı daha fazla DYY çekebilmektedirler. Ancak bu ülkelerde maliye politikalarının kalitesi ve verimliliği belirleyici rol oynamaktadır. Özellikle yatırım ortamını doğrudan etkileyen

kurumsal verimlilik, yolsuzlukla mücadele ve kamu finansmanının sürdürülebilirliği, yatırımcılar açısından kritik faktörlerdir.

Üst gelir grubunu incelediğimizde, EÖE seviyesi bu grupta açık ara en yüksek olanıdır ve zaman içerisinde oldukça stabil kalmıştır. 7'nin üzerinde seyreden değerler, bu ülkelerde piyasa mekanizmasının güçlü, kurumsal altyapının sağlam ve mülkiyet haklarının güvence altında olduğunu göstermektedir. DYY oranı bu grupta daha dalgalı ve genellikle %4-6 aralığında seyretilmektedir. Bu ülkeler zaten gelişmiş oldukları için yatırımcılar açısından “ekstra büyüme potansiyeli” sınırlı olabilmektedir. Ancak düşük risk profili ve istikrarlı ekonomik yapı sayesinde belirli bir düzeyde DYY akışı devam etmektedir. Üst gelirli ülkelerde maliye politikaları genellikle yatırımcı dostudur ve hukuk devleti ilkeleri çerçevesinde işlemektedir. Vergi sistemleri sade, öngörülebilir ve verimli yapıda olduğundan DYY'nin bu ülkelerde istikrarlı olmasının temel nedenlerinden biridir. Bu ülkelerde kamu harcamaları genellikle beşerî sermaye ve Ar-Ge yatırımlarına yönlendirilerek sürdürülebilir kalkınma hedeflenmektedir.

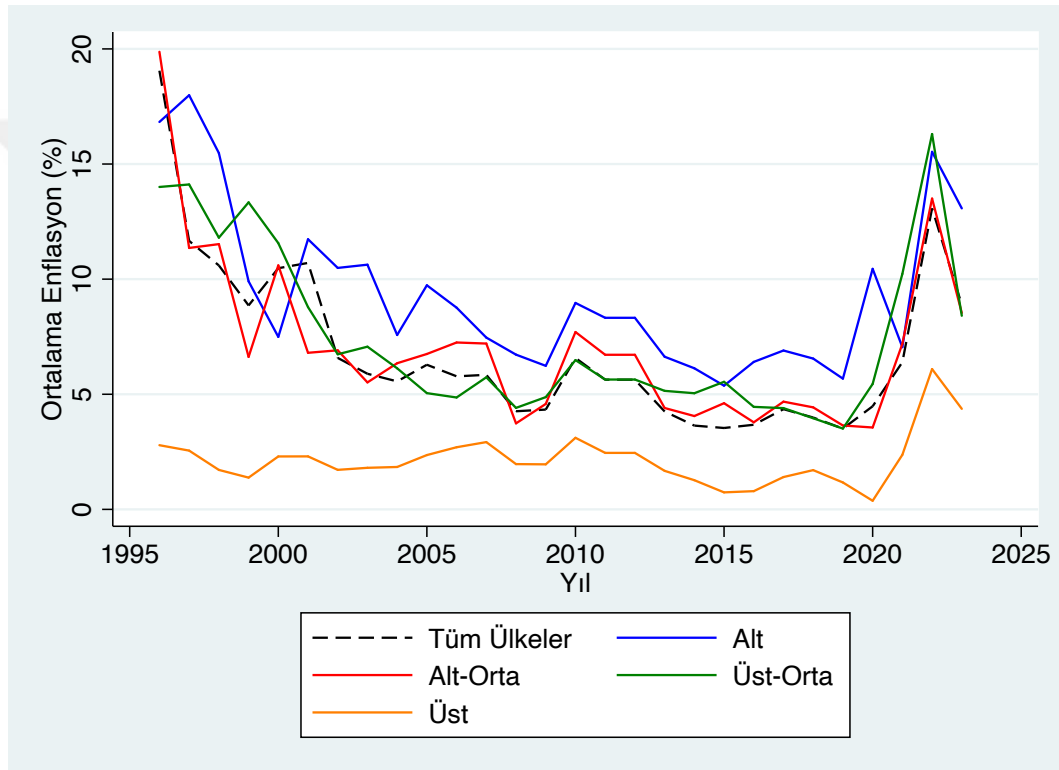
Grafik, ekonomik özgürlük seviyesinin DYY oranları üzerinde etkili olduğunu; ancak bu etkinin tek başına yeterli olmadığını göstermektedir. Gelir grubu yükseldikçe EÖE artmakta, fakat DYY'nin yüksekliği garanti edilmemektedir. Bu, DYY üzerinde siyasi istikrar, altyapı, pazar büyüklüğü, beşerî sermaye ve vergi politikaları gibi diğer faktörlerin de belirleyici olduğunu gösterir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde yatırım teşvikleri, vergi muafiyetleri, kamu-özel iş birlikleri gibi araçların dikkatle planlanması ve uygulanması gerekmektedir. Ancak bu araçların geçici değil, kurumsal reformlarla desteklenerek kalıcı hale getirilmesi, DYY'lerin hem miktarını hem de kalitesini artıracaktır.

3.2 Makroekonomik İstikrar Göstergeleri

Bu alt bölümde, makroekonomik istikrarın temel göstergeleri olan enflasyon ve işsizlik oranlarının zaman içerisindeki eğilimleri ile DYY arasındaki ilişkiler betimsel istatistiklerle değerlendirilmiştir. Öncelikle, Grafik 3.6'da tüm ülkeler ve gelir gruplarına göre yıllık ortalama enflasyon oranları incelenerek ülkelerin fiyat istikrarındaki farklılıkları gözler önüne serilmiştir. Grafik 3.7 ve 3.8'de ise enflasyon oranlarının DYY ile olan ilişkisi, sırasıyla tüm ülkeler ve gelir grupları düzeyinde karşılaştırmalı olarak sunulmuştur. Benzer şekilde, işsizlik göstergesine ilişkin olarak Grafik 3.9'da ülkelerin ve gelir gruplarının ortalama

işsizlik oranları zamansal olarak analiz edilmiştir. Grafik 3.10 ve 3.11’de ise işsizlik oranlarının DYY üzerindeki etkileri yine tüm ülkeler ve gelir grupları özelinde değerlendirilmiş; bu göstergeler aracılığıyla yatırım kararlarını etkileyebilecek istikrar faktörleri hakkında ön gözlemler yapılmıştır. Bu analizler, ekonomik özgürlük dışında kalan fakat yatırım ortamını şekillendirme gücüne sahip olan makroekonomik değişkenlerin DYY ile nasıl bir etkileşim içinde olduğunu ortaya koymak açısından önem arz etmektedir.

Grafik 3.6. Tüm Ülkeler ve Gelir Gruplarına Göre Yıllık Ortalama Enflasyon Oranı

1995 yılında toplam ülkelerde ortalama enflasyon %20 seviyesinde iken, alt gelir grubu %20, üst gelir grubu ise yaklaşık %4 civarındadır. 1995-2000 yılları arasında üst gelir grubu hariç tüm gelir gruplarında ve toplam ülkelerde yüksek enflasyon oranları görülmektedir.

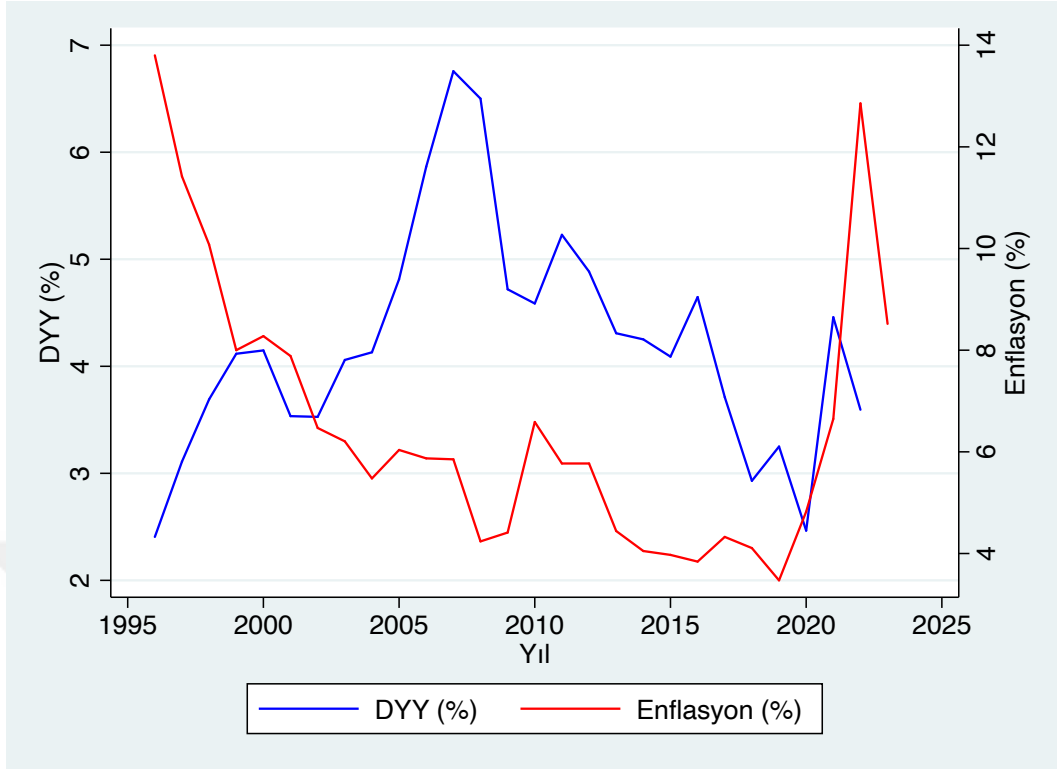
Alt gelir grubu ile üst gelir grubu arasında belirgin farklar ortaya çıkmaktadır. Alt gelir grubu en yüksek oranlara ulaşırken, Üst gelir grubu daha düşük seviyelerde seyretmektedir. Bu dönem, yüksek enflasyon ve ekonomik istikrarsızlık dönemlerine işaret etmektedir. 2000 yılına gelindiğinde, enflasyonlar önemli ölçüde azalarak toplam ülkelerde yaklaşık %5 seviyesine inmiş, alt gelir grubunda %10-12, üst gelir grubunda ise %2-3 civarında seyretmiştir. 2010 yılı

itibarıyla, enflasyon oranları toplamda %4-5 civarında stabil kalmış, alt gelir grubunda %8-10, üst gelir grubunda ise yaklaşık %2-3 aralığında kalmıştır. 2000-2015 arası enflasyon oranlarında genel bir azalma trendi gözlenmektedir. Alt gelir grubu ve üst gelir grubu arasındaki farklar azalmış olsa da alt gelir grubunun enflasyon oranı halen daha yüksek seyretmektedir. Bu dönemde, finansal sektördeki reformlar, makroekonomik istikrar çabaları ve uluslararası destek gibi faktörler, enflasyonun düşmesine katkıda bulunmuş olabilmese muhtemeldir. 2015 sonrasında ise enflasyon oranları tekrar yükseliş eğilimi göstermektedir. Özellikle 2020 sonrası dönem, tüm gelir seviyelerinde belirgin artışlar görülmektedir. 2020-2021 yıllarında, tüm gelir gruplarında enflasyon oranlarındaki artış dikkat çekicidir.

Bu veriler, yüksek enflasyonun gelir dağılımını olumsuz etkilediğini ve alt gelirli kesimlerin enflasyon artışından daha fazla etkilendiğini göstermektedir. Bu durum, küresel ekonomik belirsizlikler, COVID-19 pandemisinin etkileri ve maliye politikalarının tekrar gevşetilmesi gibi faktörlerle ilişkilendirilebilir. Grafik, özellikle 2020 sonrası artan enflasyon oranlarının, küresel ve bölgesel gelişmelerle uyumlu olduğunu göstermektedir. 2022’de toplam enflasyon %15’e, alt gelir grubunda %13, üst gelir grubunda ise yaklaşık %4 seviyesine yükselmiştir. 2023-2024 yıllarında aynı eğilimi sürdürerek düşüşler yaşanmıştır.

Maliye politikalarının, enflasyonu düşürmek ve ekonomik istikrarı sağlamak adına, özellikle alt gelirli kesimlerin korunması ve gelir dağılımı dengesinin gözetilmesi açısından dikkatli ve uygulanabilir stratejiler geliştirmesi önemlidir. Ayrıca, uzun vadeli sürdürülebilirlik ve makroekonomik denge açısından, disiplinli maliye politikalarının değil, aynı zamanda yapısal reformların da hayata geçirilmesi gerekmektedir.

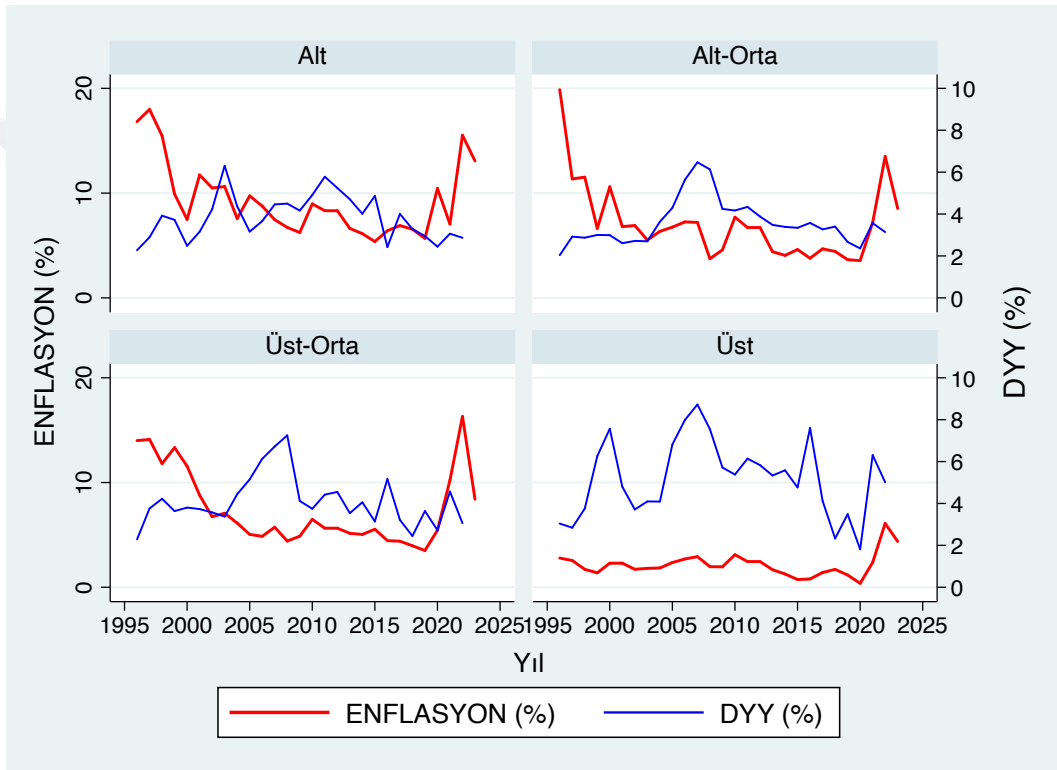
Grafik 3.7. Tüm Ükelere Göre Yıllık Ortalama Enflasyon ve DYY Eğilimleri

1995 yılında enflasyon oranları yaklaşık %14 iken, DYY yaklaşık %2,5 seviyesindedir. Bu dönemde, yüksek enflasyon ve görece stabil olmayan döviz kurları arasındaki ilişki genellikle ters yönlüdür; yüksek enflasyon halkın satın alma gücünü azaltırken, döviz kuru ise görece stabil kalmaya devam etmiştir. 2000 yılına gelindiğinde, enflasyon %4 civarına gerilerken, DYY ise yaklaşık %4 seviyesindedir. Bu durum, enflasyon ve döviz kuru arasındaki bağlantının giderek güçlendiğine işaret etmektedir. 2005 ve sonrası dönemde ise enflasyon oranlarının önemli ölçüde düşmesine rağmen, 2020 sonrası tekrar yükseliş eğilimi gösteriyor; 2022’de enflasyon %12 civarına, DYY ise yaklaşık %4-5 seviyesine yükselmiştir. Bu dönemde, enflasyon ve döviz satışları arasındaki ilişki incelendiğinde, özellikle 2000-2010 arası enflasyonun azaldığı, DYY’nin ise görece stabil kaldığı, 2020 sonrası ise her iki göstergenin de yükselmeye başladığı gözlenmektedir. Bu eğilimler, ekonomik istikrarın sağlanamadığını ve mali politikaların enflasyon ve döviz kurlarını kontrol altına alamadığını göstermektedir. Enflasyondaki yükseliş, halkın alım gücünü zayıflatırken, döviz kurundaki artış da dış piyasalara bağımlılığı artırabilir ve ekonomik istikrarsızlığı derinleştirebilir. Bu nedenle, sürdürülebilir ekonomik politikalar ile enflasyonu düşürmek ve döviz kurunu stabilize etmek,

makroekonomik sađlđın korunması açısından kritik önemdedir. Grafik 3.8’de . Tüm Gelir Gruplarına Göre Yıllık Ortalama Enflasyon ve DYY Eğilimleri incelenmektedir. Grafikte, dört farklı gelir grubuna göre 1996–2024 yılları arasında yıllık ortalama enflasyon oranı (kırmızı çizgi) ve DYY oranı (mavi çizgi) birlikte incelenmektedir. Her paneldeki grafik, gelir seviyesine göre enflasyon-DYY ilişkisini ortaya koyarken, kamu maliyesi perspektifinden makroekonomik istikrar, yatırım ortamı ve politika tercihleri açısından da anlamlı ipuçları sunmaktadır.

Grafik 3.8. Tüm Gelir Gruplarına Göre Yıllık Ortalama Enflasyon ve DYY Eğilimleri

Alt gelirli ülkelerde enflasyon oranları genel olarak yüksektir ve yıllar içinde ciddi dalgalanmalara sahiptir. Zaman zaman %15’in üzerine ıktđđ, yalnızca bazı yıllarda %5’in altına dřtđđ gözlemlenmektedir. Bu durum, para politikası istikrarsızlığına, mali disiplin eksikliğine, kamu harcamalarının kontrolsüz artışına ve zayıf kurumsal altyapıya işaret etmektedir. DYY oranı düşük düzeyde seyrederken belirgin dalgalanmalar göstermektedir. Yatırımcı güveninin düşük olduğu, siyasi ve ekonomik istikrarın sađlanamadđđ bu ülkelerde DYY'nin sürdürülebilirliği mümkün olmamaktadır. Alt gelirli ülkelerde yüksek ve öngörülemez enflasyon oranları, mali istikrarsızlığın temel göstergesidir. Bu durum, yatırımcı açısından risk primini artırmakta ve dış yatırımları

engellemektedir. Kamu bütçesinin büyük ölçüde dış yardımlara veya para basmaya dayanması, enflasyonu yapısal bir sorun hâline getirmektedir. Maliye politikası açısından bu ülkelerde vergisel kapasitenin artırılması, harcamaların önceliklendirilmesi ve fiyat istikrarına duyarlı bütçeleme sistemleri hayati önemdedir. Enflasyonun kontrol altına alınması, yatırımcıya güven verir ve sermaye girişlerini artırmaktadır.

Alt-orta gelir grubunda enflasyon, alt gruba göre daha düşük seviyededir. Ancak özellikle 1990'ların sonu ve 2000'li yılların başında yüksek oranlar görülmektedir. Bu yıllarda yapısal reformların henüz olgunlaşmamış olduğu düşünülmektedir. Sonrasında 2010'lara doğru görece bir istikrar eğilimi oluşmuştur. DYY oranı 2000'li yılların ortasından itibaren artış göstermektedir. Bu dönemde birçok ülkenin dışa açılma, özelleştirme ve yatırım ortamını iyileştirme yönünde adımlar attığı bilinmektedir. Ancak 2015 sonrasında yatırımlarda tekrar bir düşüş gözlemlenmektedir. Alt-orta gelirli ülkeler genellikle doğrudan vergi gelirlerinin yetersizliği, yüksek kamu borçluluğu ve vergi teşviklerinin etkisiz kullanımı gibi sorunlarla karşı karşıyadır. Bu ülkelerde enflasyonun düşürülmesi için mali disiplini sağlayan reformların yanı sıra, etkin vergi denetimi, vergi harcamalarının gözden geçirilmesi ve harcama kontrolü gereklidir. Ayrıca enflasyonla mücadelede para politikasıyla koordineli hareket eden bir maliye politikası izlenmesi, dış yatırımcı açısından pozitif bir sinyal üretmektedir. Kurumsal reformlar ve yatırım ortamının düzenlenmesi DYY'yi artırsa da sürdürülebilirlik ancak makro istikrarla sağlanabilir.

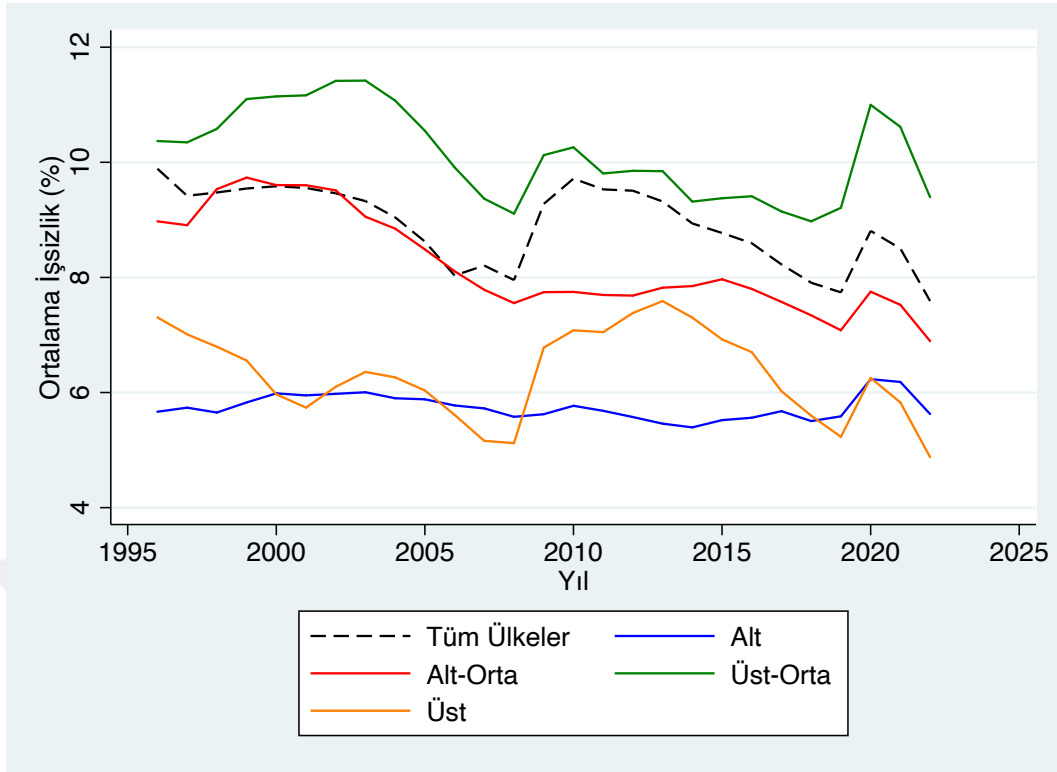
Üst-orta gelir grubu ülkeleri için, enflasyon oranları genel olarak düşüktür ve %5 civarında dalgalanmaktadır. Ancak 2022–2023 gibi son yıllarda tekrar artışa geçtiği görülmektedir. Bu, küresel enflasyonist baskılarla ve pandeminin ekonomik yansımalarıyla ilişkilendirilebilir. DYY oranı bu grupta görece olarak daha yüksektir. 2005–2015 arası zirve noktalar yaşanmakta, ardından görece bir düşüş yaşanmakta ve istikrarsızlıklar başlamaktadır. Üst-orta gelirli ülkelerde DYY'nin daha yüksek seyretmesi, yatırım altyapısının ve kurumsal düzenlemelerin görece gelişmiş olmasıyla ilgilidir. Ancak enflasyonun 2020 sonrası tekrar yükselmesi, para politikası ile maliye politikası arasındaki dengenin bozulduğunu göstermektedir. Gelişmiş mali yönetim, orta vadeli bütçe çerçeveleri, otomatik stabilizatörlerin güçlendirilmesi ve yatırım harcamalarının verimlilik esasına göre planlanması, bu ülkelerdeki maliye politikalarının temel odak noktası olmalıdır.

Aksi halde, geçici teşvik politikaları enflasyonu tetikleyerek DYY üzerinde olumsuz etki yaratabilmektedir.

Üst gelir grubuna baktığımızda, enflasyon oranı bu grupta en düşük seviyededir. 1995'ten itibaren neredeyse sürekli %2-3 bandında kalmıştır. Bu, sağlam kurumsal altyapı, bağımsız merkez bankaları, öngörülebilir maliye politikaları ve güçlü para politikası koordinasyonunun bir sonucudur. DYY oranı bu grupta yüksek seviyede dalgalanmakta ancak genel olarak istikrarlı bir çizgi çizmektedir. DYY'nin seviyesinin yüksek olmasından çok, kalitesi ve niteliği ön plana çıkmaktadır. Üst gelirli ülkelerde kamu maliyesi sürdürülebilirliği, vergi yapısının rasyonelliği, bütçe şeffaflığı ve borç yönetimi açısından güçlü politikalar uygulanmaktadır. Düşük ve istikrarlı enflasyon ortamı, yatırımcı güveninin temelini oluşturmaktadır. Ayrıca, bu ülkelerde DYY yalnızca ucuz iş gücü değil; Ar-Ge, teknoloji, beşerî sermaye ve inovasyon gibi faktörleri hedeflemektedir. Dolayısıyla maliye politikaları bu yönlerde yatırım çekmeye odaklanmaktadır. Eğitim ve teknoloji harcamalarına öncelik verilmesi, uzun vadeli büyüme ve yüksek kaliteli DYY için uygun bir zemin yaratmaktadır.

Grafik, enflasyonun yüksek olduğu ülkelerde DYY oranlarının daha düşük ve dalgalı olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Bu durum, fiyat istikrarının DYY açısından vazgeçilmez bir ön koşul olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda, DYY'nin yalnızca makro ekonomik göstergelere değil, kurumsal kalite, hukuk devleti ilkeleri, mali şeffaflık ve vergi politikalarının güvenilirliğine de bağlı olduğunu hatırlatmaktadır. Maliye bilimi açısından sürdürülebilir kamu maliyesi ve yatırımcı dostu vergi sistemleri, enflasyonu düşürmenin yanı sıra DYY'yi çekmek için stratejik bir rol oynamaktadır.

Grafik 3.9. Tüm Ülkeler ve Gelir Gruplarına Göre Yıllık Ortalama İşsizlik Oranı

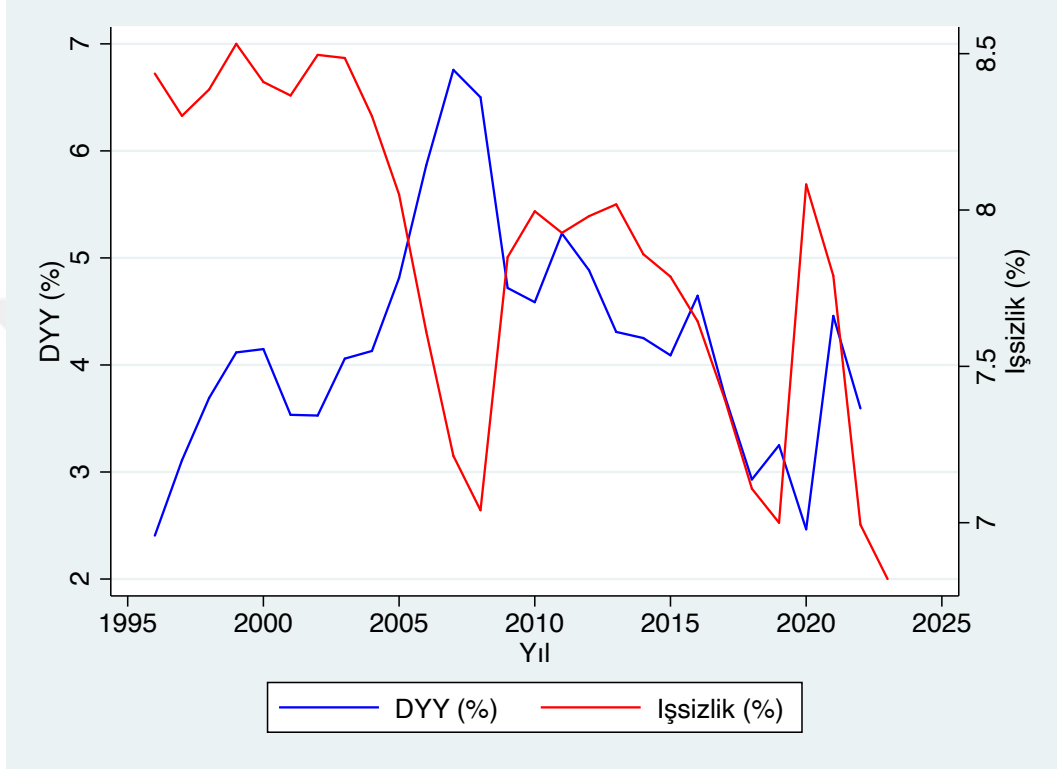

1995-2000 yılları arasında, tüm gelir gruplarında işsizlik oranları görece yüksek olup yaklaşık %8-10 civarındadır. Bu dönemde, özellikle alt gelir grubu ve üst-orta gelir grubu arasında farklar belirgindir; alt gelir grubunda işsizlik oranları daha yüksek seviyededir. 2000 sonrası, özellikle 2008-2009 küresel finans krizi döneminde, işsizlik oranları yükselmiş ve toplam ülkelerde yaklaşık %8-9 seviyesine ulaşmıştır. 2010 sonrası dönemde, işsizlik oranları biraz azalmış, ancak yine de %7-8 civarında seyretmiş ve gelir grupları arasında farklar devam etmiştir. Alt gelir grubu bu dönemde de en yüksek işsizlik oranlarına sahip kalmıştır, bu da gelir dağılımındaki eşitsizlik ve kırılganlıkların sürdüğünü göstermektedir. 2020 sonrasında ise pandeminin etkisiyle ekonomik daralma öncesi ve sonrasında işsizlik oranları yükselişe geçmiştir. 2020’de tüm ülkelerde işsizlik oranları %8-9’a ulaşırken, özellikle alt gelir grubu bu yükseklikten ciddi oranda etkilenmiş, en yüksek seviyeyi göstermiştir. 2021-2022 yıllarında ise, toparlanma ile birlikte işsizlik oranları kısmi azalmalar gösterse de tamamen normale dönmediği ve gelir eşitsizliğinin devam ettiği görülmektedir.

Grafik, gelir durumuna göre işsizlikte önemli farklılıklar olduğunu, kriz dönemlerinde ise bu farkların daha da belirginleştiğini göstermektedir. Bu durum,

alt gelirli kesimlerin ekonomik darbelere karşı daha kırılgan olduğunu ve gelir dağılımını iyileştirmenin, istihdamı stabilize etmenin temel yollarından biri olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca, sürdürülebilir ekonomik büyüme ve sosyal politikaların tasarımı açısından da kritik bir göstergedir.

Grafik 3.10. Tüm Ükelere Göre Yıllık Ortalama İşsizlik ve DYY Eğilimleri

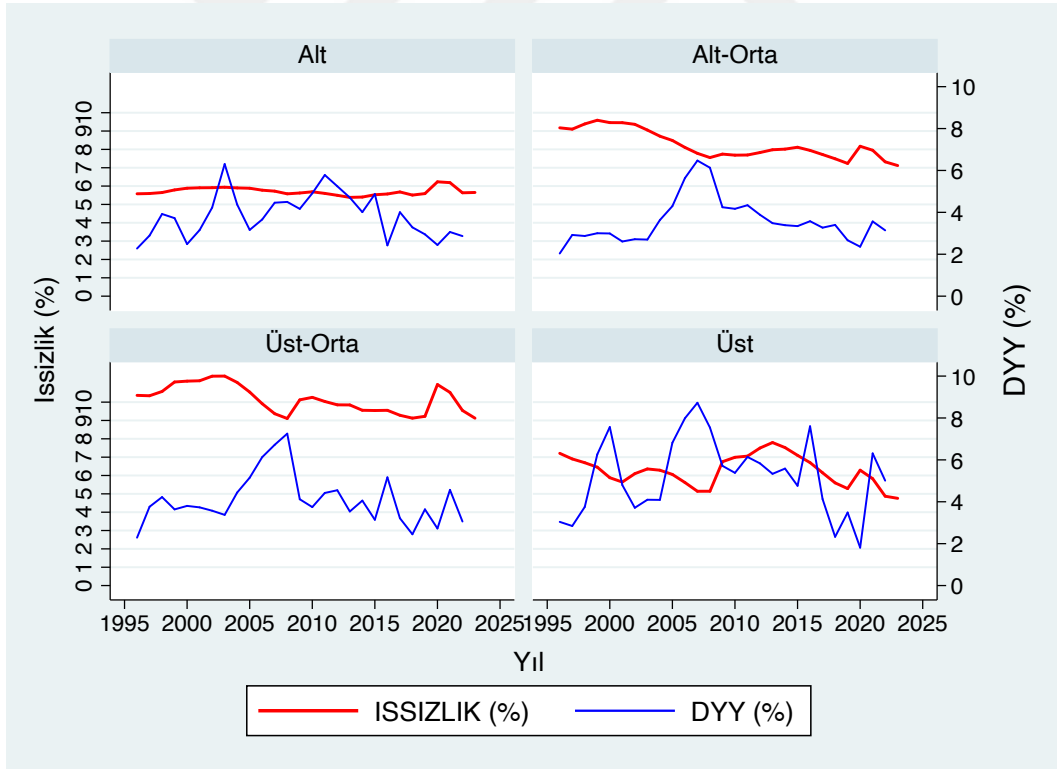

Grafiğe baktığımızda, tüm ülkeler bazında yıllık ortalama işsizlik oranları ve DYY arasındaki ilişkiyi göstermektedir. 1995-2005 döneminde işsizlik oranları özellikle 2000’li yılların başlarına doğru yükselmekte, yaklaşık %8-8,5 seviyesinde zirve yapmıştır. Bu dönemde, küresel ekonomik dalgalanmalara ve finansal krizlere hazırlık süreci olarak görülmektedir. DYY ise 1995’ten 2005’e kadar, yaklaşık %3-5 arasında seyretmiştir. Bu, makroekonomik olarak görece istikrarın sürdüğünü, kur ve enflasyon açısından stabil bir dönem olduğunu göstermektedir. 2005-2010 arasında, DYY oranlarında belirgin yükselişler ve dalgalanmalar yaşanmış; özellikle 2008 küresel finans krizinde, DYY oranları yaklaşık %7-8 seviyesine ulaşmıştır. İşsizlik oranları ise 2009-2010’de %9-10 seviyelerine varmıştır. Bu dönemde, DYY yükselirken işsizliğin de artış eğiliminde olduğu gözlenir; bu, ekonomik şokların hem döviz kuru hem de istihdam piyasası üzerinde olumsuz etkiler yarattığını göstermektedir. 2015 sonrası, ekonomik reformlar ve

politikalarla, DYY oranları yaklaşık %5 civarına gerilemiş, işsizlik ise 2015-2019 arası %8-9 seviyelerinde seyretmektedir. 2020 sonrası, COVID-19 pandemisi ve küresel ekonomik belirsizlikler sonunda, DYY tekrar yükselip %7-8 seviyelerine ulaşırken, işsizlik oranları da yaklaşık %8'e kadar çıkmıştır. Her iki gösterge de pandemi ve fiyat artışlarına bağlı olarak yükseliş göstermiştir; bununla birlikte, enflasyonist ortam, DYY'de ve işsizlikte yüksek oranlara yol açmıştır.

Genel olarak, yüksek DYY oranları (kur değerlerinin artması) enflasyonist baskı ve ekonomik belirsizlikleri artırmaktadır; bu durum ise, işsizliği yükselten unsurlar arasında yer almaktadır. Kur artışlarının ithalat maliyetlerini artırması ve enflasyonu tetiklemesi, büyümenin yavaşlamasına ve işsizliğin yükselmesine yol açabilir. Özellikle 2008 ve 2020 krizleri sırasında, DYY yükselmesi ve işsizliğin artışı arasında güçlü korelasyonlar görülmektedir. Bu, makroekonomik politikalar ve dış etkilerin istihdam ve fiyat istikrarını doğrudan etkilediğinin göstergesidir.

Grafik 3.11. Tüm Gelir Gruplarına Göre Yıllık Ortalama İşsizlik ve DYY Eğilimleri

Grafikte, dört farklı gelir grubu için yıllık ortalama işsizlik oranı (kırmızı çizgi) ile DYY (mavi çizgi) oranlarının eğilimleri karşılaştırmalı olarak sunulmaktadır. Alt gelirli ülkelerde işsizlik oranı genellikle %5–10 arası yüksek seyretmektedir ve yıllar içinde belirgin bir iyileşme gözlemlenmemektedir. DYY

oranları ise düşük seviyelerde seyretmekte ve düzensiz dalgalanmalar göstermektedir. 2000’li yılların başında görece bir artış yaşansa da bu eğilim sürdürülememiştir. Bu grup ülkelerde işgücü piyasalarının büyük kısmı kayıt dışı sektöre dayalıdır; bu da işsizliği ölçmeyi zorlaştırır ve sosyal güvenlik sisteminin zayıf kalmasına yol açmaktadır. Düşük ve düzensiz DYY girişleri, yatırım ortamının zayıflığını ve politik belirsizliği göstermektedir. İşgücü talebini artırmaya yönelik kamu yatırımları, altyapı harcamaları, istihdam teşvikleri ve yoksulluğu azaltıcı transfer harcamaları ön plana çıkmalıdır. Ayrıca DYY çekebilmek için mali şeffaflık, vergi reformları ve bürokratik sadeleşme gibi yapısal dönüşümler gerekmektedir. Bu dönüşüm sağlanmadan ne işsizlikle mücadele edilebilir ne de DYY kalıcı hâle getirilebilir.

Alt-orta gelir grubunda işsizlik oranları genelde %5–9 bandında seyretmekte ve zamanla düşme eğilimi göstermemektedir. DYY oranları ise 2000’li yılların ortalarında belirgin bir artış yaşamış ancak 2010’lardan itibaren dalgalı bir seyir izlemiştir. Alt-orta gelir grubunda işsizlik oranları genelde %5–9 bandında seyretmekte ve zamanla düşme eğilimi göstermemektedir. DYY oranları ise 2000’li yılların ortalarında belirgin bir artış yaşamış ancak 2010’lardan itibaren dalgalı bir seyir izlemiştir. Vergi teşvikleriyle özel sektör yatırımlarını artırmaya, KOBİ’leri desteklemeye, nitelikli iş gücü yetiştirme programları ve istihdam dostu kamu harcamaları yoluyla işsizlikle mücadele edilmelidir. DYY’deki artış, bu dönemde birçok ülkenin dışa açılma ve yapısal reformlara yönelmesiyle ilişkilidir. Ancak bu yatırımların sürdürülebilirliği için politik istikrar, adil vergi uygulamaları ve hukuki güvenceler gereklidir. Aksi hâlde, DYY kısa vadeli fırsatlara dayalı olarak gelip gidecektir, kalıcı istihdam yaratmayacaktır.

İşsizlik oranı bu grupta da %5–10 bandında seyretmekte, 2010 sonrası artan bir eğilim göstermektedir. DYY oranları ise bu gelir grubunda görece daha yüksektir ve özellikle 2005–2015 arasında belirgin artışlar gözlenmiştir. Ancak son yıllarda düşüş eğilimi göze çarpmaktadır. Üst-orta gelirli ülkeler sıklıkla “orta gelir tuzağı”yla karşı karşıyadır. Bu tuzaktan çıkabilmek için yüksek katma değerli üretim ve yenilikçi yatırımlar gereklidir. Ancak artan işsizlik, bu dönüşümün henüz sağlanamadığını göstermektedir. Maliye politikası açısından, AR-GE ve teknoloji destekleri, mesleki eğitim harcamaları, işsizlik sigortası fonlarının etkin yönetimi ve aktif işgücü piyasası programları bu ülkeler için kilit önemdedir. DYY’nin artışı yapısal reformlarla paralel yürütüldüğünde iş gücü talebini artırabilmektedir.

Ancak 2015 sonrası DYY'deki düşüş, küresel riskler dışında, bu ülkelerdeki içsel istikrarsızlıklara ve reform yorgunluğuna da işaret edebilir. Bu nedenle, maliye politikalarının sadece yatırımı çekmeye değil, kaliteli ve kapsayıcı büyümeye hizmet etmesi gerekmektedir.

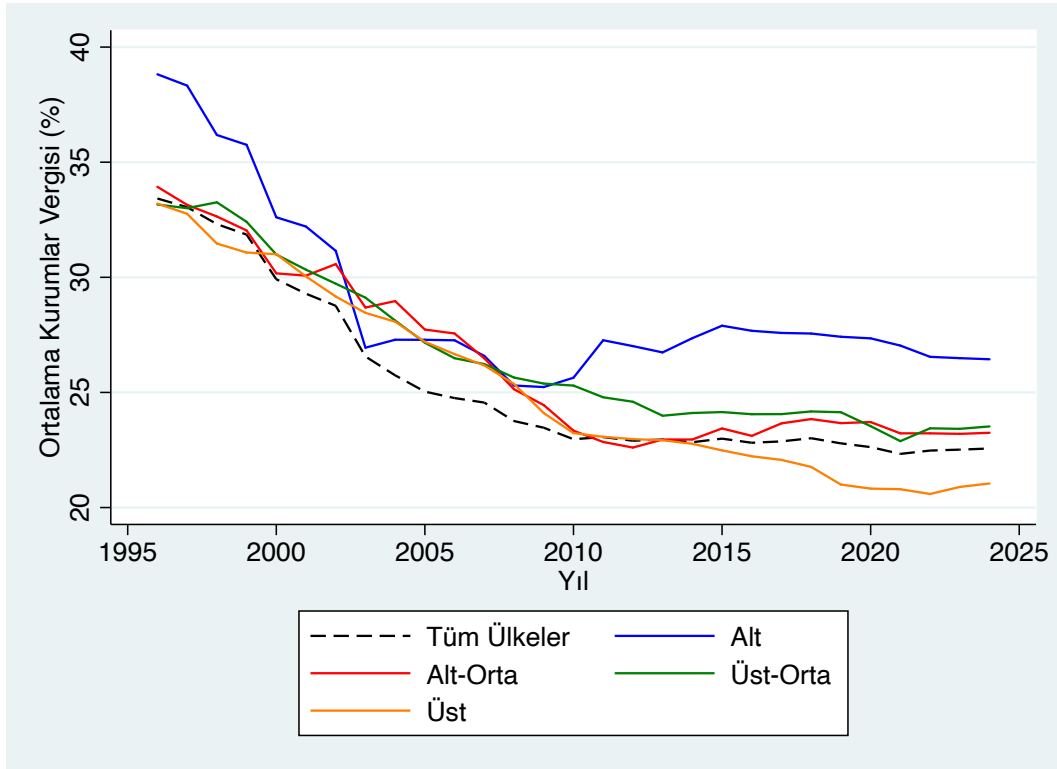
İşsizlik oranları üst gelir grubunda genellikle %4–8 arasında dalgalanmakta olup, kriz yıllarında (örneğin 2008 sonrası) yükseldiği ancak ardından tekrar düştüğü gözlemlenmektedir. DYY oranları ise oldukça dalgalıdır ancak belirli düzeyin altına çok düşmemektedir. Bu, yüksek sermaye hareketliliğine rağmen güçlü kurumsal yapıların istikrarı koruyabildiğini göstermektedir. Üst gelirli ülkelerde maliye politikaları, işgücü piyasasını aktif bir şekilde desteklerken sosyal güvenlik ağlarının güçlülüğü, bütçe esnekliği ve otomatik stabilizatörlerin etkin çalışması sayesinde işsizliği sınırlı düzeyde tutabilmektedir. DYY'nin dalgalı ama yüksek olması, bu ülkelerde yatırımların daha çok teknoloji transferi, AR-GE, stratejik sektörler gibi uzun vadeli hedeflere yöneldiğini göstermektedir. Bu nedenle vergi politikaları da bu yapıya uygun şekilde şekillendirilmekte; vergi kredileri, yüksek teknolojiye yönelik teşvikler ve yenilikçi girişimciliği destekleyen uygulamalar gibi politikalar öne çıkmaktadır. İşsizlikle mücadelede ise aktif işgücü politikaları, istihdam destekli harcamalar ve çevik bütçe yönetimi kritik rol oynamaktadır. Üst gelirli ülkelerde işsizliğin düşük kalması, yatırım ortamının kalitesini de besler; bu da DYY için cazip bir zemin yaratmaktadır.

Grafik, gelir seviyesi yükseldikçe işsizlik ve DYY arasında daha sağlıklı ve istikrarlı bir ilişki oluştuğunu açıkça göstermektedir. Alt gelir gruplarında hem işsizlikle mücadele hem de DYY çekme konusunda ciddi sorunlar gözlemlenirken, üst gelir gruplarında bu göstergeler daha kontrollü bir seyir izlemektedir. Makroekonomik istikrar ve mali disiplin, sadece enflasyonu değil, işsizliği ve sermaye akımlarını da doğrudan etkilemektedir. Maliye politikaları, sadece kısa vadeli büyümeyi değil, istihdam yaratma kapasitesi ve yatırım iklimini iyileştirme becerisi açısından da değerlendirilmelidir. DYY'yi kalıcı ve üretken hale getirmek için vergi politikalarının stratejik hale gelmesi, harcamaların istihdamı öncelenmesi, sosyal koruma ağlarının güçlendirilmesi ve kurumsal kapasitenin artırılması gerekmektedir.

3.3 Mali Göstergeler

Bu bölümde, mali yapıya ilişkin temel göstergeler olan kurumlar vergisi oranı, kişi başına düşen milli gelir ve vergi gayreti değişkenlerinin yıllar içerisindeki eğilimleri ile DYY arasındaki ilişkiler analiz edilmiştir. İlk olarak, Grafik 3.12’de tüm ülkeler ve gelir gruplarına göre kurumlar vergisi oranlarının yıllık ortalamaları sunulmuş; ardından Grafik 3.13 ve 3.14’te bu oranların DYY üzerindeki etkileri sırasıyla ülke genelinde ve gelir grupları düzeyinde karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Grafik 3.15’te ise kişi başına düşen milli gelirin tüm ülkeler ve gelir gruplarına göre yıllık ortalama değerleri gösterilerek ekonomik refah düzeylerine ilişkin genel bir görünüm sağlanmıştır. Bunu takiben, Grafik 3.16 ve 3.17’de kişi başına düşen milli gelirin DYY ile olan ilişkisi ortaya konulmuştur. Son olarak, mali kapasitenin etkin kullanımını ifade eden vergi gayreti değişkeni Grafik 3.18’de ülke ve gelir grupları düzeyinde sunulmuş, Grafik 3.19 ve 3.20’de ise bu göstergenin DYY ile olan ilişkisi ele alınmıştır. Bu kapsamda, mali yapıdaki unsurların yatırım ortamı üzerindeki potansiyel etkileri ortaya konularak, DYY kararlarını etkileyebilecek maliyet ve gelir düzeylerine ilişkin göstergeler yorumlanmıştır.

Grafik 3.12. Tüm Ülkeler ve Gelir Gruplarına Göre Yıllık Ortalama Kurumlar Vergisi Oranı

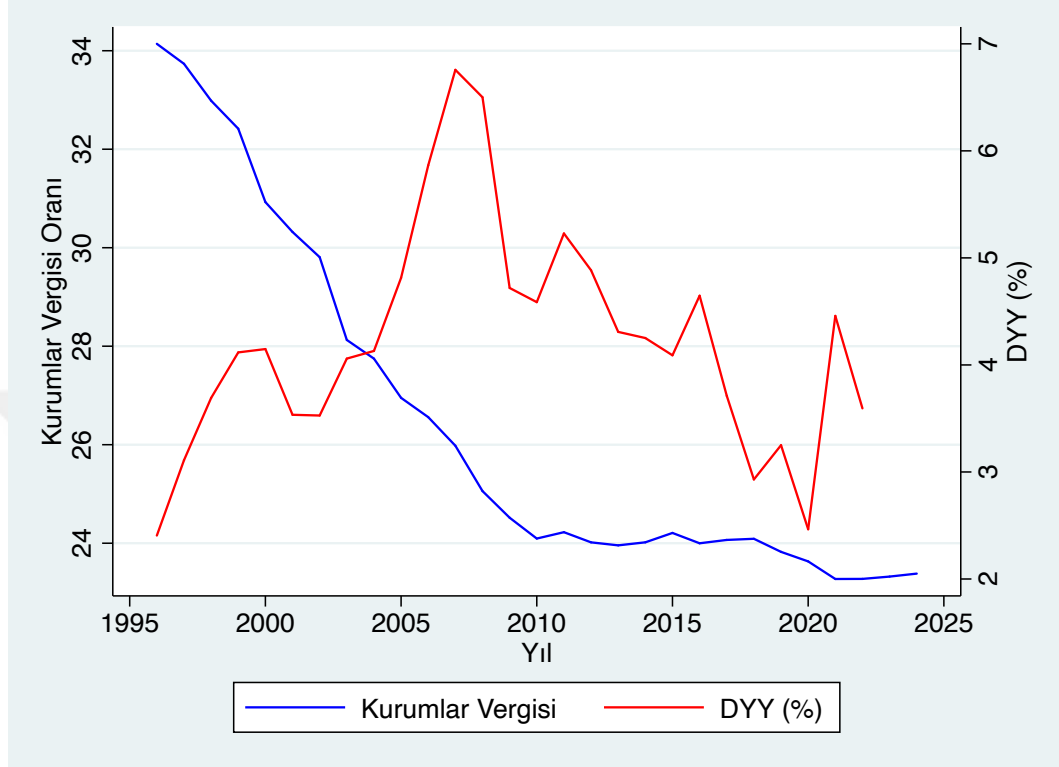

Grafiğe baktığımızda, tüm ülkeler ve gelir gruplarına göre yıllık ortalama kurumlar vergisi oranlarının zaman içindeki seyri gösterilmektedir. 1995 yılında, kurumlar vergisi oranları, tüm ülkeler genelinde yaklaşık %33-34 seviyesinde iken, alt gelir gruplarında yaklaşık %37-38'e ulaşmıştır. Bu dönem, kurumlar vergilerinin yüksek ve stabil olduğu bir zaman dilimidir. 1995'ten itibaren, kurumlar vergisi oranlarında görülen genel düşüş trendi, küresel vergi rekabetinin ve mali disiplinin artışına işaret etmektedir. Bu trend, devletlerin gelirlerini azaltma riskine rağmen, yatırım teşviki ve ekonomik büyümeyi destekleme amacıyla vergi oranlarını hafifçe aşağı çekmek zorunda kaldığını göstermektedir. 2000'li yıllar başında, küresel ve bölgesel mali politikaların etkisiyle, oranlar düşük seviyelere indiği görülmektedir. 2005'e gelindiğinde, oranlar yaklaşık %25-27 arasında seyretmektedir. Bu azalma, vergi teşvikleri ve maliye politikalarının etkinliğine işaret etmektedir. 2005-2010 arasında kurumlar vergisi oranları %25-28 civarında kalmış, küçük dalgalanmalar göstermiştir. 2008-2009 finans krizinde, oranlar hafifçe yükselmiş veya değişmemiştir. Bu dönemde, gelir seviyelerine göre farklar devam etmektedir. Alt gelir grubunda %29-30 civarında yine en yüksek oranlara sahiptir. Alt gelir grubu kuruluşları, genellikle daha yüksek kurumlar vergisi oranlarına tabidir. Bu, vergi politikalarının, ekonomik faaliyetleri teşvik etmek veya finansal yükü paylaşmak adına, gelir seviyelerine göre farklılaşmasıyla açıklanabilir. Ancak, vergi oranlarının yüksek olması, özellikle alt gelir grubundaki kurumların maliyetlerini artırarak yatırıma ve istihdama olumsuz etkiler yaratabilir. Bu nedenle, gelir dağılımının ve sektörler arası farklılıkların dikkate alınması önemlidir. Üst gelir gruplarında ise %23-24 seviyelerinde seyretmiştir, yani, oranlar arasında küçük de olsa farklar gözlemlenebilmektedir. 2015-2022 döneminde oranlar genel olarak %22-25 arasında istikrarlı kalmıştır. Özellikle 2020 sonrası, COVID-19 ve ekonomik krizlerin etkisiyle, oranlar hafifçe düşmüş ve yaklaşık %22-24 civarında seyretmiştir. Yine, alt gelir grubu kurumlar vergisinde yüksek oranlara sahip kalarak yaklaşık %28-30 civarındayken, üst gelir grubunda ise %21-23 arasında değişmiştir.

Sonuç olarak, vergi oranlarının zamanla düşük seviyelerde kalmaya devam etmesi, yatırım ortamını iyileştirirken, gelir adaleti ve kamu maliyesi açısından alınacak önlemlerle desteklenmelidir. Ayrıca, gelir gruplarına göre farklı

vergilendirme politikalarının, mali adaleti sağlama ve ekonomik aktiviteyi teşvik etme açısından dikkatle tasarlanması gerekmektedir.

Grafik 3.13. Tüm Ükelere Göre Yıllık Ortalama Kurumlar Vergisi Oranı ve DYY Eğilimleri

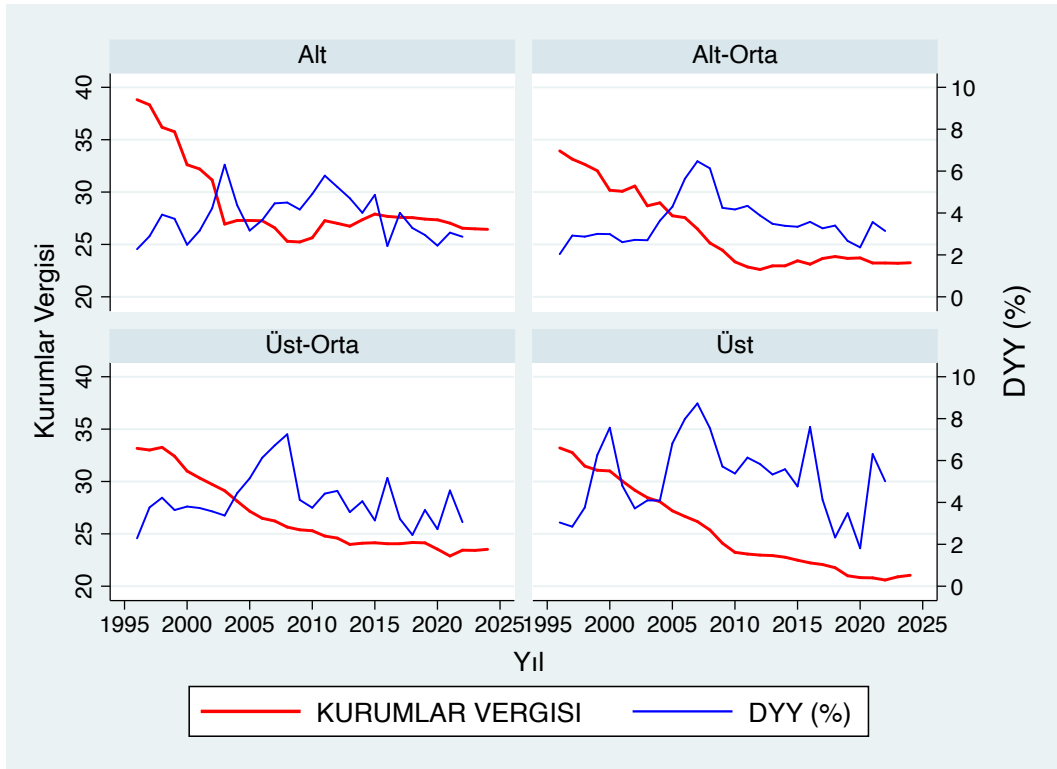

Grafik, tüm ülkelere göre yıllık ortalama kurumlar vergisi oranları ve DYY eğilimleri gösterilmektedir. 1995'te yaklaşık %33-34 seviyelerinde yüksek olan kurumlar vergisi oranları, zaman içinde istikrarlı bir şekilde azalmaya başlamış ve 2005 itibarıyla %26-27 civarına gerilemiştir. Bu düşüşün nedeni, vergi teşvikleri ve mali disiplin politikalarının etkisinden kaynaklı olduğu söylenebilir. 1995'te yaklaşık %2,5-3 civarında olan DYY, zamanla artmaya başlamış ve 2005'e gelindiğinde yaklaşık %6-7 seviyesine ulaşmıştır. Bu artışın temelinde, uluslararası sermaye hareketleri ve ekonomik gelişmeler yatmaktadır. 2005'ten sonra, DYY oranlarında dalgalanmalar yaşanmıştır. 2008 finans krizinde, DYY yaklaşık %6'dan %4 seviyelerine gerilemiş ve sonra yeniden yükselerek 2010 civarında %6-7'ye ulaşmıştır. Bu dönemde, oranlar hafifçe değişmiş ve yaklaşık %25 civarında kalmıştır. Bu, mali politikaların dengelenmeye çalışıldığını göstermektedir. Döviz kurlarında önemli dalgalanmalar görülmesine rağmen, vergi oranlarının daha sabit kalması, ekonomik istikrarın korunmasına yönelik politika tercihlerini göstermektedir. 2015 yılından sonra ise, ekonomik belirsizliklerin artması ve

küresel finansal gelişmelerin etkisiyle DYY oranı %6-7 seviyelerine ulaşmasına veya bu seviyeyi aşmasına neden olmuştur. 2020 sonrası pandemi ve ekonomik krizle beraber, DYY tekrardan %6-7 seviyesinde seyretmektedir. Bu dönemde, oranlar yaklaşık %23-24 civarında düşük seviyelerdedir ve küçük dalgalanmalar göstermektedir. Bu, devletin gelir kaybını azaltmak ve yatırım ortamını teşvik etmek amacıyla vergi oranlarını düşük tutma stratejisini yansıtmaktadır.

DYY’de gözlemlenen artış, ekonomik belirsizlikler ve dış finansal akımlar nedeniyle kur oynaklığını artırırken, kurumlar vergisi oranlarının düşük kalması, finansal yükü hafifletici politikaların yansıması olarak ifade edilebilir. Kurda yükseliş ve düşüşler, ekonomik istikrar ve mali disiplin arasındaki dengeyi gösterir; yüksek kur seviyeleri, dış şoklara karşı kırılganlığı artırabilmektedir. 1995’ten 2022’ye kurumlar vergisi oranlarının genel eğilimle düşük seviyelere inmesi, yatırım çekme amacı ve uluslararası rekabet gücünü artırma hedefleriyle açıklanabilmektedir. Buna rağmen, düşük kurumlar vergisi oranları, devlet gelirleri üzerinde baskı oluşturabilir; bu da bütçe açıklarını büyütebilir veya kamu hizmetlerinin finansmanında zorluklara yol açabilmektedir.

Grafik 3.14. Tüm Gelir Gruplarına Göre Yıllık Ortalama Kurumlar Vergisi Oranı ve DYY Eğilimleri

Alt gelir grubuna baktığımızda, 1995'ten itibaren kurumlar vergisi oranlarında belirgin bir düşüş görülmektedir. Yaklaşık %35 seviyelerinden başlayan oran, 2020'ye gelindiğinde %25 seviyesinin altına inmiştir. Bu düşüş, özellikle 2000'li yılların başından itibaren hızlanmış, 2010 sonrasında ise daha yatay bir seyir izlemiştir. DYY oranı ise oldukça düşük seviyelerde dalgalanmaktadır. 2005 civarında küçük bir artış gözlenirse de genel eğilim istikrarsız ve zayıftır. Alt gelir grubundaki ülkelerin vergi rekabetine girerek kurumlar vergisi oranlarını düşürmeleri, sermaye çekme motivasyonu ile açıklanabilir. Ancak bu grupta altyapı, siyasi istikrar ve kurumsal kalite gibi faktörlerin eksikliği, düşük vergi oranlarının DYY çekme üzerindeki etkisini sınırlamaktadır. Bu durum, yalnızca vergi teşvikleriyle yabancı yatırım çekilemeyeceğini, yatırım ortamının bütüncül şekilde iyileştirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Alt-orta gelir grubuna baktığımızda, kurumlar vergisinde uzun vadeli bir düşüş trendi görülmektedir. 1995'te %35 seviyelerinde olan oranlar, 2020'li yıllarda %25 seviyesine gerilemiştir. Ancak düşüş eğrisi zaman zaman durağanlaşmakta veya hafif yükselişler göstermektedir. DYY oranı, alt gelir grubuna kıyasla daha yüksek ve dalgalı seyretmektedir. 2005-2010 döneminde dikkat çekici artışlar vardır, fakat bu artışlar kalıcı olmamıştır. Alt-orta gelir grubunda vergi oranlarındaki azalma, DYY'lerle kısmen pozitif ilişkili görünmektedir. Ancak yatırımcıların tercihinde kurumsal yapı, altyapı, hukuki güvenlik ve siyasi istikrar da önemli rol oynamaktadır. Maliye politikası açısından bu veriler, vergisel teşviklerin geçici etki yaratabileceğini, ancak yatırım kararlarının çok boyutlu olduğunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle, vergi politikalarının yapısal reformlarla desteklenmesi gerekmektedir.

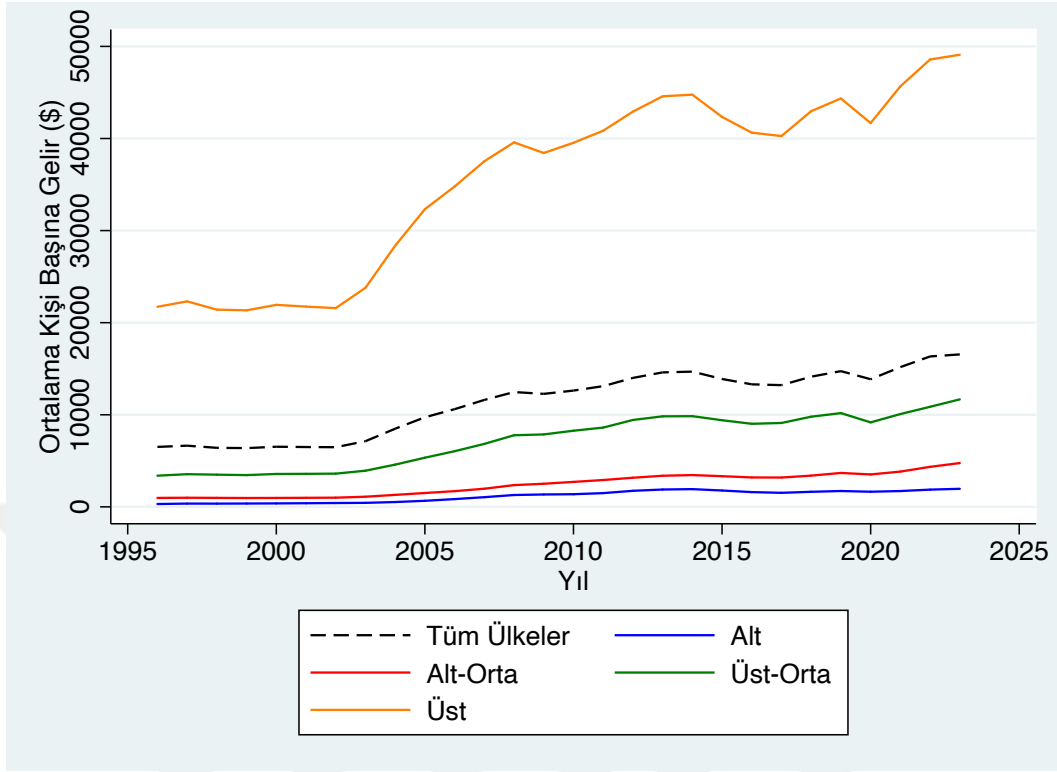
Üst-orta gelir grubundaki ülkelerde kurumlar vergisi oranlarında daha düşük bir başlangıç seviyesinden başlayan (yaklaşık %30) ve zamanla %25 altına kadar gerileyen bir eğilim vardır. Bu düşüş, daha istikrarlı ve yavaş ilerlemektedir. DYY oranları ise bu grupta daha belirgin dalgalanmalar göstermektedir. Bazı yıllarda %5'in üzerine çıkan oranlar, özellikle 2005-2015 aralığında dikkat çekici düzeylere ulaşmıştır. Bu ülkeler genellikle sanayileşme sürecinde ilerlemiş ve yatırım ortamı daha gelişmiş olan ülkelerdir. Bu nedenle vergi oranlarındaki düşüş, yatırım iklimini iyileştirme çabalarının bir parçası olarak görülmektedir. Ancak DYY'deki dalgalanma, küresel sermaye hareketlerinin bu ülkelere olan duyarlılığını yansıtır.

Kurumlar vergisi reformları, bu ülkelerde nispeten daha etkili olmuş; fakat yatırım kararlarında makroekonomik istikrar, iş gücü nitelikleri ve bölgesel rekabet gibi faktörler de belirleyici rol oynamaktadır.

Üst gelir grubundaki ülkelerde kurumlar vergisi oranları uzun vadeli ve kararlı şekilde düşüş göstermektedir. 1995'te %35'in üzerinde olan oranlar, 2020'li yıllarda %25'in altına inmiştir. Bu grup, diğer gelir gruplarına kıyasla daha erken ve düzenli bir vergi indirimi süreci yaşamıştır. DYY oranı, diğer gruplara kıyasla daha yüksek seviyelerde ve dalgalıdır. 2005-2010 döneminde zirveye ulaşan oranlar, 2010 sonrası küresel kriz etkisiyle düşüş göstermektedir. Üst gelirli ülkelerde kurumlar vergisi oranlarındaki azalma, genellikle vergi rekabeti ve sermaye mobilitesine karşı geliştirilen stratejilerin bir parçası olarak görülmektedir. Bu ülkeler, güçlü kurumsal altyapıya ve yatırımcı güvenine sahip olduklarından, vergi indirimi DYY'yi artırma konusunda daha etkili olabilmektedir. Ancak bu etkinin sınırlı ve zamanla azalan getirileri olabilmektedir. Ayrıca bazı üst gelirli ülkeler, küresel düzeyde vergi tabanını korumaya yönelik uluslararası iş birliklerini desteklemektedir (örneğin OECD'nin Matrah Aşındırma ve Kar Aktarımı (BEPS) girişimi).

Genel olarak baktığımızda, tüm gelir gruplarında uzun vadede kurumlar vergisi oranlarında düşüş eğilimi görülmektedir. Bu eğilim, küresel vergi rekabeti ile yakından ilişkilidir. Ancak vergi indirimi, DYY üzerinde tek başına belirleyici bir faktör değildir. Kurumsal yapı, siyasi istikrar, altyapı ve hukukun üstünlüğü gibi tamamlayıcı unsurlar önemlidir. Bu grafiğe baktığımızda, vergisel teşviklerin dikkatli ve yapısal reformlarla bütünleşik şekilde uygulanması gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca, bazı ülkelerde vergi indirimlerinin kamu gelirleri üzerindeki etkisi, bütçe dengesi ve kamu hizmetlerinin finansmanı açısından olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Bu durum da vergi harcaması-mali sürdürülebilirlik ikilemini gündeme getirmektedir.

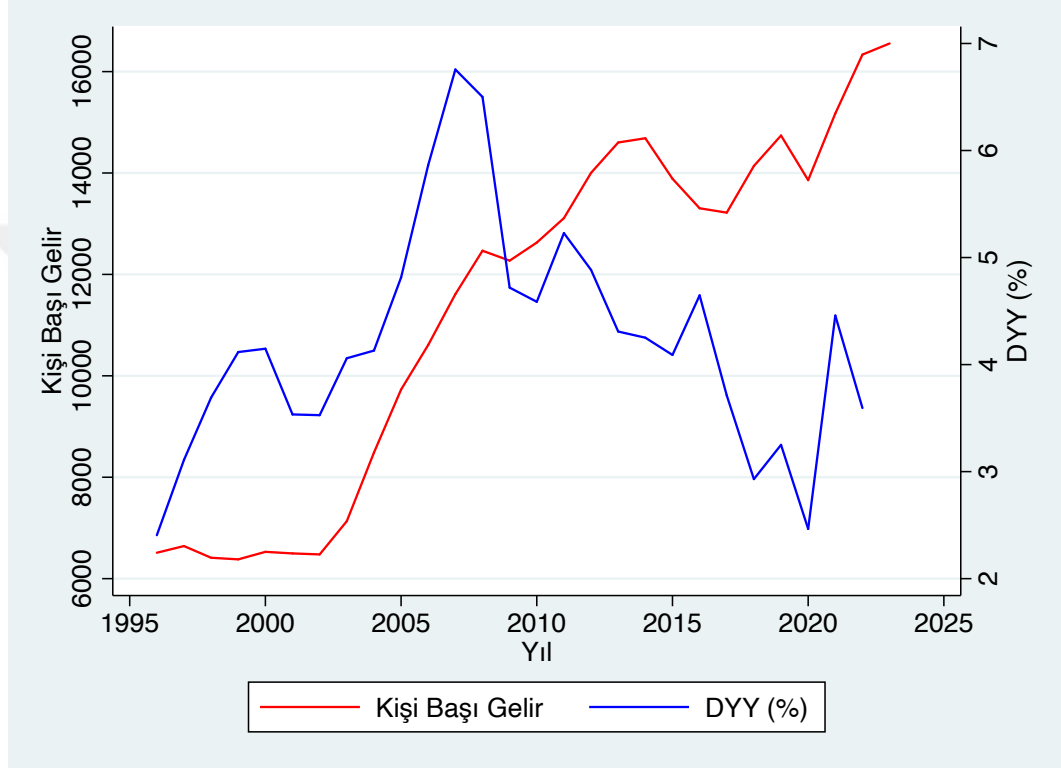
Grafik 3.15. Tüm Ülkeler ve Gelir Gruplarına Göre Yıllık Ortalama Kişi Başına Düşen Milli Gelir

Grafiğe baktığımızda, 1995’te tüm gelir gruplarının kişi başına düşen milli geliri düşük seviyelerde, özellikle alt kırılımında yaklaşık 500-600 dolar civarındadır. Bu dönemde, gelirler kademeli olarak artış gösterir; üst gelir grubu yaklaşık 2000 dolar seviyelerinde iken, alt gelir grubu 500-700 dolar arasında seyretmiştir. Ekonomik gelişme, piyasa reformları ve dış yatırımlar sonucu hafif bir artış gözlemlenebilir. 2005’ten itibaren, kişi başına düşen milli gelirde belirgin bir yükseliş yaşanmıştır. Üst gelirlerde yaklaşık 4000-5000 dolar seviyelerinde seyretmektedir. Alt ve orta gelirlerde ise sırasıyla 1000-3000 dolar arasında artış göstermektedir. Bu dönemde, özellikle gelişmiş ülkeler ve üst gelirli ülkelerde büyüme devam etmiş, gelir uçurumu zaman zaman büyümüş veya kapanmakta olan gelir uçurumları olsa da temel artış trendi devam etmiştir. 2015-2022 dönem arasında küresel ekonomik belirsizlikler, pandemi ve finansal dalgalanmalara bağlı olarak, çeşitli dönemlerde kişi başına düşen gelirlerde dalgalanma görülmektedir. En üst gelirler, 2021-2022’de yaklaşık 40.000 dolar seviyelerindedir, özellikle üst gelir grubunda ekonomik toparlanma ve büyüme devam etmiştir. Alt gelirler ise yaklaşık 1.000-2.000 dolar seviyelerinde seyretmekte, bu da gelir eşitsizliği ve kalkınma farklarının sürdüğünü göstermektedir.

Üst gelir grubu ülkelerin kişi başına düşen milli gelirleri, diğer gruplardan belirgin şekilde yüksektir. Bu, gelir uçurumlarını, sosyal ve ekonomik eşitsizlikleri yansıtmaktadır. Alt gelir grupları ise, özellikle gelişmekte olan ülkelerin ve az gelişmiş bölgelerin göstergesidir; ekonomik kalkınma ve yaşam standartlarının iyileştirilmesi için yapısal reformlar, eğitim ve altyapı yatırımları zorunludur.

Grafik 3.16. Tüm Ülkelere Göre Yıllık Ortalama Kişi Başına Düşen Milli Gelir ve DYY Eğilimleri

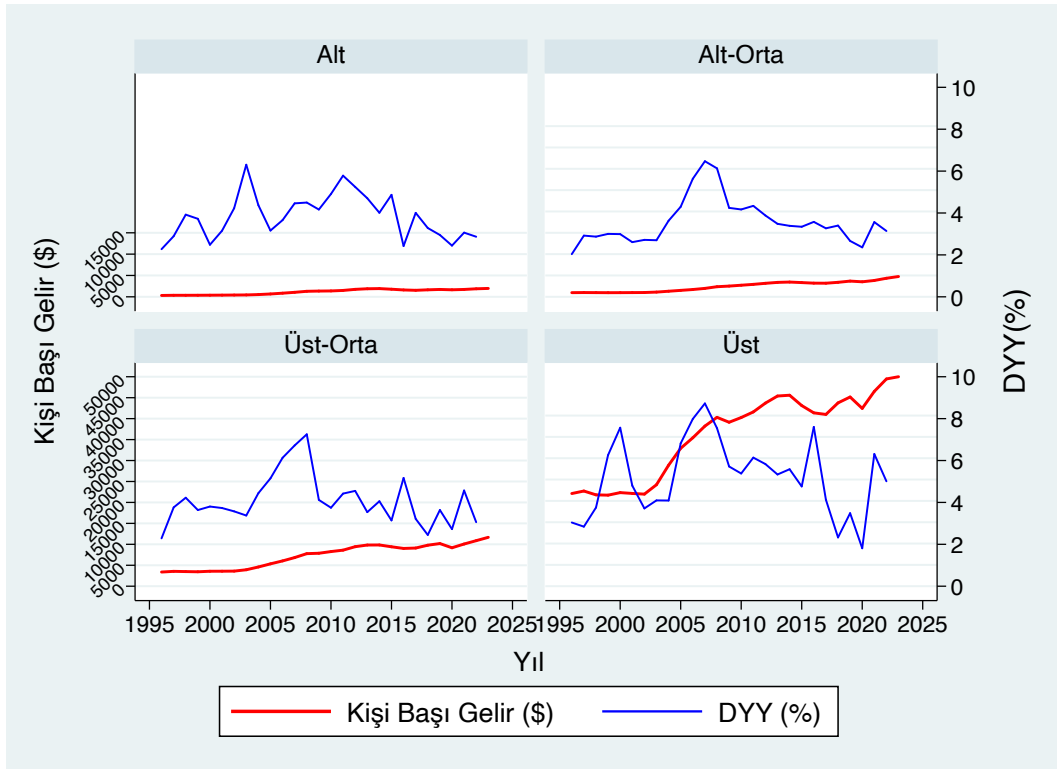

Grafikte, tüm ülkelere göre yıllık ortalama kişi başına düşen milli gelir ve DYY eğilimleri gösterilmektedir. 1995'te tüm gelir gruplarında kişi başı gelir düşük seviyelerde başlayıp özellikle alt ve orta gelirler için yaklaşık 6.000-8.000 dolar seviyesindedir. Bu dönemde, gelirler hafif artışlar gösterir; üst gelir grubu yaklaşık 15.000 dolar seviyesine ulaşırken, alt gelir grubu 6.000-8.000 arasında kalmıştır. 2005-2015 döneminde ekonomik yapısal reformlar ve dış yatırımlar katkısı gözlemlenebilmektedir. 1995'te yaklaşık %2,5-3 civarında olan DYY, bu dönemde yükseliş göstererek yaklaşık %4-5 seviyelerine ulaşmıştır, bu da kurun zayıflama ve dış finansal hareketlerin etkisini göstermektedir. 2005'ten sonra, kişi başına düşen milli gelir önemli ölçüde artarak, 2010'dan itibaren üst gelir grubu yaklaşık 40.000 dolar seviyelerine ulaşmıştır. Alt gelirli ülkeler ise yaklaşık 8.000-12.000 dolar düzeyinde kalmıştır. 2008 küresel finans krizinde, DYY %6 civarına

yükselmiş ve ardından iniş çıkışlar yaşamıştır. Bu dönem, ekonomik krizler ve finansal belirsizliklerle şekillenmiştir. 2020 ve sonrasında, pandemi etkisiyle büyüme yavaşlamış veya durmuştur; üst gelirler yaklaşık 45.000-50.000 dolar civarına ulaşırken, alt gelir gruplarındaki artış düşük kalmıştır. Özellikle 2020 sonrası, DYY %4-6 arasında dalgalanmış, küresel ekonomik belirsizlikler ve enflasyonist ortamlar kurda oynaklığı artırmıştır. Gelir artışları ve küçük düzeydeki iyileşmeler, ekonomik toparlanmayı ve dış dengeyi göstermektedir.

Üst gelirler, büyük oranda yüksek kişi başı gelir seviyelerine ulaşmış, ekonomik gelişmişlik ve yaşam standardı ile paralellik göstermektedir. Alt gelir gruplarında ise, büyüme ve kalkınmadaki yetersizlikler devam etmekte, bu da gelir dağılımındaki eşitsizliği ortaya koymaktadır. Ekonomik büyümenin yüksek olduğu dönemlerde, kurdaki hareketlilik ve dalgalanmalara dikkat edilmelidir. Sürdürülebilir kalkınma ve gelir eşitsizliğinin azaltılması için, alt gelirli ülkelerde yapısal reformlara, üst gelirli ülkelerde ise kur politikalarının ve mali disiplinin sağlaştırılmasına ihtiyaç vardır. Ayrıca, ekonomik kırılganlıkların azaltılması ve dış dengesizliklerin yönetimi, uzun vadeli refah ve istikrar için temel alınmalıdır.

Grafik 3.17. Tüm Gelir Gruplarına Göre Yıllık Ortalama Kişi Başına Düşen Milli Gelir ve DYY Eğilimleri

Bu grafikte, ülkeler dört farklı gelir grubuna ayrılarak (Alt, Alt-Orta, Üst-Orta ve Üst), kişi başına düşen milli gelir ile DYY ile birlikte analiz edilmiştir.

Alt gelir grubundaki ülkelerde kişi başına düşen gelir, incelenen dönem boyunca oldukça düşük seviyelerde seyretmiş ve sınırlı bir artış göstermiştir. 1995 yılında yaklaşık 500–600 \$ düzeyinde olan ortalama kişi başı gelir, 2023 yılına kadar kademeli biçimde artmış fakat genel olarak 1.000 \$ sınırını aşamamıştır. Bu grupta DYY oranları ise oldukça düşük seviyelerde kalmış, çoğunlukla %1–2 bandında seyretmiştir. Bu sonuçlar, alt gelirli ülkelerde hem sermaye birikiminin yetersizliğini hem de yabancı yatırımcıların bu pazarlara olan ilgisinin sınırlı kaldığını göstermektedir. Bu ülkelerde kamu harcamalarının etkili kullanımı ve altyapı yatırımlarının artırılması, uzun vadede yatırım ortamının güçlendirilmesi için gereklidir. Ayrıca, alt gelir düzeyi yatırım çekiciliğini azaltmakta; bu nedenle, vergi teşviklerinden önce kurumsal kapasitenin ve politik istikrarın artırılması gerekmektedir. Bu bağlamda, DYY artırmaya yönelik politikaların yalnızca vergi muafiyetleriyle sınırlı kalmaması, kamu yatırımları ve insan sermayesini güçlendirmeye dönük stratejilerle desteklenmesi gerektiği görülmektedir.

Alt-orta gelir grubundaki ülkelerde kişi başına gelir, alt gelir grubuna göre daha yüksek seviyelerde olmakla birlikte yine sınırlı bir artış eğilimi sergilemiştir. 1995'te yaklaşık 1.000–1.500 \$ düzeyinde olan gelir, 2023 yılına gelindiğinde 3.000 \$ civarına çıkmıştır. Bu artış, istikrarlı olmakla birlikte gelişmiş ülkelere kıyasla oldukça yavaş seyretmiştir. DYY oranları ise bu grup için zaman zaman %5'in üzerine çıksa da uzun vadede dalgalı bir seyir izlemiş ve genellikle %2–4 aralığında kalmıştır. Bu veriler, alt-orta gelir grubundaki ülkelerin belli dönemlerde yabancı sermaye çekebildiğini ancak bu yatırımların sürdürülebilir büyümeye dönüştürülmesinde yetersiz kaldığını göstermektedir. DYY'nin üretken yatırımlara dönüşmemesi, kalıcı gelir artışlarını engelleyen önemli bir faktördür. Maliye politikası perspektifinden değerlendirildiğinde, bu ülkelerde kamu maliyesi politikalarının yatırım ortamını güçlendirici yönde yeniden yapılandırılması gerekmektedir. Özellikle yatırım teşviklerinin seçici, şeffaf ve verimli alanlara yönlendirilmesi, kişi başına gelir artışını destekleyici etkiler yaratabilir.

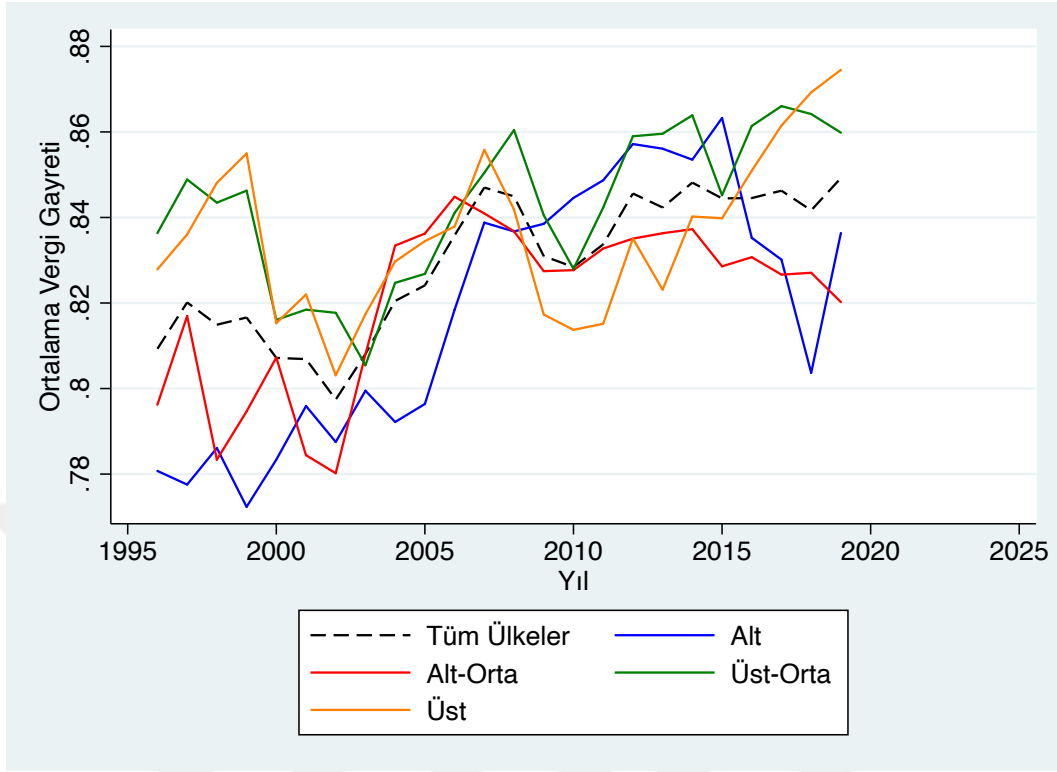
Üst-orta gelir grubunda kişi başına düşen gelir seviyesi daha yüksektir ve zamanla daha belirgin bir artış göstermiştir. 1995 yılında yaklaşık 3.000–4.000 \$ seviyesinde olan gelir, 2023'e gelindiğinde 7.000 \$'ın üzerine çıkmıştır. Bu artış hem ekonomik büyümenin hem de yabancı yatırımların üretken alanlara yönlendirilmesinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. DYY oranları ise bu grupta en yüksek seviyelere ulaşabilmiş, bazı yıllarda %6–7'ye kadar çıkmış; ancak

küresel ekonomik kriz dönemlerinde (özellikle 2008 sonrası) gözle görülür düşüşler yaşamıştır. Kurumsal yapıların güçlenmesi, kamu yatırımlarının yönlendirilmesi ve vergi sistemlerinin daha etkin hale getirilmesi sayesinde kişi başına düşen gelirden gözle görülür bir artış sağlanmıştır. Ayrıca bu gruptaki ülkeler hem iç talebi artırmakta hem de ihracat odaklı büyüme modeline uygun politikalar geliştirmektedir. Maliye açısından en kritik konu, DYY'nin yönlendirilmesi ve kamu gelirlerinin sürdürülebilirliğinin sağlanmasıdır. Bu kapsamda, yatırım harcamalarının vergi harcamalarıyla ikame edilmemesi, yani mali disiplinin korunarak sermaye çekmenin sağlanması büyük önem arz etmektedir.

Üst gelir grubunda kişi başına gelir seviyesi hem yüksek düzeyde seyretmekte hem de zaman içinde artış göstermektedir. 1995 yılında yaklaşık 20.000 \$ seviyesinde olan ortalama gelir, 2023'te 40.000 \$ seviyesine yaklaşmıştır. Bu grupta DYY oranları ise diğer gruplara kıyasla daha anlamlı bir dalgalı yapı sergilemiştir; bazı dönemlerde %6-8 bandına ulaşmış, kriz dönemlerinde ise keskin düşüşler yaşanmıştır. Üst gelirli ülkelerde kişi başına düşen gelirin yüksekliği, sermaye yoğun yatırımların yoğunluğuna işaret etmektedir. Bu ülkelerde DYY yalnızca sermaye girişlerinden ibaret olmayıp, aynı zamanda teknoloji transferi, teknik bilgi ve kurumsal yapılarla bütünleşik bir biçimde işlemektedir. Bu ülkelerde çoğunlukla yatırım ortamının kalitesini korumaya ve inovasyonu teşvik etmeye yöneliktir. Vergi politikaları DYY'ler için rekabetçi olacak şekilde tasarlanırken, aynı zamanda vergi tabanının aşındırılmasını önlemek adına uluslararası iş birlikleri (örneğin OECD'nin Küresel Asgari Vergi girişimi) ile desteklenmektedir.

Genel olarak, kişi başına düşen gelirin artışı ile DYY oranları arasında pozitif ancak farklı gelir gruplarında değişkenlik gösteren bir ilişki olduğu gözlemlenmektedir. Alt gelir grubundaki ülkelerde gelir artışı sınırlı kalırken, üst gelir grubunda bu artış belirgindir. Benzer şekilde, DYY oranları da gelir düzeyiyle pozitif yönlü bir korelasyon içindedir. Bu bulgular, kamu harcamalarının kalitesinin ve vergi politikalarının etkinliğinin ekonomik büyüme ve sermaye çekimi üzerinde önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Özellikle alt ve orta gelirli ülkelerde kişi başına düşen gelir düzeyini artırmak için mali disiplinle uyumlu, yatırım-odaklı kamu harcamaları, kurumsal altyapının iyileştirilmesi ve DYY yönelik yapısal reformlar hayata geçirilmelidir.

Grafik 3.18. Tüm Ülkeler ve Gelir Gruplarına Göre Yıllık Ortalama Vergi Gayreti

Bu grafik, 1995-2020 yılları arasında tüm ülkelerin ve gelir gruplarının ortalama vergi gayretini göstermektedir. Grafik, ülkeleri gelir gruplarına (Alt, Alt-Orta, Üst-Orta, Üst) göre sınıflandırmakta ve bu sınıflar ile tüm ülkelerin ortalama vergi gayretinin yıllar içindeki seyrini kıyaslamaktadır.

1995'ten 2020'ye kadar tüm ülkelerin ortalama vergi gayretinde dalgalı fakat genel olarak artan bir eğilim gözlemlenmektedir. Özellikle 2000'li yılların başlarında kısa süreli bir düşüş yaşansa da 2005 sonrası belirgin bir toparlanma söz konusudur. 2010 sonrası ise görece bir istikrar gözlenmektedir. Bu artış, özellikle 2008 küresel finans krizinden sonra ülkelerin fiskal konsolidasyon politikaları izleyerek gelir toplama kapasitelerini artırma çabalarının bir yansıması olabilmektedir. Ayrıca bu süreçte uluslararası kuruluşların (OECD, IMF gibi) vergi reformlarına yönelik önerilerinin yaygın şekilde benimsenmiş olması da vergi gayretinin yükselmesini açıklayabilmektedir.

Alt gelir grubundaki ülkelerde, 1995-2000 arasında oldukça düşük ve değişken bir vergi gayreti gözlemlenmektedir. 2005 sonrası önemli bir yükseliş görülmekte, ancak bu artış 2015 sonrası dalgalanarak azalmaktadır. Alt gelir

grubundaki ülkeler genellikle kayıt dışı ekonomi oranı yüksek, vergi tabanı dar ve vergi idaresi zayıf olan ülkelerdir. Bu durum vergi toplama kapasitesini sınırlamakta ve vergi gayretini düşük tutmaktadır. 2005 sonrası artış, büyük ihtimalle donör yardımlarına erişim için yapısal reform koşullarının karşılanması çabalarından kaynaklanmıştır. Ancak bu ülkelerde kalıcı ve kurumsal bir vergi kapasitesi oluşmadığı için bu artış sürdürülebilir olmamış ve yeniden düşüş yaşanmıştır.

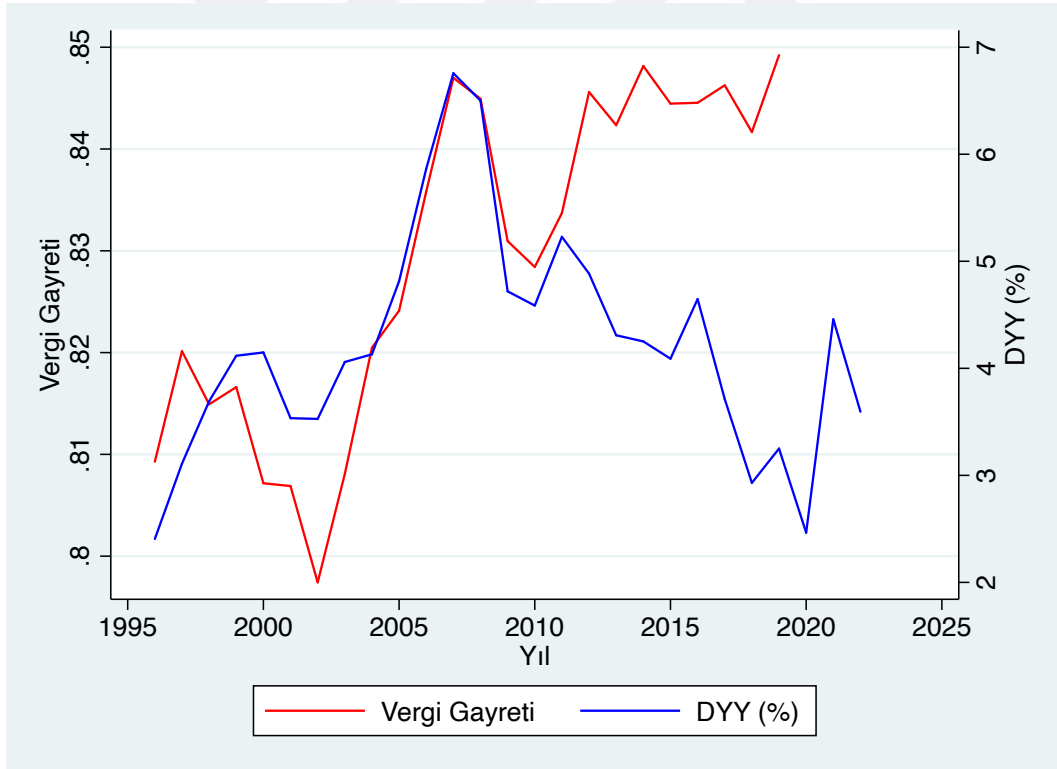
Alt-Orta gelir grubundaki ülkeler 2000’li yılların başına kadar istikrarsız bir yapı sergilemiş, 2005’ten sonra belirgin bir iyileşme kaydetmiştir. Ancak 2010’dan sonra yatay seyreden ve zaman zaman gerileyen bir eğilim göze çarpmaktadır. Bu ülkelerde vergisel yapının genişletilmesi yönünde çeşitli reform çabaları görülse de politik istikrarsızlıklar ve değişken ekonomik performans bu çabaların etkinliğini sınırlamış olabilmektedir. Ayrıca, bu gruptaki ülkelerin çoğunda dolaylı vergilere aşırı bağımlılık, vergi sisteminin adaletini ve etkinliğini zedeleyerek vergiye gönüllü uyumu azaltabilir.

Üst-Orta gelir grubu, genellikle tüm dönem boyunca yüksek ve istikrarlı bir vergi gayreti sergilemiştir. 2005 sonrasında belirgin bir artış yaşanmış ve bu artış 2020’ye kadar sürmüştür. Bu grup, sanayileşmesini büyük ölçüde tamamlamış, kayıt dışı ekonomiyi kısmen kontrol altına almış ve etkin bir vergi idaresine sahip ülkelere dönüşmektedir. Ayrıca, bu ülkelerde sosyal harcamaların finansmanı için kamu gelirlerinin artırılmasına yönelik siyasi irade daha güçlüdür. Vergi gayretinin artması, bu ülkelerde vergi kapasitesinin verimli kullanıldığını ve vergiye uyumun yüksek olduğunu göstermektedir.

Üst gelir grubundaki ülkeler, başlangıçta yüksek bir vergi gayreti gösterirken 2000’lerin başında bir düşüş yaşanmıştır. 2005 sonrası ise artan bir eğilimle, 2020 yılına kadar önemli bir yükseliş dikkat çekmektedir. Üst gelirli ülkelerde vergi gayretinin yüksek olması, bu ülkelerin vergi idaresinin kurumsallaşmış olması ve vatandaşların kamu hizmetlerine karşı vergi ödemeye daha istekli olması ile açıklanabilir. 2000’li yılların başındaki düşüş, vergi oranlarında yapılan indirimler veya küresel rekabet baskısıyla sermaye üzerindeki vergi yükünün azaltılması gibi gelişmelerin etkisi olabilir. Ancak 2008 sonrası dönemde artış, sosyal devlet harcamalarının sürdürülebilirliğini sağlama amacıyla vergi toplama kapasitesinin artırılması ile ilişkilidir.

Vergi gayreti göstergesi, bir ülkenin mevcut ekonomik yapısına kıyasla ne kadar vergi topladığına dair önemli bir ölçüttür. Yüksek vergi gayreti, vergi tabanının genişliği, idari kapasite ve vergiye gönüllü uyum gibi faktörlerin bir sonucudur. Bu grafik bize, ülkelerin ekonomik gelişmişlik düzeyleri ile vergi toplama kapasiteleri arasında güçlü bir ilişki olduğunu göstermektedir. Ayrıca, fiskal sürdürülebilirlik ve mali disiplinin sağlanması için yalnızca gelir artırıcı değil, aynı zamanda yapısal reformlara dayanan politikalar gerektiği anlaşılmaktadır. Alt gelir gruplarının bu açıdan dış kaynaklara bağımlı olmadan kendi vergi kapasitelerini artırmaları, uzun vadede kalkınma açısından önemlidir. Ayrıca, fiskal sürdürülebilirlik ve mali disiplinin sağlanması için yalnızca gelir artırıcı değil, aynı zamanda yapısal reformlara dayanan politikalar gerektiği anlaşılmaktadır. Alt gelir gruplarının bu açıdan dış kaynaklara bağımlı olmadan kendi vergi kapasitelerini artırmaları, uzun vadede kalkınma açısından önemlidir.

Grafik 3.19. Tüm Ükelere Göre Yıllık Ortalama Vergi Gayreti ve DYY Eğilimleri

Grafikte, tüm ülkelerin yıllık ortalama vergi gayreti (kırmızı çizgi) ve DYY oranı (DYY, mavi çizgi) birlikte gösterilmektedir. Grafik, bu iki önemli makroekonomik değişkenin zaman içerisindeki ortak hareketini görselleştirerek,

Ülkelerin hem fiskal kapasitesini hem de uluslararası yatırım çekebilme performansını değerlendirmeye olanak sağlamaktadır.

1995-2005 döneminde hem vergi gayreti hem de DYY oranlarında dalgalı bir seyir izlenmekte, 2005'e kadar paralel bir yükseliş trendi gözlemlenmektedir. 2006-2009 döneminde her iki değişken de hızlı bir artış göstermekte, 2009'da maksimum seviyelere yaklaşılmaktadır. 2009 sonrası, DYY oranında düşüş, vergi gayretinde ise görece bir yataylaşma yaşanırken; 2012 sonrasında vergi gayreti yükselmeye devam etmekte, DYY oranı ise belirgin şekilde azalmaktadır.

Bu eğilimler, ülkelerin vergi kapasitesini artırma çabalarının ve yabancı yatırımları çekme dinamiklerinin aynı yönde ilerlemeyebileceğini göstermektedir. 2008 küresel finans krizinden sonra DYY oranlarında belirgin bir düşüş yaşanırken, vergi gayreti azalmamış, aksine artmıştır. Bu durum, ülkelerin fiskal konsolidasyon ve vergi reformları yoluyla i kaynaklara yönelerek mali sürdürülebilirliklerini sağlamaya çalıştıklarını göstermektedir. Ayrıca, vergi politikalarının DYY nasıl etkilediği sorusu da bu grafik üzerinden tartışılabilmektedir. Yatırımcılar için vergi oranları, idari yükler ve belirsizlik nemliyen; vergi gayretinin artması, bu faktörlerin yatırım ortamına olumsuz yansıyabileceği endişesini doğurabilir. Ancak bu korelasyonun zayıf olması, yatırım kararlarında sadece vergi politikalarının değil, siyasi istikrar, iş gücü niteliği, altyapı, hukukun üstünlüğü gibi çok sayıda faktörün de rol oynadığını göstermektedir.

Alt gelirli ülkelerde vergi gayreti genelde düşüktür ve yıllar içinde dalgalı seyir izlemektedir. DYY oranlarında ise genellikle istikrarsız fakat düşük düzeyli bir seyir görülmektedir. Bu ülkelerde vergi sistemi kayıt dışılık, düşük vergi idaresi kapasitesi ve siyasi belirsizlikler nedeniyle zayıftır. Aynı zamanda, yatırım çekme kapasiteleri de sınırlıdır. Vergi gayretinin artırılması için genellikle dış baskılarla (rneğin IMF programları) reformlar yapılmakta, ancak kalıcı sonuçlar alınamamaktadır. Bu bağlamda, bu grupta vergi gayreti ile DYY arasında doğrudan ve olumlu bir ilişki kurmak zordur.

Alt-orta gelir grubu ülkelerine baktığımızda vergi gayreti, 2000'li yılların ortasında önemli bir artış göstermektedir. Ancak DYY oranı, bu artıştan sonra azalmaktadır. Alt-orta gelirli ülkelerde vergi reformları, genellikle uluslararası kurumlardan kredi ve destek almak için gerçekleştirilmiştir. Ancak bu reformlar sırasında yapılan dolaylı vergi artışları, yatırımcılar açısından olumsuz algılanabilir. Vergi sisteminin karmaşıklığı ve öngörülemezliği, DYY'yi baskılamış olabilir. Bu

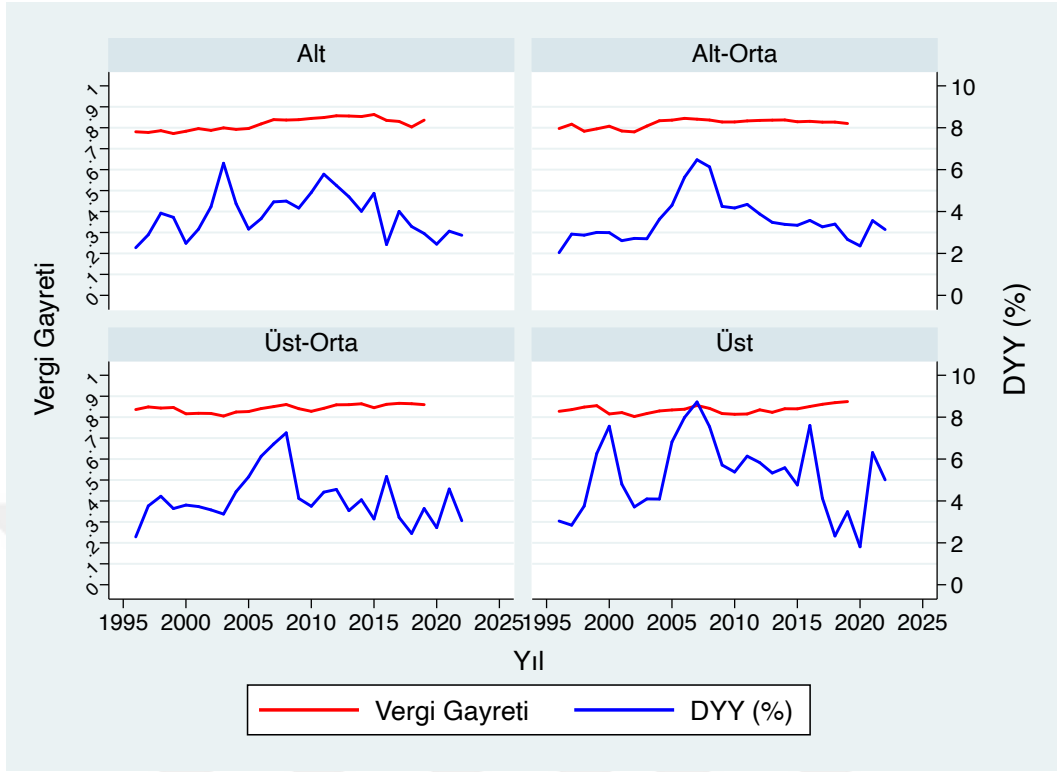
da yatırımcıların sadece vergi oranlarına değil, sistemin şeffaflığına ve güvenilirliğine önem verdiklerini göstermektedir.

Üst-orta gelir grubu ülkelerinde vergi gayreti yüksek ve istikrarlıdır. 2005 sonrası DYY oranında da yükseliş gözlemlenir, ancak bu eğilim 2010 sonrası düşüşe geçmiştir. Bu ülkeler hem vergi sistemlerini kurumsallaştırabilmiş hem de yatırım ortamlarını cazip hale getirebilmişlerdir. Vergi gayretinin yüksekliği, etkin vergi yönetiminin ve vatandaş ile devlet arasındaki “vergi-sosyal hizmet” ilişkisinin bir sonucudur. DYY’nin düşüşü ise küresel konjonktürel etkilerle (örneğin ABD faiz oranlarındaki artış, sermaye kaçışları) açıklanabilir, bu düşüş ülkelerin politikalarıyla birebir bağlantılı olmayabilir.

Üst gelir grubu ülkelerde ise vergi gayreti oldukça yüksek ve istikrarlıdır. DYY oranı ise zaman zaman dalgalansa da genelde yüksektir. Üst gelirli ülkelerde vergi uyumu, vergi adaleti, vergi idaresi gibi konular çözüme kavuşturulmuştur. Bu nedenle vergi gayreti yüksek düzeyde sürdürülebilir. Aynı zamanda, yatırım ortamı istikrarlı, altyapı güçlü ve hukuk sistemi öngörülebilirdir. Bu sayede hem vergi kapasitesi korunmakta hem de yabancı yatırımlar cazip hale gelmektedir. Ancak son yıllarda DYY oranındaki düşüş, uluslararası vergi rekabeti, çok uluslu şirketlerin kar transferi faaliyetleri ve küresel ekonomik yavaşlama gibi dışsal faktörlerden kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda, yüksek vergi gayreti her zaman DYY üzerinde olumsuz etki yaratmaz; önemli olan sistemin öngörülebilirliğidir.

Genel olarak grafiğe baktığımızda, vergi gayreti ile DYY arasındaki ilişkinin doğrusal ve tek yönlü olmadığını, bunun yerine ekonomik yapı, siyasi istikrar, vergi sisteminin niteliği ve küresel ekonomik iklimin belirleyici olduğunu göstermektedir. Vergi gayretinin tek başına yatırım çekmede belirleyici bir rol olmadığını görmekteyiz. Aynı zamanda, vergi reformlarının yatırım ortamıyla bütünleşik şekilde tasarlanması gerekmektedir. Buna ek olarak, gelir gruplarına göre farklı stratejiler izlenmelidir.

Grafik 3.20. Tüm Ülkeler ve Gelir Gruplarına Göre Yıllık Ortalama Vergi Gayreti ve DYY Eğilimleri

Grafiğe baktığımızda, dört gelir grubuna göre yıllık ortalama vergi gayreti ve DYY eğilimleri görülmektedir.

Alt gelir grubunda, vergi gayreti yıllar boyunca oldukça istikrarlı ve yüksek seviyede seyretmektedir. Bu durum, alt gelirli kesimin vergilere karşı yüksek oranda dolaylı vergilere muhatap olduğunu veya vergi yükünün nispeten adil dağıtılmadığını göstermektedir. DYY ise 2000 yılında belirgin bir artış göstermekte olup, ardından dalgalı bir seyir izlemektedir. 2010 sonrası ise genellikle düşük seviyelerde, 4-6% aralığında hareket etmektedir. Bu, alt gelir grubunun yüksek maliyetler ve düşük tasarruf oranlarıyla karşı karşıya olduğunu göstermektedir. Bu durum, gelir dağılımındaki adaletsizlik ve vergi yüklerinin orantısız dağılımına işaret edebilmektedir. Yüksek vergi gayreti ve düşük tasarruf oranları, alt gelirli kesimin ekonomik hareket kabiliyetini kısıtlayabilir ve uzun vadede ekonomik sürdürülebilirliği olumsuz etkileyebilmektedir.

Alt-orta gelir grubunda, vergi gayreti yüksek seviyesini korurken, özellikle istikrarlı ve sürdürülebilir bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Bu durum, bu gelir grubunun vergi politikalarından görece daha az etkilenmekte ve vergilerin adil

dağıldığını düşündürebilir. DYY oranları ise 2000 sonrası yüksek seviyelerde seyrediyor ve yaklaşık %8-9 arasında değişmektedir. Bu, bu gruptaki bireylerin tasarruf ve yatırıma daha fazla odaklandığını ve ekonomik açıdan daha istikrarlı olduklarını göstermektedir. Gelir dağılımındaki bu dengenin sağlanması ve vergi sisteminin sürdürülebilirliği açısından pozitif bir göstergedir. Tasarruf ve yatırım eğilimlerinin yüksek olması, ekonomik büyüme potansiyelini destekler niteliktedir. Ayrıca, bu grup vergilendirmede adil bir dengeyle karşılaşmaktadır ve vergi politikalarının bu doğrultuda devam etmesi ekonomik istikrar açısından önemlidir.

Üst-orta gelir grubunda, vergi gayreti en yüksek ve genellikle dalgalı olsa da yüksek seviyelerde kalmaya devam etmektedir. Bu durum, bu gelir grubunun vergi yükü karşısında nispeten güçlü durduğunu göstermektedir. DYY oranları 2000'den itibaren önemli ölçüde artmış ve 2006-2008 döneminde özellikle yüksek seviyelerde gözlemlenmiştir. Bu, üst-orta gelirli bireylerin tasarruf ve yatırım konusunda yüksek motivasyonu ve yüksek finansal hareket kabiliyetine sahip olduklarını göstermektedir. Son yıllarda ise DYY'de hafif bir azalma olsa da yine de yüksek seviyeleri korumaktadır. Bu durum, gelir seviyesinin yüksek olmasıyla ilişkilendirilebilir ve vergi politikalarının, ekonomik büyüme ve tasarruf oranlarını destekleyici nitelikte olduğunu göstermektedir. Bu gelir grubunda tasarruf oranlarının yüksek olması, ekonomik kalkınma ve yatırımların sürdürülebilirliği açısından olumlu bir işarettir.

En yüksek olan üst gelir grubunda, vergi gayreti en yüksek ve en istikrarlı seviyede seyretmektedir. Bu, yüksek gelire sahip bireylerin vergi yükümlülüklerini sürdürülebilir şekilde yerine getirdiği ve vergi politikalarının bu grupta uyumlu olduğu izlenimini vermektedir. DYY oranları 2000 yılında yüksek seviyelerde olmakla birlikte zaman içerisinde hafif bir azalma olsa da yine de yüksek seviyelerini korumaktadır. Bu durum, üst gelirli bireylerin hem tasarruf hem de yatırım kapasitesinin güçlü olduğuna işaret eder. Ayrıca, yüksek vergi gayreti ve yüksek tasarruf oranlarının, gelir dağılımındaki uçurumun azaltılmasına katkı sağlayacağı düşünülebilir. Maliye politikası açısından, bu gelir grubuna uygulanan yüksek vergilerin gelir dağılımını dengelemede önemli rol oynayabileceği ve performanslı bir vergi sistemiyle ekonomik ve sosyal sürdürülebilirliğin sağlanabileceği söylenebilir.

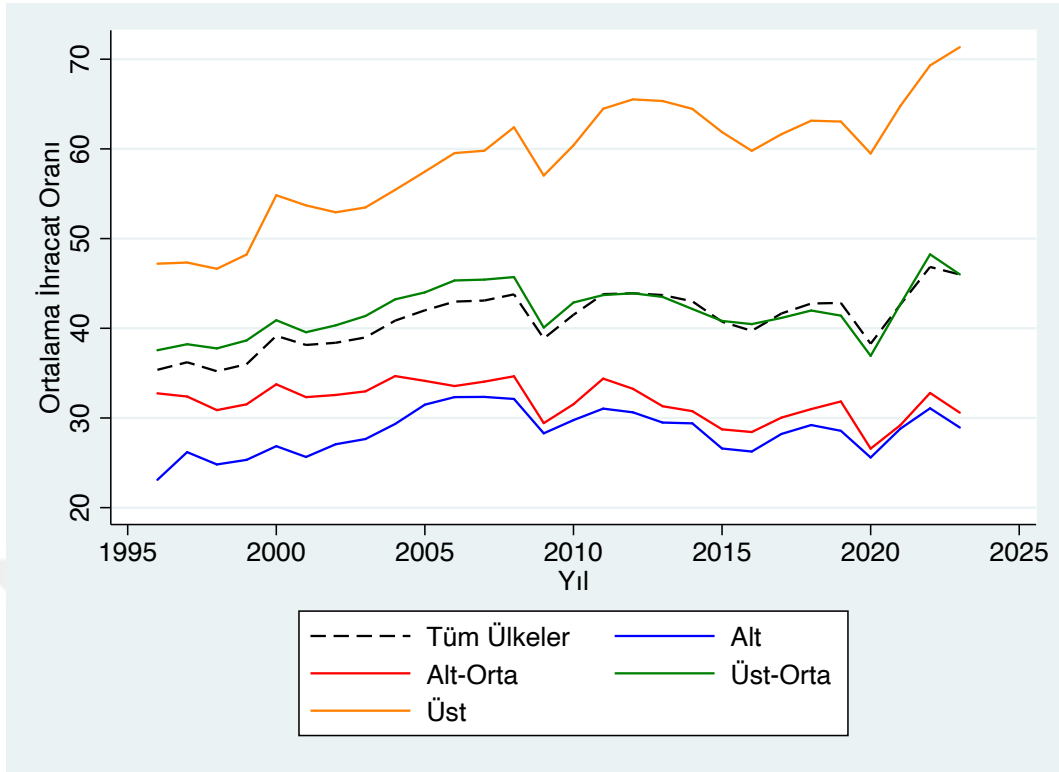
Genel olarak, bu grafikte gelir seviyelerine göre vergi gayreti ve DYY oranları arasındaki farklılıklar net biçimde ortaya çıkmaktadır. Alt gelirli kesim

yüksek vergi yüküne rağmen tasarruf yapma kapasitesi konusunda sınırlı kalırken, üst gelir grupları yüksek vergi ve tasarruf oranlarıyla ekonomiye katkı sağlamaktadır. Bu durum, gelir dağılımında adaletsizlik ve vergi sisteminde eşitsizlik algılarını güçlendirebilir. Gelir dağılımını dengelemek ve tasarruf oranlarını artırmak adına, alt gelir gruplarına yönelik destek ve vergileme politikalarını gözden geçirmelidir. Aynı zamanda, üst gelirli grupların vergi yüklerinin artırılması, gelir adaletsizliğinin azaltılmasına ve ekonomik dengelerin sağlanmasına katkı sağlayabilir. Genel anlamda, gelir seviyelerine göre farklılaştırılmış vergi politikaları ve tasarruf teşvikleri, uzun vadeli sürdürülebilir kalkınma ve sosyal adalet açısından kritik önemde olacaktır.

3.4 Dış Ticaret ve Demografik Göstergeler

Bu bölümde, dış ticaret performansını ve demografik yapıyı yansıtan iki temel gösterge olan ihracat oranı ve nüfus değişkenlerinin eğilimleri ile DYY arasındaki ilişkiler betimsel olarak incelenmiştir. Grafik 3.21’de tüm ülkeler ve gelir grupları düzeyinde yıllık ortalama ihracat oranları sunularak dışa açıklığın düzeyi değerlendirilmiş, ardından Grafik 3.22 ve 3.23’te ihracat oranlarının DYY ile olan ilişkisi hem tüm ülkeler hem de gelir grupları özelinde karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Demografik yapı bağlamında ise Grafik 3.24’te ülkelerin ve gelir gruplarının yıllık ortalama nüfus büyüklükleri ortaya konulmuş, Grafik 3.25 ve 3.26’da ise nüfus ile DYY arasındaki ilişki hem genel düzeyde hem de gelir grupları açısından görsel olarak analiz edilmiştir. Bu çerçevede, üretim kapasitesi, pazar büyüklüğü ve işgücü potansiyeli gibi yatırım kararlarında önemli rol oynayan dış ticaret hacmi ve nüfus büyüklüğünün DYY üzerindeki etkileri ön değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Grafik 3.21. Tüm Ülkeler ve Gelir Gruplarına Göre Yıllık Ortalama İhracat Oranı

Grafikte tüm ülkelerin ve gelir gruplarının ortalama ihracat oranları yıllık bazda gösterilmiştir. Bu grafik, ülkelerin küresel ticaretteki açıklık derecesini ve ekonomik yapılarının dışa açıklıkla ne ölçüde bütünleştiğini ortaya koymaktadır.

1995 yılından itibaren ihracat oranı yıllar içinde genellikle artış eğilimindedir. 2008 küresel krizinde ve 2020 yılında (COVID-19 etkisiyle) geçici düşüşler yaşansa da genel seyir yukarı yönlüdür. 2010 sonrası dönemde küresel ticaret hacmindeki toparlanmayla birlikte ihracat oranı yeniden yükselmiş, 2022 itibariyle en yüksek seviyelere yaklaşmıştır. Bu eğilim, küreselleşmenin etkisiyle ülkelerin dış ticarete daha fazla entegre olduğunu göstermektedir. Özellikle 2000’li yıllarda artan ticaret anlaşmaları, teknolojik gelişmeler, lojistik imkanlar ve çok uluslu şirketlerin yaygınlaşması bu artışta etkili olmuştur. Bu durum, dolaylı vergi gelirlerinin artması, dış ticarete bağlı gelirlerin bütçe içindeki öneminin yükselmesi ve ithalat/ihracat vergilerinin kamu finansmanı üzerindeki etkisinin yeniden değerlendirilmesini zorunlu kılmıştır.

Alt gelirli ülkelerde ortalama ihracat oranı diğer gelir gruplarına kıyasla oldukça düşüktür. 1995 sonrası hafif artışlar yaşansa da uzun vadede düşük seviyelerde seyretmektedir. En belirgin artış ise 2019-2021 döneminde yaşanmıştır.

Bu ülkeler genellikle doğal kaynak, tarım ürünleri veya düşük katma değerli mallara dayalı ihracat yapmaktadır. Sanayi altyapısı zayıf, üretim kapasitesi sınırlı olduğu için ihracat oranları düşük kalmaktadır. Ayrıca lojistik, siyasi istikrar ve dışa açıklık gibi faktörlerdeki eksiklikler ihracat kapasitesini kısıtlamaktadır. Bu ülkelerde gümrük gelirleri hala önemli bir vergi kalemidir. Ancak düşük ihracat oranı, döviz gelirlerinin yetersizliği, kamu borcu baskısı ve bütçe açıklarını finanse etmede dış kaynaklara bağımlılık gibi sorunlara yol açabilmektedir.

Alt-orta gelirli ülkelerde ihracat oranı zamanla artış göstermektedir. 2000’li yılların ortasında belirgin bir yükseliş yaşanmış, 2010 sonrası ise dalgalı ama genel olarak yukarı yönlü bir eğilim izlenmiştir. Bu ülkeler, sanayileşme sürecine girmiş, emek-yoğun üretim ve düşük maliyet avantajı sayesinde ihracata dayalı büyüme modeline yönelmişlerdir. Ancak bu süreçte vergi reformları, ihracata teşvik mekanizmaları ve döviz kurunun yönetimi büyük önem taşır. Maliye politikaları açısından bu ülkelerde ihracat artışı, KDV iadeleri, gümrük teşvikleri ve ihracat kredileri gibi araçlarla desteklenmiştir. Dolayısıyla, kamu maliyesi bu ihracat artışını doğrudan etkileyen ve ondan etkilenen önemli bir aktördür.

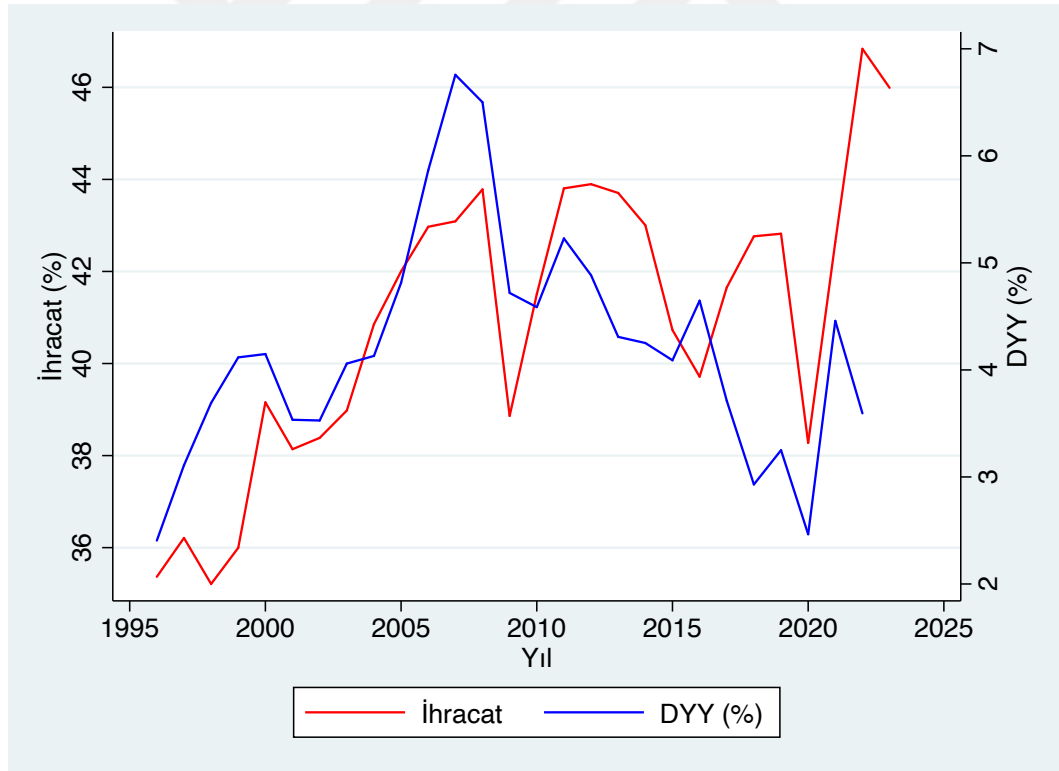
Üst-orta gelir grubu ülkelerde ihracat oranı görece daha yüksektir ve zaman içinde istikrarlı bir artış trendi izlenmektedir. 2008 krizi ve 2020 pandemisinde düşüş görülse de genel eğilim yukarı yönlüdür. Üst-orta gelirli ülkeler genellikle imalat sanayiinde uzmanlaşmış, ihracata yönelik sanayileşme politikaları uygulamış ülkelerdir. Bu grupta ihracat oranının yüksek olması, maliye politikalarında da döviz gelirlerinin merkezi bütçeye dolaylı katkısı, dış borçlanma kapasitesi ve ihracatçı firmalara sağlanan teşviklerin bütçe yükü gibi konuları ön plana çıkarmaktadır. Ayrıca bu ülkelerde vergi gelirleri ihracat performansına duyarlı hale gelmiştir; örneğin ihracattaki düşüş, KDV tahsilatlarını azaltabilir. Bu durum maliye politikasının döngüsel hale gelmesine yol açabilir.

Üst gelirli ülkeler grafikte en yüksek ihracat oranlarına sahip gruptur. 1995 sonrası sürekli artan bir eğilim izlenmekte, 2020 sonrası dönemde ciddi bir sıçrama görülmektedir. Bu ülkeler gelişmiş sanayi altyapısına, küresel marka gücüne ve yüksek katma değerli ürün üretim kapasitesine sahiptir. İhracat oranının yüksek olması, kamu maliyesinde dolaylı vergilerin önemli hale gelmesini, ticaret partnerleriyle vergi uyumunu, uluslararası vergi rekabetini ve gümrük gelirlerinin görece olarak önemsizleşmesini beraberinde getirmiştir. Ayrıca, üst gelirli ülkelerde ihracata dayalı stratejiler doğrudan AR-GE teşvikleri, inovasyon destekleri ve vergi

indirimleri ile desteklenmektedir. Bu ülkelerde maliye politikaları sanayinin rekabetçiliğini artırmak üzere tasarlanmakta, ihracatçı sektörler öncelikli sektörler olarak ele alınmaktadır.

Genel olarak grafik, ihracat oranlarının gelir gruplarına göre önemli yapısal farklılıklar gösterdiğini ortaya koymaktadır. Alt gelirli ülkeler ihracat potansiyelini artırmadan mali sürdürülebilirliğe ulaşmakta zorlanmaktadır. Orta gelirli ülkeler ihracata bağlı maliye politikaları geliştirmek zorundadır; çünkü döngüsel gelir yapıları kırılgandır. Üst gelirli ülkeler ihracat gelirlerine dayalı ama daha istikrarlı ve verimli maliye politikaları geliştirebilmektedir. Vergi politikalarının ihracatı doğrudan etkilediği, aynı zamanda ihracat performansının da kamu maliyesine dolaylı yansımaları olduğu unutulmamalıdır. Bu bağlamda, ihracat performansı ile maliye politikaları arasında çift yönlü, yapısal ve dinamik bir ilişki bulunmaktadır.

Grafik 3.22. Tüm Ükelere Göre Yıllık Ortalama İhracat Oranı ve DYY Eğilimleri

Grafikte, ülkelerin toplam ihracat oranındaki değişimler ve DYY eğilimleri gösterilmektedir.

İlk olarak, ihracat oranlarındaki trendler incelendiğinde, özellikle 2000'li yılların başında ve 2010'lar boyunca önemli dalgalanmalar gözlemlenebilir. 1995

yılından başlayarak, ihracat oranı genel anlamda yükseliş eğilimi gösterse de 2000'lerin ortalarına doğru dalgalı bir seyir sergilemiş ve 2008 küresel finansal kriz döneminde bu oran belirgin bir düşüş yaşamıştır. Bu durum, küresel ekonomik çalkantıların ve talep daralmasının doğrudan dış ticaret üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır. Ayrıca, 2015 sonrası dönemde ihracat oranlarında belirgin bir artış eğilimi başlamış ve bu artış, özellikle 2020'den sonra ivme kazanmıştır. Bu artış, ekonomik toparlanma ve ihracat odaklı büyüme politikalarının etkisini yansıtabilir. Buna ek olarak pandemi sürecinde, uluslararası ticaretin hem arz hem de talep tarafında ciddi kesintiler yaşandığı dönem olmuştur. Kısıtlamalar, sınır kapamalar ve lojistik sorunları, üretim ve dağıtım olumsuz etkilenmiştir. Ayrıca, dünya genelinde ekonomik aktivitenin yavaşlaması, ihracat pazarlarındaki talebi azaltmıştır. Bu durum, ülkenin toplam ihracat oranında belirgin bir düşüşe neden olmuştur.

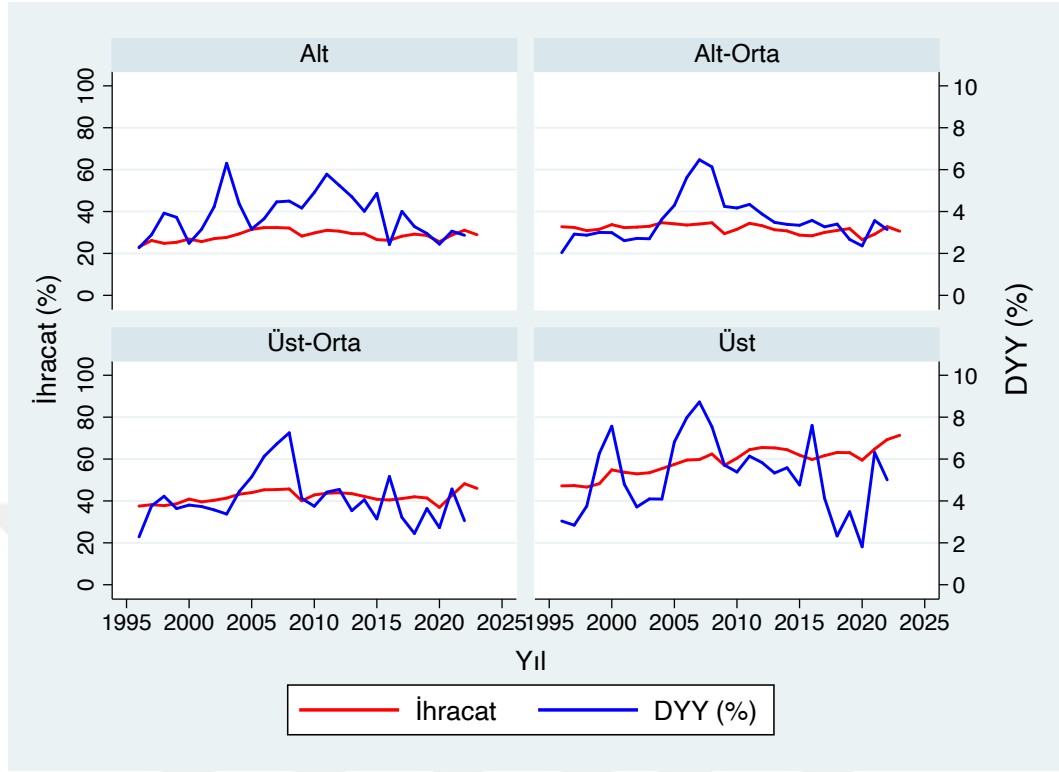
DYY endeksine göre ise, 1990'ların ortalarından itibaren zaman zaman yüksek dalgalanmalar yaşanmış olsa da genel eğilime baktığımızda, 2000'lerin başlarından itibaren DYY'nin artış gösterdiği görülmektedir. Bu durum, finansal piyasalarda yaşanan oynaklık ve döviz kuru değerlemelerindeki değişimler ile ilişkilendirilebilir. Özellikle 2008 krizinden sonra DYY'deki yükseliş, yerel para biriminin değer kaybını ve kur risklerinin arttığını göstermektedir. 2010'lardan itibaren ise, DYY'de belirli bir stabilizasyon eğilimi görülmüş, ancak 2020 sonrası artış trendi tekrar hız kazanmıştır. Bu durum, küresel belirsizlikler ve ekonomik politikaların döviz piyasalarına yansmasıyla ilişkili olabilir. Buna ek olarak, pandemi dönemindeki düşüş, küresel piyasalarda finansal belirsizlik ve risk algısı arttırmıştır. Bu ortamda, birçok yatırımcı güvenli limanlara yönelmek yerine varlıklarını tartışmalı piyasalardan uzak tutmayı tercih etmiştir. Bu nedenle, yerel para birimi üzerinde baskı artarken, DYY'deki dalgalanmalar ve düşüşler yaşanmıştır. Ayrıca, bazı ülkeler merkez bankaları para politikalarını gevşeterek likiditeyi artırmış ve bu da döviz kurlarında değer kayıplarına neden olmuştur. Ekonomik aktivitenin yavaşlaması ve belirsizlikler, döviz kurlarındaki volatilitayı ve değer kaybını beraberinde getirmiştir.

İhracat oranlarındaki yükseliş ve DYY'deki değişimler, genellikle destekleyici ve disiplinli maliye politikalarının uygulandığını göstermektedir. Özellikle 2000 sonrası dönemlerde, ihracatı teşvik eden vergilendirme ve teşvik politikalarıyla birlikte, döviz kuru istikrarını sağlamaya yönelik önlemler alınmış

olabilir. Ayrıca, 2020 sonrası artan DYY ve ihracat oranlarındaki yükseliş, ekonomik toparlanmaya yönelik hükümetlerin kriz sonrası teşvik paketleri ve ihracat destekleriyle bağlantılı olabilir. Buna ek olarak, andemi döneminde ortaya çıkan düşüşler, küresel ekonomik büyümenin yavaşlaması, tedarik zinciri kopmaları ve piyasalardaki belirsizliklerin doğrudan sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu durumlar hem mal ve hizmet ihracatını hem de finansal piyasaları olumsuz etkilemiş, ekonomik büyüme ve finansal istikrarı zayıflatmıştır. Diğer yandan, döviz kurundaki değer kayıpları, ihracata kısa vadede bir avantaj sağlama potansiyeli taşımıştır; çünkü yerli para biriminin değeri düştüğünde, ihracat mallarını uluslararası pazarlarda rekabetçi hale getirmektedir. Ancak, bu aynı zamanda ithalat maliyetlerini artırır ve enflasyonist baskıları tetikleyebilmektedir. Bu bağlamda, pandemi sonrası toparlanma sürecinde, ekonomilerin yeniden dengelenmesi ve yapısal reformların hayata geçirilmesi, özellikle kur istikrarı ve ihracat potansiyelinin güçlendirilmesi açısından kritik olacaktır.

Sonuç olarak, bu grafik, ekonomik aktivitelerin ve maliye politikalarının karmaşık etkileşimini ortaya koyan önemli bir araçtır. İhracat oranları, ekonomik büyüme ve dış ticaret performansını yansıtırken; DYY, makroekonomik istikrar ve finansal piyasalardaki gelişmelerle doğrudan ilişkilidir. Bu göstergelerin zaman içindeki hareketleri, politika yapıcılarının ekonomi yönetim stratejilerinin etkinliğini ve piyasa tepkilerini anlamada kritik öneme sahiptir. Gelecek perspektifinde, sürdürülebilir büyüme ve finansal istikrar için maliye politikalarının dikkatli ve bütüncül bir biçimde yönlendirilmesi gerekmektedir.

Grafik 3.23. Tüm Gelir Gruplarına Göre Yıllık Ortalama İhracat Oranı ve DYY Eğilimleri

Bu grafik, farklı gelir gruplarına göre (alt, alt-orta, üst-orta ve üst) yıllık ortalama ihracat oranları ve DYY eğilimlerini göstermektedir.

İlk olarak, alt gelir grubuna ait grafikte, ihracat oranlarında belirgin dalgalanmalar ve zaman zaman düşük seviyelere yakın seyirler göze çarpmaktadır. Bu grupta, ihracat oranları 1995 yılında yaklaşık %20 civarındadır. 2008 küresel finans krizine kadar, bu oran yavaş yavaş yükselerek yaklaşık %35-40 seviyelerine ulaşmıştır. Ancak, 2008 sonrası dönemlerde, özellikle 2008-2009 yıllarında, ihracat oranı ani bir düşüşle yaklaşık %25-30 seviyelerine gerilemiş ve 2010 sonrası yeniden toparlanmıştır. Bu alt gelirli ülkelerde, dış ticaret ve ekonomik faaliyetlerin daha kırılgan olduğu görülmekte; aynı zamanda, bu ülkelerin ihracat gelirleri ve fiyat duyarlılığı yüksek olabileceği için, küresel ekonomik şoklara karşı hassasiyetleri artmaktadır. DYY ise, aynı dönemde, 2007-2008'de yaklaşık 5 seviyesindeyken, kriz döneminde 3 seviyelerine kadar gerilemiş, yani yaklaşık %40 oranında değer kaybı yaşamıştır. Bu alt gelirli ülkelerdeki ihracat ve kur hareketleri, zaten kırılgan olan ekonomik yapıları nedeniyle, kriz öncesi ve sonrası dalgalanmalara karşı savunmasızdır.

Alt-orta gelir grubuna bakıldığında ise, ihracat oranları genellikle yükseliş eğilimindedir ve kriz dönemlerinde düşüş yaşamış olsa da ardından toparlanma eğilimi göstermektedir. Bu gruptaki ülkelerin, ekonomik yapılarının daha fazla çeşitlilik ve gelişmişlik sağladığı, siyasi ve mali politika araçlarını kullanarak toparlanma sağlayabildiği görülmektedir. Başlangıçta, 1995'te ihracat oranı yaklaşık %25 civarında olup, 2008'e kadar istikrarlı bir artış göstererek %35-40 bandına ulaşmıştır. 2008 krizinde, ihracat oranı yaklaşık %25-30 aralığında bir düşüş kaydetmiş, yani yaklaşık %25 oranında azalmıştır. DYY ise, kriz döneminde yaklaşık 4.5 seviyesinden 3.5 seviyelerine gerileyerek, yaklaşık %20 civarında kur değer kaybı yaşamıştır. Bu, bu gelir grubunun kriz sırasında da sınırlı seviyelerde oynaklık yaşadığını gösterir, ki bu da gelişmiş makroekonomik yönetim ve çeşitlendirilmiş ekonomilerin bir göstergesidir.

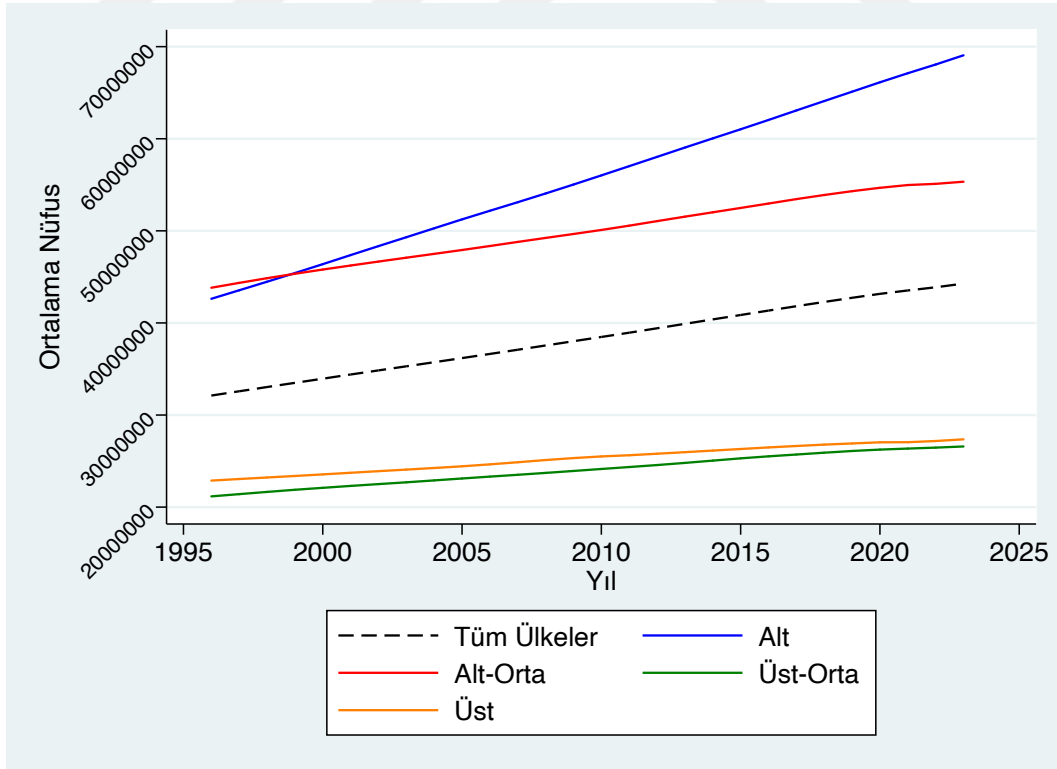
Üst-orta gelir grubunda, ihracat oranları, genel olarak istikrarlı ve yüksektir. 1995'te yaklaşık %40-45 civarında olup, 2008'de kurallardan kopmadan %50 civarına ulaşmış ve kriz sırasında %45-50 aralığında seyretmiştir. Kriz döneminde, ihracat oranında yaklaşık %10 civarında bir düşüş yaşanmış olup, DYY ise 4 seviyesinden 3.5'e düşmüştür; yani yaklaşık %12 oranında kur değer kaybı söz konusudur. Bu da bu seviyedeki ülkelerin krizlere karşı biraz daha dirençli olduğunu ve finansal araçlarıyla daha stabil kalabildiklerini gösterir.

Üst gelir grubuna gelince, ihracat oranlarındaki seyir oldukça yüksek ve stabil görünmekte; ekonomilerin büyük ölçüde gelişmiş ve çeşitlendirilmiş olması sebebiyle, küresel krizler ve finansal oynaklık karşısında dayanıklılık göstermektedir. İhracat oranları 1995'te yaklaşık %50-55 seviyesinde iken, 2008'de %55-60 civarına çıkmış ve kriz sırasında yaklaşık %50-55 aralığında seyretmiştir. DYY ise, 4 seviyesinden 3.8'e kadar gerilemiş, yani yaklaşık %5-7 civarında bir kur kaybı yaşanmıştır. Bu, üst gelirli ülkelerin, finansal piyasalarının ve kurumlarının krizlere karşı en iyi performans gösterdiği bölge olduğunu ortaya koymaktadır.

Genel olarak, kriz dönemleri (2008 küresel finans krizinde) özellikle ihracat oranları, gelir seviyesi alt ve orta gelirli ülkelerde yaklaşık %20-25 seviyelerinde azalmışken, üst gelirli ülkelerde bu oran %10 civarında kalmıştır. DYY ise, kriz sırasında, alt gelirli ülkelerde %40 civarında değer kaybı yaşanırken, üst gelirli ülkelerde bu kayıp yaklaşık %5-7 ile oldukça sınırlı kalmıştır. Bu sayısal veriler, gelir seviyesine göre finansal kırılganlık ve kur risklerinin belirgin farklılıklar

gösterdiğini net şekilde ortaya koymaktadır. Pandemide, yine ihracat %20-30 civarında düşmüş, kur kaybı %17 civarında olmuş, yine kırılganlık net biçimde görülmüştür. Maliye politikaları ve makroekonomik stratejiler, gelir seviyelerine göre farklılık göstermekle birlikte, alt gelirli ülkelerde finansal ve kur risklerini azaltmaya yönelik daha stabil ve korumacı politikalar izlenirken, üst gelirli ülkeler sürdürülebilir büyüme ve dış ticaret avantajlarını kullanarak ekonomilerini daha sağlam temellere oturtmaya çalışmaktadır. Ayrıca, gelir gruplarına göre ihracatın ve döviz kuru hareketlerinin farklılıklar gösterdiği bu grafik, küresel dalgalanmalara karşı dayanıklılık ve politika esnekliği açısından kritik bir referans olup, gelir seviyesi arttıkça, ekonomik ve finansal kırılganlıkların azaldığı görülmektedir. Sonuç olarak, bu analiz, gelir seviyelerine göre farklı finansal dinamiklerin ve maliye politikalarının nasıl şekillendiğine ve geliştiğine dair önemli bilgiler sunmakta; özellikle alt gelirli ülkelerin krizlere karşı daha kırılgan olduğu ve üst gelirli ülkelerin daha istikrarlı performans gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu farklılıkların iyi yönetilmesi, sürdürülebilir büyüme ve mali disiplin açısından büyük önem taşımaktadır.

Grafik 3.24. Tüm Ülkeler ve Gelir Gruplarına Göre Yıllık Ortalama Nüfus

Bu grafikte, dünya genelinde ülkelerin yıllık ortalama nüfuslarının zaman içindeki değişimi, farklı gelir gruplarına göre analiz edilmiştir. Gelir grupları şu

şekilde sınıflandırılmıştır: Alt gelir grubu (mavi çizgi), alt-orta gelir grubu (kırmızı çizgi), üst-orta gelir grubu (yeşil çizgi), üst gelir grubu (turuncu çizgi) ve genel ortalama olarak tüm ülkeler (siyah kesikli çizgi). Aşağıda grafik detaylı biçimde analiz edilmiştir.

Grafiğin genel eğilimine bakıldığında, tüm gelir gruplarında yıllık ortalama nüfus artışı görülmektedir. Bu durum, dünya genelinde nüfusun artmakta olduğunu ve ülkelerin ekonomik sınıflarına bakılmaksızın demografik büyüme yaşadığını göstermektedir. Ancak bu artışın oranı gelir grubuna göre değişmektedir. Tüm ülkeleri temsil eden siyah kesikli çizgi, nüfusun istikrarlı biçimde arttığını ve 2025 yılına gelindiğinde ortalama nüfusun 50 milyona yaklaştığını göstermektedir. Bu ortalama, dünya genelindeki ülkelerin nüfus artış hızlarını yansıttığı için, daha büyük nüfuslara sahip alt gelir gruplarının bu ortalamayı yukarı çektiği düşünülebilir.

Genel olarak grafiğe baktığımızda, 1995-2008 dönemi birçok gelişmekte olan ülke için doğurganlık oranlarının yüksek seyrettiği, kentleşmenin ve altyapı yatırımlarının arttığı bir evredir. Özellikle alt (mavi) ve alt-orta gelirli ülkelerde nüfus artışı dikkat çekicidir. Bu artış, kırsaldan kente göç ve daha iyi sağlık hizmetlerinin erişilebilirliğiyle desteklenmiştir. Alt ve alt-orta gelirli ülkelerde artan nüfus, eğitim ve sağlık altyapısına olan talebi hızla artırmıştır. Bu durum, sınırlı bütçeye sahip hükümetlerin daha fazla borçlanmasına ya da uluslararası yardıma yönelmesine yol açmıştır. Üst ve üst-orta gelirli ülkelerde ise daha düşük doğurganlık oranları, kamu harcamalarında dengeyi koruma fırsatı vermiştir. Ancak bazı gelişmiş ülkelerde yaşanan nüfus, sosyal harcamaların artmasına sebep olmaya başlamıştır.

2008-2012 dönemi, 2009 krizi ile doğrudan nüfus artışı üzerinde ani etkiler yapmasa da uzun vadeli sosyoekonomik koşulları şekillendirmiştir. Özellikle üst gelirli ülkelerde ekonomik belirsizlik, doğurganlık kararlarını ertelemiş, dolayısıyla nüfus artış hızında yavaşlama yaşanmıştır. Gelişmiş ülkelerde 2008 sonrası maliye politikalarında kemer sıkma (austerity) ön plana çıkmış, kamu yatırımları azalmış, sosyal harcamalar kısıtlanmıştır. Gelişmekte olan ülkelerde ise kriz nedeniyle ihracat gelirlerinin düşmesi ve DYY azalması, kamu gelirlerinde gerilemeye yol açmıştır. Bu, sosyal hizmetlerin sürdürülebilirliği açısından ciddi risk oluşturmuştur. IMF ve Dünya Bankası gibi kurumlarla yapılan iş birlikleri artmıştır.

Mali disiplin ile sosyal ihtiyaçlar arasında denge kurmak bu dönemin temel sorunlarından biri olmuştur.

2013-2019 yıllarında, alt ve alt-orta gelirli ülkelerde nüfus artışı sürm; teknolojik gelişmelerin de katkısıyla sağlık hizmetleri daha fazla kişiye ulaşımtır. Bu durum, bebek ölüm oranlarının azalması ve yaşam sresinin uzamasıyla sonuçlanmıştır. Kamu maliyesi açısından toparlanma süreci yaşanmış, birçok ülke 2008 sonrası borçlarını yapılandırarak yeniden yatırım yapmaya başlamıştır. Alt gelirli ülkelerde artan genç nüfus, işsizlik sorununu derinleştirmiş, bu da maliye politikalarının iş gücü piyasasına yönelmesine neden olmuştur (rneğin, teşvikler, genç istihdam programları). st gelirli ülkeler, mali açıdan görece daha güçlü olduklarından sosyal refah programlarını yeniden genişletmeye başlamışlardır.

2020-2022 yılında pandemi sürecinde, özellikle yaşlı nüfus üzerinde ciddi sağlık riskleri oluşmuştur. Doğrudan nüfus artışıını etkilemese de doğurganlık oranları birçok ülkede düşmüştür, göç hareketleri sınırlandırılmıştır, bazı alt gelirli ülkelerde sağlık altyapısı ktğ için dolaylı can kayıpları yaşanmıştır. Grafikte bu döneme dair verilerde artış yavaşlamaktadır, özellikle st-orta ve st gelirli ülkelerde (yeşil ve turuncu çizgiler) daha sınırlı bir büyüme eğrisi gözlemlenir. Pandemi döneminde kamu harcamaları tüm dünyada olağanüstü artmıştır. Sağlık harcamaları, sosyal yardımlar, işsizlik destekleri gibi kalemler btleri zorlamıştır. Alt ve alt-orta gelirli ülkeler için bu dönem mali açıdan en kırılgan dönemlerden biridir. Uluslararası borçlanma artmış, bt açıkları büyümüştür. st gelirli ülkeler para basma (niceliksel genişleme) yoluyla bu süreci görece daha kolay ynetebilmiştir. Ancak bu da küresel ölçekte enflasyonu tetiklemiştir.

2023-2025 döneminde ise alt ve alt-orta gelirli ülkeler, yeniden nüfus artış hızlarını yakalamaya başlamıştır. st gelirli ülkelerde, yaşlanma eğilimi ve doğurganlık düşüklüğü sebebiyle nüfus büyümesi oldukça yatay seyretmektedir. Grafikte özellikle alt (mavi) ve alt-orta (kırmızı) gruplarda artış eğiliminin devam ettiği, st (turuncu) ve st-orta (yeşil) gruplarda ise büyüme eğrisinin yataylaştığı gözlemlenmektedir. Bu dönemde borç yükü artmıştır çünkü pandemiye alınan borçların geri ödemesi gündemdedir. Mali disiplin ön planda tutularak, yeni vergiler, kemer sıkma önlemleri, sübvansiyon azaltımları uygulanmaktadır. Sosyal talepler artmıştır. Gelir eşitsizliği, genç işsizlik, konut krizi gibi sosyal baskılar, maliye politikalarının sosyal harcama yönelimli olmasını zorunlu kılmaktadır.

Grafik, küresel krizlerin ve pandemilerin sadece sağlık veya finans sistemlerini değil, nüfus yapıları ve kamu maliyesi üzerinde de derin etkiler yarattığını göstermektedir. Özellikle gelir düzeyine bağlı olarak krizlerin etkisi farklılaşmakta, kamu maliyesi üzerindeki yük değişmektedir. Maliye politikalarının artık sadece bütçe dengesiyle değil; demografik gerçeklerle, krizlerin belirsizliğiyle ve sosyal refahın sürdürülebilirliğiyle birlikte şekillendirilmesi gerekmektedir.

Mavi çizgi ile temsil edilen alt gelir grubunda en çarpıcı artış gözlemlenmektedir. 1995 yılında ortalama nüfus yaklaşık 45 milyon civarındayken, bu değer 2025'te 70 milyona ulaşmaktadır. Bu %55'in üzerinde bir artışa karşılık gelmektedir. Alt gelir grubunda nüfusun bu denli artması, bu ülkelerde doğurganlık oranlarının yüksek, sağlık sistemlerinin ise görece zayıf olmasına rağmen ölümlerin düşmesiyle açıklanabilir. Alt gelir grubundaki hızlı nüfus artışı, bu ülkelerin kamu maliyesi üzerinde ciddi baskılar oluşturabilir. Eğitim, sağlık, altyapı gibi alanlarda artan kamu harcamaları, devlet bütçelerinde açık riskini artırabilir. Vergi tabanının dar olması, artan kamu harcamalarını finanse etmeyi zorlaştırır. Bu durum, uluslararası yardımlara bağımlılığı artırabilir.

Kırmızı çizgiyle gösterilen alt-orta gelir grubunda, 1995'ten 2025'e kadar sürekli ve dengeli bir nüfus artışı gözlemlenmektedir. Ortalama nüfus 1995'te yaklaşık 48 milyon iken 2025'te bu rakam 60 milyonun üzerine çıkmaktadır. Artış oranı alt gelir grubuna göre daha düşük, fakat daha kontrollü görünmektedir. Bu gruptaki ülkelerde sanayileşme ve kentleşme artarken doğurganlık oranları kademeli olarak düşmekte, bu da daha sürdürülebilir bir nüfus artış hızına yol açmaktadır. Bu ülkelerde artan vergi gelirleri, kamu hizmetlerinin genişletilmesini kolaylaştırabilir. Ancak, gelir dağılımındaki eşitsizlikler ve kentleşmeye bağlı altyapı sorunları hâlâ önemli mali zorluklardır.

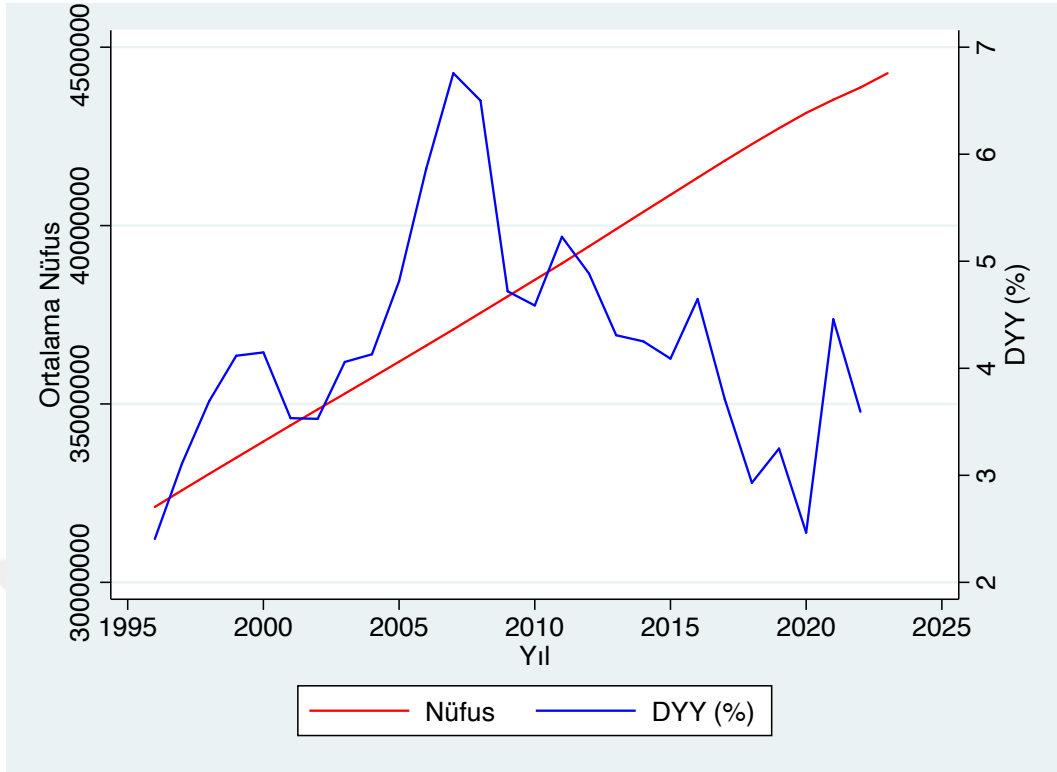
Yeşil çizgi ile gösterilen üst-orta gelir grubunun ortalama nüfusu 1995'te yaklaşık 28 milyon iken, 2025'e kadar bu rakam 34 milyona ulaşmaktadır. Artış hızı düşük olmakla birlikte, bu gruptaki ülkelerde nüfus büyümesinin dengelendiği söylenebilir. Üst-orta gelir grubundaki ülkeler, ekonomik büyüme ile birlikte mali kapasitesini artırmış, ancak yaşlanan nüfus, sosyal güvenlik ve emeklilik sistemleri açısından yeni mali yükler yaratmıştır. Vergi tabanı genişlemekle birlikte, vergi kaçakçılığı ve kayıt dışılık hâlâ önemli bir sorun olmaya devam etmektedir.

Turuncu çizgiyle gösterilen üst gelir grubu, en düşük nüfus artış hızına sahip gruptur. 1995'te yaklaşık 27 milyon olan ortalama nüfus, 2025'e gelindiğinde 32

milyona ulaşmıştır. Artış oldukça sınırlı olup, bu ülkelerde doğurganlık oranlarının düşük olduğu bilinmektedir. Üst gelir grubundaki ülkeler için azalan nüfus artışı, işgücü arzında daralma, yaşlanan nüfusa bağlı sosyal güvenlik harcamalarında artış ve kamu maliyesine binen yük anlamına gelmektedir. Bu ülkelerde nüfus artışını destekleyici politikalar (örneğin göçmen kabulü, aile destekleri) yaygındır. Ancak yüksek mali kaynaklar, bu sorunların yönetilmesini mümkün kılmaktadır.

Bu grafik yalnızca nüfus artışlarını değil, aynı zamanda ülkelerin büyüme modelleri ve mali kapasiteleri hakkında da dolaylı bilgiler sunmaktadır. Alt gelirli ülkelerde nüfusun hızlı artışı, kısa vadede ekonomik büyümeye baskı yaparken, uzun vadede genç nüfusun üretkenliğe kazandırılmasıyla bir “demografik fırsat penceresi” yaratabilir. Üst gelirli ülkelerde ise yaşlanan nüfus, üretkenliği ve büyüme oranlarını sınırlayabilir; bu durum, emeklilik sistemlerinde reformları zorunlu kılar. Her gelir grubu için farklı demografik yapılar ve eğilimler, özelleştirilmiş maliye politikaları gerektirir. Alt gelirli ülkeler için öncelik kamu gelirlerinin artırılması ve etkin kamu hizmetlerinin sağlanmasıyken, üst gelirli ülkelerde sosyal güvenlik reformları, emeklilik fonlarının sürdürülebilirliği ve göç politikaları öne çıkmaktadır. Bu grafik, küresel ölçekte demografi ile kamu maliyesi arasındaki bağı anlamak açısından güçlü bir araçtır. Nüfus yapısının değişimi, yalnızca ekonomik büyüme değil, aynı zamanda kamu gelir ve gider yapılarının da yeniden yapılandırılmasını zorunlu kılmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkeler için bu tür analizler, kalkınma politikalarının etkinliğini belirlemede kritik rol oynamaktadır.

Grafik 3.25. Tüm Ülkelere Göre Yıllık Ortalama Nüfus ve DYY Eğilimleri

Bu grafik, tüm ülkelerde ortalama nüfus (milyon kişi cinsinden, kırmızı çizgi) ile DYY (mavi çizgi) arasındaki eğilimleri göstermektedir. Grafik hem demografik gelişimi hem de ekonomik dış açıklık ve sermaye girişlerinin zaman içindeki davranışını yansıtmaktadır.

Kırmızı çizgi (nüfus) istikrarlı bir şekilde sürekli artmakta ve yaklaşık 1995'te 3,1 milyar kişi seviyesinden 2025'te 4,5 milyar kişi seviyesine ulaşmaktadır. Artış doğrusal olup sapma göstermemektedir. Mavi çizgi (DYY/GSYH % oranı) ise dalgalı seyir izlemektedir. 2007-2008'de en yüksek noktası %6,8 olup, en düşük noktası da 2020'de %2,5'tir. Genel eğilim 2010'dan sonra düşüş yönü göstermektedir.

1995-2002 döneminde, ortalama nüfus bu dönemde 3,1 milyardan 3,5 milyara çıkmıştır. Nüfus artışı birçok ülkede ekonomik büyümeyi destekleyen bir unsur olarak görülmüştür. Çalışan nüfus oranındaki artış, vergi gelirleri potansiyelini yükseltmiştir. DYY/GSYH oranı %2,2'den %4,0'a yükselmiştir. Bu dönem, özellikle gelişmekte olan ülkelere özelleştirme ve yapısal reformlar sayesinde yabancı yatırım çekme çabalarının yoğunlaştığı bir zamandır. DYY'yi teşvik edecek şekilde tasarlanmış; vergi muafiyetleri, yatırım teşvikleri, serbest

bölgeler devreye alınmıştır. Ancak, bu teşviklerin kamu gelirlerine olan etkisi net değildir; bazı ülkelerde DYY'yi artırma amacıyla kamu gelirlerinden ödün verilmiştir.

2003-2008 dönemi, ortalama nüfus 3,6 milyardan 3,9 milyara ulaşmıştır. Hızlı nüfus artışı, büyüme potansiyeli olarak algılanmıştır; iş gücü arzı arttığı için üretim maliyetleri düşük kalmış ve yatırımcı çekilmiştir. 2007'de DYY oranı zirveye ulaşarak %6,8 olmuştur. Bu dönem “küreselleşmenin altın çağı” olarak anılmaktadır. Çin, Hindistan gibi ülkelerde yoğun yatırım akışı vardır. Yatırım ortamını iyileştirmeye yönelik yasal reformlar yapılmıştır. Kamu altyapı harcamaları (enerji, ulaşım) artmıştır. Bu da bütçelerde sermaye giderlerinin büyümesine neden olmuştur. Bu yatırımlar büyümeyi desteklemiş ancak bazı ülkelerde dışa bağımlılığı artırmıştır.

2009-2015 yıllarında, ortalama nüfus bu dönemde 4,0 milyarı geçerek 4,2 milyara yaklaşmıştır. Artan nüfusa rağmen DYY oranı sert biçimde gerilemiş %6,5'ten %4,0 ulaşmıştır. 2008 krizi, yatırımcıların risk iştahını düşürmüş, gelişmekte olan ülkelere akan sermaye yavaşlamıştır. Bu dönemde vergi gelirlerinde azalma yaşanmış, bu da bütçe açıklarını artırmıştır. Kamular büyümeyi desteklemek için mali genişleme politikalarına yönelmiştir. Ancak DYY azalırken kamu yatırımları artınca, bütçe açıkları ve borç stokları büyümüştür. IMF ile yapılan stand-by anlaşmaları, kemer sıkma politikaları bu döneme damga vurmuştur.

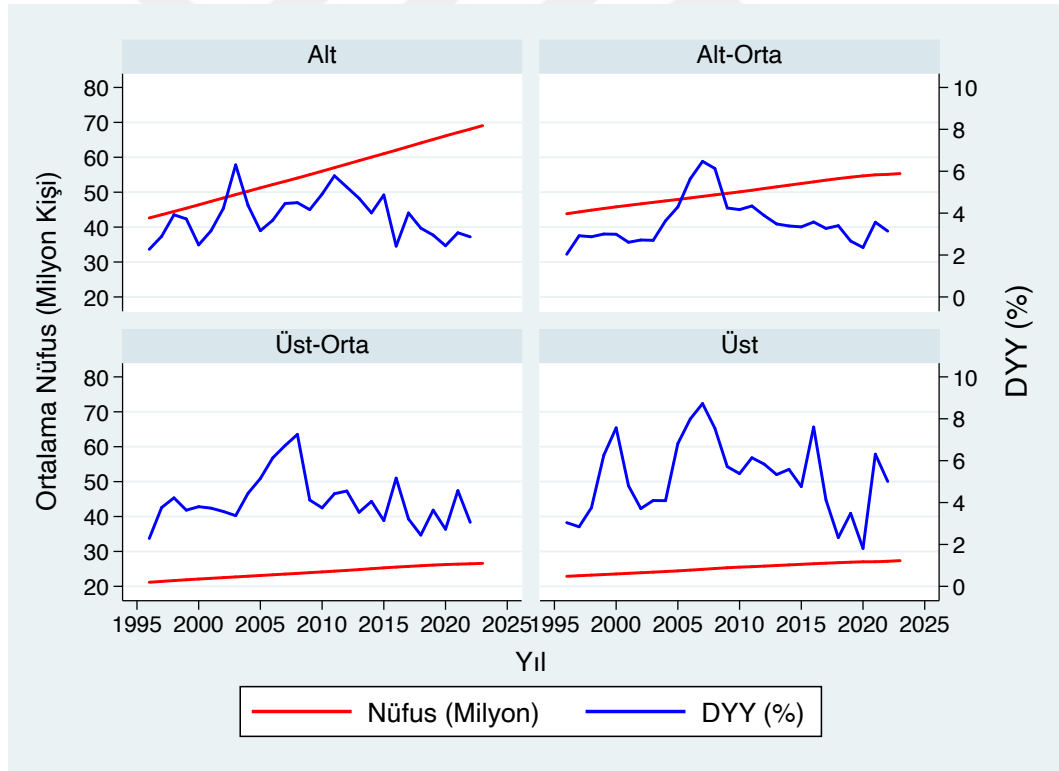
2016-2020 yıllarında, ortalama nüfus 4,3 milyarı geçmiştir. Ancak pandeminin etkileriyle doğurganlık oranları düşmüş ve bazı ülkelerde göç yavaşlamıştır. 2020'de DYY oranı %2,5'e kadar düşmüştür. Pandemi, küresel ticareti, tedarik zincirlerini ve sermaye hareketlerini yavaşlatmıştır. Devasa bütçe açıkları verilmiştir (sağlık harcamaları, sosyal yardımlar, teşvikler). Birçok ülke kriz döneminde dış yatırımı çekememiş, borçlanmaya yönelmiştir. Kamu borç stokları dramatik şekilde artmıştır. Maliye politikaları, genişleyici ancak sürdürülemez hale gelmiştir.

2021-2025 döneminde, ortalama nüfus yaklaşık 4,5 milyar kişiye ulaşmıştır. Ancak büyüme eğrisi yavaşlamaktadır. DYY oranı %4 seviyesinde toparlanma göstermektedir ancak eski düzeyine ulaşmamıştır. Artan jeopolitik riskler (savaşlar, ticaret gerilimleri) yabancı yatırımı sınırlandırmaktadır. Ülkeler yatırım çekmek için yeniden vergi teşviklerine yönelmiştir. Ancak geçmişte yapılan hataların

tekrarlanmaması adına şeffaflık ve kurumsal yapıların güçlendirilmesi ön plana çıkmıştır. Kamusal altyapı yatırımları finansman sıkıntısı nedeniyle özel sektör ortaklıklarıyla yapılmaktadır (PPP modelleri).

Bu grafik, nüfus artışının istikrarlı, DYY eğiliminin ise ekonomik konjonktüre duyarlı olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Maliye politikaları açısından üç temel sonuç çıkarılabilir. Bunlardan ilki, sürdürülebilir kamu maliyesi sadece vergi ve harcamaların dengesiyle değil, yatırım ortamının istikrarı ve kurumsal güvenle mümkündür. İkincisi nüfus artışı tek başına avantaj değildir; kamu maliyesinin buna yanıt verecek biçimde planlanması gerekmektedir (eğitim, sağlık, istihdam harcamaları). Son olarak yabancı yatırım çekmek için yapılan mali teşvikler dikkatli planlanmalı; aksi halde uzun vadede kamu gelirlerinden feragat edilerek bütçe sürdürülemez hale gelebilir.

Grafik 3.26. Tüm Gelir Gruplarına Göre Yıllık Ortalama Nüfus ve DYY Eğilimleri

Bu grafik, dünya ülkelerini gelir düzeylerine göre sınıflandırarak (Alt, Alt-Orta, Üst-Orta, Üst gelir grupları), ortalama nüfus (milyon kişi) ve DYY GSYH'ye oranının (%) zaman içindeki değişimini göstermektedir. Her panelde kırmızı çizgi nüfusu, mavi çizgi DYY oranını ifade etmektedir. Bu grafik, özellikle kriz ve

pandemi dönemlerinde gelir gruplarının yabancı sermaye çekebilme kapasiteleri ve demografik yapılarındaki değişimi analiz etme imkânı sunmaktadır.

Alt gelir grubuna baktığımızda, ortalama nüfus 1995'te yaklaşık 40 milyon, 2025'te 70 milyona yaklaşmaktadır. DYY oranı dalgalı seyir izlerken, 2005'te %7 civarına yaklaşırken 2020 sonrası %3-%4 seviyelerine düşmüştür. Bu ülkelerde nüfus artışı oldukça hızlıdır ve doğurganlık oranları yüksektir. Bu durum uzun vadede iş gücü potansiyeli sağlasa da kısa vadede eğitim, sağlık ve altyapı harcamalarını artırmaktadır. Maliye politikaları çoğu zaman sınırlı mali alan nedeniyle yetersizdir; düşük vergi tabanı ve kayıt dışılık bu ülkelerde yaygındır. 2008 krizinden sonra DYY çekme kapasitesi ciddi şekilde azalmış, pandemi döneminde bu oran %3'ün altına inmiştir. Yabancı yatırımcılar için yüksek riskli ortam nedeniyle yatırım girişi zayıftır. Bu durum, dışa bağımlılığı ve borçlanma ihtiyacını artırmaktadır.

Alt-orta gelir grubu için, ortalama nüfus 1995'te 40 milyon civarında, 2025'te yaklaşık 60 milyona çıkmıştır. DYY oranı 2007'de %8'e ulaşarak zirve yapmış, sonra inişe geçmiş ve 2020 sonrası %4-5 seviyelerinde kalmıştır. Bu grup ülkeler (örneğin bazı Asya ve Afrika ülkeleri), 2000'li yıllarda özelleştirme ve dışa açılma ile DYY çekmede başarılı olmuştur. 2008 krizi sonrası bu trend zayıflamış, 2020 pandemi krizi ile birlikte yeni yatırımlar durmuş, sermaye çıkışları yaşanmıştır. Pandemi sürecinde bütçe açıkları artmış, dış yardım ve borçlanma ile finansman sağlanmıştır. DYY oranları düşerken nüfus artışı devam ettiğinden, kamu hizmetleri üzerindeki baskı artmıştır. Maliye açısından yatırım teşvikleri ve vergisel avantajlar sunulmasına rağmen, yetersiz altyapı ve siyasi istikrarsızlıklar yatırımı sınırlamıştır.

Üst-orta gelir grubu ortalama nüfus, 1995'te yaklaşık 35 milyon, 2025'te 50 milyonun üzerine çıkmıştır. DYY oranı en dalgalı seyri bu grupta göstermektedir; 2005'te zirve (%6,5) yapmış, 2015 sonrası sürekli düşerek pandemi döneminde %2-3'e gerilemiştir. Bu grup (örneğin Türkiye, Brezilya, Endonezya gibi) gelişmekte olan ekonomilerde yatırım çekme potansiyeli yüksektir, ancak krizlere karşı da kırılgandır. DYY, kriz ve pandemi gibi dış şoklardan hemen etkilenmektedir. Maliye politikaları bu dönemde, bütçe açıkları ve cari açıkların birlikte varlığı (ikiz açıklar) nedeniyle istikrarı zorlamıştır. Yatırım teşvikleri, çoğu zaman vergi muafiyetleri ile sağlanmıştır; bu ise vergi gelirlerinde kayıplara yol açmıştır.

Pandemi döneminde yetersiz sağlık harcamaları ve altyapı eksiklikleri ortaya çıkmıştır.

Üst gelir grubu ülkeleri, ortalama nüfus görece sabittir; 1995'te 30 milyon, 2025'te yaklaşık 35 milyondur. DYY oranı oldukça dalgalıdır; 2000'li yıllarda %8'e kadar çıkarken, pandemi döneminde %4'e kadar inmiş ve ardından toparlanmıştır. Bu ülkeler (örneğin ABD, Almanya, Japonya) zaten büyük sermaye birikimine ve yerleşik yatırım ortamına sahip olduklarından, DYY giriş-çıkışları daha çok küresel dalgalarla ilişkilidir. 2008 krizi ve 2020 pandemisi gibi dönemlerde bile yatırımcılar güvenli liman olarak bu ülkelere yönelmiştir. Pandemi sürecinde devasa mali teşvik paketleri (örneğin ABD'nin trilyonlarca dolar değerindeki teşvik paketi) ile ekonomiyi desteklemişlerdir. Kamu maliyesi güçlü olduğu için bu ülkeler borçlanarak büyümeye devam edebilmiş, faiz oranlarını düşük tutarak DYY cazibesini koruyabilmiştir.

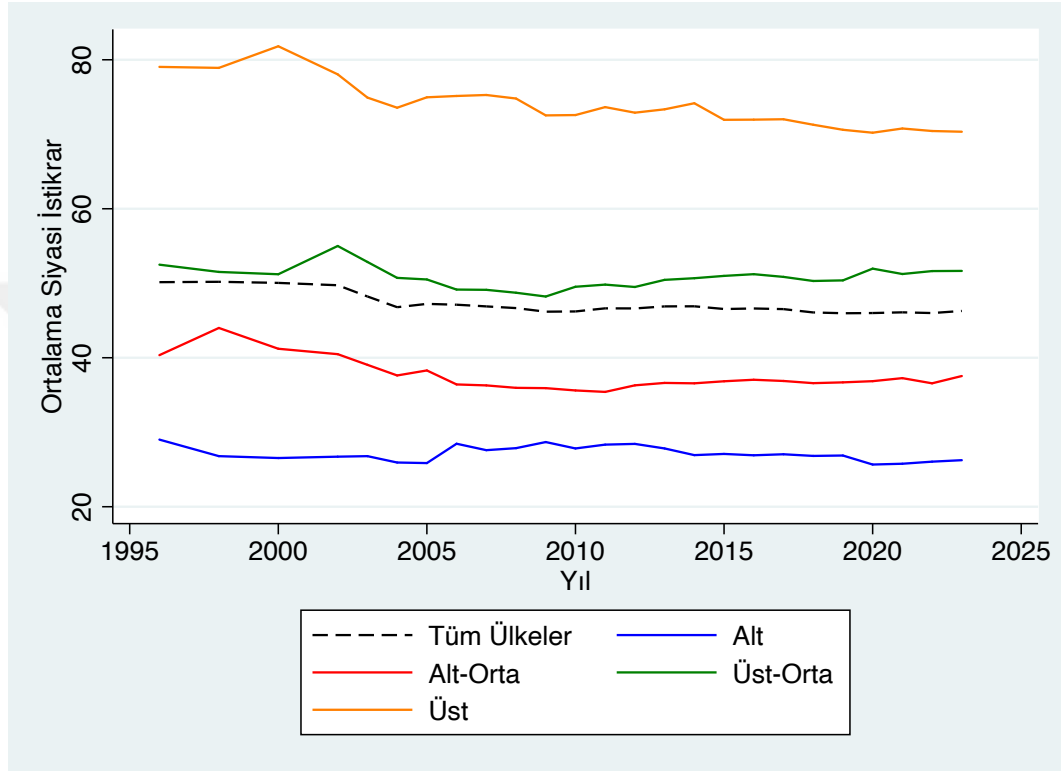
Alt ve alt-orta gelirli ülkelerde hızlı nüfus artışı vardır. Bu durum da kamu hizmetleri ve sosyal harcamaları artırmaktadır. Üst gelirli ülkelerde nüfus artışı daha yavaş ama yaşlı nüfusun artmasıyla sağlık ve emeklilik harcamaları artmaktadır. Alt gelir grupları düşük yatırım çekmekte, orta gelir gruplarında dalgalanma fazladır. Üst gelir gruplarında yatırımlar krizlerde bile görece stabil kalmaktadır. Alt gelirli ülkelerde düşük vergi kapasitesi, yüksek bütçe baskısı vardır. Orta gelirli ülkelerde ise krizlere karşı daha savunmasızdır. Bu nedenle maliye politikalarının esnekliği önemlidir. Üst gelirli ülkeler mali genişleme kapasitesine sahiptir, bu da pandemide gördüğümüz gibi bütçe açıklarını yönetebilme gücü sağlamaktadır.

3.5 Kurumsal ve Politik Göstergeler

Bu bölümde, yatırım ortamının kurumsal ve politik yönünü yansıtan iki önemli değişken olan siyasi istikrar ve GSYH değişim oranı çerçevesinde ülkelerin durumu ve bu göstergelerin DYY olan ilişkisi değerlendirilmiştir. Grafik 3.27'de tüm ülkeler ve gelir grupları düzeyinde yıllık ortalama siyasi istikrar düzeyleri sunulmuş; ardından Grafik 3.28 ve 3.29'da bu değişkenin DYY üzerindeki etkisi hem ülke genelinde hem de gelir gruplarına göre karşılaştırmalı olarak sunulmuştur. Ekonomik büyüme düzeyini ifade eden GSYH değişim oranı ise Grafik 3.30'da tüm ülkeler ve gelir gruplarına göre yıllık ortalama değerlerle ele alınmış; devamında Grafik 3.31 ve 3.32'de bu göstergenin DYY ile olan ilişkisi yine ülke

ve gelir düzeyleri özelinde analiz edilmiştir. Bu kapsamda, siyasal istikrarın kurumsal güven ortamı yaratmadaki rolü ile ekonomik büyümenin yatırım çekiciliğine olan etkisi birlikte değerlendirilerek, DYY kararlarını etkileyen politik ve yapısal unsurlar hakkında betimleyici bir çerçeve sunulmuştur.

Grafik 3.27. Tüm Ülkeler ve Gelir Gruplarına Göre Yıllık Ortalama Siyasi İstikrar

Bu grafikte, dünya genelinde ve farklı gelir gruplarına göre ülkelerin yıllık ortalama siyasi istikrar düzeylerini göstermektedir. Grafik hem zaman içindeki eğilimleri hem de gelir grupları arasındaki farkları net biçimde ortaya koymaktadır. Gelir grupları; "Alt", "Alt-Orta", "Üst-Orta" ve "Üst" şeklinde dört sınıfa ayrılmıştır ve tüm ülkelerin ortalaması kesikli siyah çizgiyle gösterilmiştir.

Grafikte tüm ülkeler ortalamasını gösteren siyah kesikli çizgiye baktığımızda, siyasi istikrar seviyesinin yıllar içinde oldukça yatay ve istikrarlı seyrettiği gözlemlenmektedir. 1995 yılında yaklaşık 40 puan civarında olan ortalama istikrar düzeyi, 2024 yılında da benzer düzeydedir. Küresel ölçekte siyasi istikrarın genel olarak düşük ve durağan kaldığı söylenebilmektedir. Bu, özellikle gelişmekte olan ve alt gelirli ülkelerde yaşanan iç savaşlar, otoriterleşme eğilimleri, terör tehditleri, yolsuzluklar ve demokratik kurumların zayıflığı gibi yapısal

sorunlarla ilişkilendirilebilir. Gelir gruplarına göre siyasi istikrar düzeyleri arasında belirgin farklılıklar vardır.

Üst gelir grubuna baktığımızda, en yüksek siyasi istikrar, sürekli olarak üst gelir grubundaki ülkelerde görülmektedir. 1995'te yaklaşık 75 puan olan bu seviye 2000'li yılların başında zirve yapmış ve sonraki yıllarda kademeli bir düşüş eğilimine girmiştir. 2024 yılında yaklaşık 70 puan civarındadır. Bu grup, demokratik kurumların güçlü olduğu, hukukun üstünlüğünün sağlandığı, toplumsal yapının daha istikrarlı olduğu ülkeleri içermektedir. Ancak son yıllarda görülen düşüş, belki de Batı demokrasilerinde gözlemlenen popülist hareketlerin artışı, göç krizleri, ekonomik belirsizlikler ve küresel siyasi gerilimlerin bir yansıması olabilir. Üst-orta gelir grubundaki ülkeler yaklaşık 50 puan düzeyinde seyreden siyasi istikrar seviyesine sahiptir. 2000'lerin ortasında bir artış yaşanmış, ardından düz bir seyir izlenmiştir. Bu gruptaki ülkeler genellikle sanayileşmesini tamamlamış ama demokratik kurumları tam oturmamış olan devletlerdir. Siyasi istikrarı etkileyen başlıca faktörler arasında yönetim kalitesi, dış politikadaki istikrarsızlıklar, içsel etnik veya mezhepsel gerilimler sayılabilir.

Alt-orta gelirli ülkelerde siyasi istikrar görece düşük düzeyde seyretmektedir. 1995'te 40 puan düzeyine yaklaşıp da bu grup zamanla düşüş eğilimi göstermiştir. 2010 sonrası sınırlı bir toparlanma görünse de 2024 itibarıyla yine düşük seviyelerdedir. Bu gruptaki ülkelerde ekonomik büyüme istikrarsızdır ve çoğu zaman siyasal çalkantılarla eşzamanlı ilerlemektedir. Özellikle siyasi otoritenin keyfi kullanımı, yolsuzluk ve toplumsal eşitsizlik gibi sorunlar bu grubu olumsuz etkilemektedir.

Alt gelir grubu ise, en düşük siyasi istikrar düzeyini göstermektedir ve çizgi neredeyse 25-27 puan arasında dalgalanmıştır. Bu seviye zamanla çok az değişmiştir ve genel olarak düşük kalmıştır. Bu durum, alt gelirli ülkelerdeki devlet kapasitesinin zayıflığı, silahlı çatışmalar, darbeler, iç savaşlar ve demokratik kurumların yok denecek kadar az olması gibi yapısal sorunlara bağlanabilir.

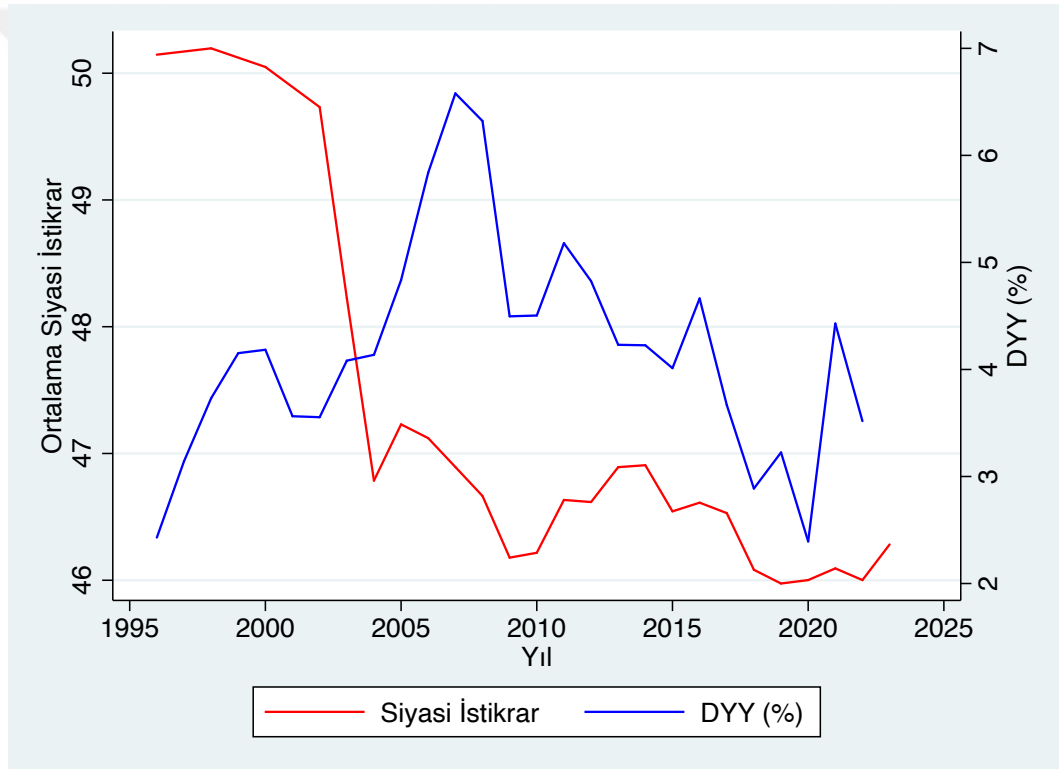
Kriz dönemlerini ele alacak olursak ilk olarak, 2008 küresel ekonomik krizinin siyasi istikrar üzerindeki etkisi özellikle orta gelirli ülkelerde bariz bir şekilde hissedilmiştir. Kriz ABD kaynaklı olmasına rağmen, gelişmekte olan ülkeleri daha sert etkileyen bir yapıya sahiptir. Grafik üzerinde özellikle üst-orta gelirli (yeşil çizgi) ve alt-orta gelirli (kırmızı çizgi) ülkelerde 2007–2010 arasında istikrar seviyesinde 1–2 puanlık düşüş gözlemlenmektedir. Bir diğer kriz dönemi

olan COVID-19 Pandemisi ise, grafikte 2020 yılına denk gelen noktada tüm gruplarda bir istikrar sarsıntısı görünmektedir. Ancak bu düşüş en sert şekilde alt (mavi çizgi) ve alt-orta gelirli (kırmızı çizgi) ülkelerde hissedilmiştir. Örneğin, alt gelir grubu yaklaşık 26 puandan 24 puana düşmüştür. Alt-orta gelir grubu, 36 puanlardan 34 puan civarına inmiştir. Üst gelir grubu ise hafif bir düşüş ile 72 puandan 70 puanlara kadar düşmüştür. Bunun temel nedeni, pandemiye hazırlıksızlık olma, sağlık sistemlerinin çökmesi ve kapanmalar nedeniyle ekonominin durağanlaşması bununla birlikte oluşan gelir kayıpları, açlık riski, toplumsal öfkenin oluşmasıdır. Demokratik gerilemenin (özellikle Afrika, Asya ve bazı Latin Amerika ülkeleri) görülmesidir. Devasa kamu harcamaları ile oluşan pandemi destek paketleri, vergi tahsilatında düşüş ile birlikte ekonomik durgunluk nedeniyle vergi gelirleri azalmıştır. Borç oranları yükselmiştir, özellikle alt gelirli ülkelerde borç krizi riski artmıştır. Dünya Bankası verilerine göre, alt gelirli ülkelerde borç/GSYH oranı 2020’de %50’nin üzerine çıkarken, 2022 itibarıyla 70’in üzerine çıkmıştır.

Siyasi istikrar, maliye politikalarının etkinliği açısından hayati öneme sahiptir. İstikrarlı bir siyasi ortam, kamu gelirlerinin sürdürülebilirliğini sağlamaktadır. Vergi toplama kapasitesi güçlü olması, vergi kaçakçılığı azaltarak kamu harcamalarının etkinliğini arttırmaktadır. Bu durum, kaynakların eğitim, sağlık gibi öncelikli alanlara yönlendirmesini sağlamaktadır. Aynı zamanda mali disiplinin korunması borçlanma ihtiyacını azaltarak faiz oranlarının düşmesine katkı sağlar; bu da uluslararası yatırımcıların risk algısının azalmasına ve sermaye girişlerinin artmasına yol açmaktadır. Böylece bütçe disiplini sağlanır, popülist harcamalardan kaçınılır ve uzun vadeli mali planlamalar yapılabilir. Öte yandan, siyasi istikrarsızlık, kamu gelirlerinde dalgalanmalara neden olur, çünkü kriz dönemlerinde vergi tabanı daralmaktadır. Bu durum yatırım ortamını olumsuz etkileyerek büyüme potansiyelini azaltırken, borçlanma maliyetlerini artırır. Kredi derecelendirme kuruluşları risk primlerini yükseltebilir. Sonuç olarak, hükümetlerin popülist politikalara yönelmesi, enflasyonist baskıların artmasına ve bütçe açıklarının derinleşmesine neden olabilmektedir. Dolayısıyla, grafik bize sadece siyasi bir eğilim sunmakla kalmamakta, aynı zamanda maliye politikalarının sürdürülebilirliği, kamu mali yönetimi ve ekonomik büyüme üzerinde doğrudan etkileri olan bir sürecin ipuçlarını da vermektedir.

Bu grafik, siyasi istikrarın üst gelir düzeyiyle doğru orantılı olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Siyasi istikrar, sadece yönetim biçimlerinden değil, aynı zamanda ekonomik refah, eğitim düzeyi, kurumsal yapı gibi birçok değişkenin etkisi altındadır. Maliye politikalarının başarıya ulaşabilmesi için bu değişkenlerin birlikte ele alınması gerekmektedir. Grafik ayrıca, siyasi istikrarın zamanla sabit kalması veya düşüş göstermesi durumunda, gelişmekte olan ülkelerin kalkınma hedeflerine ulaşmasının zorlaştığını da göstermektedir. Bu nedenle siyasi reformlar ve kurumsal kapasite geliştirme, mali disiplinle birlikte ele alınmalı ve bu grafiksel analiz, karar vericiler için önemli bir yol gösterici olarak değerlendirilmelidir.

Grafik 3.28. Tüm Ükelere Göre Yıllık Ortalama Siyasi İstikrar ve DYY Eğilimleri

Grafik, tüm ülkelere göre yıllık ortalama siyasi istikrar ve DYY eğilimlerini olan ortalama Siyasi İstikrar (kırmızı çizgi), DYY (mavi çizgi) verilerinin yıllık eğilimlerini göstermektedir. Bu grafik, siyasi istikrar ile ekonomik güven arasındaki ilişkiyi özellikle DYY açısından anlamak için son derece değerlidir.

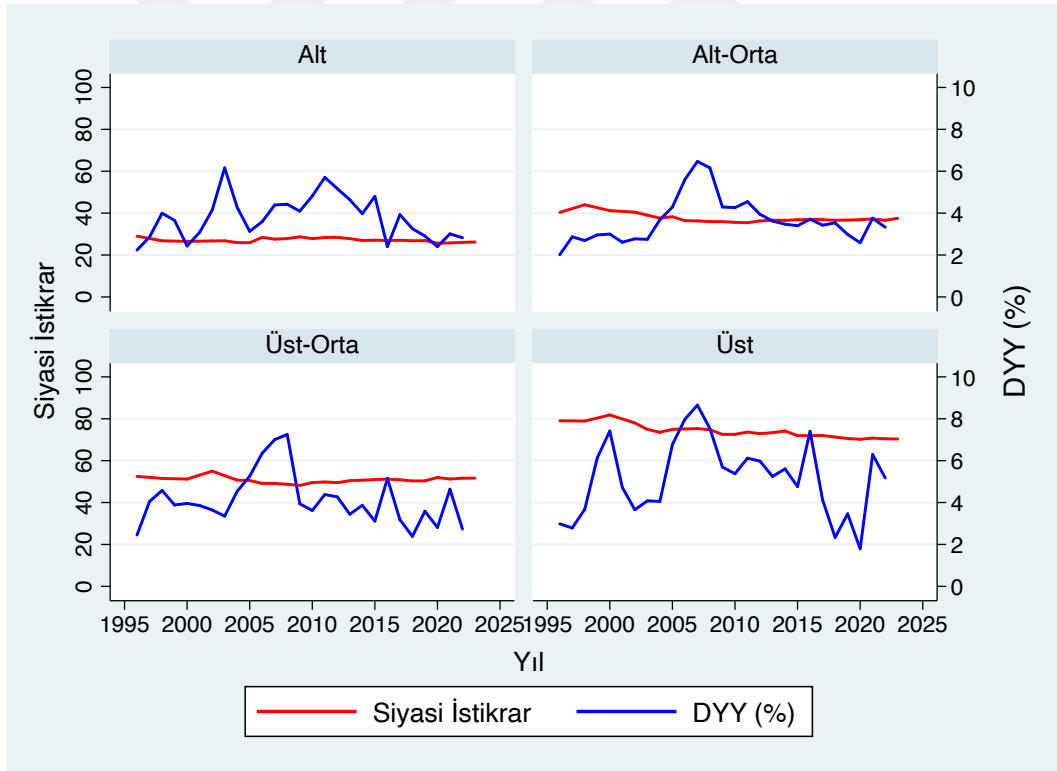
Grafiği incelediğimizde, 1995'te yaklaşık 49,8 puan, 2002'ye kadar dalgalanmakla birlikte 47 puan ile hafif düşüş trendinde olduğu gözlemlenmektedir. Bu dönemde %2'nin altında başlayıp 2000'de yaklaşık %4'e kadar çıkmaktadır.

Soğuk Savaş sonrası dönemde siyasi olarak istikrar sağlanmış, küresel neoliberal politikaların etkisiyle sermaye dolaşımı artmış, özelleştirmeler ve reformlar yabancı sermayeyi teşvik etmiştir. Mali disiplinin sağlandığı, bütçe açıklarının kontrol altına alındığı bir dönemdir. Özelleştirme gelirleri ve DYY'ler kamu maliyesine katkı sağlamıştır. 2002 yılına baktığımızda keskin bir düşüş ile 47 puandan 46 puanın altına inmiştir. 2002 sonrası sert bir sıçrama görülmekte, 2005-2008 arası %6,5'e kadar çıkmıştır. 2009 kriz yılı hariç yüksek seyretmiştir. Bu dönem, birçok ülkede siyasi dönüşüm, savaşlar (Irak, Afganistan), iç karışıklıklar ve küresel kutuplaşmalarla geçmiştir. Ancak paradoksal şekilde DYY'ler artmıştır. Bunun temel nedeni, yatırımcıların özelleştirme ve deregülasyon politikalarını fırsat olarak görmeleri ve özellikle BRICS ülkelerinde yüksek getiri beklentisiyle hareket etmeleridir. DYY, vergi gelirlerini artırmaya da yatırım harcamalarını ve büyümeyi desteklemektedir. Ancak siyasi istikrarsızlık uzun vadede mali planlamayı zorlaştırmıştır. 2008-2010 yılında zaten düşük olan istikrar seviyesi biraz daha gerilemiş durumdadır. DYY ise 2008 yılında yaklaşık %6,5'ten %3,5'e gerilemiştir. 2008 küresel finans krizi, yatırımcı güvenini sarsmış ve siyasi kurumlara olan güveni zedelemiştir. Kriz sonrası toparlanma yavaş olmuştur. Gelişmekte olan ülkeler borçlanarak mali genişleme uyguladılar. DYY azalınca iç tasarruf ve borçlanmaya dayalı yatırımlar öne çıkmıştır. 2010-2020 yılları arasında siyasi istikrar ortalama 46 civarında sabit kalmıştır. Bu dönemde dalgalanmalar görülmekte ama genelde %3-4 arasında seyretmektedir. Bu dönem, özellikle Arap Baharı, Avrupa borç krizi, Brexit süreci ve artan otoriterleşmeyle geçmiştir. Küresel siyasi belirsizlikler artarken yatırımcı davranışı da daha temkinli hale gelmiştir. 2020-2022 yıllarında ise siyasi istikrar yaklaşık 45,8 puan ile en düşük seviyelerdedir. DYY ise 2020'de keskin düşüş ile %3'ten %2'ye düşmüştür. 2021-2022'de toparlanma eğilimi başlamaktadır. Pandemi, siyasi istikrarı tüm dünyada olumsuz etkilemiştir. Demokratik hakların askıya alınması, yönetim krizleri, sağlık sistemlerinin zayıflığı bu düşüşe neden olmuştur.

Genel olarak, yatırımcı güveni için siyasi istikrarın önemli olduğunu, ancak her zaman doğrudan korelasyon göstermediğini ortaya koymaktadır. 2002 sonrası dönemde olduğu gibi, bazı dönemlerde siyasi istikrarın azalmasına karşın DYY artmış olması, yatırım kararlarında siyasi riskin her zaman belirleyici olmadığını; kar potansiyeli ve ekonomik büyüme beklentilerinin daha etkili olabileceğini göstermektedir. Siyasi istikrarsızlık, mali planlamanın önündeki en büyük

engellerden biridir. Bütçe açıkları, borç yönetimi, vergi tahsilatı gibi unsurlar istikrarsızlık dönemlerinde ciddi zarar görmektedir. DYY, özellikle gelişmekte olan ülkelerde mali kaynak oluşturma açısından önemli olabilir, ancak bu yatırımların sürdürülebilirliği siyasi güvene bağlıdır. Pandemi ve kriz dönemleri, kamu maliyesinde harcama baskısını artırırken, dış yatırım akışlarını düşürmüştür; bu da bazı ülkeleri yüksek borçlanmaya zorlamıştır. Kurumsal güven ve şeffaflık, sadece siyasi istikrarı değil, doğrudan mali performansı da etkilemektedir. Maliye politikalarının sadece ekonomik göstergelerle değil, siyasi göstergelerle birlikte ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Siyasi istikrar, mali sürdürülebilirliğin temelidir. DYY gibi dış finansman kaynakları ise, siyasi güvenin ekonomik yansıması olarak değerlendirilmeli; geçici değil, kalıcı yatırım ortamı için siyasi reformlara önem verilmelidir.

Grafik 3.29. Tüm Gelir Gruplarına Göre Yıllık Ortalama Siyasi İstikrar ve DYY Eğilimleri

Grafik, 1995–2024 yılları arasında dünya ülkelerini gelir gruplarına göre dört ana sınıfa ayırarak hem Ortalama Siyasi İstikrar (kırmızı çizgi) hem de DYY (mavi çizgi) eğilimlerini göstermektedir.

Alt gelirli ülkeler, siyasi istikrarı genelde 60-70 aralığında, yani diğer gruplara göre yüksek ama dalgalı seyir izlemiştir. DYY 2000'lerin ortasında %7 seviyesine kadar çıkmış, ancak 2010 sonrası %3-5 arasında dalgalanmıştır. DYY'deki sıçramalar 2005-2008 arasında zirveye ulaşmış, bu dönemde dış yardımlar ve altyapı yatırımları artmıştır. Ancak siyasi istikrar, özellikle 2010 sonrası Arap Baharı ve iç çatışmalar nedeniyle düşüş göstermiştir. Alt gelirli ülkeler mali açıdan dış sermayeye daha bağımlıdır. DYY'nin yüksek olduğu dönemlerde, vergi tabanı dar olduğu için bu yatırımlar kalkınma harcamalarının ana kaynağı olmuştur.

Alt-orta gelirli ülkeler, siyasi istikrarı ortalama 45-50 bandında seyretnmektedir. DYY ise 2000'li yılların ortasında %6'yı aşmış, 2008 krizi ve 2020 pandemisinde net düşüşler görülmektedir. Çin, Hindistan, Endonezya gibi hızlı büyüyen ülkeleri kapsayan bu grup, 2000 sonrası küresel sermaye akımlarından yoğun şekilde faydalanmıştır. Ancak 2008 ve 2020'deki krizler, yatırımcıların bu bölgelere olan güvenini geçici olarak sarsmıştır. Bu gruptaki ülkeler yatırım çekmek için düşük vergi ve teşvik politikaları uygulamış, bu durum kısa vadeli yatırım artışı sağlamış ancak vergi gelirleri üzerinde kalıcı bir artış yaratmamıştır. Pandemi sonrası kamu borçları artarken DYY'de toparlanma yavaş olmuştur.

Üst-orta gelir grubu ülkeleri siyasi istikrarı diğer gruplara göre daha düşük olup yaklaşık 35-45 arasındadır. Fakat oldukça istikrarlı bir seyir izlemektedir. DYY oranları oldukça dalgalı bir seyir izlemiştir; 2005-2008 döneminde %6 seviyesine yaklaşmış, sonrasında gerilemiş ve 2015 sonrası yeniden dalgalanmaya başlamıştır. Bu eğilim, siyasi kırılganlıkların yüksek olduğu ancak yatırım açısından cazip görülen ülkelerde (örneğin Türkiye, Brezilya ve Güney Afrika) daha belirgin şekilde gözlemlenmektedir. 2008 krizinden sonra toparlanma zor olmuştur, siyasi belirsizlikler (örneğin darbeler, seçim krizleri) yatırım kararlarını etkilemiştir. Bu ülkelerde siyasi istikrarsızlık, kredi notlarının düşmesine ve borçlanma maliyetlerinin artmasına neden olmuştur. Maliye politikaları istikrar yerine popülist uygulamalara kaydığında, DYY'de kalıcılık sağlanamamıştır.

Üst gelir grubu ülkelerde siyasi istikrar ortalama 75-80 bandında, oldukça yüksek ve yatay seyirlidir. DYY ise 2000-2008 arası %6 seviyesine kadar çıkmaktadır, 2008'den sonra düşüş, 2020'de yine net azalma görülmektedir. Üst gelirli ülkeler hem siyasi hem kurumsal istikrar açısından güçlüdür. Ancak 2008 finansal krizi ve 2020 pandemisi gibi küresel şoklar, sermaye çekim gücünü

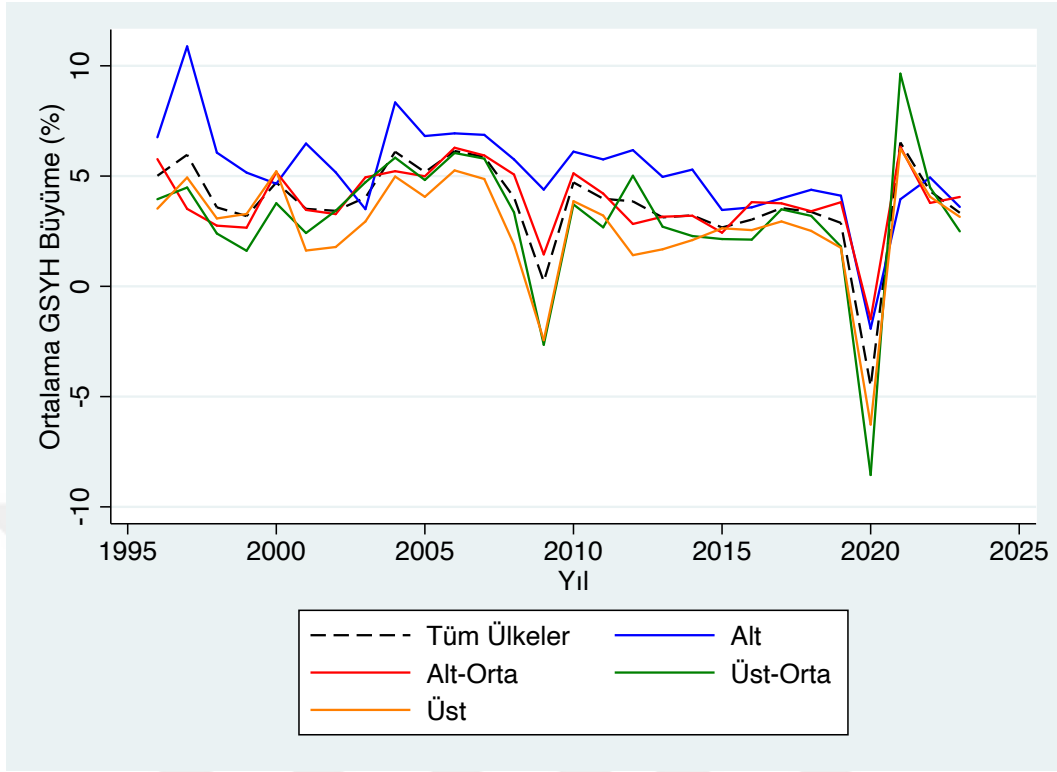
azaltmıştır. Bu ülkelerde siyasi istikrar sayesinde mali politikalar uzun vadeli, öngörülebilir ve rasyoneldir. Pandemi sonrası genişleyici maliye politikaları uygulanmış, kamu harcamaları artmış, ancak borç sürdürülebilirliği genellikle korunmuştur.

2008 küresel krizi, üst ve üst-orta gelirli ülkelerde DYY’de belirgin azalma yaşanmıştır. Sermaye hareketlerinin baştan itibaren sınırlı olması nedeniyle, alt gelirli ülkeler küresel krizlerin etkilerini diğer ülkelere kıyasla daha sınırlı düzeyde hissetmiştir. Kriz sonrası özellikle orta gelir tuzağındaki ülkeler mali dengesizliklerle karşı karşıya kalmıştır.

Pandemi dönemi (2020–2022) DYY her grup için keskin biçimde azalmıştır. Siyasi istikrar, özellikle alt ve orta gelirli ülkelerde daha fazla sarsılmıştır. Alt ve alt-orta gelirli ülkelerde kamu gelirleri düştüğü için borçlanma artmış, IMF ve dış finansman kuruluşlarına bağımlılık artmıştır. Üst gelirli ülkelerde ise merkez bankaları mali genişleme araçları ile DYY eksikliğini telafi edebilmiştir.

Siyasi istikrar yatırım için gereklidir ama yeterli değildir. Üst-Orta gelir grubu örneği, istikrarın düşük olduğu halde yatırımların geldiği durumları göstermektedir. Bu da kar beklentisinin siyasi riskleri gölgeleyebileceğini ortaya koymaktadır. Maliye politikalarının etkili olabilmesi için sadece yatırım almak değil, bu yatırımların verimli alanlara yönlendirilmesi gerekmektedir. Vergi reformları, şeffaf bütçeleme ve hesap verebilirlik yatırımı kalıcı hale getirmektedir. Yüksek DYY oranları geçici gelir yaratabilir ama kalıcı büyüme sağlamaz. Siyasi istikrarsızlık ise hem yatırımı hem de vergi gelirlerini düşürür; bu da bütçe açıklarının artmasına ve borç yükünün yükselmesine yol açmaktadır. Siyasi istikrarı koruyabilen ülkeler daha az hasar almaktadır. Alt gelirli ülkelerde mali tamponlar yetersiz olduğu için dış şoklara karşı kırılganlık fazladır. Grafik, gelir gruplarına göre siyasi istikrar ve yabancı yatırım ilişkisini görselleştirerek önemli bir gerçeği ortaya koymaktadır. Ekonomik büyüme, siyasi güven ile birlikte kurumsal sağlamlık ve istikrarlı maliye politikalarıyla mümkündür. Alt gelir grupları için dış yatırımlar geçici can simidi olabilirken, üst gelir gruplarında bu yatırımlar ancak siyasi ve ekonomik istikrarla bütünleştiğinde uzun vadeli değer yaratmaktadır.

Grafik 3.30. Tüm Ülkeler ve Gelir Gruplarına Göre Yıllık Ortalama GSYH Değişim

Grafikte, tüm ülkeler ve gelir gruplarına (Alt, Alt-Orta, Üst-Orta, Üst) göre ortalama GSYH büyüme oranları (%) yıllık bazda gösterilmiştir. Grafik aynı zamanda önemli ekonomik dalgalanmaları, kriz dönemlerini ve toparlanmaları da açıkça ortaya koymaktadır.

Ortalama GSYH büyümesi genellikle %3–5 aralığında dalgalanmıştır. 2009 ve 2020 yıllarında çarpıcı düşüşler yaşanmıştır. 2009 yılında, küresel finans krizi etkisiyle büyüme oranı neredeyse sıfıra düşmüştür. 2020 COVID-19 pandemisiyle ciddi bir daralma ile yaklaşık %-3 civarında yaşanmıştır. Bu dönemlerde bütçe açıkları büyürken kamu harcamaları artırılmış, vergi gelirleri düşmüştür. Maliye politikaları, talebi canlandırmak ve sosyal yaraları sarmak açısından hayati rol oynamıştır.

Alt gelir grubundaki ülkeler, özellikle 1995–2010 arasında %6–8 civarında yüksek büyüme oranları göstermiştir. Ancak kriz yıllarında bu ülkeler de daralmadan kaçamamıştır. 2009 yılında büyüme yaklaşık %2'nin altına düşmüştür. 2020 yılında ise hafif negatif büyüme yaşanmış, ardından hızlı bir toparlanma gelmiştir. Bu ülkelerde kamu harcamaları büyüme için kritik önemdedir, ancak mali

alan dardır. Krizlerde dış yardımlar (IMF, Dünya Bankası gibi) ve borçlanma daha belirgin hale gelmektedir. Vergi gelirlerinin zayıf olması, mali dengeyi bozmaktadır.

Alt-orta gelir grubu, genellikle tüm ülkelerin ortalamasına yakın büyüme göstermiştir. Büyüme oranları %4–6 bandında seyretmiştir. 2009 yılında yaklaşık %2'ye kadar düşmüştür. 2020 yılında ise yaklaşık %-2 seviyelerinde daralma gözlemlenmektedir. Bu ülkelerde vergi yapıları gelişmekte olup, krize karşı esneklik sınırlıdır. Sağlık, eğitim ve altyapı harcamaları büyüme için önemlidir. Ancak bu harcamalar kriz dönemlerinde sürdürülebilirlik açısından baskı yaratmaktadır.

Üst-orta gelir grubu, en istikrarlı büyüme çizgisine sahip gruplardan biri olmuştur. Büyüme genelde %4–5 seviyelerinde sürmüştür. Ancak 2009 yılında, GSYH büyümesi %1'in altına inmiştir. 2020 yılında ise %-3 civarında sert daralma gözlemlenmiştir, ardından güçlü toparlanma gerçekleşmiştir. Gelişmekte olan bu ülkelerde otomatik stabilizatörler (örneğin sosyal güvenlik sistemleri) devreye girmektedir. Borçlanma kapasitesi orta düzeydedir. Kamu yatırımları büyümeyi tetikleyici rol oynamaktadır.

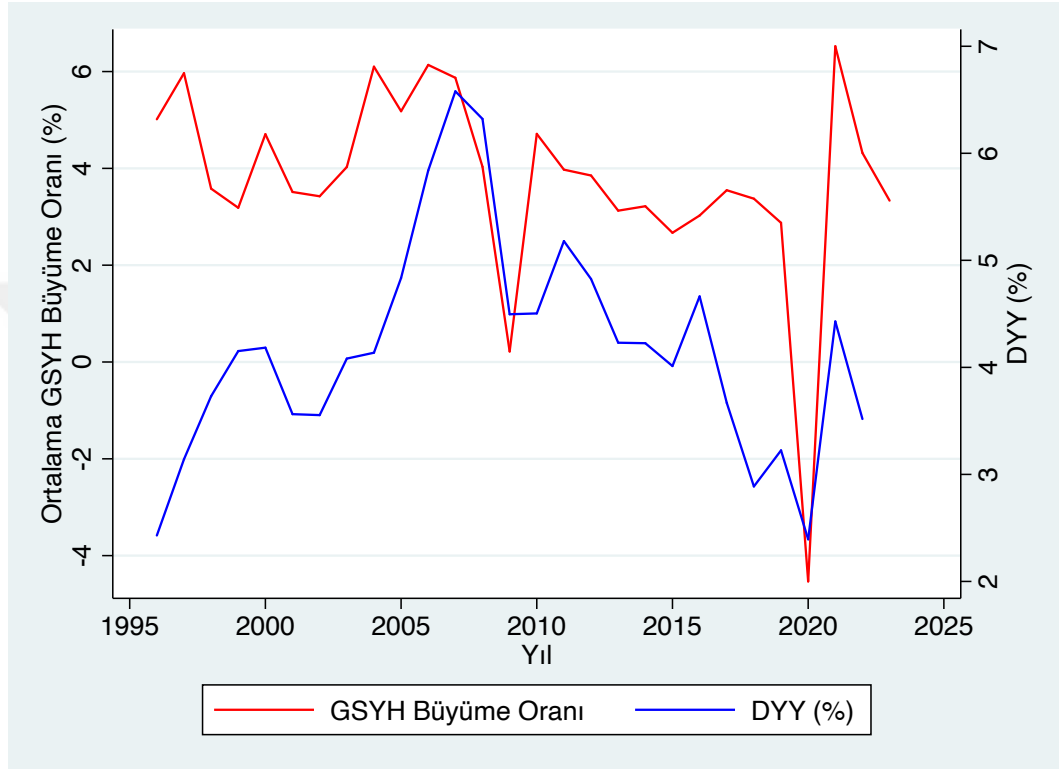
Üst gelir grubu ise %2-3 civarında genelde düşük ama istikrarlı büyüme göstermiştir. Ancak kriz dönemleri bu grup için en sert etkileri yaratmıştır. 2009 yılında GSYH büyümesi yaklaşık %-4 civarına gerilemiştir. 2020 yılında yaklaşık %-5'e yakın daralma, yani grafikteki en sert düşüş burada yaşanmıştır. Gelişmiş ülkeler, kriz dönemlerinde ekonomik daralmayı telafi etmek amacıyla kapsamlı ve güçlü genişletici maliye politikaları uygulamaktadır. Ancak bu aynı zamanda yüksek kamu borcu anlamına gelmektedir. Toparlanma sürecinde mali sürdürülebilirlik, vergi reformları ve sosyal harcamaların rasyonelleştirilmesi ön plana çıkmaktadır.

2008-2009 krizi Finansal piyasaların çöküşü, özellikle üst gelirli ülkeleri vurmuştur. Alt gelirli ülkeler nispeten daha az etkilenmiştir. Kurtarma paketleri, kamu yatırımları, vergi teşvikleri ile birlikte bütçe açıklarında hızlı büyüme, borç oranlarında yükseliş yaşanmıştır. 2020 pandemisinde de aynı etkiler yaşanmıştır. Uzun vadede borç yönetimi, sağlık sistemi reformları ve yeşil ekonomiye geçişe yönelik kamu yatırımları konuşulmaya başlanmıştır.

Genel olarak, bu grafik bize gelir seviyesine göre krizlere verilen tepkiyi ve maliye politikalarının esnekliğini analiz etme fırsatı sunmaktadır. Alt gelirli ülkeler

için, maliye politikalarında dış finansman ve yardım mekanizmalarının rolü artırılmalıdır. Orta gelirli ülkeler için, gelir artırıcı reformlar ve harcama verimliliği ön planda olmalıdır. Üst gelirli ülkeler için ise borç sürdürülebilirliği ve yapısal reformlar temel öncelik olmalıdır.

Grafik 3.31. Tüm Ükelere Göre Yıllık Ortalama GSYH Değişim ve DYY Eğilimleri

Grafikte tüm ülkelere göre yıllık ortalama GSYH büyüme oranı (kırmızı çizgi) ile DYY (mavi çizgi) arasındaki eğilimleri göstermektedir. Grafik hem ekonomik büyüme hem de sermaye hareketlerinin zaman içerisindeki seyrini değerlendirmek ve maliye politikaları açısından sonuçlar çıkarmak için oldukça kıymetlidir.

1995-2008 döneminde ortalama GSYH büyüme oranı genel olarak %4–6 bandında seyretmiştir. Özellikle 2000’li yılların başında büyüme oranları görece daha yüksektir. Bu durum, küresel ölçekte finansal istikrarın ve serbest piyasa reformlarının etkisiyle açıklanabilmektedir. Bu yıllarda birçok ülkede kamu harcamalarında disiplin sağlanmış, özelleştirme süreçleri hız kazanmış ve kamu borç stokları düşürülmüştür. Gelişmekte olan ülkeler, büyümeyi desteklemek adına altyapı ve beşerî sermayeye yönelik kamu yatırımlarını artırmışlardır.

2009 yılında ise, 2008 sonunda patlak veren küresel finans krizi, 2009 yılında büyüme oranlarını ciddi şekilde düşürmüştür. Grafik, 2009 yılında GSYH büyüme oranının neredeyse sıfıra yaklaştığını göstermektedir. Bütçe açıkları hızla artmış, kurtarma paketleri ve mali teşvikler uygulanmış, Kamu borcu/GSYH oranları yükselmiştir. Bu dönemde Keynesyen maliye politikaları yeniden önem kazanmış, kamu harcamaları yoluyla talep canlandırılmaya çalışılmıştır.

2010-2019 yılları arasında kriz sonrası toparlanma süreciyle birlikte büyüme oranları yeniden %3–5 aralığına çıkmıştır. Ancak 2000’li yılların başındaki kadar güçlü değildir. Bu, özellikle gelişmiş ülkelerde yaşanan nüfus, verimlilik artışlarının yavaşlaması ve düşük yatırım oranlarıyla ilgilidir. Harcamaların etkinliği ön plana çıkmıştır. Yapısal reformlar mali sürdürülebilirlik hedefiyle uygulanmıştır. Vergi sistemlerinde dolaylı vergilerin payı artmıştır.

2020 yılında pandemi ile birlikte, GSYH büyüme oranı, grafikte de açıkça görüldüğü üzere yaklaşık %-4 seviyelerine kadar gerilemiştir. Bu durum, 2009 krizinden bile daha sert bir düşüş yaşadığının göstergesidir. Hükümetler işsizliği önlemek ve sağlık sistemini desteklemek için devasa mali paketler uygulamıştır. Kamu açıkları, birçok ülkede GSYH'nin %10–15’ine ulaşmıştır. Vergi ertelemeleri ve doğrudan nakit transferleri gibi tedbirler yaygınlaşmıştır.

2021-2024 yılları arası için, 2021 yılında büyüme oranı hızlıca toparlanarak yaklaşık %6 seviyesine ulaşmış ve önceki kayıplar telafi edilmiştir. 2022–2024 döneminde ise büyüme yeniden ılımlı seviyelere (%3–4) çekilmiştir. Kriz sonrası mali konsolidasyon politikaları gündeme gelmiştir. Gelişmiş ülkeler borçlanma limitlerini yeniden tartışmaya başlamış, yeşil dönüşüm ve dijital ekonomi yatırımlarına yönelmiştir.

DYY oranına baktığımızda, 1995-2007 arası dönemde DYY GSYH içindeki payı düzenli olarak artmış ve yaklaşık %5,5–6 seviyelerine kadar ulaşmıştır. Küreselleşmenin artması, piyasa liberalizasyonu ve Çin gibi büyük pazarların dünya ekonomisine entegre olması bunda etkili olmuştur. Kurumsal istikrar ve mali disiplin DYY çekmekte kritik rol oynamıştır. Kurumlar vergisinin düşürülmesi, teşvik politikaları ve yatırım ortamının iyileştirilmesi ön plana çıkmıştır.

2008-2009 yılları arasında ise, 2009 yılında DYY oranı %3,5 seviyelerine kadar düşmüştür. Bu, yatırımcı güveninin azaldığını ve sermaye akımlarının durakladığını göstermektedir. Vergi teşvikleri ve altyapı yatırımları artırılarak

yabancı yatırımcı çekilmeye çalışılmıştır. Ancak belirsizlik ortamı nedeniyle girişler sınırlı kalmıştır.

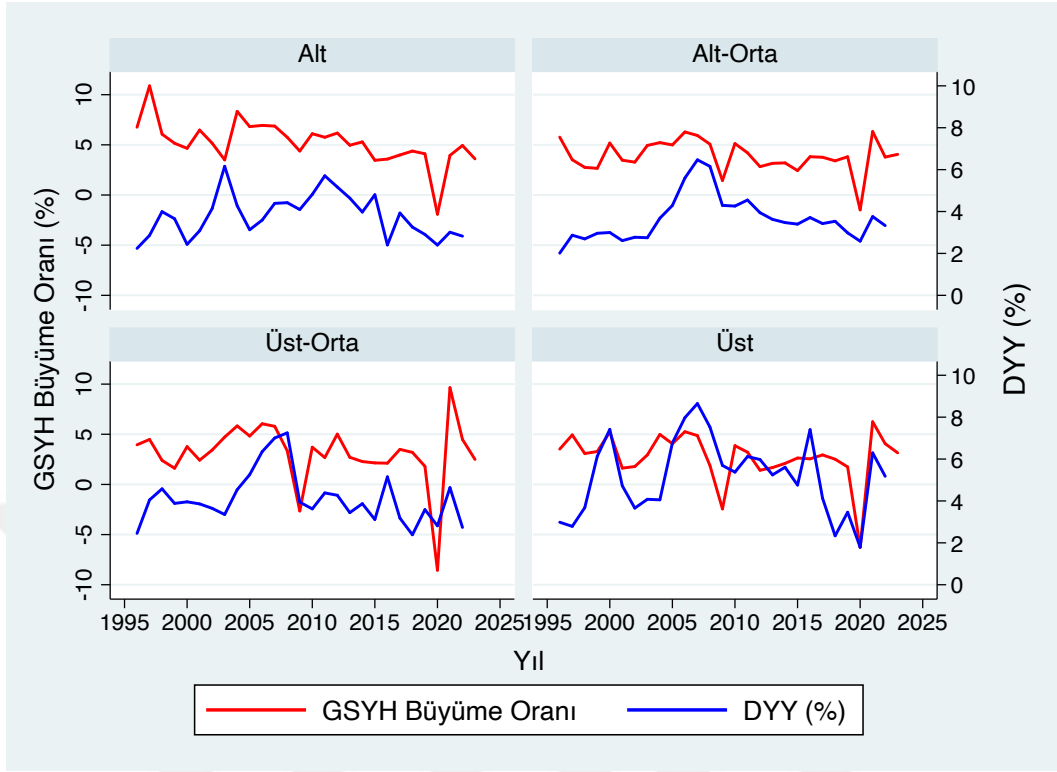
2010-2019 yıllarında DYY oranı %3,5–4.5 bandında seyretmiştir. Gelişmekte olan ülkeler, reformlarla daha fazla yatırım çekmeye çalışmıştır. Yatırım ortamını iyileştirici politikalar (vergi anlaşmaları, serbest bölgeler) yaygınlaşmıştır. Ancak politik istikrarsızlık ve ticaret savaşları gibi faktörler DYY'yi sınırlamıştır.

2020 pandemi yılında, DYY oranı %2,5'e kadar gerilemiştir. Küresel belirsizlik, karantinalar ve talep şokları yatırım kararlarını ertelemiştir. Yatırım teşvikleri artırılsa da belirsizlik ortamı yatırımcıyı caydırmıştır. DYY'nin azalması, özellikle gelişmekte olan ülkelerde dış finansman açığını artırmıştır.

2021-2024 yıllarında, 2021 sonrası DYY oranı %4'ün üzerine çıkmış, ancak henüz kriz öncesi seviyelere ulaşamamıştır. Yeşil enerji, dijital altyapı ve sürdürülebilir yatırımlara yönelim dikkat çekmektedir. Yabancı yatırım çekmek için vergi indirimleri ve bürokratik kolaylıklar ön plandadır.

Sonuç olarak, GSYH büyümesi ve DYY girişi arasında paralellik vardır. Güçlü büyüme dönemlerinde DYY artmakta, kriz dönemlerinde her ikisi de düşmektedir. Kriz dönemlerinde maliye politikaları belirleyici olmuştur. Kamu harcamalarının zamanlaması, etkisi ve sürdürülebilirliği ön plandadır. DYY girişleri için sadece vergi teşvikleri değil, makroekonomik istikrar, hukukun üstünlüğü ve politik güven de gereklidir. Pandemi sonrası dönemde maliye politikalarının sadece kriz yönetimi değil, yapısal dönüşüm ve sürdürülebilir kalkınma amaçlı yönlendirilmesi kaçınılmaz hale gelmiştir.

Grafik 3.32. Tüm Gelir Gruplarına Göre Yıllık Ortalama GSYH Değişim ve
DYY Eğilimleri

Grafikte dört farklı gelir grubuna (Alt, Alt-Orta, Üst-Orta ve Üst) göre yıllar itibarıyla GSYH büyüme oranı (kırmızı çizgi) ve DYY oranı (mavi çizgi) gösterilmektedir. Bu grafik hem küresel ekonomik eğilimleri hem de ülke gruplarının krizlere verdiği tepkileri karşılaştırmalı biçimde ortaya koymaktadır.

Alt gelir grubundaki ülkelerde GSYH büyüme oranı genel olarak %3–5 arasında seyretmiş, ancak bu büyümenin istikrarsız olduğu, dönem dönem sert düşüşler yaşandığı görülmektedir. Özellikle 2008 küresel finansal krizinde büyüme oranı %0'a kadar yaklaşmış, ardından toparlanma gözlenmiştir. 2020 yılında COVID-19 pandemisiyle birlikte bu grupta büyüme oranı yeniden ciddi biçimde düşmüş, hatta negatif değerlere inmiştir. DYY oranlarına baktığımızda ise bu ülkelerde %2–4 bandında dalgalı bir seyir izlendiği, kriz dönemlerinde yatırımların azaldığı görülmektedir. Bu, yatırımcıların kriz zamanlarında daha az gelişmiş ekonomilerden sermaye çektiğini, risk algısının yükseldiğini göstermektedir. Maliye politikaları açısından bu durum, alt gelirli ülkelerde DYY bağımlılığın yarattığı kırılganlığı ve dışsal şoklara karşı dirençsizliği göstermektedir. Bu ülkeler için maliye politikalarının dış yatırım çekmekten çok içsel tasarruf ve kamu yatırımı odaklı olarak yeniden yapılandırılması gerektiği anlaşılmaktadır.

Alt-orta gelir grubu ülkelerde, GSYH büyüme oranı 2000'li yılların başında %4–5 civarında istikrarlı seyretmiş; ancak 2008 küresel krizinde büyüme oranı %1'in altına kadar düşmüştür. 2010 sonrası toparlanma görülse de 2020 pandemisinde yine sert bir daralma yaşanmıştır. DYY oranları ise 2000'li yıllarda %3–5 seviyelerine ulaşmış, kriz yıllarında düşüş göstermiştir. Bu dalgalanma, bu ülke grubunun sermaye hareketlerine karşı oldukça duyarlı olduğunu, ancak bazı dönemlerde yatırım çekme konusunda daha başarılı performans sergileyebildiklerini göstermektedir. Maliye politikaları açısından bu grupta yatırımların istikrarı açısından vergi teşvikleri, yatırım ortamının iyileştirilmesi ve makroekonomik güvenin artırılması gibi araçların önemi büyüktür.

Üst-orta gelir grubu ülkelerde, GSYH büyüme oranı genel olarak %3–5 arasında değişmekle birlikte, diğer gruplara göre daha düşük dalgalanma göstermiştir. 2008 krizinde ve 2020 pandemisinde büyüme oranlarında sert düşüşler gözlenmiştir; 2009 yılında büyüme oranı -3 civarına, 2020 yılında ise -2 civarına düşmüştür. DYY oranları bu grupta diğerlerine göre daha yüksektir ve %4–6 aralığında seyretmiştir. Bu da bu grubun yabancı yatırımcılar için daha cazip olduğunu gösterir. Ancak kriz dönemlerinde burada da düşüşler gözlenmiştir. Bu durum, yapısal reformlarla yatırımcı güveninin artırılması gerektiğini ve sadece büyüme oranlarının değil, politik ve kurumsal yapıların da yatırım kararlarını etkilediğini göstermektedir. Maliye açısından, bu ülkelerin sürdürülebilir büyüme için DYY'ye bağımlılığı azaltacak şekilde AR-GE yatırımları, eğitim ve altyapı harcamalarına yönelmesi kritik öneme sahiptir.

Üst gelir grubu ülkelerde, GSYH büyüme oranı genellikle %2–3 arasında sabit seyretmiş, bu grup en düşük büyüme oranlarına sahip olsa da en düşük dalgalanma burada gözlenmiştir. 2008 krizinde -3 oranında küçülme gözlenmiş, bu dönemde büyüme performansı en olumsuz etkilenen grup olmuştur. 2020 pandemisinde ise büyüme oranı yeniden -4 civarına düşmüştür. DYY oranları ise bu grupta diğer gruplara göre daha düşüktür (%1–3 arası), çünkü bu ülkeler yatırımcı ülke konumundadır. Bu nedenle DYY'nin büyümeye etkisi diğer ülkelere göre sınırlı olabilir. Maliye politikaları açısından, bu ülkelerde kamu harcamalarının yönü (örneğin sosyal harcamalar, sağlık ve teknoloji yatırımları) büyüme üzerinde daha fazla rol oynamaktadır.

Kriz dönemlerine baktığımızda, 2008 küresel krizde tüm gelir gruplarında GSYH büyüme oranlarında belirgin düşüşlere neden olmuş, yatırımcıların güven

kaybı yaşaması sonucu DYY oranlarında da gerileme görülmüştür. Maliye politikaları bu dönemde genişlemeci hale gelmiş; özellikle üst ve üst-orta gelirli ülkelerde kamu harcamalarıyla ekonomiler desteklenmiştir. 2020 pandemi döneminde ise, ekonomik kapanmalar sonucu tüm gruplarda sert daralmalar yaşanmış, GSYH büyüme oranları negatif değerler almıştır. DYY oranları da özellikle alt ve alt-orta gelirli ülkelerde önemli ölçüde düşmüştür. Maliye politikaları bu dönemde tekrar genişlemeci hale gelirken, sağlık harcamaları ve sosyal yardımlar ön plana çıkmıştır.

Genel olarak baktığımızda, GSYH ve DYY arasındaki ilişki, özellikle üst-orta gelirli ülkelerde daha güçlü bir korelasyon görülmektedir. Bu durum, yatırımcıların büyüme potansiyeline göre yönlendiklerini gösterir. Üst gelir grubundaki ülkeler daha düşük dalgalanma göstermiştir; bu da maliye politikası araçlarının daha etkili kullanıldığını göstermektedir. Alt ve alt-orta gelirli ülkelerde yatırımı çekmek için vergi teşvikleri, yapısal reformlar ve altyapı yatırımları büyük önem taşır. Üst gelirli ülkelerde ise daha çok büyümeyi sürdürmeye ve istikrarı korumaya yönelik kamu harcamaları öne çıkmaktadır.

Bütün grafikleri ele aldığımızda, 1996–2024 döneminde ekonomik özgürlükler, DYY, siyasi istikrar, büyüme ve enflasyon gibi temel makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkiler hem küresel düzeyde hem de dört farklı gelir grubunda belirgin farklılıklar göstermektedir. Ülkelerin ekonomik özgürlük seviyeleri ile DYY oranları arasında genel olarak pozitif bir ilişki gözlemlenmekle birlikte, bu ilişkinin tek başına belirleyici olmadığı ve siyasi istikrar, mali disiplin, yatırım ortamının kalitesi gibi tamamlayıcı faktörlerle şekillendiği anlaşılmaktadır. Üst gelir grubundaki ülkeler, güçlü kurumsal altyapıları ve öngörülebilir mali politikaları sayesinde hem ekonomik özgürlükleri hem de DYY oranlarını daha istikrarlı şekilde sürdürürken; alt ve alt-orta gelir gruplarındaki ülkelerde ise yapısal kırılganlıklar, yüksek enflasyon, siyasi belirsizlikler ve sınırlı vergi kapasitesi DYY'yi hem miktar hem de sürdürülebilirlik açısından olumsuz etkilemiştir. 2008 küresel kriz ve pandemi, tüm gelir gruplarında ekonomik göstergelerde dalgalanmalara yol açmış, toparlanma süreci ise gelir düzeyi ve kurumsal kapasiteye göre farklılık göstermiştir. Kriz dönemlerinde ekonomik özgürlüklerin azalması, maliye politikalarının yatırımcı güvenini zayıflatmıştır. Analizler, DYY çekiminde ekonomik özgürlüklerin ancak siyasi istikrar ve sağlam makroekonomik göstergelerle kalıcı olabileceğini göstermektedir.

4. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLERİN DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN EKONOMETRİK ANALİZİ

Bu bölümde, ekonomik özgürlüklerin DYY üzerindeki etkisini ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilen istatistiksel ve ekonometrik analizlere yer verilmektedir. Analizlerde, 174 ülkenin 1996–2024 dönemini kapsayan 29 yıllık bir panel veri seti kullanılmıştır. Analiz, ülkelerin gelir gruplarına göre dört farklı grupta (alt gelirli, alt-orta gelirli, üst-orta gelirli ve üst gelirli) ayrı ayrı yapılmıştır. Böylece ekonomik özgürlüklerin DYY üzerindeki etkisinin gelir düzeyine göre farklılaşıp farklılaşmadığı da incelenmiştir.

Çalışmada bağımlı değişken olarak DYY, bağımsız değişken olarak ise EÖE ve ekonomik özgürlük alt bileşenleri kullanılmıştır. Ayrıca, modelin açıklayıcılığını artırmak ve olası sapmaları önlemek amacıyla çeşitli kontrol değişkenlerine yer verilmiştir. Çalışmanın ilk bölümünde, araştırmanın amacı, veri seti ve değişkenleri ayrıntılı şekilde ele alınmaktadır. Çalışmanın amacı doğrultusunda kullanılan bağımlı ve bağımsız değişkenler tanımlanmış; veri kaynakları, analiz dönemi ve seçilen ülkeler açıklanmıştır. Daha sonrasında, panel veri analizine dayalı ekonometrik model oluşturulmuş ve bu modele yönelik uygulanan testler ve yöntemler belirtilmiştir. Araştırmada tercih edilen analiz tekniğinin seçimi, ilgili istatistiksel testlerle desteklenmiş; modelin güvenilirliğini artırmak amacıyla çeşitli ampirik kontroller gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda, araştırmanın hipotezlerine ve yöntemin olası sınırlılıklarına da yer verilerek, analiz sürecine geçiş için sağlam bir temel oluşturulmuştur.

4.1 Seçilmiş Ülkeler Üzerine Ampirik Analiz

Bu alt bölümde, ekonomik özgürlüklerin seçilmiş ülkelerde DYY üzerindeki etkisini incelemek amacıyla kullanılan bağımlı, bağımsız ve kontrol değişkenleri tanımlanmakta; bu değişkenlerin etkilerini ölçmek üzere uygulanan panel veri analizine ilişkin yöntem ve bulgulara yer verilmektedir.

4.1.1 Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Bu çalışmanın temel amacı, ekonomik özgürlüklerin DYY üzerindeki etkisini analiz etmektir. Küreselleşme ile birlikte, ülkelerin mali yapıları ve

uyguladıkları ekonomik politikalar, DYY kararlarını önemli ölçüde etkilemektedir. Bu bağlamda çalışmada, ekonomik özgürlüklerin yanı sıra çeşitli makroekonomik ve mali değişkenlerin DYY üzerindeki belirleyiciliği incelenmiştir. Bu çalışma, ekonomik özgürlüklerin yalnızca genel endeks düzeyinde değil, aynı zamanda 12 alt bileşeni üzerinden incelenmesi ve modele farklı bağımsız değişkenlerin dâhil edilmesiyle, DYY olan ilişkisini daha kapsamlı bir biçimde ortaya koymaktadır. Çalışmanın uzun bir dönem aralığını kapsamaması, geniş bir ülke örneklemini üzerinden yürütülmesi ve ülkelerin gelir düzeylerine göre gruplandırılarak analiz edilmesi, elde edilen sonuçların karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır. Ayrıca bulguların mali bakış açısıyla yorumlanması, literatüre disiplinlerarası bir katkı sunarken, güncel veri seti kullanılması da çalışmanın hem geçerliliğini hem de özgünlüğünü artırmaktadır.

Araştırma, 1996-2024 yılları arasındaki 29 yıllık dönemi kapsamaktadır. Panel veri analizine dayalı olarak gerçekleştirilen bu çalışmada 174 ülke incelenmiş ve ülkeler gelir gruplarına göre dört gruba ayrılmıştır: alt gelirli, alt-orta gelirli, üst-orta gelirli ve üst gelirli ülkeler. Bu kapsamlı örneklem sayesinde, gelir düzeylerinin DYY ile ekonomik özgürlükler arasındaki ilişkiyi nasıl etkilediği karşılaştırmalı biçimde değerlendirilebilmiştir. İlgili dönem aralığının seçilmesindeki temel neden, EÖE'nin uluslararası ölçekte düzenli ve tutarlı biçimde raporlandığı yılların başlangıcına dayanması ve 29 yıllık uzun bir dönemin, yapısal değişimlerin analizine olanak sağlamasıdır. Ülke sayısının geniş tutulması, ulaşılan bulguların genellenebilirliğini ve karşılaştırmalı analiz yapabilme imkânını artırmıştır.

Bağımlı değişken olarak DYY girişi kullanılırken, temel bağımsız değişken EÖE ve bu endeksin 12 alt bileşeni dikkate alınmıştır. Çalışmada kullanılan EÖE'nin alt bileşenlerinden emek özgürlüğü değişkeni, 2005 yılından itibaren yayımlanmaya başlanmış olup, veri setine bu tarihten itibaren dâhil edilmiştir. Mali sağlamlık ve yargı etkinliği alt endeksleri ise 2017 yılından itibaren EÖE kapsamında bağımsız başlıklar altında raporlanmaya başlanmıştır. Bu nedenle söz konusu değişkenler modelde yer almakla birlikte, veri eksikliği ve zaman serisinin kısıtlılığı nedeniyle uzun dönemli etkileri sınırlı bir şekilde analiz edilebilmiştir. Ayrıca DYY'yi etkileyebilecek diğer kontrol değişkenleri olarak işsizlik oranı, enflasyon oranı, vergi gayreti, ihracat oranı, nüfus, kişi başına düşen gelir, GSYH büyüme oranı, siyasi istikrar ve kurumlar vergisi oranı gibi

değişkenlere de yer verilmiştir. Çalışmada, DYY'yi belirleyen faktörler ele alınırken, kaynak ülke ayrımı yapılmamış, toplam DYY verileri kullanılmıştır. Bunun temel nedeni, çalışmanın odak noktasının ev sahibi ülkelerde ortaya koymaya yönelik olmasıdır. Birçok ülkeden gelen yatırımların birleşik etkisinin değerlendirilmesi, ekonomik özgürlüklerin yatırım çekme kapasitesi üzerindeki genel eğilimi ortaya koymak açısından daha bütüncül bir yaklaşım sunmaktadır.

Maliye disiplini açısından değerlendirildiğinde bu çalışma, özellikle vergi politikalarının, kamu maliyesi göstergelerinin ve ekonomik özgürlüklerin yabancı yatırım kararları üzerindeki rolünü irdeleyerek kamu ekonomisinin yatırım çekme kapasitesi üzerindeki etkisini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu yönüyle çalışma, hem maliye politikalarının DYY üzerindeki etkilerini açıklamayı hem de politika yapıcılara yol gösterici öneriler sunmayı hedeflemektedir.

4.1.2 Örneklem ve Veri Seti

Çalışmanın örnekleme, ülkelerin gelir durumlarına göre Stata yazılımı aracılığıyla belirlenerek oluşmaktadır. 174 ülkeden oluşan bu örneklem, Stata yazılımı esas alınarak alt gelirli, alt-orta gelirli, üst-orta gelirli ve üst gelirli olmak üzere dört farklı gelir grubuna ayrılmıştır. Bu sınıflandırma, ülkelerin kişi başına düşen GSYH düzeylerine göre yıllık olarak güncellenen gelir gruplarını temel almakta olup, analizlerde gelir düzeyine göre farklılık gösteren yapısal özelliklerin dikkate alınmasını mümkün kılmaktadır. Bu sayede, ekonomik özgürlüklerin DYY üzerindeki etkisinin yalnızca genel düzeyde değil, aynı zamanda farklı gelir gruplarındaki ülkeler açısından da karşılaştırmalı olarak analiz edilmesi amaçlanmıştır. Böylece ülke gelir düzeyine göre DYY girişlerini etkileyen ekonomik özgürlük unsurlarındaki farklılıkların daha net bir şekilde ortaya konulması hedeflenmektedir. Tablo 4.1'de gelir gruplarına göre örneklemde yer alan ülkelerin dağılımı gösterilmektedir.

Tablo 4.1. Ülke Grupları

Alt Gelirli Ülkeler	Alt-Orta Gelirli Ülkeler	Üst-Orta Gelirli Ülkeler	Üst Gelirli Ülkeler
Angola	Arnavutluk	Belize	ABD
Azerbaycan	Belarus	Botsvana	Almanya
Bangladeş	Bolivya	Brezilya	Arjantin
Benin	Bosna Hersek	Çekya	Avustralya
Burkina Faso	Bulgaristan	Dominik Cumhuriyeti	Avusturya
Burundi	Cezayir	Dominika	Bahamalar
Butan	Dogru Timor	Ekvador	Bahreyn
Çad	El Salvador	Estonya	Barbados
Ekvator Ginesi	Endonezya	Esvatini	Belçika
Eritre	Fas	Fiji	Birleşik Arap Emirlikleri
Ermenistan	Filipinler	Gabon	Birleşik Krallık
Etiyopya	Gambiya	Güney Afrika	Brunei Sultanlığı
Fildişi Sahili	Gine	Hırvatistan	Danimarka
Gana	Gine Bissau	Jamaika	Finlandiya
Haiti	Guatemala	Kolombiya	Fransa
Hindistan	Gürcistan	Kosta Rika	Güney Kore
Irak	Guyana	Letonya	Hollanda
Kamboçya	Honduras	Libya	Hong Kong (Çin Özel İdari Bölgesi)
Kenya	İran	Litvanya	İrlanda
Kırgızistan	Kamerun	Lübnan	İspanya
Kongo Cumhuriyeti	Kazakistan	Macaristan	İsrail
Kongo Demokratik Cumhuriyeti	Kiribati	Malezya	İsveç
Laos	Komorlar	Mauritius	İsviçre
Liberya	Lesotho	Meksika	İtalya
Madagaskar	Maldivler	Namibya	İzlanda
Malavi	Mısır	Panama	Japonya
Mali	Moldova	Paraguay	Kanada
Moğolistan	Moritanya	Peru	Katar
Mozambik	Nikaragua	Polonya	Kıbrıs
Myanmar	Ozbekistan	Romanya	Kuveyt
Nepal	Papua Yeni Gine	Rusya Federasyonu	Lüksemburg
Nijer	Samoa	Saint Lucia	Makao (Çin Özel İdari Bölgesi)
Orta Afrika Cumhuriyeti	Sao Tome ve Principe	Saint Vincent ve Grenadinler	Malta
Pakistan	Senegal	Sırbistan	Norveç
Ruanda	Sili	Slovakya	Portekiz
Sierra Leone	Solomon Adaları	Surinam	Seyşeller
Sudan	Sri Lanka	Şili	Singapur
Tacikistan	Suriye	Tayland	Slovenya
Tanzanya	Türkmenistan	Tonga	Suudi Arabistan
Togo	Ukrayna	Trinidad ve Tobago	Umman
Uganda	Urdun	Tunus	Uruguay
Vietnam	Vanuatu	Türkiye	Yeni Zelanda
Zambiya	Yemen	Venezuela	Yunanistan
Zimbabve	Yesil Burun Adaları		
Tüm Ülkeler			
Arnavutluk, Cezayir, Angola, Arjantin, Ermenistan, Avustralya, Avusturya, Azerbaycan, Bahamalar, Bahreyn, Bangladeş, Barbados, Belarus, Belçika, Belize, Benin, Butan, Bolivya, Bosna-Hersek, Botsvana, Brezilya, Brunei, Bulgaristan, Burkina Faso, Burundi, Yeşil Burun Adaları, Küba, Kamboçya, Kamerun, Orta Afrika Cumhuriyeti, Çad, Şili, Kolombiya, Komorlar, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Kongo Cumhuriyeti, Kosta Rika, Fildişi Sahili, Hırvatistan, Kıbrıs, Çekya, Danimarka, Dominika, Dominik Cumhuriyeti, Ekvador, Mısır, El Salvador, Ekvator Ginesi, Eritre, Estonya, Esvatini, Etiyopya, Fiji, Finlandiya, Fransa, Gabon, Gambiya, Gürcistan, Almanya, Gana, Yunanistan, Guatemala, Gine, Gine-Bissau, Guyana, Haiti, Honduras, Hong Kong Özel İdari Bölgesi Çin, Macaristan, İzlanda, Hindistan, Endonezya, İran, Irak, İrlanda, İsrail, İtalya, Jamaika, Japonya, Ürdün, Kazakistan, Kenya, Kiribati, Güney Kore, Kuveyt, Kırgızistan, Laos, Letonya, Lübnan, Lesotho, Liberya, Libya, Litvanya, Lüksemburg, Macao Özel İdari Bölgesi Çin, Madagaskar, Malavi, Malezya, Maldivler, Mali, Malta, Moritanya, Mauritius, Meksika, Namibya, Moldova, Moğolistan, Fas, Mozambik, Myanmar, Nepal, Hollanda, Yeni Zelanda, Nikaragua, Nijer, Norveç, Umman, Pakistan, Panama, Papua Yeni Gine, Paraguay, Peru, Filipinler, Polonya, Portekiz, Katar, Romanya, Rusya Federasyonu, Ruanda, Samoa, São Tomé ve Príncipe, Suudi Arabistan, Senegal, Sırbistan, Seyşeller, Sierra Leone, Singapur, Slovakya, Slovenya, Solomon Adaları, Güney Afrika, İspanya, Sri Lanka, Santa Lucia, Saint Vincent ve Grenadinler, Sudan, Surinam, İsveç, İsviçre, Suriye, Tacikistan, Tanzanya, Tayland, Doğu Timor, Togo, Tonga, Trinidad ve Tobago, Tunus, Türkiye, Türkmenistan, Uganda, Ukrayna, Birleşik Arap Emirlikleri, Birleşik Krallık, Amerika Birleşik Devletleri, Uruguay, Özbekistan, Vanuatu, Venezuela, Vietnam, Yemen, Zambiya, Zimbabve			

Ekonomik özgürlük düzeyi ile DYY arasındaki ilişkiyi ortaya koymayı amaçlayan modeller kurulmuştur. Modelde kullanılan tüm değişkenlerin tanımları, değişken türleri, kodları, veri kaynakları ve DYY üzerindeki etkisinin artırıcı mı yoksa azaltıcı mı olması beklendiğini gösteren işaret yönü beklentisi sütunu Tablo 4.2'de ayrıntılı olarak sunulmaktadır.

Tablo 4.2. Analizde Kullanılan Değişkenler

Değişkenin Adı	Değişken Tanımı	Değişkenin Kodu	Veri Kaynağı
Bağımlı Değişken			
Doğrudan Yabancı Yatırımlar	GDP%	dyy_yuzde	Dünya Bankası
Bağımsız Değişkenler			
Ekonomik Özgürlük Endeksi	0-100 arası	eöe	Heritage Vakfı Endeksi
EÖE Mülkiyet Hakları	0-100 arası	eöe_mh	
EÖE Hükümet Dürüstlüğü	0-100 arası	eöe_hd	
EÖE Yargısal Etkinlik	0-100 arası	eöe_ye	
EÖE Vergi Yüğü	0-100 arası	eöe_vy	
EÖE Hükümet Harcamaları	0-100 arası	eöe_hh	
EÖE Mali Sağlık	0-100 arası	eöe_ms	
EÖE İş Özgürlüğü	0-100 arası	eöe_iö	
EÖE Emek Özgürlüğü	0-100 arası	eöe_eö	
EÖE Parasal Özgürlük	0-100 arası	eöe_pö	
EÖE Ticaret Özgürlüğü	0-100 arası	eöe_tö	
EÖE Yatırım Özgürlüğü	0-100 arası	eöe_yö	
EÖE Finansal Özgürlük	0-100 arası	eöe_fö	
Kontrol Değişkenler			
İşsizlik	%	işz	Uluslararası Çalışma Örgütü
Enflasyon	Yıllık %	enf	Uluslararası Para Fonu
Vergi Gayreti	%	vg	Birleşmiş Milletler
İhracat	GDP %	ih	Dünya bankası ve OECD
Nüfus	Sayı	lnnf	Birleşmiş Milletler
Kişi Başına Düşen GSYH	Cari ABD doları	lnkbg	Dünya bankası ve OECD
GSYH Büyümesi	Yıllık %	gsyh_buyume	Dünya bankası ve OECD
Siyasi İstikrar	%	si	Dünya Bankası
Kurumlar Vergisi Oranı	%	kv	Vergi Vakfı (Tax Foundation)

Analizde bağımlı değişken olarak, ülkelerin GSYH oranla DYY yüzdesi (DYY/GDP) kullanılmıştır. Ana bağımsız değişken ise EÖE ve bu endeksin alt bileşenleridir. EÖE, Heritage Vakfı tarafından 0 ile 100 arasında derecelendirilen bir yapıya sahiptir; 100 skoru en özgür, 0 skoru ise en az özgür olarak ifade edilmektedir. Çalışmada ayrıca kontrol değişkenleri kullanılarak modelin sağlamlığı artırılmıştır. Bu kapsamda kontrol değişkenler olarak işsizlik, enflasyon oranı, vergi gayreti, ihracat oranı, nüfus, kişi başına düşen milli gelir, GSYH büyümesi, siyasi istikrar ve kurumlar vergisi oranı gibi değişkenler modele dâhil edilmiştir. Bu değişkenler, DYY üzerinde etkili olabilecek makroekonomik ve yapısal unsurları yansıtmak amacıyla seçilmiştir. Buna ek olarak, çalışmada nüfus ve kişi başı gelir değişkenleri, değişkenlerin dağılımını normalize etmek ve olası doğrusal olmayan ilişkileri daha iyi modelleyebilmek amacıyla doğal logaritmaları alınarak modele dahil edilmiştir. Veri kaynakları olarak;

- DYY, kişi başına düşen milli gelir, GSYH büyümesi, ihracat, siyasi istikrar gibi makroekonomik verilere ilişkin bilgiler Dünya Bankası (World Bank) veri tabanından;
- Vergi gayreti ve nüfus değişkenleri Birleşmiş Milletler veri tabanından; işsizlik değişkeni Uluslararası Çalışma Örgütü veri tabanından;
- Enflasyon oranı Uluslararası Para Fonundan;
- Kurumlar vergisi oranı Vergi Vakfından (Tax Foundation);
- EÖE ve alt bileşenlerine ilişkin veriler ise Heritage Vakfı veri setinden temin edilmiştir.

Çalışmanın modeli,

$$dyy_yüzde_{it} = \alpha_i + \beta_1 eoe_{it} + \gamma_1 \cdot işsizlik_{it} + \gamma_2 \cdot enf_{it} + \gamma_3 \cdot vg_{it} + \gamma_4 \cdot ihracat_{it} + \gamma_5 \cdot lnnf_{it} + \gamma_6 \cdot lnkg_{it} + \gamma_7 \cdot gsyh_büyüme_{it} + \gamma_8 \cdot si_{it} + \gamma_9 \cdot kv_{it} + \varepsilon_{it} \quad (4.1)$$

$$dyy_yüzde_{it} = \alpha_i + \beta_1 \cdot eoe_{it} + \gamma_1 \cdot işsizlik_{it} + \gamma_2 \cdot enf_{it} + \gamma_3 \cdot vg_{it} + \gamma_4 \cdot ihracat_{it} + \gamma_5 \cdot lnnf_{it} + \gamma_6 \cdot lnkg_{it} + \gamma_7 \cdot gsyh_büyüme_{it} + \gamma_8 \cdot si_{it} + \gamma_9 \cdot kv_{it} + \varepsilon_{it} \quad (4.1.2)$$

$$dyy_yüzde_{it} = \alpha_i + \beta_1 \cdot eoe_mh_{it} + \beta_2 \cdot eoe_hd_{it} + \beta_3 \cdot eoe_ye_{it} + \beta_4 \cdot eoe_vy_{it} + \beta_5 \cdot eoe_hh_{it} + \beta_6 \cdot eoe_ms_{it} + \beta_7 \cdot eoe_iö_{it} + \beta_8 \cdot eoe_eö_{it} + \beta_9 \cdot eoe_pö_{it} + \beta_{10} \cdot eoe_tö_{it} + \beta_{11} \cdot eoe_yö_{it} + \beta_{12} \cdot eoe_fö_{it} + \gamma_1 \cdot işsizlik_{it} + \gamma_2 \cdot enf_{it} + \gamma_3 \cdot vg_{it} + \gamma_4 \cdot ihracat_{it} + \gamma_5 \cdot lnnf_{it} + \gamma_6 \cdot lnkg_{it} + \gamma_7 \cdot gsyh_büyüme_{it} + \gamma_8 \cdot si_{it} + \gamma_9 \cdot kv_{it} + \varepsilon_{it} \quad (4.1.3)$$

Modeldeki yer alan terimler genel olarak şu şekilde ifade edilmektedir:

$dyy_yüzde_{it}$ değişkeni ülke i'nin yıl t'deki DYY girişinin yüzdesel değerini

göstermektedir. α_i ülkeye özgü sabit etkileri göstermektedir. β_j ekonomik özgürlük ve alt bileşenlerinin katsayılarını ifade etmektedir. γ_k kontrol değişkenlerinin katsayılarını ve ε_{it} hata terimini göstermektedir.

Model 4.1' de DYY ekonomik özgürlükler ile ilişkisi genel EÖE üzerinden incelenmiştir. Modelde bağımlı değişken olarak DYY'nin GSYH'ye oranı (*dyy_yüzde*) yer almakta olup, bağımsız değişken olarak *eöe* dahil edilmiştir. Ayrıca işsizlik, enflasyon, vergi gayreti, ihracat oranı, logaritmik nüfus, logaritmik kişi başı gelir, GSYH büyüme oranı, siyasi istikrar ve kurumlar vergisi gibi kontrol değişkenleri modele dahil edilmiştir. Bu model, ekonomik özgürlüklerin genel düzeyinin DYY üzerindeki etkisini ölçmeyi amaçlamaktadır.

Model 4.1.2'de ekonomik özgürlüğün her bir alt bileşeni tek tek bağımsız değişken olarak modele dahil edilerek değerlendirilmiştir. Böylece hangi bileşenin DYY üzerinde daha etkili olduğu analiz edilmiştir. Modelde her bir regresyon farklı bir alt bileşeni (*eöe_kt*) içerecek şekilde $k = 1, \dots, 12$ olacak şekilde 12 ayrı model kurulmuştur. Diğer kontrol değişkenleri ise tüm modellerde sabit kalacak şekilde uygulanmıştır.

Model 4.1.3'te ekonomik özgürlük değişkeni dışarıda bırakılmış, yalnızca kontrol değişkenlerinin DYY üzerindeki etkisi analiz edilmiştir. Bu model, ekonomik özgürlüklerin dahil edilmediği durumda diğer makroekonomik ve kurumsal faktörlerin DYY üzerindeki bağımsız etkisini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Böylece ekonomik özgürlüklerin etkisi izole edilebilmekte ve diğer değişkenlerin etkisiyle karşılaştırılabilir hale gelmektedir.

Tablo 4.3. Betimsel İstatistiklerin Özeti

Değişkenler	Gözlem Sayısı	Ortalama	Standart Sapma	Min	Max
<i>dyy_yüzde</i>	4,578	4,185527	6,373452	-41,65099	55,07288
<i>eöe</i>	4,654	60,13004	10,71958	15,6	90,5
<i>eöe_mh</i>	4,691	49,69461	23,611	0	100
<i>eöe_hd</i>	4,699	42,03101	22,5791	0	100
<i>eöe_je</i>	1,378	46,91009	21,88334	3,3	100
<i>eöe_vy</i>	4,665	74,24401	13,98962	10	100
<i>eöe_hh</i>	4,679	65,44212	23,36154	0	99,3
<i>eöe_ms</i>	1,366	63,72452	31,77091	0	100
<i>eöe_iö</i>	4,694	64,18311	15,42842	17,1	100
<i>eöe_eö</i>	3,354	60,09028	14,75701	20	100
<i>eöe_pö</i>	4,689	73,31073	13,88777	0	95,4
<i>eöe_tö</i>	4,672	70,14908	14,3303	0	95
<i>eöe_yö</i>	4,677	54,29121	21,11456	0	95
<i>eöe_fö</i>	4,661	50,18451	19,47179	10	90

işz	4,786	7,680897	5,498957	.1	37,852
enf	4,512	6,459306	12,03037	-16,85969	198,5167
vg	3,157	,8292162	,093609	,145708	,9821031
ih	4,436	40,71696	29,45908	,0091618	228,9938
nf	4,872	15,79887	1,86957	11,12951	21,07998
kg	4,835	8,275139	1,568838	4,60517	11,56238
gsyh_buyume	4,840	3,754408	6,716169	-58,31823	153,4926
si	4,339	47,13715	27,73892	0	100
kv	4,556	26,2133	9,562425	0	60

Çalışmada kullanılan değişkenlere ilişkin betimsel istatistikler Tablo 4.3'te verilmiştir. EÖE ve alt bileşenlerine ilişkin değişkenlerin ortalamaları, ülkelerin genel düzeyde orta seviyede bir ekonomik özgürlük yapısına sahip olduğunu göstermektedir. Genel EÖE'nin ortalaması 60,13 olup, minimum ve maksimum değerler sırasıyla 15,6 ve 90,5'tir. Bu durum, ülkeler arasında ekonomik özgürlük düzeyi bakımından önemli farklılıkların olduğunu ortaya koymaktadır. Alt bileşenler düzeyinde ise mülkiyet hakları (eöe_mh) (49,69), hükümetin dürüstlüğü (eöe_hd) (42,03) ve yargı etkinliği (eöe_ye) (46,91) ortalamalarının görece düşük olduğu görülmektedir. Bu durum, birçok ülkede kurumsal altyapının ve hukukun üstünlüğünün yeterince güçlü olmadığını göstermektedir. Vergi yükü (eöe_vy) (74,24), hükümet harcamaları (eöe_hh) (65,44) ve mali sağlamlık (eöe_ms) (63,72) değişkenlerinin ortalamalarının nispeten daha yüksek olması, kamu maliyesine ilişkin alanlarda daha istikrarlı bir yapı bulunduğuna işaret etmektedir. İş özgürlüğü (eöe_iö) (64,18) ve emek özgürlüğü (eöe_eö) (60,09) ortalamaları da işgücü piyasalarında kısmen esnekliğe sahip olduğunu göstermektedir. Parasal özgürlük (eöe_pö) (73,31) ve ticaret özgürlüğü (eöe_tö) (70,15) değerleri ise ülkelerin çoğunluğunda fiyat kontrollerinin sınırlı, dış ticaretin ise açık bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Yatırım özgürlüğü (eöe_yö) (54,29) ve finansal özgürlük (eöe_fö) (50,18) gibi alanlarda ise özgürlük seviyeleri orta düzeydedir. Bu durum, bazı ülkelerde DYY'lerin veya finansal faaliyetlerin sınırlamalara tabi olabileceğini göstermektedir.

Makroekonomik göstergeler değerlendirildiğinde, işsizlik oranının ortalama %7,68 olduğu, ancak maksimum değer %37,85'e kadar ulaştığı görülmektedir. Bu da bazı ülkelerde ciddi düzeyde işsizlik sorunlarının bulunduğunu ortaya koymaktadır. Enflasyon değişkeni açısından da benzer bir durum söz konusudur; ortalama %6,45 olmakla birlikte, maksimum değer %198,5 ile hiper enflasyon düzeyindedir. Bu göstergeler, ülkeler arasında makroekonomik istikrar açısından

büyük farklılıkların olduğunu göstermektedir. GSYH büyüme oranı ise ortalama %3,75 olarak tespit edilmiştir. Ancak -%58,31 ile %153,49 arasında değişen değerler, dönemsel veya ülkesel şokların etkili olabileceğine işaret etmektedir.

Kamu maliyesine ilişkin göstergelerden biri olan vergi gayreti değişkeni, ortalama 0,83 değeri ile vergi tahsil kabiliyetinin birçok ülkede yüksek olduğunu göstermektedir. Kurumlar vergisi oranı ise ortalama %26,21 ile genel olarak yüksek sayılabilecek bir düzeydedir. Bu durum da özel sektörün yatırım kararlarında belirleyici olabilecek vergi yükünü yansıtmaktadır. Dışa açıklık göstergesi olan ihracatın GSYH'ye oranı ise ortalama %40,71 olup, ülkelerin genel olarak dış ticarete açık yapılar sergilediğini göstermektedir. Ancak minimum değerın sıfıra yakın ve maksimum değerin %228,99 olması, bu alandaki heterojenliği gözler önüne sermektedir. Demografik ve ekonomik büyüklükleri yansıtan nüfus (15,80) ve kişi başı gelir (8,27) değişkenleri, ülkeler arasında ekonomik büyüklük ve refah seviyesi açısından belirgin farklılıkların bulunduğunu göstermektedir. Son olarak, siyasi istikrar değişkeninin ortalaması 47,13 olup, ülkelerin yarısından fazlasının siyasi açıdan orta veya düşük düzeyde istikrara sahip olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak, analizde kullanılacak değişkenlerin ortalama değerleri ve dağılımları, panel veri yapısına uygun bir heterojenlik içerdiğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle yapılacak panel veri analizinde sabit veya rassal etkiler modellerinin yanı sıra heteroskedastisite ve otokorelasyon gibi sorunlara karşı da uygun istatistiksel tekniklerin kullanılması önem arz etmektedir. Çalışmanın devamında bu doğrultuda analizler gerçekleştirilmiş ve ekonomik özgürlüklerin DYY üzerindeki etkisi detaylı biçimde incelenmiştir.

Tablo 4.4. Değişkenler Arası Korelasyon Matrisi

Değişkenler	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)
dvv_yuzde	1,000																						
eöe	0,008	1,000																					
eöe_mh	-0,027	0,865	1,000																				
eöe_hd	-0,012	0,827	0,888	1,000																			
eöe_ye	-0,043	0,793	0,860	0,891	1,000																		
eöe_vy	0,166	-0,078	-0,330	-0,395	-0,341	1,000																	
eöe_hh	0,171	-0,176	-0,500	-0,476	-0,433	0,592	1,000																
eöe_ms	-0,140	0,510	0,282	0,242	0,204	0,033	0,018	1,000															
eöe_iö	-0,027	0,763	0,815	0,776	0,726	-0,188	-0,423	0,238	1,000														
eöe_eö	0,082	0,565	0,454	0,439	0,476	0,097	-0,031	0,174	0,426	1,000													
eöe_pö	-0,012	0,600	0,558	0,512	0,468	-0,288	-0,243	0,150	0,344	0,185	1,000												
eöe_tö	-0,026	0,755	0,705	0,615	0,581	-0,142	-0,374	0,292	0,644	0,330	0,530	1,000											
eöe_yö	-0,001	0,710	0,644	0,596	0,522	-0,329	-0,289	0,140	0,464	0,215	0,690	0,661	1,000										
eöe_fö	0,020	0,794	0,734	0,688	0,595	-0,190	-0,315	0,182	0,612	0,289	0,623	0,704	0,799	1,000									
işz	0,014	-0,189	-0,086	-0,090	-0,041	-0,141	-0,184	-0,192	-0,048	-0,050	-0,062	-0,022	-0,107	-0,132	1,000								
enf	-0,035	0,353	0,361	0,324	0,294	0,193	0,238	-0,048	0,234	0,105	0,544	0,414	0,437	0,395	0,177	1,000							
vg	0,118	0,170	0,135	0,108	0,090	-0,094	-0,099	0,061	0,109	0,018	0,194	0,233	0,277	0,231	-0,104	-0,258	1,000						
ih	0,161	0,542	0,529	0,475	0,412	0,043	-0,212	0,212	0,414	0,342	0,369	0,448	0,394	0,469	-0,107	-0,243	0,015	1,000					
nf	-0,023	-0,153	-0,108	-0,112	-0,035	-0,106	0,131	-0,030	-0,105	-0,102	-0,247	-0,145	-0,245	-0,150	-0,124	0,194	-0,073	-0,378	1,000				
kg	-0,102	0,744	0,860	0,787	0,739	-0,316	-0,568	0,246	0,770	0,321	0,516	0,705	0,582	0,702	-0,039	-0,362	0,139	0,501	-0,088	1,000			
gsyh_buyume	0,031	0,053	-0,077	-0,055	-0,033	0,165	0,311	0,075	-0,080	0,081	-0,014	-0,055	-0,011	-0,049	-0,337	-0,098	0,097	-0,067	0,130	-0,261	1,000		
si	-0,027	0,669	0,754	0,716	0,634	-0,243	-0,438	0,206	0,620	0,367	0,500	0,566	0,530	0,586	-0,050	-0,343	0,178	0,536	-0,415	0,700	-0,056	1,000	
kv	-0,022	-0,385	-0,284	-0,204	-0,204	0,460	0,127	-0,285	-0,304	-0,272	-0,137	-0,388	-0,150	-0,266	0,140	0,167	0,079	-0,430	0,304	-0,322	-0,083	-0,241	1,000

Bu çalışmada kullanılan temel değişkenler arasındaki ilişkilerin genel yapısını görmek amacıyla korelasyon matrisi oluşturulmuştur. Tablo 4.4'deki korelasyon katsayıları, değişkenler arasındaki doğrusal ilişkinin yönü ve gücü hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. EÖE ile alt bileşenleri arasında güçlü ve pozitif korelasyonlar bulunmaktadır, Özellikle eöe_mh (0,865), eöe_hd (0,827), eöe_ye (0,793), eöe_iö (0,763) ve si (0,669) gibi değişkenlerle yüksek pozitif ilişki gözlenmiştir. Bu durum, ekonomik özgürlüklerin temel bileşenlerinin birbirleriyle tutarlı ve birlikte hareket ettiğini göstermektedir. Benzer şekilde, kişi başı gelir (kbg) ile eöe (0,744) ve eöe_mh (0,860) arasındaki güçlü pozitif korelasyon, ekonomik refahın kurumsal yapı ve özgürlüklerle yakından bağlantılı olduğunu ortaya koymaktadır. Ekonomik özgürlük alt bileşenlerinden eöe_vy ve eöe_hh ile genel özgürlük endeksi arasında negatif korelasyonlar mevcuttur (-0,078 ve -0,176). Bu bulgu, düşük vergi ve kamu harcamalarının ekonomik özgürlükle pozitif ilişkili olduğunu desteklemektedir. Eöe_vy ayrıca eöe_yö (-0,329) ve eöe_fö (-0,190) gibi bileşenlerle de negatif korelasyon göstermektedir; bu bulgu da vergilerin artmasıyla yatırım ve finansal piyasaların daha kısıtlı hale geldiğine işaret etmektedir. Eöe_eö, sıfıra yakın, anlamsız düzeyde zayıf bir ilişki olduğu görülmektedir. Eöe_eö genel düzeyde DYY ile istatistiksel olarak ilişkili görünmemektedir.

Eöe_ms değişkeni ise EÖE ile pozitif ve orta düzeyde (0,510) bir ilişki göstermektedir. Eöe_ms, kamu maliyesinin sürdürülebilirliği ve borç düzeylerinin kontrolü gibi faktörleri içerdiğinden, bu sonuç ekonomik özgürlüklerin finansal sürdürülebilirlik ile desteklendiğini düşündürmektedir, Aynı zamanda eöe_ms, eöe_hd (0,242) ve eöe_ye (0,204) gibi kurumsal değişkenlerle de pozitif ilişkiler taşımaktadır, Parasal özgürlük (eöe_pö) değişkeni ile EÖE arasında pozitif yönde ve anlamlı bir korelasyon gözlenmiştir (0,600).

Makroekonomik değişkenler açısından, işsizlik (işz) EÖE ve alt bileşenleri ile zayıf negatif korelasyonlar sergilemektedir. Enflasyon (enf) ise ekonomik özgürlük, eöe_hd ve eöe_ye gibi değişkenlerle anlamlı negatif ilişkiler göstermekte olup, yüksek enflasyonun ekonomik özgürlükler üzerinde olumsuz etkisi olduğu anlaşılmaktadır. Buna karşılık, ihracat (ih) ile ekonomik özgürlükler arasında pozitif ve güçlü korelasyonlar bulunmaktadır (örneğin, ihracat ile genel özgürlük endeksi 0,542). Bu bulgu da dışa açıklığın yüksek olduğu ülkelerde ekonomik özgürlüğün daha güçlü olduğunu göstermektedir. Siyasi istikrar (si), EÖE ve alt

bileşenleri ile pozitif ve anlamlı korelasyonlar göstermektedir (örneğin, 0,669 ile genel ekonomik özgürlük). Bu sonuç, siyasi istikrarın ekonomik özgürlüğü destekleyen önemli bir unsur olduğunu doğrulamaktadır. Ayrıca, kişi başı gelir ile siyasi istikrar arasında da yüksek pozitif ilişki (0,700) bulunmaktadır. Kurumlar vergisi (kv) ise EÖE ile negatif ilişki sergilemekte (-0,385) ve özellikle eöe_vy (-0,460) ters yönde ilişkilidir; bu da yüksek vergilerin ekonomik özgürlük üzerinde sınırlayıcı etkisi olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak, korelasyon matrisi incelendiğinde ekonomik özgürlük ve kurumsal kalite göstergeleri arasında güçlü pozitif ilişkiler bulunurken, yüksek vergi yükü, işsizlik ve enflasyon gibi ekonomik sorunların ekonomik özgürlükleri olumsuz etkilediği gözlemlenmiştir. Bu ilişkiler, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde yapılacak panel veri analizleri için önemli ipuçları sağlamaktadır.

4.2 Yöntem

Bu çerçevede, seçilmiş ülkeler üzerinde ekonomik özgürlüklerin DYY üzerindeki etkisinin araştırılmasında panel veri analizinden yararlanılmıştır. Bu nedenle aşağıda panel veri analiz yöntemi ve kullanılan model ayrıntılı olarak tanıtılmıştır.

4.2.1 Panel Veri Analizi

Ekonometrik analizlerde kullanılan veriler, içerik ve yapısal özelliklerine göre zaman serisi verileri, yatay kesit verileri ve panel veriler şeklinde üç temel kategoride sınıflandırılmaktadır (Gujarati ve Porter, 2020: 22). Zaman serilerinde tek bir birim ve birden fazla zaman var iken (örneğin 1 ülke, $N=1$ / 29 yıl, $T>1$); yatay kesit verilerde birden fazla birim ve tek bir zaman vardır (örneğin 25 ülke, $N=1$ / 2019 yılı, $T=1$). Panel verilerde ise birden fazla birim ve birden fazla zaman bulunmaktadır (örneğin 25 ülke, $N>1$ / 29 yıl, $T>1$). Bu nedenle panel veriler yatay kesit veriler ve zaman serilerinin bileşiminden oluşmaktadır (Yerdelen Tatoğlu, 2024: 1-2). Buna ek olarak, panel veri setleri; zaman serisi ve yatay kesit verilerinin bir araya gelmesiyle oluştuğundan hem zamana bağlı değişimleri hem de birimler arası heterojenliği aynı anda analiz etme imkânı sağlamaktadır. Panel veri setleri, gözlem sayısındaki fazlalık ve varyanstaki çeşitlilik nedeniyle, ekonomik modellerin daha güçlü ve güvenilir şekilde tahmin edilmesini sağlamaktadır (Baltagi, 2005: 4). Bu yöntem, bireysel heterojenliği dikkate alarak çoklu doğrusal

bağlantı (multicollinearity) ve otokorelasyon sorunlarının etkisini azaltmayı mümkün kılmaktadır (Güriş, 2018: 26).

Zaman serileri ile yatay kesit verilerinin birleşimiyle oluşan panel verilerden yararlanılan modeller panel veri analizi kapsamında değerlendirilmektedir. Bu analizlerde, sıklıkla kesit sayısının dönem sayısından fazla olduğu $N > T$ koşulu gözlemlenmektedir.

Genel olarak panel veri modeli;

$$Y_{it} = \alpha_{it} + \beta_{kit}X_{kit} + u_{it} \quad i = 1, 2, \dots, N ; t = 1, 2, \dots, T \quad (4.2)$$

olarak ifade edilmektedir. Modelde Y bağımlı değişken, X_k bağımsız değişkenler, α sabit terimi, β eğim katsayılarını ve u hata terimi olarak tanımlanmaktadır. i alt indisi birimleri (firma, birey, ülke şehir gibi), t alt indisi ise zamanı (gün, ay, yıl) göstermektedir. Değişkenlerin ve hata teriminin hem i hem de t indislerine sahip olması, bu verilerin panel veri yapısına ait olduğunu belirtmektedir. Eğer sabit ve eğim parametreleri de bu alt indislerle ifade ediliyorsa, modelde hem birimlere hem de zamana göre değişkenlik gösterdiği anlaşılmaktadır (Yerdelen Tatoğlu, 2024: 4-5).

4.2.2 Panel Veri Modelleri

Panel veriler hem yatay kesit hem de zaman boyutunu içerdiği için bireylerden kaynaklanan gözlemlenemeyen farklılıklar modelleme sürecinde dikkate alınmalıdır. Bu farkların rastlantısal olduğu kabul edilirse rassal etkiler modeli, sistematik ve sabit olduğu varsayılırsa sabit etkiler modeli tercih edilmektedir. Bu iki yaklaşım, verideki gözlemlenemeyen farklılıkların modele nasıl yansıtılacağına göre belirlenmektedir (Gujarati ve Porter, 2020: 593-594). Sabit ve rassal etkiler modellerinden hangisinin uygun olacağı, analiz öncesinde yapılan teorik değerlendirmelere dayanarak kararlaştırılabileceği gibi, Hausman testi ile ampirik olarak da test edilebilmektedir.

4.2.2.1 Sabit Etkiler ve Rassal Etkiler Modeli

Panel veri analizinde en temel modellerden biri Sabit Etkiler Modeli'dir (FEM). Model, zaman içinde sabit kalan bireysel etkilerin sabit terimler sayesinde kontrol altına alındığını kabul edilmektedir. Eğim katsayılarının sabit olduğu ve birimler arası farklılıkların yalnızca sabit terimler üzerinden ifade edildiği kabul edilir. Bu bağlamda, burada "sabit" terimi, birimlere göre değişiklik gösterebilse de

zaman içerisinde sabit kalan katsayıları ifade etmektedir. FEM varsayımı altında, gözlenemeyen bireysel etkilerin açıklayıcı değişkenlerle ilişkili olduğu kabul edilmektedir. Dolayısıyla, bu bireysel farklılıklar modelde parametreler aracılığıyla temsil edilmektedir (Greene, 2012). FEM'nin modeli şu şekildedir;

$$Y_{it} = \bar{\beta} + \alpha_i + \beta_1 X_{1it} + \dots + \beta_k X_{kit} + \varepsilon_{it} \quad i = 1, 2, \dots, N \text{ ve } t = 1, 2, \dots, T \quad (4.3)$$

Burada, $\beta_{1it} = \bar{\beta} + \alpha_i$ ifadesi, her birimin kendine özgü sabit etkisini tanımlamaktadır. Eğer α_i sabit ise “Kukla Değişken Modeli” kullanılır; eğer rassal ise “Hata Bileşenleri Modeli” uygun hale gelmektedir (Judge vd., 1985: 519). 4.3 nolu modelde yer alan hata terimi ile açıklayıcı değişkenler arasında ilişki bulunuyorsa, sapmasız tahmin sağlayacağı için FEM uygun model olarak değerlendirilmektedir. Gözlem sayısı fazla, birim sayısı az olduğunda da FEM tercih edilmektedir.

Panel veri analizlerinde kullanılan FEM, birimlere özgü sabit etkilerin modele kukla değişkenler yoluyla dahil edilmesi nedeniyle, “En Küçük Kareler Kukla Değişkenler Modeli” olarak da bilinmektedir. Bu modelin uygunluğu F testi yardımıyla değerlendirilmektedir. F testi sonucunda H_0 hipotezi kabul edilirse, sabit etkilerin birimler arasında değişmediği ve klasik en küçük kareler (EKK) modelinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Buna karşılık, H_1 hipotezi kabul edilirse, sabit terimlerin birimler arasında anlamlı biçimde farklılık gösterdiği ve sabit etkiler modelinin kullanılması gerektiği ortaya konmaktadır (Baltagi, 2005: 21).

Rassal etkili modeller, panel veri analizinde bireyler arasındaki farklılıkların sabit değil, rassal etkiler şeklinde ele alınan bir yaklaşımdır. Bu yöntem, panel veride yer alan hem kesitsel hem de zamansal çeşitliliği kullanarak daha güçlü ve güvenilir tahminler elde etmeyi amaçlamaktadır. Rassal etkili modellerde, bireylere özgü heterojenlikler sabit bir katsayı yerine, rassal bir terim olarak modele dahil edilir. Model genel olarak şu şekilde ifade edilir:

$$Y_{it} = \beta_0 + \beta_1 X_{1it} + \dots + \beta_k X_{kit} + \alpha_i + \varepsilon_{it} \quad i = 1, 2, \dots, N \text{ ve } t = 1, 2, \dots, T \quad (4.4)$$

Bu denklemde Y_{it} i'nci bireyin t zamanındaki bağımlı değişkeni, X_{kit} i'nci bireyinin t zamanındaki k adet bağımsız değişkeni, β_0 sabit terimi, β_k ise k'ncı bağımsız değişkenin katsayısı, α_i i bireyine özgü sabit olmayan, rassal etkiyi göstermekte olup, ε_{it} ise hata terimidir ve zaman ve birey bazında değişmektedir. Bu yaklaşımda bireysel etkiler olan α_i , tüm bireylerin ortak olan model yapısına dahil olan rastgele bileşenler olarak ele alınmaktadır. Bu da modelin tahmin gücünü artırıp değişkenliğin güvenilir modellenmesini sağlamaktadır (Baltagi, 2008: 24).

Model seçiminde Hausman testi belirleyici bir araçtır. Eğer bireysel etkiler ile açıklayıcı değişkenler arasında anlamlı bir ilişki varsa sabit etkili model, aksi durumda ise rassal etkili model tercih edilmelidir (Wooldridge, 2010: 251).

4.2.2.2 Model seçimi: Hausman testi

Panel veri analizlerinde kullanılan başlıca model seçme yöntemlerinden biri olan Hausman (1978) testi, tanımlama hatasının varlığını test etmek amacıyla geliştirilmiştir. Panel veri analizlerinde özellikle sabit etkiler (FE) ile rassal etkiler (RE) modelleri arasında seçim yapılmasında önemli bir rol oynamaktadır (Yerdelen Tatoğlu, 2024: 195). Testin temel amacı, rassal etkiler modelinin geçerliliğini anlamak ve modelde tanımlama (specification) hatasının olup olmadığını tespit etmektir. Hausman testi, sabit etkiler ve rassal etkiler tahmincileri arasında tercih yaparken tahmincilerin tutarlılığını gözetmektedir. Sabit etkiler yöntemi, bireysel etkiler ile açıklayıcı değişkenler arasında korelasyon bulunması durumunda tutarlı tahminler sunar ancak genellikle daha az verimlidir. Öte yandan bireysel etkiler ile bağımsız değişkenler arasında korelasyon mevcutsa, rassal etkiler tahmincisi tutarsız sonuçlar verebilmektedir. Bu durumda Hausman testi, iki model arasındaki tutarlılık farkını değerlendirerek hangi tahmincinin tercih edilmesi gerektiğine karar vermeye yardımcı olmaktadır (Hausman, 1978: 1253).

Testin hipotezleri şu şekilde olup;

$$H_0 = E(X_{it}, \mu_i) = 0 \text{ (Bağımsız değişkenler ile hata terimi arasında korelasyon yoktur –Rassal etkiler modeli geçerlidir)}$$

$$H_1 = E(X_{it}, \mu_i) \neq 0 \text{ (Bağımsız değişkenler ile hata terimi arasında korelasyon vardır –Sabit etkiler modeli geçerlidir)}$$

Hausman testinin modeli ise;

$$H = \left(\widehat{\beta}_{SE} - \beta_{RE} \right)' \left[V(\widehat{\beta}_{SE}) - V(\widehat{\beta}_{RE}) \right]^{-1} (\widehat{\beta}_{SE} - \beta_{RE}) \sim \chi_k^2 \quad (4.5)$$

şeklindedir (Wooldridge, 2001: 289). Modelde sabit etkiler için $\widehat{\beta}_{SE}$, rassal etkiler için $\widehat{\beta}_{RE}$ elde edilen tahmin ediciyi temsil etmektedir. Bu tahmincilerin varyansları sırasıyla $V(\widehat{\beta}_{SE})$ ve $V(\widehat{\beta}_{RE})$ ile gösterilmektedir. Test sonucunda elde edilen istatistik, asimptotik olarak χ^2 (ki-kare) dağılımına sahiptir ve anlamlılık

değerlendirmesi, bağımsız değişken sayısı k ile ilişkili olan χ_k^2 kritik değeriyle yapılmaktadır (Baltagi, 2005: 66-70).

Hausman testi sonucunda elde edilen p-değeri, 0.05'ten küçükse, RE modelinin tutarsız olduğu ve FE modelinin tercih edilmesi gerektiği kabul edilmektedir. Aksi halde RE modeli kullanılabilir. Bu bağlamda test, panel veri analizlerinde model seçimini yönlendiren temel araçlardan biri olarak öne çıkmaktadır.

Tablo 4.5. Hausman Testleri

Gelir Grubu	Model	Ki-kare Değeri	P Değeri	Model Sonucu
Tüm ülkeler	Model 1	45,52	0,0000	Sabit Etkiler
Tüm ülkeler	Model 2	45,10	0,0000	Sabit Etkiler
Tüm ülkeler	Model 3	41,68	0,0000	Sabit Etkiler
Tüm ülkeler	Model 4	15,99	0,1000	Rassal Etkiler
Tüm ülkeler	Model 5	41,86	0,0000	Sabit Etkiler
Tüm ülkeler	Model 6	40,22	0,0000	Sabit Etkiler
Tüm ülkeler	Model 7	11,27	0,3371	Rassal Etkiler
Tüm ülkeler	Model 8	44,72	0,0000	Sabit Etkiler
Tüm ülkeler	Model 9	63,55	0,0000	Sabit Etkiler
Tüm ülkeler	Model 10	50,32	0,0000	Sabit Etkiler
Tüm ülkeler	Model 11	47,09	0,0000	Sabit Etkiler
Tüm ülkeler	Model 12	63,86	0,0000	Sabit Etkiler
Tüm ülkeler	Model 13	50,41	0,0000	Sabit Etkiler
Tüm ülkeler	Model 14	24,76	0,2578	Rassal Etkiler
Alt Gelirli Ülkeler	Model 1	50,83	0,0000	Sabit Etkiler
Alt Gelirli Ülkeler	Model 2	58,87	0,0000	Sabit Etkiler
Alt Gelirli Ülkeler	Model 3	57,35	0,0000	Sabit Etkiler
Alt Gelirli Ülkeler	Model 4	21,11	0,0203	Sabit Etkiler
Alt Gelirli Ülkeler	Model 5	51,76	0,0000	Sabit Etkiler
Alt Gelirli Ülkeler	Model 6	116,6	0,0000	Sabit Etkiler
Alt Gelirli Ülkeler	Model 7	18,68	0,0452	Sabit Etkiler
Alt Gelirli Ülkeler	Model 8	86,16	0,0000	Sabit Etkiler
Alt Gelirli Ülkeler	Model 9	296,23	0,0000	Sabit Etkiler
Alt Gelirli Ülkeler	Model 10	55,413	0,0000	Sabit Etkiler
Alt Gelirli Ülkeler	Model 11	44,82	0,0000	Sabit Etkiler
Alt Gelirli Ülkeler	Model 12	57,39	0,0000	Sabit Etkiler
Alt Gelirli Ülkeler	Model 13	53,25	0,0000	Sabit Etkiler
Alt Gelirli Ülkeler	Model 14	52,73	0,0000	Sabit Etkiler
Alt-Orta Gelirli Ülkeler	Model 1	23,44	0,0000	Sabit Etkiler
Alt-Orta Gelirli Ülkeler	Model 2	38,35	0,0000	Sabit Etkiler
Alt-Orta Gelirli Ülkeler	Model 3	22,78	0,0116	Sabit Etkiler
Alt-Orta Gelirli Ülkeler	Model 4	31,53	0,0005	Sabit Etkiler
Alt-Orta Gelirli Ülkeler	Model 5	23,66	0,0085	Sabit Etkiler
Alt-Orta Gelirli Ülkeler	Model 6	21,26	0,0269	Sabit Etkiler
Alt-Orta Gelirli Ülkeler	Model 7	14,25	0,1617	Rassal Etkiler
Alt-Orta Gelirli Ülkeler	Model 8	24,85	0,0056	Sabit Etkiler
Alt-Orta Gelirli Ülkeler	Model 9	29,24	0,0011	Sabit Etkiler
Alt-Orta Gelirli Ülkeler	Model 10	19,89	0,0303	Sabit Etkiler
Alt-Orta Gelirli Ülkeler	Model 11	33,97	0,0002	Sabit Etkiler
Alt-Orta Gelirli Ülkeler	Model 12	36,851	0,0001	Sabit Etkiler
Alt-Orta Gelirli Ülkeler	Model 13	33,67	0,0002	Sabit Etkiler
Alt-Orta Gelirli Ülkeler	Model 14	37,39	0,0152	Sabit Etkiler
Üst-Orta Gelirli Ülkeler	Model 1	8,91	0,5406	Rassal Etkiler
Üst-Orta Gelirli Ülkeler	Model 2	11,0	0,3575	Rassal Etkiler

Üst-Orta Gelirli Ülkeler	Model 3	8,48	0,5823	Rassal Etkiler
Üst-Orta Gelirli Ülkeler	Model 4	8,49	0,5811	Rassal Etkiler
Üst-Orta Gelirli Ülkeler	Model 5	9,02	0,5307	Rassal Etkiler
Üst-Orta Gelirli Ülkeler	Model 6	8,36	0,5941	Rassal Etkiler
Üst-Orta Gelirli Ülkeler	Model 7	6,37	0,7832	Rassal Etkiler
Üst-Orta Gelirli Ülkeler	Model 8	8,39	0,5905	Rassal Etkiler
Üst-Orta Gelirli Ülkeler	Model 9	23,49	0,0091	Sabit Etkiler
Üst-Orta Gelirli Ülkeler	Model 10	15,84	0,1042	Rassal Etkiler
Üst-Orta Gelirli Ülkeler	Model 11	11,54	0,3167	Rassal Etkiler
Üst-Orta Gelirli Ülkeler	Model 12	11,35	0,3312	Rassal Etkiler
Üst-Orta Gelirli Ülkeler	Model 13	7,44	0,6837	Rassal Etkiler
Üst-Orta Gelirli Ülkeler	Model 14	11,74	0,9465	Rassal Etkiler
Üst Gelirli Ülkeler	Model 1	17,67	0,0607	Rassal Etkiler
Üst Gelirli Ülkeler	Model 2	15,68	0,1090	Rassal Etkiler
Üst Gelirli Ülkeler	Model 3	13,80	0,1825	Rassal Etkiler
Üst Gelirli Ülkeler	Model 4	9,64	0,4726	Rassal Etkiler
Üst Gelirli Ülkeler	Model 5	13,94	0,1759	Rassal Etkiler
Üst Gelirli Ülkeler	Model 6	13,81	0,1817	Rassal Etkiler
Üst Gelirli Ülkeler	Model 7	8,40	0,5898	Rassal Etkiler
Üst Gelirli Ülkeler	Model 8	12,67	0,2426	Rassal Etkiler
Üst Gelirli Ülkeler	Model 9	29,71	0,0010	Sabit Etkiler
Üst Gelirli Ülkeler	Model 10	14,30	0,1596	Rassal Etkiler
Üst Gelirli Ülkeler	Model 11	12,20	0,2721	Rassal Etkiler
Üst Gelirli Ülkeler	Model 12	25,58	0,0044	Sabit Etkiler
Üst Gelirli Ülkeler	Model 13	21,18	0,0199	Sabit Etkiler
Üst Gelirli Ülkeler	Model 14	11,34	0,9558	Rassal Etkiler

Hausman testi sonuçlarına göre, alt gelir grubu ülkeler için tüm modellerde sabit etkiler modelinin tercih edilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Alt-orta gelir grubu açısından değerlendirildiğinde, yalnızca model 7’de rassal etkiler modelinin uygun olduğu, diğer tüm modellerde sabit etkilerin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Üst-orta gelir grubunda ise genel eğilim rassal etkiler yönündeyken, yalnızca model 9’da sabit etkiler modelinin tercih edilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Son olarak, üst gelir grubu ülkelerinde model 9, model 12 ve model 13 sabit etkiler modelini desteklerken, kalan modellerde rassal etkiler modelinin daha uygun olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bu bulgular, farklı gelir düzeylerindeki ülkelerde panel veri yapısının ve heterojenitenin modele yansıma biçimlerinin değişkenlik gösterdiğini ortaya koymaktadır.

4.2.3 Varyans Sınamaları Testleri

Panel veri analizinde modelin güvenilir ve geçerli olabilmesi için klasik regresyon varsayımlarının yerine getirilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda, modelin hata terimlerinin sabit varyansa sahip olması (homoskedastisite), ardışık dönemler arasında hata terimleri arasında ilişki bulunmaması (otokorelasyon) ve analizde yer alan birimler arasında bağımlılık olmaması (çapraz kesit bağımlılığı) gibi koşulların sağlanması beklenmektedir (Baltagi, 2005: 79-89; Greene, 2012: 283).

4.2.3.1 Heteroskedastisite Testleri

Ekonometrik çalışmalarda heteroskedastisite çoğunlukla yatay kesit veri setleri ile çalışıldığında karşılaşılan bir sorundur. Homoskedastisite varsayımı genellikle yatay kesit verilerde ihlal edilmektedir. Çünkü her birim içerisinde hata terimi varyansı sabit kabul edilse de birimler arası varyans farklılıkları önemli ölçüde heteroskedastisiteye yol açmaktadır. Bu nedenle analizlerde çoğunlukla, birim bazlı heteroskedastisite olarak ifade edilen bu tür varyans yapısının test edilmesine öncelik verilmektedir (Yerdelen Tatoğlu, 2024: 243).

H_0 : Sabit varyans (homoskedastisite) vardır.

H_1 : Sabit varyans yoktur (heteroskedastisite vardır).

Bu çalışmada, heteroskedastisite analizine yönelik olarak hem sabit hem de rassal varyans yapıları ayrı ayrı değerlendirilecektir. Sabit varyans varsayımının geçerliliğini test etmek amacıyla Değiştirilmiş Wald testi uygulanacaktır. Rassal varyans yapısının incelenmesi için ise Levene, Brown ve Forsythe testi kullanılacaktır. Bu testler aracılığıyla, hata terimlerinin varyansının sabit olup olmadığı ya da örneklem grupları arasında anlamlı farklılık gösterip göstermediği değerlendirilecektir.

- **Değiştirilmiş Wald Testi**

Panel veri modellerinde birimler arasında heteroskedastisite olup olmadığı, Değiştirilmiş Wald testi ile sınanmaktadır. Hipotez ise şu şekildedir:

$H_0: \sigma_i^2 = \sigma^2$ tüm birimlerin varyansları eşittir (homoskedastiktir).

Wald test istatistiği,

$$W = \sum_{i=1}^N \left(\frac{\widehat{\sigma}_i^2 - \widehat{\sigma}^2}{V_i} \right)^2 \quad (4.6)$$

olarak ifade edilmektedir. Burada yer alan $\widehat{\sigma}_i^2$, i. yatay kesit biriminin sabit hata varyansının tahmini değeridir. W test istatistiği, N serbestlik derecesi ile χ^2 dağılımını göstermektedir (Yerdelen Tatoğlu, 2024: 244).

- **Levene, Brown ve Forsythe'nin Testleri**

Varyansların eşitliğini test etmeye yönelik geleneksel F testleri, genellikle Gauss dağılımı varsayımına dayanmaktadır. Ancak bu varsayımın sağlanmadığı durumlarda, söz konusu testlerin güvenilirliği azalmaktadır. Bu eksikliği gidermek

amacıyla Levene (1960), normal dağılım varsayımı geçerli olmasa dahi uygulanabilir ve daha dayanıklı bir heteroskedastisite testi geliştirmiştir. Levene testi, grup içi gözlemlerin grup merkezi etrafındaki mutlak sapmalarına dayanarak varyans homojenliğini sınamaktadır. Daha sonra Brown ve Forsythe (1974), Levene'nin test istatistiğini geliştirmiş ve özellikle aykırı değerlere karşı daha güvenilir sonuçlar geliştiren alternatif versiyonlar önermiştir. Bu alternatiflerde, grup ortalaması yerine medyan veya belirli bir oranda kırılmış ortalama gibi merkezi eğilim ölçüleri kullanılmaktadır. Böylece normal dağılımdan sapmaların ve uç değerlerin testin sonuçları üzerindeki etkisi azaltılarak, heteroskedastisite analizinde daha güvenilir sonuçlara ulaşılması amaçlanmıştır. Levene'nin test istatistiği,

$$W_0 = \frac{\sum_i n_i (\hat{Z}_i - \hat{Z})^2}{g - 1} / \frac{\sum_i \sum_j (Z_{ij} - \hat{Z})^2}{\sum_i (n_i - 1)} \quad (4.7)$$

olarak tanımlanmaktadır. İstatistikte gösterilen, X_{ij} i. gruptaki j. gözlemi temsil etmektedir. Burada n_i her bir grubun gözlem sayısını; g_i ise toplam grup sayısını ifade etmektedir. Brown ve Forsythe (1974), Levene testinin klasik versiyonuna alternatif olarak iki farklı test istatistiği önermiştir. Bu testlerden ilkinde (W_{50}), her bir grubun ortalaması yerine medyan değeri kullanırken; ikincisinde (W_{10}) yine ortalama yerine her grubun %10 kırılmış ortalaması tercih edilmektedir. Bu yaklaşımlar, özellikle aykırı değerlere karşı daha dirençli sonuçlar elde edilmesini sağlamaktadır. Hesaplanan W_0 test istatistiğinin kritik değerleri $g - 1$ ve $\sum_i (n_i - 1)$ serbestlik derecelerine sahip Snedecor F dağılımı tablosundan belirlenmektedir (Yerdelen Tatoğlu, 2024: 244).

Tablo 4.6. Heteroskedastisite Testleri

Gelir Grubu	Model	Ki-kare Değeri	P Değeri
Tüm ülkeler	Model 1	946077,32	0,0000
Tüm ülkeler	Model 2	1069466,08	0,0000
Tüm ülkeler	Model 3	1419048,5	0,0000
Tüm ülkeler	Model 4	22879202,09	0,0000
Tüm ülkeler	Model 5	814980,23	0,0000
Tüm ülkeler	Model 6	988876,75	0,0000
Tüm ülkeler	Model 7	-	0,0000
Tüm ülkeler	Model 8	635390,44	0,0000

Tüm ülkeler	Model 9	734343,37	0,0000
Tüm ülkeler	Model 10	614577,23	0,0000
Tüm ülkeler	Model 11	501027,41	0,0000
Tüm ülkeler	Model 12	673189,61	0,0000
Tüm ülkeler	Model 13	995567,21	0,0000
Tüm ülkeler	Model 14	-	0,0000
Alt Gelirli Ülkeler	Model 1	50929,74	0,0000
Alt Gelirli Ülkeler	Model 2	45203,65	0,0000
Alt Gelirli Ülkeler	Model 3	37395,55	0,0000
Alt Gelirli Ülkeler	Model 4	402508,52	0,0000
Alt Gelirli Ülkeler	Model 5	50901,59	0,0000
Alt Gelirli Ülkeler	Model 6	77459,72	0,0000
Alt Gelirli Ülkeler	Model 7	53948,84	0,0000
Alt Gelirli Ülkeler	Model 8	44879,78	0,0000
Alt Gelirli Ülkeler	Model 9	36374,34	0,0000
Alt Gelirli Ülkeler	Model 10	58232,72	0,0000
Alt Gelirli Ülkeler	Model 11	38406,7	0,0000
Alt Gelirli Ülkeler	Model 12	47283,09	0,0000
Alt Gelirli Ülkeler	Model 13	53571,72	0,0000
Alt Gelirli Ülkeler	Model 14	654667,31	0,0000
Alt-Orta Gelirli Ülkeler	Model 1	18495,36	0,0000
Alt-Orta Gelirli Ülkeler	Model 2	7140,84	0,0000
Alt-Orta Gelirli Ülkeler	Model 3	16279,06	0,0000
Alt-Orta Gelirli Ülkeler	Model 4	6836,88	0,0000
Alt-Orta Gelirli Ülkeler	Model 5	11427,44	0,0000
Alt-Orta Gelirli Ülkeler	Model 6	9843,42	0,0000
Alt-Orta Gelirli Ülkeler	Model 7	-	0,0000
Alt-Orta Gelirli Ülkeler	Model 8	11928,17	0,0000
Alt-Orta Gelirli Ülkeler	Model 9	11687,78	0,0000
Alt-Orta Gelirli Ülkeler	Model 10	14931,76	0,0000
Alt-Orta Gelirli Ülkeler	Model 11	13175,91	0,0000
Alt-Orta Gelirli Ülkeler	Model 12	6150,91	0,0000
Alt-Orta Gelirli Ülkeler	Model 13	17265,05	0,0000
Alt-Orta Gelirli Ülkeler	Model 14	463204,18	0,0000
Üst-Orta Gelirli Ülkeler	Model 1	-	0,0000
Üst-Orta Gelirli Ülkeler	Model 2	-	0,0000
Üst-Orta Gelirli Ülkeler	Model 3	-	0,0000
Üst-Orta Gelirli Ülkeler	Model 4	-	0,0000
Üst-Orta Gelirli Ülkeler	Model 5	-	0,0000
Üst-Orta Gelirli Ülkeler	Model 6	-	0,0000
Üst-Orta Gelirli Ülkeler	Model 7	-	0,0000
Üst-Orta Gelirli Ülkeler	Model 8	-	0,0000
Üst-Orta Gelirli Ülkeler	Model 9	103411,64	0,0000
Üst-Orta Gelirli Ülkeler	Model 10	-	0,0000
Üst-Orta Gelirli Ülkeler	Model 11	-	0,0000
Üst-Orta Gelirli Ülkeler	Model 12	-	0,0000
Üst-Orta Gelirli Ülkeler	Model 13	-	0,0000
Üst-Orta Gelirli Ülkeler	Model 14	-	0,0000
Üst Gelirli Ülkeler	Model 1	-	0,0000
Üst Gelirli Ülkeler	Model 2	-	0,0000
Üst Gelirli Ülkeler	Model 3	-	0,0000
Üst Gelirli Ülkeler	Model 4	-	0,0000
Üst Gelirli Ülkeler	Model 5	-	0,0000
Üst Gelirli Ülkeler	Model 6	-	0,0000
Üst Gelirli Ülkeler	Model 7	-	0,0000
Üst Gelirli Ülkeler	Model 8	-	0,0000
Üst Gelirli Ülkeler	Model 9	295996,79	0,0000

Üst Gelirli Ülkeler	Model 10	-	0,0000
Üst Gelirli Ülkeler	Model 11	-	0,0000
Üst Gelirli Ülkeler	Model 12	213831,25	0,0000
Üst Gelirli Ülkeler	Model 13	213449,54	0,0000
Üst Gelirli Ülkeler	Model 14	-	0,0000

Sabit etkiler için uygulanan Değiştirilmiş Wald testi sonucunda bütün modeller ve ülke grupları için olasılık değerleri 0,05'ten düşük bulunmuştur. Bunun sonucu olarak tüm ülkeler ve gelir grupları için H_0 hipotezi reddedilerek heteroskedastisite vardır sonucuna ulaşılmıştır. Aynı şekilde rassal etkiler için kullandığımız Levene, Brown ve Forsythe'nin test sonuçları da heteroskedastisite vardır olarak bulunmuştur.

4.2.3.2 Otokorelasyon Testleri

Panel veri analizlerinde karşılaşılan temel varsayım ihlallerinden biri, hata terimlerinin zaman boyunca birbiriyle ilişki göstermesidir. Bu durum, otokorelasyon ya da diğer adıyla serisel korelasyon olarak ifade edilmektedir. aynı gözlem birimine ait farklı dönemlerdeki hata terimlerinin birbirinden bağımsız olmaması, aksine belirli bir düzen içinde ilişki göstermesidir (Wooldridge, 2010). Bu ilişki, özellikle zaman boyutu uzun olan panel verilerde modelin tahmin gücünü ve güvenilirliğini ciddi biçimde etkileyebilmektedir. Eğer otokorelasyon varsa, modeldeki standart hata tahminleri sapmalı olur ve bu da istatistiksel testlerin güvenilirliğini zayıflatmaktadır. Bir başka ifadeyle, otokorelasyonun varlığı klasik regresyon varsayımlarını ihlal ederek parametrik testlerin sağlıklı sonuç vermesini engellemektedir (Baltagi, 2005). Hipotezler şu şekildedir:

$$H_0 : \rho = 0 \text{ (Otokorelasyon yok)}$$

$$H_1 : \rho \neq 0 \text{ (Otokorelasyon var)}$$

Bu çalışmada, otokorelasyonun varlığı farklı model varsayımlarına göre ayrı ayrı ele alınacaktır. Sabit etkiler modeli için Wooldridge (2002) tarafından önerilen birinci dereceden otokorelasyon testi uygulanacaktır. Öte yandan, rassal etkiler içeren modeller için Durbin–Watson testi ve Baltagi-Wu testi yardımıyla otokorelasyon analizi gerçekleştirilecektir. Böylece, farklı panel veri yapıları altında otokorelasyonun model sonuçları üzerindeki etkisi kapsamlı biçimde değerlendirilecektir.

- **Wooldridge'in Testi**

Panel veri analizlerinde, hata terimlerinin zaman içinde otokorelasyon içermemesi önemli bir varsayımdır. Bu varsayımın ihlal edilip edilmediğini anlamak için sabit etkiler modeline dayanan Wooldridge testi sıkça kullanılmaktadır. Bu test, panel verilerde birinci dereceden otokorelasyonu, yani hata terimlerinin ardışık yıllarda birbirini etkileyip etkilemediğini kontrol etmektedir. Test sırasında, sabit etkilerin etkisini ortadan kaldırmak için verinin birinci farkları alınır ve bu farklara göre bir F-istatistiği hesaplanmaktadır. Eğer bu istatistik sıfır hipotezini reddederse, modelde otokorelasyon olduğu anlaşılmaktadır. Bu da tahmin edilen sonuçların güvenilirliğini azaltabilmektedir (Wooldridge, 2002). Wooldridge'in test istatistiği;

$$\widehat{e}_{it} = \widehat{\rho e}_{i,t-1} + \varepsilon_{it}, \quad t = 3, 4, \dots, T \quad i = 1, 2, \dots, N \quad (4.8)$$

şeklinde dir. Hata terimlerinin bir önceki döneme ait değerinin, mevcut hata terimini açıklamak için kullanıldığı model, denklem 8'e göre tahmin edilmektedir. Bu model üzerinden otokorelasyonun olmadığını söyleyebilmek için, $\widehat{\rho}$ katsayısının yaklaşık olarak -0,5 değerinde olmalıdır (Wooldridge, 2010).

Wooldridge testinin öne çıkan avantajlarından biri, panel veri yapısına özgü katı varsayımlar gerektirmemesi ve küçük örneklem büyüklüklerinde dahi başarılı sonuçlar verebilmesidir (Drukker, 2003). Bu nedenle sabit etkiler içeren modellerde otokorelasyon testi yapılırken yaygın biçimde tercih edilmektedir.

- **Baltagi-Wu Testi ve Durbin-Watson Testi**

Panel veri modellerinde birinci dereceden otokorelasyonun varlığını test etmek amacıyla Baltagi ve Wu (1999) tarafından geliştirilen bu test, Durbin-Watson testinin panel veri formu olarak kabul edilir. Özellikle sabit etkiler içeren ve dengeli yapıya sahip veri setlerinde kullanılmak üzere geliştirilmiştir. Test istatistiği,

$$DW_{BW} = \frac{\sum_{i=1}^N \sum_{t=2}^T (e_{it} - e_{i,t-1})^2}{\sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T e_{it}^2} \quad (4.9)$$

şeklinde ifade edilmektedir. Denklemde ifade edilen e_{it} modelin sabit etkiler çerçevesinde tahmin edilmesiyle hesaplanan hata bileşenidir. DW_{BW} sonucu 2'ye yakın bir değer alıyorsa otokorelasyon bulunmadığı kabul edilirken; 2'nin altındaki değerler pozitif, üzerindeki değerler negatif otokorelasyona işaret etmektedir.

Durbin-Watson (1950) testi panel veri analizine doğrudan uyarlanamayabilir; buna karşın, sabit etkiler modeli artıklarına uygulandığında otokorelasyon yönünde yaklaşık bir değerlendirme elde edilebilmektedir. Test istatistiği,

$$DW = \frac{\sum_{t=2}^T (e_t - e_{t-1})^2}{\sum_{t=1}^T e_t^2} \quad (4.10)$$

şeklinde gösterilmektedir. Panel veri setinde Durbin-Watson testinin sınırlı bir geçerliliği bulunsa da sabit etkiler modelinden elde edilen hata terimleri üzerinden uygulanarak otokorelasyona dair genel bir izlenim sağlanabilmektedir.

Tablo 4.7. Sabit Etkiler için Otokorelasyon Testi (Wooldridge Testi)

Gelir Grubu	Model	F-statistic	P Değeri	Model Sonucu
Tüm ülkeler	Model 1	17,576	0,0001	1. dereceden otokorelasyon var
Tüm ülkeler	Model 2	17,599	0,0000	1. dereceden otokorelasyon var
Tüm ülkeler	Model 3	18,797	0,0000	1. dereceden otokorelasyon var
Tüm ülkeler	Model 5	17,710	0,0000	1. dereceden otokorelasyon var
Tüm ülkeler	Model 6	17,679	0,0000	1. dereceden otokorelasyon var
Tüm ülkeler	Model 8	17,676	0,0000	1. dereceden otokorelasyon var
Tüm ülkeler	Model 9	14,766	0,0002	1. dereceden otokorelasyon var
Tüm ülkeler	Model 10	17,550	0,0001	1. dereceden otokorelasyon var
Tüm ülkeler	Model 11	17,848	0,0000	1. dereceden otokorelasyon var
Tüm ülkeler	Model 12	17,745	0,0000	1. dereceden otokorelasyon var
Alt Gelirli Ülkeler	Model 1	5,464	0,0256	1. dereceden otokorelasyon var
Alt Gelirli Ülkeler	Model 2	6,381	0,0165	1. dereceden otokorelasyon var
Alt Gelirli Ülkeler	Model 3	5,716	0,0227	1. dereceden otokorelasyon var
Alt Gelirli Ülkeler	Model 4	0,185	0,6714	1. dereceden otokorelasyon yok
Alt Gelirli Ülkeler	Model 5	5,538	0,0247	1. dereceden otokorelasyon var
Alt Gelirli Ülkeler	Model 6	5,693	0,0229	1. dereceden otokorelasyon var
Alt Gelirli Ülkeler	Model 7	0,104	0,7503	1. dereceden otokorelasyon yok
Alt Gelirli Ülkeler	Model 8	5,426	0,0261	1. dereceden otokorelasyon var
Alt Gelirli Ülkeler	Model 9	4,115	0,0506	1. dereceden otokorelasyon yok
Alt Gelirli Ülkeler	Model 10	5,418	0,0262	1. dereceden otokorelasyon var
Alt Gelirli Ülkeler	Model 11	5,721	0,0226	1. dereceden otokorelasyon var
Alt Gelirli Ülkeler	Model 12	5,424	0,0261	1. dereceden otokorelasyon var
Alt Gelirli Ülkeler	Model 13	5,393	0,0265	1. dereceden otokorelasyon var
Alt Gelirli Ülkeler	Model 14	0,585	0,4527	1. dereceden otokorelasyon var
Alt-Orta Gelirli Ülkeler	Model 1	52,313	0,0000	1. dereceden otokorelasyon var
Alt-Orta Gelirli Ülkeler	Model 2	49,999	0,0000	1. dereceden otokorelasyon var
Alt-Orta Gelirli Ülkeler	Model 3	50,509	0,0000	1. dereceden otokorelasyon var
Alt-Orta Gelirli Ülkeler	Model 4	0,461	0,5042	1. dereceden otokorelasyon yok

Alt-Orta Gelirli Ülkeler	Model 5	48,030	0,0000	1. dereceden otokorelasyon var
Alt-Orta Gelirli Ülkeler	Model 6	45,634	0,0000	1. dereceden otokorelasyon var
Alt-Orta Gelirli Ülkeler	Model 8	55,406	0,0000	1. dereceden otokorelasyon var
Alt-Orta Gelirli Ülkeler	Model 9	55,024	0,0000	1. dereceden otokorelasyon var
Alt-Orta Gelirli Ülkeler	Model 10	50,403	0,0000	1. dereceden otokorelasyon var
Alt-Orta Gelirli Ülkeler	Model 11	50,678	0,0000	1. dereceden otokorelasyon var
Alt-Orta Gelirli Ülkeler	Model 12	48,858	0,0000	1. dereceden otokorelasyon var
Alt-Orta Gelirli Ülkeler	Model 13	49,733	0,0000	1. dereceden otokorelasyon var
Alt-Orta Gelirli Ülkeler	Model 14	0,264	0,6126	1. dereceden otokorelasyon yok
Üst-Orta Gelirli Ülkeler	Model 9	604,420	0,0000	1. dereceden otokorelasyon var
Üst Gelirli Ülkeler	Model 9	2,090	0,1571	1. dereceden otokorelasyon var
Üst Gelirli Ülkeler	Model 12	2,477	0,1243	1. dereceden otokorelasyon var
Üst Gelirli Ülkeler	Model 13	2,489	0,1234	1. dereceden otokorelasyon var

Tabloyu 4.7 incelediğimizde, pek çok modelde p-değerinin %5 anlamlılık düzeyinin altında olduğu 1. dereceden otokorelasyonun var olduğu görülmektedir. H_1 hipotezi geçerlidir. Bazı modellerde otokorelasyon yoktur ve bu modellerde p-değerleri %5'in üzerindedir.

Tablo 4.8. Rassal Etkiler İçin Otokorelasyon Testi (Durbin-Watson testi ve Baltagi-Wu testi)

Gelir Grubu	Model	Durbin-Watson	Baltagi-Wu	Model Sonucu
Tüm ülkeler	Model 4	2,457	2,980	1. dereceden otokorelasyon yok
Tüm ülkeler	Model 7	2,434	2,966	1. dereceden otokorelasyon yok
Tüm ülkeler	Model 14	2,323	2,925	1. dereceden otokorelasyon var
Alt-Orta Gelirli Ülkeler	Model 7	1,788	2,533	1. dereceden otokorelasyon var
Üst-Orta Gelirli Ülkeler	Model 1	1,392	1,664	1. dereceden otokorelasyon var
Üst-Orta Gelirli Ülkeler	Model 2	1,389	1,663	1. dereceden otokorelasyon var
Üst-Orta Gelirli Ülkeler	Model 3	1,393	1,662	1. dereceden otokorelasyon var
Üst-Orta Gelirli Ülkeler	Model 4	1,934	2,884	1. dereceden otokorelasyon var
Üst-Orta Gelirli Ülkeler	Model 5	1,392	1,664	1. dereceden otokorelasyon var
Üst-Orta Gelirli Ülkeler	Model 6	1,392	1,664	1. dereceden otokorelasyon var
Üst-Orta Gelirli Ülkeler	Model 7	1,926	2,882	1. dereceden otokorelasyon var
Üst-Orta Gelirli Ülkeler	Model 8	1,392	1,662	1. dereceden otokorelasyon var
Üst-Orta Gelirli Ülkeler	Model 10	1,391	1,664	1. dereceden otokorelasyon var
Üst-Orta Gelirli Ülkeler	Model 11	1,393	1,666	1. dereceden otokorelasyon var
Üst-Orta Gelirli Ülkeler	Model 12	1,402	1,672	1. dereceden otokorelasyon var
Üst-Orta Gelirli Ülkeler	Model 13	1,393	1,665	1. dereceden otokorelasyon var
Üst-Orta Gelirli Ülkeler	Model 14	1,937	2,855	1. dereceden otokorelasyon var
Üst Gelirli Ülkeler	Model 1	1,270	1,731	1. dereceden otokorelasyon var

Üst Gelirli Ülkeler	Model 2	1,273	1,723	1. dereceden otokorelasyon var
Üst Gelirli Ülkeler	Model 3	1,270	1,722	1. dereceden otokorelasyon var
Üst Gelirli Ülkeler	Model 4	2,457	2,980	1. dereceden otokorelasyon var
Üst Gelirli Ülkeler	Model 5	1,270	1,727	1. dereceden otokorelasyon var
Üst Gelirli Ülkeler	Model 6	1,271	1,727	1. dereceden otokorelasyon var
Üst Gelirli Ülkeler	Model 7	2,434	2,966	1. dereceden otokorelasyon yok
Üst Gelirli Ülkeler	Model 8	1,269	1,724	1. dereceden otokorelasyon var
Üst Gelirli Ülkeler	Model 10	1,269	1,722	1. dereceden otokorelasyon var
Üst Gelirli Ülkeler	Model 11	1,269	1,725	1. dereceden otokorelasyon var
Üst Gelirli Ülkeler	Model 14	2,496	3,016	1. dereceden otokorelasyon yok

Tabloya baktığımızda, bazı istisnalar dışında, çoğu modelde değerler 2'nin oldukça altında, bu da 1.dereceden otokorelasyon olduğuna işaret etmektedir. Bazı modeldeki değerlerde otokorelasyon olmadığı görülmektedir.

4.2.3.3 Normal Dağılım Testleri

Normal dağılım, istatistiksel analizlerde yaygın olarak görülen dağılım türlerindendir ve özellikle parametrik testlerin temel varsayımını oluşturmaktadır. Ortalama, medyan ve modun birbirine eşit olduğu bu simetrik dağılım yapısı, özellikle örneklem sayısı arttıkça merkezi limit teoreminin etkisiyle daha belirgin hale gelmektedir (Ghasemi ve Zahediasl, 2012).

H_0 : Veri seti normal dağılım özelliği göstermektedir.

H_1 : Veri seti normal dağılım özelliği göstermemektedir.

Bu çalışmada, panel veri setinin normalliğini test etmek amacıyla hem rassal etkiler modeline hem de sabit etkiler için D'Agostino, Belanger ve D'Agostino'nun (1990) geliştirdiği normal dağılım testi uygulanacaktır. Bu test, hem çarpıklık (skewness) hem de basıklık (kurtosis) ölçütlerini bir arada değerlendirerek, dağılımın normalden sapma derecesini istatistiksel olarak analiz etmektedir. Bu kapsamda, rassal etkiler modelinin varsayım yapısı ile sabit etkiler modelinin hata bileşenleri ayrı ayrı ele alınarak normallik testi uygulanacaktır. Elde edilen bulgular, modelin geçerliliğini ve uygun analiz yönteminin seçimini destekleyici bir dayanak sağlayacaktır.

- **D'Agostino, Belanger ve D'Agostino'nun Testi**

D'Agostino, Belanger ve D'Agostino (1990) tarafından geliştirilen bu normallik testi, hem çarpıklık (skewness) hem de basıklık (kurtosis) değerlerini

birlikte ele alarak, bir veri setinin normal dağılıma uyup uymadığını test etmektedir. Tek başına çarpıklık veya basıklık testleri normal dağılımdan sapmaları ayrı ayrı ölçerken, bu birleşik test her iki ölçütü entegre ederek daha güçlü bir istatistiksel yaklaşım sunmaktadır. Test istatistiği,

$$K^2 = Z_{\text{skew}}^2 + Z_{\text{kurt}}^2 \quad (4.11)$$

şeklinde tanımlanmaktadır. Bu bileşik istatistik, yaklaşık olarak 2 serbestlik dereceli ki-kare (χ^2) dağılımına uymaktadır. Elde edilen K^2 değeri, kritik ki-kare değeriyle kıyaslanarak normallik varsayımı test edilmektedir. Çalışmada bu testin tercih edilme nedeni, özellikle orta ve büyük örneklemelerde çarpıklık ve basıklığı birlikte değerlendirmesi sayesinde normalliği güçlü biçimde test edebilmesidir.

Tablo 4.9. Normal Dağılım Testi (D’Agostino, Belanger ve D’Agostino’nun Testi)

Gelir Grubu	Model	Çarpıklık	Basıklık	Prob > Ki Kare	Model Sonucu
Tüm ülkeler	Model 1	0,6976	0,0000	0,0000	Normal Dağılım Yok
Tüm ülkeler	Model 2	0,5713	0,0000	0,0000	Normal Dağılım Yok
Tüm ülkeler	Model 3	0,9814	0,0000	0,0000	Normal Dağılım Yok
Tüm ülkeler	Model 4	0,060	0,115	0,0491	Normal Dağılım Yok
Tüm ülkeler	Model 5	0,6543	0,0000	0,0000	Normal Dağılım Yok
Tüm ülkeler	Model 6	0,6679	0,0000	0,0000	Normal Dağılım Yok
Tüm ülkeler	Model 7	0,061	0,116	0,0500	Normal Dağılım Var
Tüm ülkeler	Model 8	0,5502	0,0000	0,0000	Normal Dağılım Yok
Tüm ülkeler	Model 9	0,0000	0,0000	0,0000	Normal Dağılım Yok
Tüm ülkeler	Model 10	0,3258	0,0000	0,0000	Normal Dağılım Yok
Tüm ülkeler	Model 11	0,7239	0,0000	0,0000	Normal Dağılım Yok
Tüm ülkeler	Model 12	0,8089	0,0000	0,0000	Normal Dağılım Yok
Tüm ülkeler	Model 13	0,6785	0,0000	0,0000	Normal Dağılım Yok
Tüm ülkeler	Model 14	0,072	0,109	0,0551	Normal Dağılım Var
Alt Gelirli Ülkeler	Model 1	0,0000	0,0000	0,0000	Normal Dağılım Yok
Alt Gelirli Ülkeler	Model 2	0,0000	0,0000	0,0000	Normal Dağılım Yok
Alt Gelirli Ülkeler	Model 3	0,0000	0,0000	0,0000	Normal Dağılım Yok
Alt Gelirli Ülkeler	Model 4	0,4116	0,0148	0,0451	Normal Dağılım Yok
Alt Gelirli Ülkeler	Model 5	0,0000	0,0000	0,0000	Normal Dağılım Yok
Alt Gelirli Ülkeler	Model 6	0,0000	0,0000	0,0000	Normal Dağılım Yok
Alt Gelirli Ülkeler	Model 7	0,5618	0,0564	0,1269	Normal Dağılım Var
Alt Gelirli Ülkeler	Model 8	0,0000	0,0000	0,0000	Normal Dağılım Yok
Alt Gelirli Ülkeler	Model 9	0,0000	0,0000	0,0000	Normal Dağılım Yok
Alt Gelirli Ülkeler	Model 10	0,0000	0,0000	0,0000	Normal Dağılım Yok

Alt Gelirli Ülkeler	Model 11	0,0000	0,0000	0,0000	Normal Dağılım Yok
Alt Gelirli Ülkeler	Model 12	0,0000	0,0000	0,0000	Normal Dağılım Yok
Alt Gelirli Ülkeler	Model 13	0,0000	0,0000	0,0000	Normal Dağılım Yok
Alt Gelirli Ülkeler	Model 14	0,4448	0,5694	0,6280	Normal Dağılım Var
Alt-Orta Gelirli Ülkeler	Model 1	0,0000	0,0000	0,0000	Normal Dağılım Yok
Alt-Orta Gelirli Ülkeler	Model 2	0,0000	0,0000	0,0000	Normal Dağılım Yok
Alt-Orta Gelirli Ülkeler	Model 3	0,0000	0,0000	0,0000	Normal Dağılım Yok
Alt-Orta Gelirli Ülkeler	Model 4	0,0059	0,0000	0,0000	Normal Dağılım Yok
Alt-Orta Gelirli Ülkeler	Model 5	0,0000	0,0000	0,0000	Normal Dağılım Yok
Alt-Orta Gelirli Ülkeler	Model 6	0,0000	0,0000	0,0000	Normal Dağılım Yok
Alt-Orta Gelirli Ülkeler	Model 7	0,206	0,119	0,1334	Normal Dağılım Var
Alt-Orta Gelirli Ülkeler	Model 8	0,0000	0,0000	0,0000	Normal Dağılım Yok
Alt-Orta Gelirli Ülkeler	Model 9	0,0000	0,0000	0,0000	Normal Dağılım Yok
Alt-Orta Gelirli Ülkeler	Model 10	0,0000	0,0000	0,0000	Normal Dağılım Yok
Alt-Orta Gelirli Ülkeler	Model 11	0,0000	0,0000	0,0000	Normal Dağılım Yok
Alt-Orta Gelirli Ülkeler	Model 12	0,0000	0,0000	0,0000	Normal Dağılım Yok
Alt-Orta Gelirli Ülkeler	Model 13	0,0000	0,0000	0,0000	Normal Dağılım Yok
Alt-Orta Gelirli Ülkeler	Model 14	0,3695	0,0042	0,0183	Normal Dağılım Yok
Üst-Orta Gelirli Ülkeler	Model 1	0,241	0,185	0,2090	Normal Dağılım Var
Üst-Orta Gelirli Ülkeler	Model 2	0,234	0,184	0,2037	Normal Dağılım Var
Üst-Orta Gelirli Ülkeler	Model 3	0,240	0,177	0,2010	Normal Dağılım Var
Üst-Orta Gelirli Ülkeler	Model 4	0,325	0,213	0,2838	Normal Dağılım Var
Üst-Orta Gelirli Ülkeler	Model 5	0,248	0,184	0,2128	Normal Dağılım Var
Üst-Orta Gelirli Ülkeler	Model 6	0,251	0,179	0,2103	Normal Dağılım Var
Üst-Orta Gelirli Ülkeler	Model 7	0,478	0,206	0,3492	Normal Dağılım Var
Üst-Orta Gelirli Ülkeler	Model 8	0,248	0,183	0,2116	Normal Dağılım Var
Üst-Orta Gelirli Ülkeler	Model 9	0,0000	0,0000	0,0000	Normal Dağılım Yok
Üst-Orta Gelirli Ülkeler	Model 10	0,257	0,183	0,2162	Normal Dağılım Var
Üst-Orta Gelirli Ülkeler	Model 11	0,234	0,183	0,2027	Normal Dağılım Var
Üst-Orta Gelirli Ülkeler	Model 12	0,240	0,184	0,2074	Normal Dağılım Var
Üst-Orta Gelirli Ülkeler	Model 13	0,240	0,184	0,2071	Normal Dağılım Var
Üst-Orta Gelirli Ülkeler	Model 14	0,940	0,019	0,0650	Normal Dağılım Var
Üst Gelirli Ülkeler	Model 1	0,230	0,027	0,0418	Normal Dağılım Yok
Üst Gelirli Ülkeler	Model 2	0,235	0,027	0,0425	Normal Dağılım Yok
Üst Gelirli Ülkeler	Model 3	0,229	0,026	0,0403	Normal Dağılım Yok
Üst Gelirli Ülkeler	Model 4	0,088	0,039	0,0276	Normal Dağılım Yok
Üst Gelirli Ülkeler	Model 5	0,217	0,027	0,0409	Normal Dağılım Yok
Üst Gelirli Ülkeler	Model 6	0,218	0,028	0,0413	Normal Dağılım Yok
Üst Gelirli Ülkeler	Model 7	0,063	0,043	0,0227	Normal Dağılım Yok
Üst Gelirli Ülkeler	Model 8	0,221	0,027	0,0416	Normal Dağılım Yok
Üst Gelirli Ülkeler	Model 9	0,0000	0,0000	0,0000	Normal Dağılım Yok
Üst Gelirli Ülkeler	Model 10	0,206	0,026	0,0379	Normal Dağılım Yok
Üst Gelirli Ülkeler	Model 11	0,216	0,027	0,0397	Normal Dağılım Yok

Üst Gelirli Ülkeler	Model 12	0,0000	0,0000	0,0000	Normal Dağılım Yok
Üst Gelirli Ülkeler	Model 13	0,0000	0,0000	0,0000	Normal Dağılım Yok
Üst Gelirli Ülkeler	Model 14	0,089	0,018	0,0141	Normal Dağılım Yok

Tablodaki verilere göre, modellerin çarpıklık, basıklık ve Ki-Kare testine ait p-değerleri incelendiğinde, genel olarak verilerin büyük bir bölümünün p-değerleri 0,05'in altında olması istatistiksel olarak normal dağılım göstermediklerini ortaya koymaktadır. H_0 hipotezi reddedilmiştir.

4.2.3.4 Çoklu Doğrusal Bağlantı Testi

Regresyon analizinde güvenilir sonuçlar elde edebilmek için bağımsız değişkenler arasında güçlü doğrusal ilişkilerin bulunmaması gerekmektedir. Panel veri analizlerinde çok sayıda gözlem yer aldığı için çoklu doğrusal bağlantı (ÇDB) zaman zaman göz ardı edilebilse de analiz öncesinde bu olasılığın test edilmesi önem taşımaktadır. ÇDB doğrudan model sonuçlarını değil, değişkenlerin birbiriyle olan ilişkisini etkilediğinden, sabit etkiler, rassal etkiler ve klasik panel veri modellerinde aynı değişkenler yer alıyorsa yalnızca klasik model üzerinden test yapılması uygun bulunmuştur. En yaygın kullanılan yöntemlerden biri olan Varyans Büyütme Faktörü (VIF), her bir değişkenin diğerleriyle olan ilişkisini ölçmek amacıyla kullanılan yardımcı regresyonların R^2 katsayısından elde edilen bir göstergedir. VIF istatistiği,

$$VIF_i = \frac{1}{1 - R_i^2} \quad (4.12)$$

şeklinde gösterilmektedir. İstatistikte gösterilen i indeksi, modelde bulunan bağımsız değişkenlerin her biri için kurulan yardımcı regresyonları temsil etmektedir. Bu regresyonların sayısı ise bağımsız değişkenlerin sayısına eşittir. Yardımcı regresyonlardan elde edilen R_i^2 değerleri kullanılarak her değişken için VIF_i hesaplanmaktadır. VIF değerlerinin 5'in altında olması çoklu doğrusal bağlantının bulunmadığını, 5 ile 10 aralığında orta derecede, 10'un üzerinde ise ciddi düzeyde çoklu doğrusal bağlantı bulunduğunu göstermektedir (Yerdelen Tatoğlu, 2024: 244).

Tablo 4.10. Çoklu Doğrusal Bağlantı (Multicollinearity) Testi (Varyans Büyütme Faktörü)

Gelir Grubu	Model	VIF	Model Sonucu
Tüm ülkeler	Model 1	1,64	Çoklu Doğrusal Bağlantı Yok
Tüm ülkeler	Model 2	1,74	Çoklu Doğrusal Bağlantı Yok
Tüm ülkeler	Model 3	1,89	Çoklu Doğrusal Bağlantı Yok
Tüm ülkeler	Model 4	2,05	Çoklu Doğrusal Bağlantı Yok
Tüm ülkeler	Model 5	1,54	Çoklu Doğrusal Bağlantı Yok
Tüm ülkeler	Model 6	1,59	Çoklu Doğrusal Bağlantı Yok
Tüm ülkeler	Model 7	1,80	Çoklu Doğrusal Bağlantı Yok
Tüm ülkeler	Model 8	1,63	Çoklu Doğrusal Bağlantı Yok
Tüm ülkeler	Model 9	1,53	Çoklu Doğrusal Bağlantı Yok
Tüm ülkeler	Model 10	1,53	Çoklu Doğrusal Bağlantı Yok
Tüm ülkeler	Model 11	1,61	Çoklu Doğrusal Bağlantı Yok
Tüm ülkeler	Model 12	1,53	Çoklu Doğrusal Bağlantı Yok
Tüm ülkeler	Model 13	1,53	Çoklu Doğrusal Bağlantı Yok
Tüm ülkeler	Model 14	3,72	Çoklu Doğrusal Bağlantı Yok
Alt Gelirli Ülkeler	Model 1	1,46	Çoklu Doğrusal Bağlantı Yok
Alt Gelirli Ülkeler	Model 2	1,50	Çoklu Doğrusal Bağlantı Yok
Alt Gelirli Ülkeler	Model 3	1,51	Çoklu Doğrusal Bağlantı Yok
Alt Gelirli Ülkeler	Model 4	2,43	Çoklu Doğrusal Bağlantı Yok
Alt Gelirli Ülkeler	Model 5	1,45	Çoklu Doğrusal Bağlantı Yok
Alt Gelirli Ülkeler	Model 6	1,47	Çoklu Doğrusal Bağlantı Yok
Alt Gelirli Ülkeler	Model 7	2,40	Çoklu Doğrusal Bağlantı Yok
Alt Gelirli Ülkeler	Model 8	1,44	Çoklu Doğrusal Bağlantı Yok
Alt Gelirli Ülkeler	Model 9	1,53	Çoklu Doğrusal Bağlantı Yok
Alt Gelirli Ülkeler	Model 10	1,46	Çoklu Doğrusal Bağlantı Yok
Alt Gelirli Ülkeler	Model 11	1,45	Çoklu Doğrusal Bağlantı Yok
Alt Gelirli Ülkeler	Model 12	1,49	Çoklu Doğrusal Bağlantı Yok
Alt Gelirli Ülkeler	Model 13	1,45	Çoklu Doğrusal Bağlantı Yok
Alt Gelirli Ülkeler	Model 14	5,21	Çoklu Doğrusal Bağlantı Var
Alt-Orta Gelirli Ülkeler	Model 1	1,45	Çoklu Doğrusal Bağlantı Yok
Alt-Orta Gelirli Ülkeler	Model 2	1,42	Çoklu Doğrusal Bağlantı Yok
Alt-Orta Gelirli Ülkeler	Model 3	1,42	Çoklu Doğrusal Bağlantı Yok
Alt-Orta Gelirli Ülkeler	Model 4	2,39	Çoklu Doğrusal Bağlantı Yok
Alt-Orta Gelirli Ülkeler	Model 5	1,62	Çoklu Doğrusal Bağlantı Yok
Alt-Orta Gelirli Ülkeler	Model 6	1,51	Çoklu Doğrusal Bağlantı Yok
Alt-Orta Gelirli Ülkeler	Model 7	2,55	Çoklu Doğrusal Bağlantı Yok
Alt-Orta Gelirli Ülkeler	Model 8	1,45	Çoklu Doğrusal Bağlantı Yok
Alt-Orta Gelirli Ülkeler	Model 9	1,64	Çoklu Doğrusal Bağlantı Yok
Alt-Orta Gelirli Ülkeler	Model 10	1,46	Çoklu Doğrusal Bağlantı Yok

Alt-Orta Gelirli Ülkeler	Model 11	1,52	Çoklu Doğrusal Bağlantı Yok
Alt-Orta Gelirli Ülkeler	Model 12	1,45	Çoklu Doğrusal Bağlantı Yok
Alt-Orta Gelirli Ülkeler	Model 13	1,43	Çoklu Doğrusal Bağlantı Yok
Alt-Orta Gelirli Ülkeler	Model 14	4,99	Çoklu Doğrusal Bağlantı Yok
Üst-Orta Gelirli Ülkeler	Model 1	1,52	Çoklu Doğrusal Bağlantı Yok
Üst-Orta Gelirli Ülkeler	Model 2	1,55	Çoklu Doğrusal Bağlantı Yok
Üst-Orta Gelirli Ülkeler	Model 3	1,57	Çoklu Doğrusal Bağlantı Yok
Üst-Orta Gelirli Ülkeler	Model 4	2,07	Çoklu Doğrusal Bağlantı Yok
Üst-Orta Gelirli Ülkeler	Model 5	1,63	Çoklu Doğrusal Bağlantı Yok
Üst-Orta Gelirli Ülkeler	Model 6	1,58	Çoklu Doğrusal Bağlantı Yok
Üst-Orta Gelirli Ülkeler	Model 7	2,06	Çoklu Doğrusal Bağlantı Yok
Üst-Orta Gelirli Ülkeler	Model 8	1,48	Çoklu Doğrusal Bağlantı Yok
Üst-Orta Gelirli Ülkeler	Model 9	1,63	Çoklu Doğrusal Bağlantı Yok
Üst-Orta Gelirli Ülkeler	Model 10	1,54	Çoklu Doğrusal Bağlantı Yok
Üst-Orta Gelirli Ülkeler	Model 11	1,63	Çoklu Doğrusal Bağlantı Yok
Üst-Orta Gelirli Ülkeler	Model 12	1,54	Çoklu Doğrusal Bağlantı Yok
Üst-Orta Gelirli Ülkeler	Model 13	1,52	Çoklu Doğrusal Bağlantı Yok
Üst-Orta Gelirli Ülkeler	Model 14	4,97	Çoklu Doğrusal Bağlantı Yok
Üst Gelirli Ülkeler	Model 1	1,58	Çoklu Doğrusal Bağlantı Yok
Üst Gelirli Ülkeler	Model 2	1,54	Çoklu Doğrusal Bağlantı Yok
Üst Gelirli Ülkeler	Model 3	1,59	Çoklu Doğrusal Bağlantı Yok
Üst Gelirli Ülkeler	Model 4	1,87	Çoklu Doğrusal Bağlantı Yok
Üst Gelirli Ülkeler	Model 5	1,57	Çoklu Doğrusal Bağlantı Yok
Üst Gelirli Ülkeler	Model 6	1,58	Çoklu Doğrusal Bağlantı Yok
Üst Gelirli Ülkeler	Model 7	1,89	Çoklu Doğrusal Bağlantı Yok
Üst Gelirli Ülkeler	Model 8	1,48	Çoklu Doğrusal Bağlantı Yok
Üst Gelirli Ülkeler	Model 9	1,58	Çoklu Doğrusal Bağlantı Yok
Üst Gelirli Ülkeler	Model 10	1,53	Çoklu Doğrusal Bağlantı Yok
Üst Gelirli Ülkeler	Model 11	1,66	Çoklu Doğrusal Bağlantı Yok
Üst Gelirli Ülkeler	Model 12	1,5	Çoklu Doğrusal Bağlantı Yok
Üst Gelirli Ülkeler	Model 13	1,46	Çoklu Doğrusal Bağlantı Yok
Üst Gelirli Ülkeler	Model 14	4,58	Çoklu Doğrusal Bağlantı Yok

Tabloya göre tüm ülkeler ve gelir gruplarına göre ayrılan modellerin genelinde VIF değerleri 10'un oldukça altında seyretmektedir. Bu bulgu da bağımsız değişkenler arasında kritik düzeyde ÇDB sorunu olmadığını göstermektedir. Özellikle tüm ülkeler için uygulanan modellerde VIF değerleri 1,5 ile 3,72 arasında değişmekte olup, bu değerler istatistiksel olarak kabul edilebilir sınırlar içindedir ve modellerin güvenilirliğini desteklemektedir.

Gelir gruplarına göre bakıldığında ise genel eğilim yine çoklu doğrusal bağlantının bulunmadığı yönündedir. Ancak dikkat çeken bir istisna, alt gelirli

lkeler için oluşturulan model 14'te VIF değerinin 5,21'e ulaşmasıdır. Bu durum orta düzeyde bir çoklu doğrusal bağlantıya işaret edebilmektedir. Diğer gelir gruplarında ise model 14'te VIF değerleri görece yüksek (rneğin; 4,99; 4,97; 4,58) olmasına rağmen 10 sınırının altında kaldığı için teknik olarak bağlantı sorunu kabul edilmemektedir. Dolayısıyla, modellerin genelinde çoklu doğrusal bağlantı problemi bulunmadığı söylenebilmektedir.

Panel veri analizine geçmeden önce model varsayımlarının sağlanıp sağlanmadığını tespit edebilmek için çeşitli n testler uygulanmıştır. Bu bağlamda uygulanan Hausman testi, heteroskedastisite, otokorelasyon ve çoklu doğrusal bağlantı testleri gerçekleştirilmiş ve Tablo 4,8'de sonuçlar ve model tercihi verilmiştir.

Tablo 4.11. Panel Veri Analizi Ön Test Bulguları ve Model Tercihi

	Model	Hausman	Heteroskedastisite	Otokorelasyon	Normal Dağılım	Çoklu Doğrusal Bağlantı	Regresyon Tercihi
Tüm Ülkeler	Model 1	Sabit Etkiler	Var	Var	Yok	Yok	Driscoll-Kraay
	Model 2	Sabit Etkiler	Var	Var	Yok	Yok	Driscoll-Kraay
	Model 3	Sabit Etkiler	Var	Var	Yok	Yok	Driscoll-Kraay
	Model 4	Rassal Etkiler	Var	Yok	Yok	Yok	White-Clustered Robust
	Model 5	Sabit Etkiler	Var	Var	Yok	Yok	Driscoll-Kraay
	Model 6	Sabit Etkiler	Var	Var	Yok	Yok	Driscoll-Kraay
	Model 7	Rassal Etkiler	Var	Yok	Var	Yok	White-Clustered Robust
	Model 8	Sabit Etkiler	Var	Var	Yok	Yok	Driscoll-Kraay
	Model 9	Sabit Etkiler	Var	Var	Yok	Yok	Driscoll-Kraay
	Model 10	Sabit Etkiler	Var	Var	Yok	Yok	Driscoll-Kraay
	Model 11	Sabit Etkiler	Var	Var	Yok	Yok	Driscoll-Kraay
	Model 12	Sabit Etkiler	Var	Var	Yok	Yok	Driscoll-Kraay
	Model 13	Sabit Etkiler	Var	Var	Yok	Yok	Driscoll-Kraay
	Model 14	Rassal Etkiler	Var	Var	Var	Yok	White-Clustered Robust
,Alt Gelirli Ülkeler	Model 1	Sabit Etkiler	Var	Var	Yok	Yok	Driscoll-Kraay
	Model 2	Sabit Etkiler	Var	Var	Yok	Yok	Driscoll-Kraay
	Model 3	Sabit Etkiler	Var	Var	Yok	Yok	Driscoll-Kraay
	Model 4	Sabit Etkiler	Var	Yok	Yok	Yok	Driscoll-Kraay
	Model 5	Sabit Etkiler	Var	Var	Yok	Yok	Driscoll-Kraay
	Model 6	Sabit Etkiler	Var	Var	Yok	Yok	Driscoll-Kraay
	Model 7	Sabit Etkiler	Var	Yok	Var	Yok	Driscoll-Kraay
	Model 8	Sabit Etkiler	Var	Var	Yok	Yok	Driscoll-Kraay
	Model 9	Sabit Etkiler	Var	Yok	Yok	Yok	Driscoll-Kraay
	Model 10	Sabit Etkiler	Var	Var	Yok	Yok	Driscoll-Kraay

	Model	Hausman	Heteroskedastisite	Otokorelasyon	Normal Dağılım	Çoklu Doğrusal Bağlantı	Regresyon Tercihi
	Model 11	Sabit Etkiler	Var	Var	Yok	Yok	Driscoll-Kraay
	Model 12	Sabit Etkiler	Var	Var	Yok	Yok	Driscoll-Kraay
	Model 13	Sabit Etkiler	Var	Var	Yok	Yok	Driscoll-Kraay
	Model 14	Sabit Etkiler	Var	Var	Var	Var	Driscoll-Kraay
Alt-Orta Gelirli Ülkeler	Model 1	Sabit Etkiler	Var	Var	Yok	Yok	Driscoll-Kraay
	Model 2	Sabit Etkiler	Var	Var	Yok	Yok	Driscoll-Kraay
	Model 3	Sabit Etkiler	Var	Var	Yok	Yok	Driscoll-Kraay
	Model 4	Sabit Etkiler	Var	Yok	Yok	Yok	Driscoll-Kraay
	Model 5	Sabit Etkiler	Var	Var	Yok	Yok	Driscoll-Kraay
	Model 6	Sabit Etkiler	Var	Var	Yok	Yok	Driscoll-Kraay
	Model 7	Rassal Etkiler	Var	Var	Var	Yok	White-Clustered Robust
	Model 8	Sabit Etkiler	Var	Var	Yok	Yok	Driscoll-Kraay
	Model 9	Sabit Etkiler	Var	Var	Yok	Yok	Driscoll-Kraay
	Model 10	Sabit Etkiler	Var	Var	Yok	Yok	Driscoll-Kraay
	Model 11	Sabit Etkiler	Var	Var	Yok	Yok	Driscoll-Kraay
	Model 12	Sabit Etkiler	Var	Var	Yok	Yok	Driscoll-Kraay
	Model 13	Sabit Etkiler	Var	Var	Yok	Yok	Driscoll-Kraay
	Model 14	Sabit Etkiler	Var	Yok	Yok	Yok	Driscoll-Kraay
Üst-Orta Gelirli Ülkeler	Model 1	Rassal Etkiler	Var	Var	Var	Yok	White-Clustered Robust
	Model 2	Rassal Etkiler	Var	Var	Var	Yok	White-Clustered Robust
	Model 3	Rassal Etkiler	Var	Var	Var	Yok	White-Clustered Robust
	Model 4	Rassal Etkiler	Var	Var	Var	Yok	White-Clustered Robust
	Model 5	Rassal Etkiler	Var	Var	Var	Yok	White-Clustered Robust
	Model 6	Rassal Etkiler	Var	Var	Var	Yok	White-Clustered Robust
	Model 7	Rassal Etkiler	Var	Var	Var	Yok	White-Clustered Robust

	Model	Hausman	Heteroskedastisite	Otokorelasyon	Normal Dağılım	Çoklu Doğrusal Bağlantı	Regresyon Tercihi
	Model 8	Rassal Etkiler	Var	Var	Var	Yok	White-Clustered Robust
	Model 9	Sabit Etkiler	Var	Var	Yok	Yok	Driscoll-Kraay
	Model 10	Rassal Etkiler	Var	Var	Var	Yok	White-Clustered Robust
	Model 11	Rassal Etkiler	Var	Var	Var	Yok	White-Clustered Robust
	Model 12	Rassal Etkiler	Var	Var	Var	Yok	White-Clustered Robust
	Model 13	Rassal Etkiler	Var	Var	Var	Yok	White-Clustered Robust
	Model 14	Rassal Etkiler	Var	Var	Var	Yok	White-Clustered Robust
Üst Gelirli Ülkeler	Model 1	Rassal Etkiler	Var	Var	Yok	Yok	White-Clustered Robust
	Model 2	Rassal Etkiler	Var	Var	Yok	Yok	White-Clustered Robust
	Model 3	Rassal Etkiler	Var	Var	Yok	Yok	White-Clustered Robust
	Model 4	Rassal Etkiler	Var	Var	Yok	Yok	White-Clustered Robust
	Model 5	Rassal Etkiler	Var	Var	Yok	Yok	White-Clustered Robust
	Model 6	Rassal Etkiler	Var	Var	Yok	Yok	White-Clustered Robust
	Model 7	Rassal Etkiler	Var	Yok	Yok	Yok	White-Clustered Robust
	Model 8	Rassal Etkiler	Var	Var	Yok	Yok	White-Clustered Robust
	Model 9	Sabit Etkiler	Var	Var	Yok	Yok	Driscoll-Kraay
	Model 10	Rassal Etkiler	Var	Var	Yok	Yok	White-Clustered Robust
	Model 11	Rassal Etkiler	Var	Var	Yok	Yok	White-Clustered Robust
	Model 12	Sabit Etkiler	Var	Var	Yok	Yok	Driscoll-Kraay
	Model 13	Sabit Etkiler	Var	Var	Yok	Yok	Driscoll-Kraay
	Model 14	Rassal Etkiler	Var	Yok	Yok	Yok	White-Clustered Robust

Tablo 4.9 incelendiğinde, Hausman testi sonuçlarına göre sabit etkiler için, heteroskedastisite ve otokorelasyon sorunlarına karşı Driscoll-Kraay standart hataları yöntemi uygulanacaktır. Rassal etkiler modeli için ise White-clustered robust standart hataları yöntemi uygulanacaktır. İlgili modeller için Driscoll-Kraay ve White-clustered yöntemleriyle elde edilen tahmin bulguları ve sağlamlık analizleri, bir sonraki alt bölümde ayrıntılı olarak sunulmaktadır.

4.2.4 Driscoll ve Kraay Tahmincisi

Zaman boyutunun (T) büyük olduğu panel veri setlerinde, Driscoll-Kraay kovaryans matris tahmincisi, yatay kesit boyutu $N \rightarrow \infty$ olsa bile standart hata tahminlerinin tutarlılığını sağlamaktadır. Bu bağlamda hem N hem de T'nin büyük olduğu durumlarda etkili ve güvenilir sonuçlar elde etmektedir. Bu yöntem hem zaman serisi korelasyonu hem de birimler arası (çapraz kesit) bağımlılığı gibi sapmaların varlığında da geçerliliğini koruyan, sağlam (robust) bir tahmin çerçevesi sağlamaktadır. Panel veri modellerinde tahmin edilen katsayıların standart hatalarının güvenilirliğini artırmak amacıyla klasik hata terimi varsayımlarının ihlal edildiği durumlarda Driscoll-Kraay yöntemiyle kovaryans matrisi düzeltilmektedir. Driscoll-Kraay yöntemi, standart hata tahminlerini şu şekilde düzeltilmektedir;

$$\hat{V}_{(DK)} = (X^T X)^{-1} \times (\sum_{h=-L}^L k(h / (L + 1)) \cdot \Gamma(h)) \times (X^T X)^{-1} \quad (4.13)$$

Kovaryans matrisinde gösterilen $\hat{V}_{(DK)}$ Driscoll-Kraay düzeltilmiş kovaryans matrisi, L seçilen gecikme (lag) uzunluğu, $k(\cdot)$ Bartlett çekirdek (kernel) fonksiyonu, $\Gamma(t)$ ise t-lag'li otokovaryans matrisi, X bağımsız değişkenler matrisini göstermektedir (Yerdelen Tatoğlu, 2024:359).

Panel veri analizinde sabit etkiler modeli kapsamında, sağlam standart hatalar elde etmek amacıyla Driscoll-Kraay yöntemi kullanılmaktadır.

4.2.5 White-Clustered Robust Standart Hatalar Tahmincisi

Panel veri analizlerinde hata terimlerinin klasik varsayımları (homoskedastisite, bağımsızlık) çoğu zaman gözardı edilmektedir. Özellikle hem zaman içinde hem de birimler arasında gözlemlenebilen bağımlılıklar, standart hata tahminlerinin güvenilirliğini zedelemektedir. Bu durumda, katsayıların anlamlılık testlerinde yanıltıcı sonuçlar vermektedir.

Bu sorunların önüne geçmek amacıyla, White-Clustered Robust Standart Hatalar Tahmincisi kullanılarak, özellikle aynı kümeye (örneğin birey, ülke, firma) ait gözlemler arasında korelasyon ve heteroskedastisite olduğu varsayımı altında daha güvenilir standart hatalar ortaya çıkmaktadır. White-Clustered kovaryans matrisi şu şekildedir;

$$\hat{V}_{(cluster)} = (X^t X)^{-1} \times \left(\sum_{i=1}^N X_i^t \cdot \hat{u}_i \cdot \hat{u}_i^t \cdot X_i \right) \times (X^t X)^{-1} \quad (4.14)$$

Bu formülde X_i , i'nci birime ait bağımsız değişkenler matrisini; $\hat{u}_i$, aynı birime ait artık (residual) vektörünü ifade etmektedir. N, toplam birim sayısını temsil ederken, matris çarpımlarında transpoz (X^t) ve ters matris ($^{-1}$) işlemleri kullanılır. Bu yapı sayesinde, kümelenmiş standart hatalar rassal etkiler modeliyle birlikte kullanıldığında, katsayı tahminlerinin anlamlılığı daha güvenilir şekilde değerlendirilebilmektedir. (Yerdelen Tatoğlu, 2024: 328).

Bu çalışmada, rassal etkiler modeli tahmin edilirken White-Clustered Robust standart hatalar tercih edilmiştir. Böylece, her birime ait zaman içi gözlemler arasında ilişki olabileceği varsayımı altında sağlam tahminlere ulaşılmıştır.

Çalışmanın bir sonraki alt bölümünde, Driscoll-Kraay tahmincisi ve White-Clustered Robust standart hatalarla tahmin edilen panel veri analizlerine ilişkin sonuçlar sunulmaktadır.

4.2.6 Tüm Ülkeler için Tahminler

Tablo 4.12. Tüm Ülkeler İçin Tahmin Sonuçları (Driscoll-Kraay ve White-Clustered Robust)

Değişken	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 5	Model 6	Model 7	Model 8	Model 9	Model 10	Model 11	Model 12	Model 13	Model 14
eöe	-0,011 (0,030)													
eöe_mh		-0,011 (0,010)												0,069 (0,070)
eöe_hd			0,028 (0,019)											0,094 (0,065)
eöe_ye				-0,022 (0,035)										-0,112 * (0,060)
eöe_vy					0,010 (0,016)									0,050 (0,052)
eöe_hh						0,004 (0,015)								0,041 (0,042)
eöe_ms							-0,034 ** (0,013)							-0,041 *** (0,014)
eöe_iö								-0,015 (0,018)						0,036 (0,076)
eöe_eö									0,020 (0,034)					0,069 (0,065)
eöe_pö										0,035* (0,020)				0,011 (0,064)
eöe_tö											0,029 (0,018)			-0,047 (0,067)
eöe_yö												-0,035*** (0,010)		0,006 (0,037)
eöe_fö													-0,002 (0,012)	0,017 (0,050)

işz	0,071 (0,105)	0,070 (0,109)	0,081 (0,113)	0,192 (0,128)	0,074 (0,109)	0,078 (0,104)	0,141 (0,112)	0,074 (0,110)	0,082 (0,135)	0,083 (0,109)	0,073 (0,109)	0,074 (0,105)	0,072 (0,110)	0,220 (0,142)
enf	0,008 (0,021)	0,009 (0,021)	0,009 (0,021)	-0,076 (0,064)	0,009 (0,020)	0,008 (0,021)	-0,061 (0,060)	0,009 (0,021)	0,068** (0,024)	0,019 (0,022)	0,008 (0,021)	0,010 (0,019)	0,009 (0,021)	-0,082 (0,061)
vg	9,703 *** (1,367)	9,774 *** (1,379)	9,864 *** (1,428)	12,447 ** (5,526)	9,780 *** (1,341)	9,798 *** (1,372)	12,916 ** (5,042)	9,658*** (1,393)	10,575*** (1,900)	9,847*** (1,443)	9,867*** (1,368)	9,576*** (1,272)	9,758*** (1,384)	12,900*** (4,867)
ih	0,002 (0,033)	0,002 (0,033)	0,000 (0,034)	0,046 (0,081)	0,001 (0,033)	0,001 (0,033)	0,048 (0,080)	0,001 (0,033)	-0,065 (0,041)	-0,002 (0,033)	-0,001 (0,034)	0,004 (0,033)	0,001 (0,033)	0,035 (0,073)
nf	0,591 (1,991)	0,564 (1,860)	0,854 (1,950)	0,925 (0,586)	0,616 (1,914)	0,665 (1,929)	0,932 (0,573)	0,431 (1,775)	-2,569 (3,200)	0,875 (2,050)	0,447 (1,917)	1,037 (1,708)	0,629 (1,870)	0,884 (0,623)
kgb	-0,004 (0,363)	-0,049 (0,319)	-0,134 (0,327)	-1,733 ** (0,747)	-0,082 (0,345)	-0,030 (0,306)	-1,858*** (0,682)	0,040 (0,320)	-1,485*** (0,473)	-0,166 (0,345)	-0,336 (0,366)	0,040 (0,314)	-0,033 (0,316)	-2,046** (0,855)
gsyh_buyume	0,188 *** (0,043)	0,186 *** (0,042)	0,193 *** (0,044)	-0,033 (0,229)	0,189 *** (0,043)	0,189 *** (0,043)	-0,074 (0,229)	0,187*** (0,043)	0,208*** (0,047)	0,190*** (0,044)	0,189*** (0,043)	0,180*** (0,041)	0,188*** (0,043)	-0,110 (0,233)
si	-0,000 (0,021)	0,001 (0,020)	-0,003 (0,020)	0,039 (0,034)	0,000 (0,021)	-0,001 (0,021)	0,038 (0,031)	-0,002 (0,020)	0,004 (0,018)	-0,001 (0,020)	0,002 (0,022)	0,001 (0,020)	-0,001 (0,021)	0,015 (0,035)
kv	-0,035 (0,025)	-0,034 (0,025)	-0,038 (0,025)	-0,112 (0,161)	-0,032 (0,022)	-0,034 (0,024)	-0,141 (0,163)	-0,035 (0,025)	0,035 (0,040)	-0,035 (0,026)	-0,032 (0,026)	-0,031 (0,027)	-0,035 (0,025)	-0,093 (0,160)
Sabit değişken	-12,945 (30,816)	-12,366 (28,479)	-18,062 (29,543)	-8,428 (9,576)	-14,281 (29,466)	-15,019 (30,365)	-5,518 (9,512)	-10,309 (26,608)	49,371 (51,680)	-19,580 (31,458)	-10,805 (29,261)	-19,356 (26,148)	-13,910 (28,206)	-16,412 (12,899)
Gözlem sayısı	2279	2279	2283	325	2282	2283	325	2283	1716	2283	2282	2283	2279	325
Gruptaki ülke sayısı	141	141	141	120	141	141	120	141	138	141	141	141	141	120
İçsel R-kare	0,028	0,028	0,029	0,019	0,028	0,028	0,01	0,028	0,044	0,030	0,029	0,031	0,028	0,028
Prob > F / Prob > chi2	31,214	34,121	33,832	0,0479	35,224	34,639	0,0154	38,156	54,044	33,716	32,799	49,281	31,776	0,0000

Anlamlılık düzeyleri: $p < 0,1$ ise *, $p < 0,05$ ise **, $p < 0,01$ ise ***, parantez içindeki değerler standart hatayı göstermektedir.

Analizdeki tahmin sonuçlarında, sabit etkiler modeli için Driscoll-Kraay standart hataları, rassal etkiler modeli için ise White-Clustered Robust standart hatalar kullanılmıştır. Analiz, EÖE ile bu endeksin alt bileşenlerinin DYY üzerindeki etkisini incelemektedir. Modeller 2'den 13'e kadar her bir alt bileşenin etkisi ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Model 14'te ise tüm alt bileşenler birlikte ele alınarak bütüncül bir analiz gerçekleştirilmiştir. Analizde yer alan değerler regresyon katsayılarını, parantez içinde belirtilen değerler ise bu katsayıların standart hatalarını ifade etmektedir. Ayrıca, katsayıların istatistiksel anlamlılık düzeyleri yıldız (*) sembolleri ile gösterilmiştir. Aşağıda, tüm ülkeler için yapılan tahmin sonuçlarına ilişkin temel bulgular detaylı şekilde sunulmaktadır.

Tabloyu 4.12. incelediğimizde, tüm ülkeler grubuna ilişkin panel veri tahmin sonuçları doğrultusunda bazı değişkenlerin DYY üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkiler yarattığı görülmektedir. EÖE alt bileşenlerine göre model 7'de $eöe_ms$ değişkeni %5 düzeyinde ($p=0,011$) anlamlı bulunmuştur. Bu bulgu da mali disiplinin yatırım kararları üzerindeki etkisini göstermektedir. Benzer şekilde, model 14'te de $eöe_ms$ değişkeni %1 düzeyinde ($p=0,003$) oldukça güçlü bir anlamlılıkla yer almıştır; bu da mali disiplinin ve sağlam kamu maliyesinin, yatırımcı güveni açısından kritik önem taşıdığını doğrulamaktadır.

Model 10'da $eöe_pö$ değişkeni %10 düzeyinde ($p=0,096$) anlamlı bulunmuştur. Bu bulgu, parasal özgürlük değişkeninin yatırım kararları üzerinde etkisi olabileceğini göstermektedir. Yatırımcılar açısından parasal özgürlük önemli bir unsur olmakla birlikte, vergilendirme kapasitesi ve büyüme beklentileri gibi ekonomik göstergelerin daha güçlü etkiye sahip olduğu görülmektedir.

Model 12'de $eöe_yö$ değişkeni %1 düzeyinde ($p=0,002$) güçlü bir anlamlılıkla öne çıkmıştır. Ancak, bu değişkenin DYY'ye etkisi beklentinin tersine negatif bulunmuştur. Bunun nedeni, modelde yer alan ülkelerin yapısal özellikleri ile dönemsel ekonomik koşullarının belirleyici rol oynamış olabileceği düşünülmektedir. Model 14'te $eöe_ye$ değişkeni %10 düzeyinde 0,062 anlamlı bulunmuştur. Bu anlamlılık düzeyi, yargı sisteminin etkinliğinin DYY kararlarında belirli bir rol oynadığını ortaya koymakta, ancak bu ilişkinin daha güçlü hale gelmesi için ileri analizlere ihtiyaç duyulduğunu da işaret etmektedir. Özellikle mülkiyet haklarının korunması ve sözleşme güvencesi gibi konular yatırım kararlarında belirleyicidir.

Kontrol değişkenlerin anlamlılıklarına baktığımızda, çoğunlukla %1 düzeyinde anlamlı çıkan vergi gayreti (vg) yer almaktadır. Bu bulgu, mali kapasitenin yüksek olduğu ülkelerin DYY çekme gücünün de daha yüksek olabileceğine işaret etmektedir. Vergi gayreti göstergesi, yalnızca vergi oranlarını değil, aynı zamanda devletin kurumsal yapısını, idari etkinliğini ve vergi toplama kapasitesini yansıttığından, yatırımcılar açısından güçlü bir kamu yönetimi sinyali vermektedir. Yatırımcılar için vergi sisteminin şeffaflığı, öngörülebilirliği ve uygulama kapasitesi önemli olduğundan, yüksek vergi gayreti güvenilir bir ekonomik ortamı temsil ederek yatırımları teşvik etmektedir.

Bir diğer dikkat çekici bulgu, GSYH büyüme oranının model 1, 2, 3, 5, 6, 8, 9, 10, 11, 12 ve 13 modellerinde %1 düzeyinde anlamlı bulunmasıdır. Bu sonuç, ekonomik büyümenin DYY üzerinde güçlü ve pozitif bir etki yarattığını göstermektedir. Büyüyen ekonomiler, yatırımcılar açısından genişleyen pazarlar, artan talep potansiyeli ve daha yüksek kârlılık beklentisi anlamına gelmektedir. Aynı zamanda ekonomik büyüme, hükümetlerin politikalarını uygulama kapasitesini ve piyasa dinamizmini temsil ettiği için yatırım kararlarında önemli bir belirleyici rol oynamaktadır.

Model 9’da enflasyon (enf) değişkeni %5 düzeyinde ($p=0,014$) anlamlı çıkmıştır. Bu bulgu, klasik iktisadi beklentilere zıt şekilde, düşük seviyedeki kontrollü enflasyonun bazı durumlarda yatırımcılar açısından bir ekonomik canlılık göstergesi olarak değerlendirilebileceğini düşündürmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, belli düzeydeki enflasyon büyüme beklentisiyle ilişkilendirilebileceğinden, kısa vadeli yatırım kararları açısından pozitif algılanabilmektedir.

Son olarak, kişi başına gelir (kgb) değişkeni model 4, 7, 9 ve 14’te %5 ve %1 düzeylerinde anlamlı bulunmuştur. Kişi başına düşen gelirin yüksek olması, daha geniş vergi tabanı, güçlü kamu finansmanı ve istikrarlı ekonomik yapı anlamına geldiğinden, yatırımcılar açısından hem talep hem de mali güven ortamı bakımından cazip bir gösterge oluşturmaktadır. Bu nedenle, kgb değişkeninin dört farklı modelde anlamlı çıkması, makroekonomik refah göstergelerinin mali yapı ile birlikte yatırım çekiciliğini artıran temel faktörlerden biri olduğunu göstermektedir. Ancak, bu değişkenin katsayısının negatif olması, kişi başına düşen gelir arttıkça DYY oranının azaldığını göstermektedir. Bu beklenmedik sonuç, yüksek gelirli

ülkelerde yerel piyasanın doygunluğa ulaşması, yatırım fırsatlarının sınırlı hale gelmesi veya yatırım maliyetlerinin artması gibi faktörlerle açıklanabilir.

Panel veri tahmin sonuçlarına göre, tüm ülke grubunda değişkenlerin bazılarında DYY üzerindeki etkisi istatistiksel olarak anlamsız ($p > 0,10$) bulunmuştur. Ana bağımsız değişken olan EÖE, ($p = 0,726$) ile anlamsız bulunmuştur. Bu bulgu, genel endeksin alt bileşenlerine kıyasla yatırım kararlarını açıklamada daha zayıf kaldığını göstermektedir. Eöe_mh, eöe_hd, eöe_vy, eöe_hh, eöe_iö, eöe_eö, eöe_tö, eöe_fö gibi birçok alt bileşen de model 14'te yer almış ancak hiçbirisi anlamlılık eşiğini geçememiştir ($p > 0,10$). Bu sonuç, söz konusu alt endekslerin bireysel olarak DYY üzerindeki etkilerinin düşük olduğunu veya veri döneminde bu etkinin istatistiksel olarak saptanamadığını göstermektedir. Özellikle eöe_pö değişkeni, model 14'te anlamsız kalmış, yalnızca model 10'da düşük düzeyde anlamlılık göstermiştir. Ancak genel tablo, bu değişkenlerin tutarlı ve güçlü bir etkiye sahip olmadığını ortaya koymaktadır.

Analizde kontrol değişkenlere baktığımızda, işsizlik oranı (işz) tüm modellerde p-değeri 0,10'un üzerinde olup, hiçbir modelde anlamlı çıkmamıştır. Bu sonuç, işsizlik oranının DYY açısından belirleyici bir değişken olmadığını düşündürmektedir. Özellikle uluslararası yatırımcılar için işgücü maliyeti ve nitelik gibi faktörler işsizlik oranından daha önemli olabilmektedir. Enf değişkeni sadece model 9'da %10 düzeyinde anlamlı bulunmuş, diğer tüm modellerde anlamsız kalmıştır. Bu bulgu, enflasyonun istikrarsız ve değişken yapısı nedeniyle DYY kararları üzerinde tutarlı bir etki yaratmadığını gösterebilmektedir. Ayrıca enflasyonun bazı durumlarda büyüme göstergesi olarak algılanması, etkisinin yönünü belirsizleştirmektedir. İhracat (ih) değişkeni de tüm modellerde istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur. Bu durum, ihracat performansının DYY açısından tek başına belirleyici olmadığını ve ihracata dayalı büyüme ile yatırım çekme arasında doğrudan bir ilişki kurmanın zor olduğunu göstermektedir.

Nüfus (nf) değişkeni de anlamlılık göstermemiştir. Nüfus büyüklüğü yatırımcılar açısından potansiyel pazar anlamına gelebilir ancak bu, tek başına yatırım çekiciliği sağlamamaktadır. Kurumsal yapı, hukuki ortam ve mali istikrar gibi tamamlayıcı faktörlerin eksikliği, nüfusun etkisini gölgeleyebilmektedir. Kbg, sadece bazı modellerde yatırım çekiciliği açısından anlamlı bulunmuştur (model 4,7,9,14). Diğer modellerde ise, yatırım kararlarını etkileyen daha doğrudan mali ve makroekonomik faktörlerin öne çıkması, kbg'nin etkisini anlamsız olduğunu

göstermektedir. Bu sonuç, yatırımcıların refah seviyesinden çok, mali yapıların güvenilirliği, büyüme potansiyeli ve kamu maliyesinin etkinliği gibi unsurlara daha fazla önem verdiğini göstermektedir.

Siyasi istikrar (si) tüm modellerde yüksek p-değerleri ile istatistiksel olarak anlamlı çıkmamıştır. Bu sonuç siyasi istikrar değişkeninin zaman içindeki düşük değişkenliği veya ölçüm biçimi nedeniyle modelde etkisinin görünür olmaması ile açıklanabilmektedir. Kurumlar vergisi oranı (kv) da tüm modellerde anlamsız bulunmuştur. Bu bulgu, DYY kararlarının yalnızca vergi oranlarına değil, vergi sisteminin bütünsel yapısına (vergi uygulama kapasitesi, şeffaflık, istikrar vb.) daha fazla bağlı olduğunu göstermektedir. Yatırımcılar, yalnızca düşük oranlara değil, öngörülebilirliğe ve vergi sonrası kârlılığa da odaklanmaktadır.

Panel veri analizinde, bazı değişkenlerin DYY üzerinde pozitif etkide bulunduğu gözlemlenmiş olup, bu etkiler hem ekonomik rasyonalite hem de yatırımcı davranışları açısından tutarlı görülmektedir. Pozitif etki eden bu değişkenler yatırım ortamının cazibesini artıran yapısal unsurları işaret etmekte; özellikle büyüme kapasitesi, mali disiplin, istikrar ve öngörülebilirlik gibi unsurların ön plana çıktığı görülmektedir. Ekonomik özgürlüklerin alt bileşenlerine baktığımızda, eöe_mh model 14'te katsayısı 0,069 olup, standart hatası 0,070'tir. Bu durum, yatırım kararlarının yalnızca ekonomik göstergelere değil, aynı zamanda kurumsal ve hukuki güvencelere duyarlılık gösterdiğini açıkça yansıtmaktadır. Sonuç olarak, bu bulgu; yatırımcı güveninin tesisinde sadece ekonomik büyüklüklerin değil, aynı zamanda güçlü ve güvenilir bir hukuk sisteminin, mülkiyet güvencesinin ve kurumsal kalitenin de vazgeçilmez olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, yatırım ortamını iyileştirmek isteyen ülkelerin, mülkiyet haklarını sadece anayasal düzeyde tanımlamakla kalmayıp, etkin biçimde uygulayan ve koruyan bir yargı sistemiyle desteklemeleri gerekmektedir.

Eöe_hd değişkeni model 3 0,028 (0,019) ve model 14'te 0,094 (0,065) olup pozitif bir etki göstermektedir. Diğer yandan eöe_vy değişkeninin model 5'te 0,010 (0,016) olup model 14'te 0,050 (0,052) de pozitif etkisinin olması, genel olarak vergi politikalarının yatırımcıyı caydırıcı değil destekleyici biçimde yapılandırıldığını düşündürmektedir. Bu durum, makul seviyede vergi uygulamalarının, yatırımcılar açısından aşırı maliyet oluşturmada iş yapma ortamını mümkün kıldığını göstermektedir. Model 14'teki daha yüksek katsayı,

diğer kurumsal faktörlerin kontrol edilmesiyle birlikte vergi yükünün DYY üzerindeki olumlu etkisinin daha belirgin hale geldiğine işaret etmektedir.

Eöe_hh değişkeni model 5 0,004 (0,015) ve model 14'te 0,041 (0,042) pozitif ama istatistiksel olarak anlamsız etki göstermektedir. Eöe_iö, model 14'te 0,036 (0,076) olup pozitif ve anlamsız etki göstermektedir. Eöe_eö, model 9 0,020 (0,034) ve model 14'te 0,069 (0,065) pozitif etki görülmektedir. Eöe_pö değişkeni, model 10'da 0,035* (0,020) %10 düzeyinde anlamlı olup model 14'te 0,011 (0,064) pozitif etkisi görülmektedir. Eöe_tö, model 11'de 0,029 (0,018) olup pozitif etki yaratmaktadır. Pozitif katsayı, açık ekonomilerin yabancı yatırım çekmede avantajlı olduğunu ortaya koymaktadır. Eöe_yö model 14'te 0,006 (0,037) pozitif katsayı görülmektedir. Bu sonuç sermaye giriş-çıkış kısıtlarının azlığı, mülkiyet edinme kolaylığı gibi unsurlar üzerinden yatırımcılara cazip bir ortam sunduğunu göstermektedir. Eöe_fö, model 14'te 0,017 (0,050) olup pozitif etki görülmektedir.

Kontrol değişkenlere baktığımızda; işsizlik değişkeni tüm modellerde pozitif katsayıya sahiptir; ancak istatistiksel olarak anlamlı değildir. Bu pozitif ilişki, ilk bakışta çelişkili görünebilir çünkü yüksek işsizlik genelde ekonomik durgunlukla ilişkilidir. Ancak bu bulgu, bazı ülkelerde işgücü arzının yüksek olmasının, yatırımcılar için ucuz iş gücü anlamına gelmesi nedeniyle DYY'yi teşvik ettiğini gösterebilmektedir. Enflasyon değişkeninin model 1, 2, 3, 5, 6, 8, 9, 10, 11, 12 ve 13'te DYY üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Vergi gayreti (vg) değişkeninin tüm modellerde pozitif ve yüksek düzeyde istatistiksel olarak anlamlı çıkması (çoğunlukla %1 anlamlılık düzeyinde) oldukça dikkat çekici ve tutarlı bir bulgudur. Bu durum, bir ülkenin vergi toplama kapasitesinin yalnızca vergi oranlarını değil, aynı zamanda bu vergilerin etkin bir şekilde toplanmasını sağlayan kurumsal yapıların gücünü, idari etkinliği ve kamu yönetiminin güvenilirliğini temsil ettiğini göstermektedir. Vergi gayretinin tüm modellerde pozitif ve anlamlı etkisi, mali kapasitesi yüksek olan ülkelerin DYY çekme potansiyelinin de yüksek olduğunu güçlü biçimde desteklemektedir.

İhracat (ih) değişkeni çoğu modelde pozitif etki göstermektedir. Pozitif etkinin temel nedeni, ihracat yapan ülkelerin genellikle dışa açık ekonomilere, uluslararası ticaret ağlarına ve rekabetçi üretim yapılarına sahip olmalarıdır. Nüfus (nf) değişkeni, yalnızca model 9 dışında kalan tüm modellerde pozitif katsayıya sahiptir. Kişi başına gelir (kgb) değişkeni, model 8 ve model 12 dışında kalan tüm modellerde pozitif katsayıya sahiptir. Bu sonuç, yüksek kişi başına gelir düzeyine

sahip ülkeler, güçlü vergi tabanı, yüksek kamu geliri kapasitesi ve genişleyebilen kamu harcamalarıyla daha istikrarlı bir mali yapı sunmaktadır.

GSYH büyüme (gsyh_buyume) değişkeni, model 4,7, 14 hariç diğer tüm modellerde pozitiftir. Siyasi istikrar (si) değişkeni, model 2, 4, 5, 6, 8, 10, 12 ve 14'te siyasi istikrarın DYY üzerinde pozitif katsayıya sahiptir. İstikrarlı bir siyasi yapı hem bütçe politikalarının sürekliliğini sağlar hem de kamu gelir ve harcamalarının öngörülebilirliğini artırmaktadır. Bu durum, yatırımcılar açısından mali risklerin düşmesi anlamına gelmektedir. Kurumlar vergisi (kv) değişkeninin, 0,035 katsayı ve standart hata 0,040 ile pozitif yönde etkili bulunmuştur.

Yapılan analizler sonucunda bazı ekonomik özgürlük bileşenleri ve kontrol değişkenlerinin, DYY üzerinde negatif yönlü etkiler yarattığı gözlemlenmiştir. Bu durum, yatırım ortamının sadece liberal politikalarla değil, aynı zamanda kurumsal kalite, uygulama pratiği ve makroekonomik dengeyle şekillendiğini ortaya koymaktadır. Ana bağımsız değişken olan EÖE ile birlikte eöe_mh, eöe_ye, eöe_eöe_iö, eöe_tö (model 14), eöe_yö ve eöe_fö gibi alt başlıkların bazı modellerde negatif katsayılarla sahip olması dikkat çekicidir. Bu bulgular, yatırımcılar açısından sadece özgürlük düzeyinin değil, bu özgürlüklerin uygulanabilirliği, sürdürülebilirliği ve denetim kalitesi gibi nitel faktörlerin de son derece önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Örneğin; yargının etkin olduğu, ancak uzun süren süreçler veya siyasi etkiler altında işleyen sistemler, doğrudan yatırımı caydırıcı olabilmektedir. Aynı şekilde, yatırımcılar için tamamen serbestleşmiş finansal sistemler yerine, düzenlenmiş ve öngörülebilir finansal ortamlar daha güvenli bulunabilmektedir. Maliye politikası ve makro denge açısından baktığımızda, eöe_ms ve kurumlar vergisi oranı (kv) gibi mali değişkenlerin büyük kısmının negatif etki göstermesi, DYY kararlarında fiskal istikrar kadar kamu politikalarının yatırım dostu olup olmadığının da belirleyici olduğunu göstermektedir.

Kontrol değişkenlerine göre, enflasyon değişkeni model 4'te -0,076 (0,064), model 7'de -0,061 (0,060), model 14'te -0,082 (0,061) negatif katsayıya sahip olması, yatırımcıların istikrarsız fiyat ortamlarından kaçındığını ve makroekonomik öngörülebilirlik aradıklarını ortaya koymaktadır. Benzer şekilde, GSYH büyüme değişkeni model 4'te -0,033 (0,229), model 7'de -0,074 (0,229), model 14'te -0,110 (0,233) negatif katsayıya sahiptir. Bu bulgu, bazı ülkelerde büyümenin kısa vadeli ve spekülasyon olmasından ya da büyümenin getirdiği siyasi riskler, istikrarsızlık ya

da gelir eşitsizliği gibi sorunlardan kaynaklanabilmektedir. Öte yandan, sadece model 9'da negatif çıkan nüfus değişkeni, belirli ülkelerde hızlı nüfus artışının altyapı ve sosyal hizmet yetersizliklerine neden olarak yatırım ortamını zorlaştırdığını göstermektedir.

Kişi başına gelir (kgb) değişkeninin birçok modelde negatif etki göstermesi, gelişmiş ülkelerde yatırım doyumuna ulaşılmış olabileceğini ya da bu ülkelerdeki rekabetin, yatırımcılar açısından riskli bulunduğu göstergesidir. Siyasi istikrar (si) değişkeni ise model 1, 3, 6, 8, 10, 13'te negatif katsayıya sahiptir. Aynı şekilde kurumlar vergisi değişkeni model 9 hariç diğer tüm modellerde negatif katsayı görülmektedir.

Tüm ülke grubu için yapılan panel veri analizine ilişkin tahmin sonuçları, DYY çok boyutlu bir yapıya sahip olduğunu ve yalnızca ekonomik özgürlük seviyeleriyle açıklanamayacak kadar karmaşık faktörlerden etkilendiğini ortaya koymaktadır. Elde edilen bulgular, bazı ekonomik özgürlük bileşenlerinin, makroekonomik ve mali göstergelerin DYY üzerinde pozitif yönde etkiler yarattığını gösterirken, bazı değişkenlerin ise beklenenin aksine negatif yönde etkide bulunduğunu ya da istatistiksel olarak anlamsız kaldığını ortaya koymuştur. Özellikle vergi gayreti, GSYH büyüme oranı, eöe_yö, eöe_pö, eöe_ms ve eöe_mh gibi değişkenlerin anlamlı ve pozitif etkiler sergilemesi, güçlü kamu yönetimi, öngörülebilir büyüme potansiyeli, kurumsal güvenlik ve yatırım dostu ortamın DYY'yi artırıcı rolünü desteklemektedir. Buna karşılık, bazı alt endekslerde (örneğin eöe_iö, eöe_tö, eöe_fö gibi) gözlemlenen negatif etkiler, bu özgürlüklerin yasal zeminde var olmasına rağmen pratikte yatırımcılar açısından yeterince uygulanabilir ve sürdürülebilir olmadığını düşündürmektedir. Ayrıca yüksek enflasyon, dalgalı büyüme oranları, gelir eşitsizlikleri ya da zayıf kurumsal kapasite gibi unsurlar da bazı ekonomik göstergelerin DYY açısından caydırıcı hale gelmesine neden olmaktadır. Bununla birlikte, işsizlik, ihracat, nüfus ve kurumlar vergisi gibi bazı değişkenlerin istatistiksel olarak anlamlılık göstermemesi, DYY üzerinde tekil ekonomik göstergelerden ziyade bütüncül, istikrarlı ve güven veren bir yatırım ortamının belirleyici olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak analiz bulguları, DYY çekebilmek için yalnızca ekonomik özgürlüklerin niceliksel düzeyinin değil, bu özgürlüklerin nasıl uygulandığı, kurumsal kalitenin düzeyi, siyasi istikrarın niteliği ve makroekonomik ortamın sürdürülebilirliği gibi daha derin yapısal unsurların da dikkate alınması gerektiğine işaret etmektedir.

4.2.7 Alt Gelir Grubu Ülkeler için Tahminler

Tablo 4.13. Alt Gelir Grubu İçin Tahmin Sonuçları (Driscoll-Kraay ve White-Clustered Robust)

Değişken	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 5	Model 6	Model 7	Model 8	Model 9	Model 10	Model 11	Model 12	Model 13	Model 14
eöe	0,035 (0,103)													
eöe_mh		-0,054 (0,034)												-0,057 (0,039)
eöe_hd			-0,069* (0,037)											-0,009 (0,064)
eöe_ye				-0,069* (0,018)										0,115 (0,068)
eöe_vy					0,023 (0,040)									0,646** (0,093)
eöe_hh						0,067 (0,042)								0,287** (0,045)
eöe_ms							0,030 (0,012)							0,011 (0,019)
eöe_iö								-0,051 (0,041)						0,066 (0,049)
eöe_eö									-0,003 (0,038)					0,088*** (0,002)
eöe_pö										0,064 (0,042)				0,304*** (0,008)
eöe_tö											0,071* (0,036)			0,037 (0,070)
eöe_yö												-0,027 (0,029)		-0,172 (0,092)
eöe_fö													-0,045 (0,027)	-0,238** (0,024)

işz	0,113 (0,277)	0,136 (0,285)	0,144 (0,260)	0,475 (0,244)	0,121 (0,273)	0,111 (0,274)	0,483 (0,215)	0,062 (0,252)	0,026 (0,325)	0,108 (0,264)	0,087 (0,277)	0,119 (0,272)	0,104 (0,261)	0,048 (0,051)
enf	0,012 (0,028)	0,012 (0,029)	0,016 (0,024)	-0,015 (0,046)	0,012 (0,025)	0,011 (0,023)	-0,020 (0,048)	0,009 (0,025)	0,111** (0,040)	0,021 (0,027)	0,005 (0,022)	0,008 (0,026)	0,013 (0,029)	-0,119 (0,059)
vg	20,834*** (3,175)	21,165*** (2,637)	20,649*** (2,876)	12,369 (4,493)	20,486*** (2,785)	21,896*** (2,972)	12,618 (4,654)	19,944*** (2,850)	22,141*** (2,553)	20,910*** (2,925)	20,620*** (2,939)	20,620*** (2,750)	20,707*** (2,806)	3,370 (3,880)
ih	-0,104** (0,043)	-0,094** (0,038)	-0,100** (0,039)	-0,100 (0,077)	-0,101** (0,039)	-0,113** (0,041)	-0,091 (0,067)	-0,103** (0,038)	-0,060 (0,049)	-0,116** (0,042)	-0,113** (0,042)	-0,103 (0,039)	-0,101** (0,039)	0,033 (0,060)
nf	9,754** (3,706)	9,985*** (3,380)	10,219*** (3,401)	18,466 (8,603)	9,390** (3,535)	10,223** (3,785)	18,921 (10,677)	8,533** (3,435)	3,149 (3,860)	9,246** (3,355)	8,602** (3,318)	9,626 (3,553)	8,452** (3,647)	5,660* (1,882)
kbg	-2,289* (1,261)	-2,479** (1,082)	-2,108* (1,064)	2,507 (1,293)	-2,253* (1,079)	-2,197* (1,094)	1,161 (1,693)	-1,858* (1,054)	-0,538 (0,637)	-2,318** (1,098)	-2,658** (1,253)	-2,041 (1,092)	-1,896* (1,103)	4,053** (0,493)
gshy_buyume	0,293** (0,108)	0,280** (0,104)	0,279** (0,101)	-0,203 (0,089)	0,288** (0,101)	0,295*** (0,102)	-0,214 (0,088)	0,285** (0,101)	0,250** (0,116)	0,312** (0,112)	0,289*** (0,100)	0,281 (0,102)	0,282** (0,100)	-0,401 (0,207)
si	-0,038 (0,037)	-0,030 (0,037)	-0,031 (0,036)	0,036 (0,088)	-0,037 (0,037)	-0,042 (0,037)	0,005 (0,075)	-0,051* (0,027)	-0,096** (0,035)	-0,037 (0,037)	-0,037 (0,039)	-0,038 (0,037)	-0,042 (0,036)	0,058 (0,031)
kv	-0,042 (0,037)	-0,040 (0,037)	-0,034 (0,034)	1,577 (2,110)	-0,040 (0,036)	-0,034 (0,040)	-0,058 (2,047)	-0,042 (0,036)	-0,037 (0,047)	-0,034 (0,037)	-0,037 (0,036)	-0,029 (0,042)	-0,043 (0,036)	-4,115 (2,742)
Sabit değişken	-159,043* (56,840)	- (50,505)	- (51,173)	-372,125 (113,775)	- (52,602)	- (59,701)	-328,412 (135,276)	-135,617* (51,716)	-59,065** (62,646)	-153,272** (51,520)	-139,538* (49,745)	-155,798** (53,082)	-135,995* (54,954)	-98,284 (68,283)
Gözlem sayısı	509	509	513	78	512	513	78	513	417	513	512	513	509	78
Gruptaki ülke sayısı	36	36	36	29	36	36	29	36	36	36	36	36	36	29
İçsel R-kare	0,121	0,125	0,126	0,256	0,121	0,131	0,268	0,124	0,143	0,129	0,129	0,122	0,123	0,631
Prob > F / Prob > chi2	24,571	20,258	23,471	5,144	20,374	17,009	3,24e+10	22,253	70,573	17,728	21,240	22,287	40,224	1,47e+09

Anlamlılık düzeyleri: $p < 0,1$ ise *, $p < 0,05$ ise **, $p < 0,01$ ise ***, parantez içindeki değerler standart hatayı göstermektedir.

Analiz sonuçlarına göre ekonomik özgürlük alt bileşenlerinden bazıları DYY üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahiptir. Analiz bulgularına göre bazı değişkenler %1 düzeyinde anlamlı sonuçlar vermiştir ve bu durum, bu değişkenlerin DYY üzerindeki etkisinin oldukça güçlü olduğunu göstermektedir. Ekonomik özgürlüğün alt bileşenlerine baktığımızda, model 14'te eöe_eö ve eöe_pö değişkenlerinin DYY üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak yüksek güvenilirlikle (%1 düzeyinde) anlamlı etkiler taşıdığını göstermektedir. Her iki özgürlük boyutunun da pozitif etkisi, bu alanlardaki gelişmelerin DYY çekme potansiyelini artırdığını ortaya koymaktadır.

Kontrol değişkenlerinden vergi gayreti (vg), neredeyse tüm modellerde %1 düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Bu bulgu, vergi yükünün düşük olduğu veya vergi sisteminin öngörülebilir ve liberal olduğu ülkelerin daha fazla yabancı yatırım çekme eğiliminde olduğunu göstermektedir. Model 6 ve 11 bulguları, GSYH büyüme oranının ($p=0,009$) olup her iki modelde de %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ve güçlü bir etkisi olduğunu göstermektedir. Model 2 ve 3 sonuçlarına göre, nüfus değişkeni ($p=0,008$ ve $p=0,007$) %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır.

Kontrol değişkenlerinde birçok modelin %5 düzeyinde anlamlı çıkması, bu değişkenlerin DYY üzerinde orta düzeyde ama tutarlı etkilere sahip olduğunu göstermektedir. İlk olarak, ihracat model 1, 2, 3, 5, 6, 8, 10, 11, 13' te ve nüfus değişkenleri model 1, 5, 6, 8, 10, 11 ve 13'te anlamlı bulunmuştur. Bu bulgular hem dış ticaret kapasitesinin hem de iç pazar büyüklüğünün yatırım kararlarında belirleyici rol oynadığını göstermektedir. Buna ek olarak, GSYH büyümesi de benzer şekilde model 1, 2, 3, 5, 8, 9, 10, ve 13'te, %5 düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Bu, sürdürülebilir ekonomik performansın yatırımcı güvenini artırdığını doğrulamaktadır. Model 9'da enflasyon ($p=0,016$) ve siyasi istikrar ($0,017$) değişkenleri de %5 düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Enflasyon katsayısının pozitif olması, incelenen ülke/dönem özelinde enflasyon oranı arttıkça DYY'nin de arttığını göstermektedir. Bu durum, yüksek enflasyonun genellikle yatırımcıyı caydırıcı bir faktör olarak görüldüğü literatürle çelişse de örneklemede enflasyonun belirli bir ekonomik canlılık ya da büyüme ortamıyla eş zamanlı gerçekleşmesi gibi nedenlerle bu şekilde bir ilişki ortaya çıkmış olabilir. Siyasi istikrar katsayısının negatif olması ise, siyasi istikrar arttıkça DYY'nin azaldığını göstermektedir. Bu beklenmedik sonuç, yatırımcıların bazı dönemlerde siyasi istikrar yerine daha

yüksek getiri potansiyeli veya diğer ekonomik avantajlara öncelik vermesi ya da istikrarın daha korumacı politikalarla eşleşmesi gibi faktörlerle açıklanabilir.

Model 2, 10, 11 ve 14'te kişi başı gelir değişkeni %5 anlamlılık düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Diğer yandan, model 1, 3, 5, 6, 8 ve 13'te kişi başı gelir değişkeni %10 anlamlılık düzeyinde anlamlı ve negatif etki göstermektedir. Bu modellerde ise değişkenin etkisi daha zayıf olmakla birlikte, %90 güven düzeyinde anlamlı olduğu ve DYY üzerinde bir ilişkiyi işaret ettiğini göstermektedir. Bu sonuç, incelenen dönem ve ülke grubunda kişi başı gelir arttıkça DYY'nin azaldığını göstermektedir. Bu durum, yüksek gelir seviyesine sahip ülkelerin genellikle daha doymuş pazarlara sahip olması, üretim maliyetlerinin yüksekliği veya yatırımcıların daha düşük maliyetli gelişmekte olan piyasalara yönelmesi gibi faktörlerle açıklanabilir.

Model 14'te yer alan $e\ddot{o}e_vy$, $e\ddot{o}e_hh$ ve $e\ddot{o}e_f\ddot{o}$ değişkenlerinin her biri, DYY üzerinde sırasıyla (sırasıyla $p=0,020$, $p=0,024$ ve $p=0,010$) %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahiptir. Bu, ekonomik özgürlüklerin farklı alt bileşenlerinin DYY'yi çekmede önemli bir rol oynadığını göstermektedir.

Model 3, 4 ve 11'de yer alan bazı ekonomik özgürlük alt bileşenleri, %10 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Bu anlamlılık düzeyi, ilgili değişkenlerin DYY üzerinde %90 güven düzeyinde etkili olduğunu göstermekte olup, bu ilişkinin daha zayıf ancak yine de dikkate alınması gereken bir düzeyde olduğunu ortaya koymaktadır. Model 3'te $e\ddot{o}e_hd$ değişkeni ($p=0,077$) %10 düzeyinde anlamlı ve negatif bulunmuştur. Bu bulgu, yolsuzluk düzeyi düşük, şeffaf ve hesap verebilir kamu yönetimi uygulamalarının yatırım ortamını iyileştirdiğini ve yabancı yatırımcıların güvenini artırdığını göstermektedir. Model 4'teki $e\ddot{o}e_ye$ değişkeni ($p=0,064$) %10 düzeyinde anlamlıdır. Model 11'de $e\ddot{o}e_t\ddot{o}$ değişkeni ($p=0,061$) %10 düzeyinde anlamlı bulunmuştur.

Model 8'de siyasi istikrar (si) değişkeni de ($p=0,078$) negatif ve anlamlı bulunmuştur. Bu, siyasi istikrar arttıkça DYY'nin azaldığını göstermektedir. Beklenmedik olan bu sonuç, bazı durumlarda siyasi istikrarın daha korumacı ekonomik politikalar, yabancı yatırımcıya yönelik kısıtlamalar veya düşük getiri beklentisiyle ilişkilendirilebilmesi gibi olasılıklarla açıklanabilir.

Alt gelir grubundaki ülkeler için yapılan analizde bazı alt bileşenler ve kontrol değişkenlerde istatistiksel olarak anlamlı bir etki bulunmamıştır. Ana

bağımsız değişkeni olan EÖE değişkeni ($p=0,741$) olup, istatistiksel olarak anlamlı bulunamamıştır. Ekonomik özgürlüğün alt bileşenleri incelendiğinde ise $eöe_mh$, $eöe_hh$, $eöe_vy$, $eöe_ms$ değişkenleri %10 anlamlılık düzeyine kısmen yaklaşmakla birlikte, bu değişkenler istatistiksel olarak anlamlı çıkmamıştır. $Eöe_eö$, $eöe_fö$, $eöe_yö$, $eöe_pö$, $eöe_iö$ gibi diğer bileşenler ise oldukça yüksek p-değerlerine sahip olup, DYY üzerinde anlamlı bir etki göstermemektedir.

Model 14 kapsamında ele alınan ekonomik özgürlüğün alt bileşenleri olan $eöe_mh$, $eöe_hd$, $eöe_ye$, $eöe_ms$, $eöe_iö$, $eöe_tö$ ve $eöe_yö$ değişkenleri istatistiksel olarak anlamlı çıkmamıştır. Sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde, alt gelir grubundaki ülkelerde ekonomik özgürlüklerin düzeyinin yabancı yatırım kararlarını açıklamada yetersiz kaldığı, bu ülkelerde yatırımcı kararlarını etkileyen farklı yapısal, siyasi veya kurumsal faktörlerin daha belirleyici olabileceği anlaşılmaktadır.

Kontrol değişkenlere baktığımızda, işsizlik oranı hiçbir modelde istatistiksel olarak anlamlı çıkmamıştır. Bu, DYY kararlarının işsizlik oranından doğrudan etkilenmediğini, yatırımcıların istihdamdan çok diğer yapısal faktörlere baktığını göstermektedir. Enflasyon değişkenine baktığımızda, model 9 hariç diğer modellerde istatistiksel olarak anlamsız çıkmıştır. Bu durum, yüksek ya da düşük enflasyonun DYY üzerinde doğrudan ve kısa vadeli bir etkisi olmadığını göstermektedir. Yatırımcılar enflasyonu dikkate alsa da istikrar beklentisi ve para politikası güvenilirliği gibi değişkenler daha etkili olmaktadır. Vergi gayreti değişkeni, model 4, 7, 14'te istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi bulunmamıştır. Bu sonuç, yabancı yatırımcılar açısından vergi oranları veya uygulama öngörülebilirliği daha önem arz etmektedir. İhracat değişkeni, model 4, 7, 9, 12 ve 14'te DYY üzerinde anlamlı bir etkisi gözlenmemiştir. Bu bulgu, sadece ihracat hacmi değil, ihracat yapısının çeşitliliği ve teknoloji düzeyinin de önemli olduğunu vurgulamaktadır.

Nüfus değişkeni, model 4, 7, 9 ve 12'de anlamsız bulunmuştur. Bu bulgu, DYY'leri yalnızca pazar büyüklüğüne (nüfusun büyüklüğüne) bağlı olarak şekillenmediğini göstermektedir. Yatırımcılar açısından nüfusun büyüklüğünden çok niteliği önem taşımaktadır. Ayrıca, bazı durumlarda büyük nüfus altyapı yetersizliği, işsizlik ve sosyal maliyetler gibi sorunları da beraberinde getirebilmektedir. Bu nedenle, nüfusun DYY üzerindeki etkisi istatistiksel olarak belirgin şekilde gözlemlenememiştir. Kişi başına gelir değişkeni ise, model 4, 7, 9,

12'de istatistiksel olarak anlamsız çıkmıştır. Kişi başına gelir yüksekliği, pazara girişte cazibe unsuru olabilir ancak yüksek kişi başına gelir, yüksek iş gücü maliyeti anlamına da gelebileceğinden, bazı yatırımcılar için caydırıcı olabilmektedir.

Siyasi istikrar, model 8 ve 9 hariç diğer modellerde istatistiksel olarak anlamlı bulunamamıştır. Bu bağlamda, yatırımcılar yalnızca siyasi istikrarı değil, hukukun üstünlüğü, yolsuzluk seviyesi, bürokratik yapılar gibi diğer kurumsal göstergeleri birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir. Kurumlar vergisi tüm modellerde istatistiksel olarak anlamsız çıkmıştır. Bu sonuç, yatırımcılar için yalnızca oran değil; vergi istikrarı, muafiyetler, uygulama kolaylığı daha önem taşımaktadır.

Analiz sonuçlarına göre, ana bağımsız değişken ve bazı alt bileşenler, kontrol değişkenlerde DYY üzerinde pozitif etkiye sahip olduğu bulunmuştur. Bu durum, ilgili değişkenlerin düzeyindeki bir artışın, DYY üzerinde olumlu bir etki yarattığını göstermektedir. Ana bağımsız değişkenimiz eöe, 0,035 (0,103) ile pozitif katsayıya sahip olup, alt bileşenlerden eöe_vy, eöe_hh, eöe_ms, eöe_pö, eöe_tö pozitifdir. Model 14'te eöe_ye, eöe_vy, eöe_hh, eöe_ms, eöe_iö, eöe_eö, eöe_pö, eöe_tö değişkenleri de pozitif katsayıya sahiptir. Özellikle model 14'te eöe_pö ve eöe_eö, istatistiksel olarak anlamlı ve güçlü pozitif etkilere sahiptir.

Kontrol değişkenleri açısından değerlendirildiğinde, işsizlik, birçok modelde pozitif katsayıya sahip ancak anlamlı değildir. Enflasyon model 4, 7 ve 14 hariç diğer modellerde pozitif katsayıya sahiptir. Vergi gayreti neredeyse tüm modellerde pozitif ve yüksek düzeyde anlamlıdır. Nüfus, tüm modellerde pozitif ve çoğunlukla anlamlıdır. Bu anlamlılık, büyük nüfuslu ülkelerin geniş iç pazarları nedeniyle yatırımcılar açısından cazip olduğunu göstermektedir. GSYH büyüme oranı, hemen hemen tüm modellerde pozitif ve çoğu zaman %5 veya %1 düzeyinde anlamlıdır. Kişi başı gelir model 4, 7 14'te, pozitif olup model 14'te anlamlıdır. Bu da gelir düzeyi yükseldikçe pazarın alım gücünün artmasının yatırımcılar için cazip bir unsur olduğunu göstermektedir. Siyasi istikrar ve kurumlar vergisi model 4'te pozitif katsayıya sahip olup siyasi istikrar değişkeni model 7 ve 14'te de pozitif katsayıya sahiptir.

Analiz bulgularına göre, bazı alt bileşenler ve kontrol değişkenler DYY üzerinde negatif etkiye sahiptir. Özellikle ihracat değişkeni neredeyse tüm modellerde negatif ve çoğu zaman istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. Bu sonuç, ihracata dayalı ekonomilerde yabancı yatırımın iç pazar yerine dış pazara yönelme riskini yansıtabilir. Kişi başı gelir de birçok modelde negatif ve anlamlı katsayıya

sahiptir, bu da artan gelir düzeyinin yatırım maliyetlerini yükselterek bazı yatırımcıları caydırabileceğini düşündürmektedir. Ayrıca siyasi istikrar ve kurumlar vergisi değişkenleri tüm modellerde negatif etkiye sahip olsa da genellikle anlamlı değildir. Ekonomik özgürlüğün alt bileşenlerine bakıldığında; eöe_mh, eöe_hd, eöe_ye, eöe_iö, eöe_eö, eöe_yö ve eöe_fö değişkenlerinin DYY'ler üzerinde negatif katsayıya sahip olduğu görülmektedir. Özellikle model 14'te yer alan eöe_mh, eöe_hd, eöe_yö ve eöe_fö değişkenleri de negatif katsayıya sahip olup, bu bulgu alt gelir grubundaki ülkelerde bazı yapısal özgürlüklerin yatırımcılar açısından risk algısını artırabileceğine işaret etmektedir.

Alt gelir grubundaki ülkeler için yapılan analizler, ekonomik özgürlüklerin DYY üzerindeki etkisinin sınırlı ve heterojen olduğunu ortaya koymaktadır. Ana değişken olan EÖE genel olarak pozitif bir ilişki olsa da istatistiksel olarak anlamlı çıkmamış ve yatırım kararlarını tek başına güçlü şekilde açıklayamamıştır. Alt bileşenler düzeyinde bakıldığında ise model 14'te eöe_eö ve eöe_pö gibi bazı alanlar yüksek güven düzeyinde anlamlı ve pozitif etkiler sunarak, yatırım çekme kapasitesi açısından öne çıkarken, eöe_fö ve eöe_yö gibi bileşenlerin (model 14) negatif etkiler sunması, bu ülkelerde kurumsal altyapının zayıflığı nedeniyle serbestliklerin yatırımcılar için risk olarak algılanabileceğini düşündürmektedir.

Kontrol değişkenleri arasında vergi gayreti, GSYH büyümesi ve nüfus gibi değişkenler birçok modelde anlamlı ve pozitif etkiler göstererek yatırımcıların ekonomik dinamizme ve pazar potansiyeline duyarlı olduğunu teyit etmektedir. Öte yandan ihracat ve kişi başı gelir değişkenlerinin çoğu modelde negatif etkiler sunması, alt gelirli ülkelerde ihracatın yapısal zayıflıkları veya üst gelirli bölgelerin artan maliyetlerinin yatırımcıları caydırabileceğini göstermektedir. Genel olarak, bu gelir grubunda DYY üzerinde etkili olan faktörlerin sadece ekonomik özgürlükler düzeyine indirgenemeyeceği, yatırım kararlarını belirleyen asıl unsurların kurumsal kalite, ekonomik istikrar, vergi sistemi öngörülebilirliği ve pazar yapısının niteliği gibi çok boyutlu unsurlar olduğunu ortaya koymaktadır.

4.2.8 Alt-Orta Gelir Grubu Ülkeler için Tahminler

Tablo 4.14. Alt-Orta Gelir Grubu İçin Tahmin Sonuçları (Driscoll-Kraay ve White-Clustered Robust)

Değişken	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 5	Model 6	Model 7	Model 8	Model 9	Model 10	Model 11	Model 12	Model 13	Model 14
eöe	0,038 (0,057)													
eöe_mh		-0,045 (0,018)												-0,098 (0,071)
eöe_hd			0,010 (0,017)											0,204** (0,032)
eöe_ye				- 0,285*** (0,028)										-0,331* (0,079)
eöe_vy					0,054 (0,034)									-0,231 (0,145)
eöe_hh						0,026 (0,019)								-0,052 (0,034)
eöe_ms							0,016 (0,011)							0,026 (0,022)
eöe_iö								-0,015 (0,026)						0,269* (0,063)
eöe_eö									0,062 (0,041)					0,300*** (0,013)
eöe_pö										0,029 (0,018)				-0,127 (0,110)
eöe_tö											-0,005 (0,021)			-0,109 (0,101)
eöe_yö												-0,039** (0,018)		-0,105 (0,041)
eöe_fö													0,042*** (0,011)	-0,009 (0,126)

işz	-0,145 (0,157)	-0,171 (0,153)	-0,150 (0,157)	0,308 (0,528)	-0,130 (0,163)	-0,130 (0,152)	0,266*** (0,082)	-0,141 (0,160)	-0,355* (0,179)	-0,141 (0,154)	-0,150 (0,158)	-0,146 (0,152)	-0,119 (0,161)	-0,046 (0,035)
enf	0,015 (0,027)	0,013 (0,024)	0,013 (0,027)	-0,034 (0,066)	0,018 (0,023)	0,018 (0,026)	0,066 (0,071)	0,014 (0,026)	0,073* (0,037)	0,020 (0,027)	0,013 (0,026)	0,014 (0,024)	0,011 (0,025)	0,033 (0,047)
vg	5,035 (5,696)	4,151 (5,404)	4,818 (5,643)	40,293** (7,621)	5,489 (5,372)	5,060 (5,445)	10,433** (4,517)	4,822 (5,605)	7,677 (9,290)	5,089 (5,728)	4,740 (5,496)	5,172 (5,459)	4,560 (5,676)	24,986 (9,282)
ih	0,019 (0,030)	0,029 (0,027)	0,022 (0,030)	-0,522** (0,056)	0,017 (0,029)	0,021 (0,029)	-0,006 (0,021)	0,023 (0,031)	-0,037 (0,043)	0,015 (0,031)	0,025 (0,035)	0,023 (0,031)	0,026 (0,029)	-0,563** (0,118)
nf	-0,937 (1,828)	-1,663 (1,573)	-1,130 (1,774)	-24,247 (17,333)	-1,853 (1,686)	-1,242 (1,758)	-0,150 (0,329)	-1,337 (1,761)	-0,833 (4,225)	-0,791 (1,796)	-1,051 (1,956)	-0,517 (1,748)	-0,805 (1,752)	-16,968 (10,945)
kbg	-0,170 (0,826)	-0,132 (0,892)	-0,111 (0,835)	3,712 (1,691)	-0,243 (0,786)	0,047 (0,885)	-0,085 (0,688)	-0,008 (0,877)	2,729*** (0,881)	-0,246 (0,936)	-0,024 (0,816)	-0,193 (0,861)	-0,138 (0,822)	7,229* (2,328)
gsh_buyume	0,278*** (0,067)	0,263*** (0,061)	0,276*** (0,067)	0,198 (0,120)	0,272*** (0,065)	0,277*** (0,064)	0,343 (0,229)	0,272*** (0,069)	0,255*** (0,055)	0,267*** (0,065)	0,275*** (0,066)	0,264*** (0,062)	0,270*** (0,061)	0,473 (0,374)
si	0,016 (0,014)	0,023 (0,014)	0,016 (0,014)	0,009 (0,025)	0,025 (0,016)	0,014 (0,015)	0,026 (0,025)	0,017 (0,014)	0,038 (0,023)	0,018 (0,015)	0,016 (0,015)	0,022 (0,014)	0,014 (0,014)	-0,101 (0,090)
kv	-0,090 (0,075)	-0,093 (0,073)	-0,094 (0,076)	-0,118 (0,234)	-0,069 (0,076)	-0,094 (0,074)	-0,024 (0,052)	-0,100 (0,073)	-0,076 (0,080)	-0,093 (0,072)	-0,097 (0,075)	-0,098 (0,074)	-0,087 (0,074)	-0,315 (0,382)
Sabit değişken	15,403 (32,111)	31,349 (27,219)	20,232 (29,529)	365,778 (300,750)	27,671 (27,250)	19,000 (29,750)	-6,984 (6,811)	24,072 (29,546)	32,571 (67,422)	13,791 (29,757)	18,985 (32,191)	12,651 (28,302)	13,209 (29,084)	252,309 (164,256)
Gözlem sayısı	511	511	511	79	511	511	79	511	385	511	511	511	511	79
Gruptaki ülke sayısı	35	35	35	29	35	35	29	35	34	35	35	35	35	29
İçsel R-kare	0,104	0,116	0,103	0,492	0,109	0,106	0,097	0,104	0,202	0,108	0,103	0,114	0,114	0,642
Prob > F / Prob > chi2	24,866	25,045	25,416	383,817	26,330	24,851	0,0000	27,512	101,309	25,357	25,668	22,879	23,320	9,92e+07

Anlamlılık düzeyleri: $p < 0,1$ ise *, $p < 0,05$ ise **, $p < 0,01$ ise ***, parantez içindeki değerler standart hatayı göstermektedir.

Alt-orta gelir grubuna ait tahmin sonuçları incelendiğinde, birçok modelde istatistiksel olarak anlamlı değişkenlerin yer aldığı görülmektedir. Ekonomik özgürlüklerin alt bileşenlerine baktığımızda, alt-orta gelir grubuna ilişkin modellerde eöe'nin çeşitli alt bileşenleri istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Özellikle, eöe_ye ($p=0,009$ ve $p=0,053$, %1 ve %10), eöe_yö ($p=0,045$, %5) ve eöe_fö ($p=0,001$, %1) gibi kurumsal ve yapısal göstergeler, yatırım ortamının güvenilirliğini ve istikrarını artırarak yatırımcı çekiciliğini olumlu yönde etkilemektedir. Ayrıca model 14'te eöe_hd ($p=0,024$, %5), eöe_iö ($p=0,051$, %10) ve eöe_eö ($p=0,002$, %1) gibi bileşenler de yatırım kararlarında belirleyici rol oynamakta; düşük yolsuzluk, esnek işgücü piyasası ve bürokratik engellerin azaltılması gibi unsurlar DYY'yi destekleyici bir zemin oluşturmaktadır. Bu bulgular, kurumsal kalite ve ekonomik serbestliğin yatırım çekiciliği açısından alt-orta gelir grubunda özellikle önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

Alt-orta gelir grubuna ait modellerde kontrol değişkenlerinden bazılarının istatistiksel olarak anlamlı çıkması, makroekonomik koşulların DYY'ler üzerinde belirleyici bir rol oynadığını göstermektedir. Özellikle GSYH büyüme oranı, neredeyse tüm modellerde yüksek anlamlılık düzeyiyle öne çıkarak, ekonomik büyümenin yatırımcılar açısından en güçlü çekim unsurlarından biri olduğunu ortaya koymaktadır. İhracat oranı ve vergi gayreti gibi dış ticaret ve kamu maliyesine ilişkin göstergeler de bazı modellerde (ihracat için; model 4 ve 14 olup vergi gayreti için; model 4 ve 7) anlamlı bulunmuş, bu sonuç da açık ekonomilerin ve vergi sisteminin yatırım kararlarında etkili olduğunu göstermektedir. Ayrıca işsizlik, enflasyon ve kişi başı gelir gibi temel ekonomik göstergelerin anlamlılığı, istihdam piyasası ve gelir düzeyinin de yatırımcıların ülke tercihlerinde dikkate aldığı önemli faktörler arasında yer aldığını ortaya koymaktadır.

Alt-orta gelir grubuna yönelik analizlerde, EÖE ve birçok alt bileşeninin istatistiksel olarak anlamlı bir etki göstermemesi, DYY açısından bu değişkenlerin tek başına belirleyici olmadığını ortaya koymaktadır. Özellikle EÖE genel endeksi yanı sıra, eöe_mh, eöe_vy, eöe_hh, eöe_ms, eöe_pö, eöe_tö gibi birçok alt bileşen yüksek p-değerleri ile anlamlılık eşliğinin üzerinde kalmıştır. Bu sonuç, söz konusu ülkelerde kurumsal yapıların yatırımcılar üzerinde beklenen ölçüde güven ve istikrar etkisi yaratmadığını ya da bu etkilerin diğer makroekonomik veya yapısal faktörler tarafından gölgelenebildiğini düşündürmektedir.

Alt-orta gelir grubunun kontrol değişkenlerine baktığımızda, bazı değişkenlerin istatistiksel olarak anlamlı çıkmamıştır. Özellikle işsizlik, enflasyon, vergi gayreti, ihracat, nüfus, kişi başı gelir, siyasi istikrar ve kurumlar vergisi gibi makroekonomik ve yapısal değişkenlerin çoğu modelde yüksek p-değerleri ile anlamlılık eşiğinin üzerinde kalmıştır. Bu durum, söz konusu değişkenlerin DYY üzerindeki etkisinin bu gelir grubundaki ülkelerde sınırlı veya dolaylı olabileceğine işaret etmektedir. Kişi başı gelir, işsizlik ve nüfus gibi temel sosyoekonomik göstergelerin tutarlı şekilde anlamsız çıkması, bu ülkelerdeki DYY'lerin daha çok büyüme potansiyeli, piyasa açıklığı ve kurumsal güvenlik gibi faktörlere bağlı olduğunu düşündürmektedir. Bu sonuçlar, makroekonomik göstergelerin yatırım çekiciliği açısından etkili olabilmesi için tek başına yeterli olmadığını, kurumsal yapı ve genel istikrarla birlikte değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Alt-orta gelir grubu için yapılan analizlerde, eöe ve alt bileşenlerinin çoğu DYY pozitif yönde etkilemektedir. Model 1'de eöe'nin katsayısı pozitif (0,038) olsa da istatistiksel olarak anlamlı değildir. Benzer şekilde, eöe_hd model 3'te (0,010) ve model 14'te (0,204**) pozitif etki göstermekte, yalnızca model 14'te anlamlı bulunmuştur. Eöe_vy (model 5, 0,054), eöe_hh (model 6, 0,026), eöe_ms (model 7'de 0,016 ve model 14'te 0,026), eöe_pö (model 10, 0,029) ve eöe_iö (model 14, 0,269*) pozitif katsayılarla sahip olmakla birlikte, bu etkiler genel olarak anlamlılık düzeyine ulaşmamıştır (eöe_iö model 14 hariç). Eöe_eö ise hem model 9'da (0,062) hem de model 14'te (0,300**) pozitif ve model 14'te anlamlı bir etki göstermektedir. En dikkat çekici sonuçlardan biri ise, eöe_fö (model 13, 0,042***) %1 anlamlılık düzeyinde pozitif etkisiyle öne çıkmasıdır. Bu bulgular, alt-orta gelir grubunda finansal piyasa açıklığı ve işgücü piyasası esnekliğinin DYY çekmede etkili ekonomik özgürlük bileşenleri olduğunu ortaya koymaktadır.

Alt-orta gelir grubu için kontrol değişkenlere ait analiz sonuçları incelendiğinde, enflasyon (model 4 hariç), vergi gayreti, ihracat (model 4, 7, 9, 14 hariç) GSYH büyümesi ve siyasi istikrar (model 14 hariç) değişkenleri pozitif katsayılarla sahip olduğu görülmektedir. En istikrarlı ve anlamlı pozitif etkiye sahip değişken GSYH büyümesidir; birçok modelde %1 düzeyinde anlamlı sonuçlar üretmiştir. Bu durum, büyüyen ekonomilerin DYY için cazibesini artırdığını ortaya koymaktadır. Enflasyon, genel olarak pozitif katsayıya sahip olsa da yatırımcı açısından risk unsuru taşıması nedeniyle bu pozitif etkinin zayıf ve anlamsız kalması beklenen bir sonuçtur. Vergi gayreti ise birçok modelde oldukça yüksek

pozitif katsayılar üretmiş ancak standart hataların büyüklüğü, bu ilişkinin güvenilirliğini azaltmaktadır; bu durum, vergi toplama kapasitesinin güçlü olduğu ülkelerde yatırım ortamının daha öngörülebilir olduğu izlenimini verse de etki netliği zayıftır. İhracat ve siyasi istikrar değişkenleri de çoğunlukla pozitif ancak genel olarak anlamlı olmayan etkiler sergilemektedir; bu da bu değişkenlerin DYY üzerinde destekleyici ancak belirleyici olmadığını düşündürmektedir. Kişi başı gelir ise sadece model 9 da anlamlı ve negatif bir etki göstermektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde, büyüme dinamiklerinin (özellikle GSYH büyümesinin) alt-orta gelir grubunda DYY teşvik eden en güçlü kontrol değişkeni olduğu söylenebilmektedir.

Alt-orta gelir grubu için EÖE ve alt bileşenlerinden bazıları DYY’i negatif yönde etkilemektedir. Özellikle $e\ddot{o}e_mh$ (model 2 ve 14) ve $e\ddot{o}e_ye$ (model 4 ve 14) değişkenlerinin istatistiksel olarak anlamlı ve negatif katsayılarla sahip olması dikkat çekicidir; bu durum, bu ülkelerde mülkiyet güvenliği ve yargı sistemine duyulan güvensizliğin yatırımcıları caydırabileceğini göstermektedir. $E\ddot{o}e_y\ddot{o}$ (model 12 ve 14) da negatif ve model 12’de anlamlıdır; bu, yatırım ortamının yasal olarak açık olmasına rağmen uygulamadaki belirsizliklerin veya yapısal sorunların yatırımcıyı olumsuz etkilediğini düşündürülebilir. Ayrıca, $e\ddot{o}e_i\ddot{o}$, $e\ddot{o}e_t\ddot{o}$, $e\ddot{o}e_vy$, $e\ddot{o}e_hh$, $e\ddot{o}e_p\ddot{o}$ ve $e\ddot{o}e_f\ddot{o}$ gibi diğer bileşenler de negatif katsayıya sahiptir, ancak çoğunluğu anlamlı değildir. Bu sonuçlar, alt-orta gelir grubundaki bazı ülkelerde ekonomik özgürlüklerin belirli alt alanlarında görülen kurumsal zayıflıkların veya yapısal dengesizliklerin, bu özgürlüklerin beklenenin aksine yatırımcıyı teşvik etmek yerine geri çekmesine neden olabileceğini göstermektedir. Yani özgürlüklerin varlığı kadar, etkinliği ve güvenilirliği de yatırım kararlarında belirleyici olmaktadır.

Alt-orta gelir grubu için yapılan analizlerde bazı kontrol değişkenlerin DYY üzerindeki etkisi negatif yönde ortaya çıkmıştır. Özellikle işsizlik, nüfus, kişi başı gelir, kurumlar vergisi, ihracat, enflasyon ve siyasi istikrar gibi değişkenlerin birçok modelde negatif katsayılarla sahip olduğu görülmektedir. Bu değişkenlerden kişi başı gelir model 9’da istatistiksel olarak anlamlı ve negatif bir etki göstererek, belirli bir gelir düzeyinin üzerine çıkan ülkelerde yatırım cazibesinin azalabileceğini ya da üst gelir düzeyinin yatırım maliyetlerini artırarak caydırıcı olabileceğini düşündürmektedir. İhracat da özellikle model 4 ve 14’te anlamlı negatif etki göstermektedir; bu durum, ihracat odaklı politikaların yerli üretimi ön

planda tutarak DYY’i sınırlayabileceğine işaret edebilir. İşsizlik oranı birçok modelde negatif katsayıya sahip olup, yüksek işsizlik oranlarının ekonomik istikrarsızlık sinyali vererek yatırımcı güvenini azaltabileceği değerlendirilebilir. Nüfus değişkeni tüm modellerde negatif etki göstermekte, bu da alt-orta gelir grubundaki bazı ülkelerde büyük nüfusun, yatırım altyapısı ve iş gücü niteliği açısından bir avantaja dönüşemediğini düşündürmektedir. Kurumlar vergisi de tüm modellerde negatif etkide bulunmakta, bu da vergi yükünün yüksek olduğu ülkelerde yatırımcıların daha temkinli davrandığını göstermektedir. Sonuç olarak, bu bulgular, sadece ekonomik büyüklük ya da iş gücü miktarının değil, aynı zamanda yapısal istikrar, vergi yükü, verimlilik ve gelir düzeyi gibi faktörlerin de yatırım kararlarında önemli rol oynadığını ortaya koymaktadır.

Alt-orta gelir grubuna yönelik analizler genel olarak, DYY’lerin bu ülkelerde hem kurumsal yapı hem de makroekonomik göstergelerden etkilendiğini ortaya koymaktadır. Özellikle eöe_mh, eöe_ye, eöe_fö ve eöe_eö gibi bazı kurumsal bileşenler yatırımcı çekiciliğini artırırken; bazı durumlarda bu göstergelerin negatif etkileri, uygulamadaki yapısal sorunlara ve kurumsal güvensizliğe işaret etmektedir. Makroekonomik göstergeler açısından ise GSYH büyümesi en tutarlı ve anlamlı pozitif etkiyi göstererek yatırımcılar için temel çekim unsuru olarak öne çıkarken, işsizlik, kişi başı gelir, enflasyon ve ihracat gibi değişkenlerin etkisi genellikle zayıf ya da anlamsız kalmıştır.

4.2.9 Üst-Orta Gelir Grubu Ülkeler için Tahminler

Tablo 4.15. Üst-Orta Gelir Grubu İçin Tahmin Sonuçları (Driscoll-Kraay ve White-Clustered Robust)

Değişken	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 5	Model 6	Model 7	Model 8	Model 9	Model 10	Model 11	Model 12	Model 13	Model 14
eöe	0,044 (0,030)													
eöe_mh		-0,013 (0,013)												0,240 (0,239)
eöe_hd			0,047 (0,038)											0,088 (0,091)
eöe_ye				-0,027 (0,035)										-0,131 (0,109)
eöe_vy					-0,011 (0,034)									0,190 (0,241)
eöe_hh						-0,022 (0,021)								-0,052 (0,118)
eöe_ms							0,005 (0,025)							-0,040 (0,038)
eöe_iö								0,032* (0,019)						0,209 (0,165)
eöe_eö									0,033 (0,038)					-0,172 (0,188)
eöe_pö										0,017 (0,018)				-0,204 (0,142)
eöe_tö											0,033 (0,021)			0,094 (0,128)
eöe_yö												-0,012 (0,019)		0,053 (0,078)
eöe_fö													0,029** (0,013)	-0,011 (0,072)

işz	-0,065 (0,049)	-0,063* (0,043)	-0,077* (0,046)	-0,110 (0,077)	-0,083* (0,048)	-0,097* (0,052)	-0,123 (0,077)	-0,075* (0,045)	-0,064 (0,151)	-0,083* (0,046)	-0,081* (0,047)	-0,082* (0,047)	-0,064 (0,046)	-0,057 (0,144)
enf	-0,001 (0,020)	-0,015 (0,006)	0,001 (0,018)	-0,042 (0,157)	-0,000 (0,021)	-0,002 (0,021)	-0,086 (0,156)	-0,001 (0,021)	0,142 (0,116)	0,008 (0,019)	-0,002 (0,021)	0,004 (0,021)	-0,002 (0,022)	0,035 (0,239)
vg	3,760 (2,379)	3,368 (2,491)	3,715 (2,519)	-2,759 (9,976)	3,295 (2,538)	2,648 (2,768)	-2,754 (9,614)	3,448 (2,451)	6,195*** (2,039)	3,696 (2,490)	3,491 (2,446)	3,339 (2,544)	3,817 (2,423)	8,179 (7,186)
ih	-0,002 (0,011)	0,014 (0,012)	-0,004 (0,010)	-0,054 (0,049)	-0,001 (0,011)	-0,003 (0,010)	-0,059 (0,053)	-0,003 (0,010)	-0,087** (0,030)	-0,000 (0,011)	0,001 (0,010)	-0,003 (0,011)	-0,002 (0,011)	-0,061 (0,065)
nf	- 0,698*** (0,268)	- 0,331*** (0,238)	- 0,765*** (0,274)	-1,273* (0,681)	- 0,747*** (0,261)	- 0,781*** (0,263)	-1,342* (0,717)	- 0,708*** (0,269)	-1,996 (2,652)	-0,706*** (0,249)	-0,685*** (0,261)	-0,783*** (0,292)	-0,689*** (0,257)	-0,932 (0,666)
kg	0,639 (0,406)	0,223* (0,347)	0,610* (0,338)	1,033 (1,323)	0,736* (0,426)	0,654 (0,408)	0,878 (1,287)	0,694* (0,409)	-1,695* (0,924)	0,714* (0,419)	0,367 (0,373)	0,816* (0,464)	0,685 (0,433)	-2,724 (4,369)
gsyh_buyume	0,134** (0,058)	0,031** (0,027)	0,138** (0,054)	-0,007 (0,112)	0,130** (0,058)	0,127** (0,058)	-0,025 (0,128)	0,136** (0,055)	0,150*** (0,041)	0,124** (0,059)	0,126** (0,059)	0,129** (0,057)	0,133** (0,057)	-0,159 (0,268)
si	-0,014 (0,017)	0,002 (0,013)	-0,022 (0,019)	-0,010 (0,026)	-0,012 (0,017)	-0,016 (0,018)	-0,022 (0,030)	-0,012 (0,017)	0,020 (0,017)	-0,007 (0,017)	-0,008 (0,017)	-0,009 (0,016)	-0,015 (0,017)	0,022 (0,048)
kv	0,070 (0,060)	0,035 (0,041)	0,066 (0,060)	0,277 (0,225)	0,061 (0,059)	0,070 (0,066)	0,279 (0,226)	0,066 (0,061)	0,416 (0,237)	0,063 (0,054)	0,075 (0,060)	0,068 (0,063)	0,071 (0,062)	0,357 (0,342)
Sabit değişken	2,868 (6,234)	6,835 (5,764)	5,818 (6,284)	14,973 (19,650)	7,158 (6,283)	9,703 (5,911)	16,913 (20,360)	3,538 (6,600)	36,975 (45,703)	3,890 (5,624)	5,224 (6,257)	6,567 (6,310)	3,404 (5,974)	10,792 (28,946)
Gözlem sayısı	600	833	600	86	600	600	86	600	443	600	600	600	600	86
Gruptaki ülke sayısı	33	38	33	30	33	33	30	33	31	33	33	33	33	30
İçsel R-kare	0,017	0,013	0,020	0,001	0,016	0,016	0,011	0,019	0,076	0,015	0,016	0,019	0,018	0,072
Prob > F / Prob > chi2	0,0001	0,0001	0,0000	0,5267	0,0000	0,4617	0,0000	0,0000	107,327	0,0764	0,0001	0,0001	0,0000	0,0001

Anlamlılık düzeyleri: $p < 0,1$ ise *, $p < 0,05$ ise **, $p < 0,01$ ise ***, parantez içindeki değerler standart hatayı göstermektedir.

Üst-orta gelir grubuna ait modellerde, $eöe_alt$ bileşenlerinden $eöe_iö$ (0,089*) ve $eöe_fö$ (0,022**) istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar vermesi, DYY açısından kurumsal ve yapısal ortamın önemini ortaya koymaktadır. Model 8’de anlamlı bulunan $eöe_iö$, özellikle istihdam süreçlerindeki esneklik, işe alım ve işten çıkarma kolaylığı gibi unsurların yatırım kararlarında etkili olduğunu göstermektedir. Bu durum, iş gücü piyasasının katı kurallarla değil daha esnek yapılarla düzenlendiği ülkelerde yatırımcıların daha istekli olabileceğini ortaya koyar. Model 13’te $eöe_fö$ anlamlı bulunması ise sermaye hareketlerinin serbestliği, krediye erişim kolaylığı ve bankacılık sisteminin etkinliği gibi faktörlerin yatırımcı güvenini artırarak yabancı sermaye girişlerini teşvik ettiğini göstermektedir. Bu sonuçlar, üst-orta gelir grubundaki ülkelerin yalnızca ekonomik büyüklükleriyle değil, aynı zamanda yatırım ortamını destekleyen kurumsal düzenlemeleriyle de dikkat çektiğini ve DYY açısından avantaj sunduğunu göstermektedir.

Üst-orta gelir grubuna ait modellerde yer alan kontrol değişkenlerinin bazıları istatistiksel olarak anlamlı bulunmuş ve DYY üzerinde etkili olduklarını göstermiştir. Özellikle nüfus değişkeni tüm modellerde tutarlı biçimde anlamlı çıkmış olup, bu durum nüfusun büyüklüğünün yatırım kararlarında belirleyici bir unsur olduğunu ortaya koymaktadır. Yüksek nüfus, geniş bir iç pazar potansiyeli ve iş gücü arzı sunduğundan yatırımcılar açısından cazip bir ortam yaratmaktadır. GSYH büyüme oranı da hemen her modelde pozitif ve anlamlı sonuçlar vererek, ekonomik dinamizmin yatırım çekiciliğini artırdığını göstermektedir. İşsizlik oranı bazı modellerde anlamlı bulunmuş ve genellikle negatif katsayılarla yer almıştır; bu durum, belirli koşullarda iş gücünün maliyet avantajı yaratabileceğini ya da iş gücü piyasasındaki esnekliğin yatırım kararlarını etkileyebileceğini düşündürmektedir. Kişi başı gelir değişkeni ise birçok modelde pozitif ve anlamlı sonuçlar üretmiş, bu da refah düzeyinin artmasının iç talebi güçlendirerek yabancı yatırımcılar açısından olumlu bir sinyal olduğunu göstermektedir. Ayrıca bazı modellerde vergi gayreti ve ihracat düzeyi gibi faktörlerin de anlamlı bulunması, makroekonomik istikrarla birlikte dış ticaret performansının ve mali disiplinin yatırım ortamını şekillendirmede rol oynadığını ortaya koymaktadır. Bu bulgular, üst-orta gelir grubundaki ülkelerde sadece ekonomik büyüklük değil, aynı zamanda yapısal ve ekonomik istikrar göstergelerinin de DYY üzerinde önemli etkiler yarattığını göstermektedir.

Üst-orta gelir grubuna yönelik analizlerde, EÖE ve birçok alt bileşeni istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Model 1’de EÖE’nin genel skoru anlamlılık düzeyine ulaşmamış, bu da yatırım kararlarının yalnızca ekonomik özgürlük düzeyine dayalı olarak şekillenmediğini göstermektedir. Benzer şekilde eöe_mh (model 2 ve 14), eöe_hd (model 3 ve 14), eöe_ye (model 4 ve 14), eöe_vy (model 5 ve 14), eöe_hh (model 6 ve 14) ile eöe_ms (model 7 ve 14) gibi temel kurumsal göstergeler de anlamlı çıkmamış ve yatırımcı davranışlarını istatistiksel olarak açıklamada yetersiz kalmıştır. Aynı şekilde, eöe_eö, eöe_pö, eöe_tö ve eöe_yö gibi piyasa mekanizmalarına ilişkin bileşenlerin de çoğunlukla anlamlılık düzeyine ulaşmaması, DYY kararlarının üst-orta gelir grubundaki ülkelerde bu tür kurumsal ve politik yapıların ötesinde başka ekonomik göstergelere – örneğin büyüme oranı, nüfus, kişi başı gelir gibi – daha duyarlı olabileceğini düşündürmektedir. Bu bulgu, yatırımcıların üst-orta gelirli ülkelerde kurumsal kaliteden çok piyasa potansiyeline ve makroekonomik performansa odaklandıklarını ortaya koymaktadır.

Üst-orta gelir grubuna yönelik analizlerde, birçok modelde kontrol değişkenlerinin istatistiksel olarak anlamlı düzeye ulaşmadığı görülmektedir. Özellikle enflasyon, neredeyse tüm modellerde yüksek p-değerleriyle anlamlılık düzeyinin oldukça dışında kalmıştır; bu da yatırımcıların bu gelir grubundaki ülkelerde enflasyonu belirleyici bir faktör olarak görmediğini veya enflasyonun bu ülkelerde görece daha istikrarlı ve öngörülebilir olduğunu düşündürmektedir. Benzer şekilde, vergi gayreti, ihracat, siyasi istikrar ve kurumlar vergisi gibi göstergeler de çoğu modelde anlamlı bulunmamış; bu durum, bu değişkenlerin yatırım kararları üzerinde doğrudan ve güçlü bir etkisinin olmadığını ya da etkilerinin diğer baskın makroekonomik göstergeler (örneğin nüfus ve büyüme oranı) tarafından gölgelendiğini göstermektedir. Ayrıca bazı modellerde kişi başı gelir, işsizlik ve GSYH büyüme oranı gibi değişkenler de %10 düzeyinde anlamlı çıkmıştır. Bu bulgular, üst-orta gelir grubundaki ülkelerde DYY kararlarının yalnızca ekonomik performans veya mali göstergeler üzerinden şekillenmediğini; yatırımcıların daha çok geniş pazar potansiyeli, büyüme beklentisi ve kurumsal yapı gibi faktörleri öncelikli olarak değerlendirdiğini ortaya koymaktadır.

Üst-orta gelir grubuna ait modellerde, EÖE ve alt bileşenlerinin büyük çoğunluğu pozitif katsayılarla sahip olup, DYY üzerinde olumlu bir ilişki yönüne işaret etmektedir. Model 1’de yer alan EÖE değişkeni pozitif ve anlamlılığa yakın

bir katsayıyla yatırım ortamının genel kurumsal özgürlük düzeyiyle desteklendiğini göstermektedir. Model 3’te $eöe_hd$, model 7’de $eöe_ms$ ve model 9’da $eöe_eö$ gibi yapısal göstergelerin de pozitif katsayıya sahip olması, yatırımcıların şeffaf yönetim, kamu finansmanında disiplin ve esnek iş gücü piyasalarını olumlu değerlendirdiğine işaret etmektedir. Model 8’de $eöe_iö$ anlamlı ve pozitif bir etki göstermiş; bu durum, iş gücü piyasasındaki esnekliğin yatırımcı kararlarında belirleyici olabileceğini ortaya koymaktadır. Benzer şekilde, model 10’daki $eöe_pö$ ve model 11’deki $eöe_tö$ ’de pozitif etki göstermekte olup, fiyat istikrarı ve dışa açıklığın yatırımcılar açısından önemli olduğunu düşündürmektedir. En dikkat çekici bulgulardan biri ise model 13’te yer alan $eöe_fö$ istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif çıkmasıdır; bu, sermaye hareketlerinin serbestliği ve finansal sistemin etkinliğinin DYY açısından kritik bir unsur olduğunu göstermektedir. Model 14’te yer alan $eöe_mh$, $eöe_hd$, $eöe_vy$, $eöe_iö$, $eöe_tö$, $eöe_yö$, gibi değişkenler de pozitif katsayılar almasına rağmen anlamlılık düzeyine ulaşamamış; ancak genel olarak değerlendirildiğinde, üst-orta gelir grubunda ekonomik özgürlük bileşenlerinin DYY destekleyici bir yön taşıdığı ve kurumsal yapıların yatırım kararlarında göz ardı edilemeyecek bir rol oynadığı anlaşılmaktadır.

Üst-orta gelir grubuna ait modellerde kontrol değişkenlerinin çoğu pozitif katsayılarla sahip olup, DYY üzerinde olumlu bir ilişkiye işaret etmektedir. Özellikle GSYH büyüme oranı, neredeyse tüm modellerde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuş; bu da yüksek büyüme hızına sahip ülkelerin yatırımcılar açısından cazip görüldüğünü göstermektedir. Kişi başı gelir de çoğu modelde pozitif katsayıya sahip olup, bazı modellerde anlamlı çıkmıştır. Bu durum, refah düzeyinin yüksek olduğu ülkelerde iç pazar potansiyelinin daha güçlü algılandığını ve bu nedenle DYY girişlerini teşvik ettiğini ortaya koymaktadır. Vergi gayreti değişkeni de hemen her modelde pozitif katsayı almış, model 9’da istatistiksel olarak oldukça anlamlı bulunmuştur. Bu sonuç, vergi toplama kapasitesinin yüksek olduğu ülkelerde mali disiplinin ve kamu hizmetlerinin kalitesinin yatırımcı açısından olumlu değerlendirildiğini düşündürmektedir. Kurumlar vergisi oranı çoğu modelde anlamlı olmasa da genel olarak pozitif katsayıya sahiptir; bu durum beklenenin aksine yüksek kurumlar vergisinin yatırımcıyı doğrudan caydırmadığını, belki de vergilendirme sisteminin şeffaflığı ya da sağlanan teşviklerin bu olumsuz etkinin önüne geçtiğini gösterebilmektedir. Enflasyon ve siyasi istikrar değişkenleri ise bazı modellerde pozitif katsayılar alsa da genellikle

anlamlılık düzeyine ulaşmamıştır. Bu, üst-orta gelir grubundaki ülkelerde fiyat istikrarı ve siyasal yapıların belirli bir eşğin üzerinde olabileceğini ve bu nedenle yatırım kararlarında doğrudan belirleyici bir faktör haline gelmeyebileceğini göstermektedir. Genel olarak, pozitif katsayılar yatırımcıların makroekonomik büyümeyi, refah düzeyini ve mali performansı önemli bulduğunu; ancak bazı değişkenlerin etkisinin bağlama ve ülke dinamiklerine göre değişebileceğini ortaya koymaktadır.

Üst-orta gelir grubuna yönelik analizlerde, bazı EÖE alt bileşenlerinin DYY üzerinde negatif katsayılar alması dikkat çekicidir. Model 2’de $eöe_mh$, model 4 ve 14’te yargı etkinliğinin negatif katsayıya sahip olması, güçlü kurumsal yapılarla özdeşleşen bu değişkenlerin yatırımcı açısından her zaman doğrudan teşvik edici olmayabileceğini göstermektedir. Bu durum, bazı üst-orta gelirli ülkelerde yargı sisteminin katı ve yavaş işleyişinin, yatırım süreçlerini bürokratik olarak zorlaştırabileceği ya da mülkiyet korumasının teorik düzeyde yüksek olsa da uygulamada etkisiz kalabileceğini düşündürülebilir. Benzer şekilde, model 5’te $eöe_vy$ ve model 6 ile 14’te $eöe_hh$ negatif katsayı alması, kamu müdahalesinin ya da vergi baskısının yatırımcılar açısından olumsuz algılandığını işaret etmektedir. Ayrıca model 12’de $eöe_yö$ negatif katsayısı, sermaye hareketlerinin serbestliğinin teoride olumlu gibi görünmesine karşın pratikte istikrarsız finansal akımlara yol açabileceği endişesi taşıdığını gösterebilir. Model 14’te yer alan $eöe_ms$, $eöe_eö$, $eöe_pö$ ve $eöe_fö$ değişkenleri de negatif katsayıya sahip olup, özellikle $eöe_pö$ finansal sistemin serbestliğinin yatırım ortamında her zaman istikrar yaratmadığını, kimi zaman oynaklık ve belirsizlik doğurabileceğini göstermektedir. Bu bulgular, kurumsal özgürlüklerin etkisinin her zaman tek yönlü ve olumlu olmadığını; bağlamsal ve ülkeye özgü faktörlerin belirleyici olabileceğini ortaya koymaktadır.

Üst-orta gelir grubuna ait modellerde, bazı kontrol değişkenlerinin istikrarlı biçimde negatif katsayılarla sahip olması, bu değişkenlerin DYY üzerindeki potansiyel caydırıcı etkilerine işaret etmektedir. Özellikle nüfus değişkeni tüm modellerde negatif ve çoğunlukla yüksek düzeyde anlamlı çıkmış; bu da bu gelir grubundaki ülkelerde artan nüfusun yatırımcılar açısından olumlu bir sinyal oluşturmadığını göstermektedir. Nüfusun hızlı artışı, altyapı üzerindeki baskılar, işsizlik oranlarında yükselme veya kamu hizmetlerinde yetersizlik gibi risk algılarını tetikleyebileceği için, yatırımcılar bu durumu temkinli değerlendirmektedir. İşsizlik oranı da pek çok modelde negatif katsayı almış ve bazı

modellerde %10 düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Bu durum, yüksek işsizliğin ekonomik istikrarsızlık, düşük tüketim gücü veya sosyal sorunlar gibi faktörlerle ilişkilendirilerek yatırımcıları olumsuz etkileyebileceğini göstermektedir. Enflasyon değişkeni ise genel olarak negatif fakat çoğu modelde anlamsız çıkmıştır; bu, fiyat istikrarının görece korunuyor olabileceğini ya da enflasyonun bu ülkelerde yatırım kararlarını tek başına belirlemede yetersiz kaldığını düşündürmektedir. İhracat oranı, bazı modellerde negatif katsayılar olarak dikkat çekmiştir; özellikle model 9'da anlamlı bulunan bu sonuç, ihracat odaklı stratejilerin bazı durumlarda iç pazara dönük yatırım çekiciliğini gölgede bırakabileceğini veya ihracat yapısının istikrarsız olması nedeniyle yatırımcı açısından riskli görülebileceğini düşündürülebilir. Ayrıca, bazı modellerde siyasi istikrar, kişi başı gelir ve GSYH büyüme oranı gibi genellikle pozitif etkiler beklenen değişkenlerin negatif katsayı alması, bu değişkenlerin tek başına değil, bağlamsal ve yapısal koşullarla birlikte değerlendirildiğinde anlam kazandığını göstermektedir. Bu bulgular, üst-orta gelirli ülkelerde yatırım kararlarının karmaşık bir yapıya sahip olduğunu ve yalnızca ekonomik büyüklükle değil, büyümenin kalitesi, istihdam yapısı ve yönetim kapasitesiyle de şekillendiğini ortaya koymaktadır.

Üst-orta gelir grubuna yönelik yapılan analizlerin genelinde DYY yalnızca ekonomik özgürlük düzeyleriyle değil; aynı zamanda makroekonomik göstergeler, yapısal koşullar ve kurumsal kaliteyle şekillendiği görülmektedir. Eöe_iö ve eöe_fö gibi bazı alt bileşenlerin anlamlı sonuçlar üretmesi, yatırım ortamında esneklik ve finansal sistem etkinliğinin önemini ortaya koyarken; eöe_mh, eöe_ye ve eöe_vy gibi kurumsal göstergelerin çoğunlukla anlamlı çıkmaması, bu unsurların tek başına yatırımcı kararlarını açıklamada yetersiz kaldığını göstermektedir. Makroekonomik olarak ise GSYH büyüme oranı ve kişi başı gelir gibi değişkenlerin genellikle pozitif ve anlamlı etkiler göstermesi, yatırımcıların güçlü ekonomik performansa sahip ülkeleri tercih ettiğini ortaya koymaktadır. Buna karşın nüfus ve işsizlik gibi bazı değişkenlerin negatif ve anlamlı olması, sosyal baskıların ve iş gücü piyasasındaki sorunların yatırım kararlarını olumsuz etkileyebileceğini düşündürmektedir. Genel olarak, yatırımcıların üst-orta gelirli ülkelerde yalnızca kurumsal özgürlüklere değil, ekonomik dinamizme, pazar büyüklüğüne ve uygulamaya dönük istikrara daha fazla önem verdikleri anlaşılmaktadır.

4.2.10 Üst Gelir Grubu Ülkeler için Tahminler

Tablo 4.16. Üst Gelir Grubu İçin Tahmin Sonuçları (Driscoll-Kraay ve White-Clustered Robust)

Değişken	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 5	Model 6	Model 7	Model 8	Model 9	Model 10	Model 11	Model 12	Model 13	Model 14
eöe	0,073 (0,059)													
eöe_mh		0,098*** (0,027)												0,180 (0,298)
eöe_hd			0,064* (0,036)											0,037 (0,161)
eöe_ye				0,173 (0,123)										-0,076 (0,205)
eöe_vy					-0,028 (0,026)									0,180* (0,109)
eöe_hh						-0,011 (0,025)								-0,061 (0,088)
eöe_ms							0,004 (0,050)							0,064 (0,046)
eöe_iö								0,000 (0,040)						0,265 (0,226)
eöe_eö									0,023 (0,064)					0,215 (0,134)
eöe_pö										0,049 (0,067)				-0,812 (0,523)
eöe_tö											-0,004 (0,054)			1,325** (0,649)
eöe_yö												-0,083*** (0,026)		0,044 (0,230)
eöe_fö													-0,032 (0,032)	0,152 (0,178)

işz	0,173 (0,126)	0,170 (0,118)	0,177 (0,127)	0,078 (0,243)	0,129 (0,124)	0,124 (0,106)	0,020 (0,296)	0,145 (0,127)	0,333 (0,216)	0,156 (0,126)	0,146 (0,126)	0,228 (0,163)	0,198 (0,159)	0,503 (0,359)
enf	0,047 (0,115)	0,088 (0,110)	0,084 (0,114)	-0,483 (0,969)	0,047 (0,110)	0,053 (0,113)	-0,379 (0,943)	0,043 (0,111)	-0,206 (0,266)	0,082 (0,109)	0,042 (0,109)	0,064 (0,117)	0,091 (0,126)	-1,012 (1,072)
vg	8,228** (3,960)	6,166 (3,797)	8,350** (3,835)	16,677 (18,237)	7,657* (4,220)	7,990** (3,982)	19,464 (19,111)	8,170** (3,942)	-0,249 (3,346)	7,910** (3,898)	8,173** (3,925)	7,076** (2,586)	8,851*** (2,780)	11,068 (16,618)
ih	0,108*** (0,027)	0,110*** (0,027)	0,108*** (0,028)	0,051 (0,085)	0,114*** (0,028)	0,112*** (0,029)	0,050 (0,088)	0,111*** (0,028)	-0,132 (0,135)	0,110*** (0,028)	0,111*** (0,028)	0,036 (0,093)	0,026 (0,089)	0,011 (0,057)
nf	0,435 (0,418)	0,439 (0,405)	0,476 (0,419)	3,460** (1,366)	0,467 (0,411)	0,496 (0,441)	3,885** (1,538)	0,474 (0,416)	-15,186 (9,111)	0,467 (0,422)	0,478 (0,431)	-6,048 (5,573)	-5,929 (6,004)	2,886* (1,569)
kg	-0,610 (0,850)	-0,803 (0,852)	-0,758 (0,917)	-8,476* (4,347)	-0,474 (0,869)	-0,434 (0,858)	-5,942 (4,270)	-0,381 (0,967)	0,073 (1,359)	-0,284 (0,845)	-0,349 (1,040)	2,231 (1,533)	1,846 (1,477)	-15,707** (7,647)
gsyh_buyume	0,159** (0,070)	0,179*** (0,065)	0,165** (0,067)	0,985 (0,792)	0,149** (0,068)	0,144** (0,070)	1,095 (0,875)	0,144** (0,064)	0,245** (0,098)	0,145** (0,071)	0,144** (0,071)	0,164* (0,085)	0,153* (0,083)	0,984 (1,114)
si	0,044** (0,019)	0,024 (0,016)	0,030 (0,022)	0,083 (0,079)	0,044** (0,018)	0,050** (0,019)	0,101 (0,091)	0,050** (0,019)	0,050 (0,052)	0,047** (0,019)	0,050** (0,019)	0,081** (0,038)	0,081* (0,043)	0,016 (0,119)
kv	-0,041 (0,047)	-0,062 (0,046)	-0,066 (0,052)	-0,563 (0,385)	-0,056 (0,042)	-0,047 (0,048)	-0,617 (0,376)	-0,044 (0,046)	-0,083 (0,080)	-0,052 (0,051)	-0,044 (0,047)	-0,125** (0,051)	-0,093* (0,051)	-0,272 (0,326)
Sabit değişken	-17,286 (9,342)	-14,240 (8,467)	-14,368 (9,213)	10,315 (32,622)	-11,296 (9,624)	-14,327 (9,111)	-13,795 (33,226)	-15,310 (9,351)	253,531 (144,850)	-19,684* (8,827)	-15,368 (9,581)	73,378 (79,772)	69,965 (84,945)	-8,676 (95,977)
Gözlem sayısı	659	659	659	82	659	659	82	659	471	659	659	659	659	82
Gruptaki ülke sayısı	37	37	37	32	37	37	32	37	37	37	37	37	37	32
İçsel R-kare	0,012	0,017	0,017	0,012	0,014	0,015	0,019	0,014	0,037	0,014	0,014	0,030	0,025	0,068
Prob > F / Prob > chi2	0,0000	0,0000	0,0000	0,0326	0,0000	0,0000	0,0515	0,0000	36,272	0,0000	0,0000	12,477	9,309	0,1461

Anlamlılık düzeyleri: $p < 0,1$ ise *, $p < 0,05$ ise **, $p < 0,01$ ise ***, parantez içindeki değerler standart hatayı göstermektedir.

Üst gelir grubuna ait modellerde eöe ve bazı alt bileşenlerinin istatistiksel olarak anlamlı çıkması, DYY bu gruptaki ülkelerde kurumsal kaliteye daha duyarlı olduğunu göstermektedir. Model 2’de anlamlı bulunan eöe_mh ($p=0,000$), yatırımcılar açısından hukuki güvencenin ve mülkiyetin korunmasının son derece belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır. Bu, özellikle üst gelirli ülkelerde hukukun üstünlüğünün ve sahiplik haklarının netliğinin yabancı sermaye açısından temel bir güven unsuru olduğunu göstermektedir. Model 3’te anlamlı olan eöe_hd ($p=0,075$) ise, kamu yönetiminde şeffaflık ve yolsuzluktan arınmış bir yapının yatırım kararlarında pozitif etki yarattığını göstermektedir. Bu durum, yatırımcıların sadece ekonomik değil aynı zamanda etik ve yönetim temelli unsurları da dikkate aldığını göstermesi açısından önemlidir. Model 12’de anlamlı bulunan eöe_yö ($p=0,004$) ise, sermaye girişlerinin serbestliği, bürokratik engellerin azlığı ve piyasa erişiminin kolaylığı gibi unsurların DYY’yi güçlü biçimde teşvik ettiğini ortaya koymaktadır. Bu bulgular, üst gelir grubundaki ülkelerde DYY yalnızca ekonomik büyüklüğe değil; kurumsal yapıların kalitesi, şeffaflık ve yatırım ortamının serbestliğine dayalı olarak şekillendiğini göstermektedir. Model 14’te eöe_vy ($p=0,099$) ve eöe_tö ($p=0,041$) değişkenlerinin pozitif katsayılara sahip olması, üst gelir grubundaki ülkelerde yatırım kararlarının hem mali yapılar hem de dışa açıklık düzeyinden etkilendiğini göstermektedir. Eöe_vy pozitif ve anlamlı çıkması, ilk bakışta çelişkili gibi görünse de bu ülkelerde yüksek vergi oranlarının genellikle güçlü kamu hizmetleri, altyapı kalitesi ve hukuki güvenceyle desteklendiğini düşündürmektedir. Yani, yatırımcılar sadece düşük vergi oranlarına değil, ödedikleri verginin karşılığında aldıkları hizmetlere de önem vermektedir. Bu da yüksek vergi yüküne rağmen yatırım ortamının cazip kalabildiğini göstermektedir. Öte yandan, model 14’te eöe_tö değişkeninin pozitif katsayısı, ithalat-ihracat işlemlerinin serbestliği, gümrük engellerinin azlığı ve uluslararası ticarete açıklığının DYY açısından önemli bir avantaj sağladığını ortaya koymaktadır. Bu bulgu, üst gelir grubundaki ülkelerde yatırımcıların global pazarlara erişim kolaylığına ve dış ticaretin serbest işleyişine büyük önem verdiğini göstermektedir. Genel olarak bu iki değişken, mali ve ticari düzenlemelerin sağladığı güvenli ve entegre ortamın yatırımcılar açısından pozitif algılandığını göstermektedir.

Üst gelir grubuna ait modellerde anlamlı bulunan kontrol değişkenler yer almaktadır. Vergi gayreti değişkeni hemen her modelde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur; bu durum, güçlü bir vergi toplama kapasitesine sahip

lkelerde mali disiplinin, altyapı kalitesinin ve kamu hizmetlerinin yatırımcılar tarafından olumlu değeriendirildiğini göstermektedir. Bu da vergi oranlarından çok, verginin nasıl toplandığı ve kamuya nasıl yansıdığına odaklanan bir yatırımcı profiline işaret etmektedir. İhracat değışkeni tüm modellerde neredeyse sifıra yakın p-değerleriyle son derece anlamlı çıkmış ve pozitif katsayılar almıştır. Bu durum, üst gelirli ülkelerde dışa açıklığın, uluslararası ticaret hacminin ve küresel piyasalara entegrasyonun, yabancı yatırımcılar açısından cazip bir ortam oluşturduğunu göstermektedir. GSYH büyüme oranı da tüm modellerde pozitif ve anlamlı bulunarak, ekonomik büyümenin srdrlebilirliğı ve dinamizminin yatırım kararlarında belirleyici bir rol oynadığını ortaya koymuştur.

Siyasi istikrar, birçok modelde pozitif ve anlamlı sonuçlar vermiştir. Bu bulgu, üst gelir grubundaki ülkelerde siyasi ortamın öngörülebilirliğinin, yasal güvencelerin ve karar alma süreçlerinin istikrarının yatırım kararlarını doğırudan etkilediğini göstermektedir. Nüfus ve kişi başı gelir gibi demografik ve refah göstergeleri ise bazı modellerde pozitif (nüfus için), negatif (kg için) ve anlamlı bulunmuş; bu da hem geniş pazar potansiyelinin hem de yüksek gelir düzeylerinin i talebi artırarak yatırım ortamını desteklediğini göstermektedir. Son olarak, kurumlar vergisi değışkeninin çoğı modelde negatif ve anlamlı çıkması, üst gelirli ülkelerde daha yüksek vergi oranlarının doğırudan yabancı yatırımları caydırdığını göstermektedir. Yüksek kurumlar vergisi, yatırımcıların kârlılık beklentilerini düşürerek onları daha düşük vergi oranlarına sahip ülkelere yönlendirebilir. Bu durum, özellikle küresel ölçekte faaliyet gösteren firmaların vergi yükünü minimize etme eğılimleriyle uyumludur. Genel olarak, üst gelir grubunda DYY kararlarının güçlü makroekonomik performans, siyasi istikrar ve dışa açıklık gibi faktörlerle şekillendiğı; ayrıca mali yapının ve refah düzeyinin yatırım ortamını glendirdiğı görülmektedir.

Üst gelir grubuna ait modellerde EE ve alt bileşenlerinin çoğunun istatistiksel olarak anlamlılık düzeyine ulaşmadığı görülmektedir. Model 1’de yer alan genel ee skorunun p-değeri 0,215 ile anlamlılık sınırının oldukça dışında kalmıştır. Benzer şekilde, ee_ye, ee_vy, ee_hh, ee_ms, ee_i, ee_e, ee_p, ee_t, ve ee_f gibi kurumsal ve yapısal bileşenlerin tamamına yakını anlamlılık düzeyine ulaşamamıştır. Bu durum, üst gelir grubundaki ülkelerde kurumsal altyapıların zaten belirli bir olgunluk seviyesine ulaşmış olabileceğini ve bu nedenle DYY kararlarının bu tür kurumsal göstergelerle açıklanmasında sınırlı

etki görülebileceğini düşündürmektedir. Yani yatırımcılar için mülkiyet hakları ya da yargı etkinliği gibi unsurlar, bu ülkelerde artık beklenen standartlar haline geldiğinden, yatırım kararlarında farklılaştırıcı bir faktör olmaktan çıkmış olabilir. Özellikle model 14'teki birçok kurumsal göstergelerin yüksek p-değerleriyle istatistiksel olarak anlamsız kalması, bu gruptaki ülkelerde DYY üzerinde kurumsal yapıların etkisinin görece zayıf olabileceğini ya da bu etkinin diğer değişkenlerce (örneğin büyüme, dışa açıklık, siyasi istikrar gibi) gölgelenmiş olabileceğini göstermektedir.

Üst gelir grubuna ait modellerde yer alan kontrol değişkenlerinin büyük çoğunluğu istatistiksel olarak anlamlılık düzeyine ulaşmamış, yani %10'luk veya daha güçlü anlamlılık sınırlarının dışında kalmıştır. Bu durum, bu gelir grubundaki ülkelerde DYY etkileyen faktörlerin yalnızca makroekonomik göstergelerle açıklanmasının güç olduğunu ve yatırım kararlarının daha çok ülkeye özgü kurumsal, politik veya stratejik unsurlarla şekillenebileceğini düşündürmektedir. Özellikle işsizlik, enflasyon, nüfus, kişi başı gelir, siyasi istikrar ve kurumlar vergisi gibi değişkenlerin hemen her modelde yüksek p-değerleriyle anlamlılık dışında kalması dikkat çekicidir. Bu, üst gelir grubundaki ülkelerde makroekonomik değişkenlerin görece olarak daha stabil ve öngörülebilir olmasından kaynaklanabilir; yatırımcılar açısından bu faktörler artık belirleyici değil, beklenen seviyelerde olduğu varsayılan unsurlar haline gelmiş olabilir. Sonuç olarak, üst gelirli ülkelerde DYY üzerindeki etkileri açıklamak için yalnızca ekonomik göstergeler değil, aynı zamanda kurumsal yapı, piyasa derinliği, rekabetçilik ve stratejik konum gibi çok daha karmaşık faktörlerin dikkate alınması gerekmektedir.

Üst gelir grubuna ait modellerde, eöe ve alt bileşenlerine baktığımızda DYY üzerinde pozitif katsayıya sahip olan değişkenler yer almaktadır. Ana bağımsız değişken eöe, DYY üzerinde pozitif yönde bir etki göstermektedir. Ancak bu etki istatistiksel olarak anlamlı değildir. Bu durum, ekonomik özgürlük düzeyinin tek başına yatırım kararlarını etkileyebileceğini ancak bu etkinin güçlü ve belirleyici olmadığını ortaya koymaktadır. Alt bileşenlerine baktığımızda, eöe_mh pozitif ve yüksek düzeyde anlamlı bir etkiye sahiptir. Bu bulgu, mülkiyetin güvence altına alındığı ülkelerde yatırımcı güveninin arttığını ve DYY bu ortamlarda daha yoğunlaştığını göstermektedir. Ancak model 14'te aynı değişkenin etkisi pozitif olmasına rağmen istatistiksel olarak anlamlı değildir. Bu durum, diğer alt bileşenlerle birlikte değerlendirildiğinde mülkiyet haklarının etkisinin görece

azaldığını, ancak tek başına ele alındığında güçlü bir etken olduğunu göstermektedir. Eöe_hd değişkeni pozitif ve anlamlı bir etki yaratmaktadır. Bu sonuç, yolsuzluk algısının düşük olduğu, şeffaf ve hesap verebilir yönetim anlayışının hâkim olduğu ülkelerde yatırım ortamının daha cazip hale geldiğini göstermektedir. Model 14'te ise bu etkinin anlamlılığı ortadan kalkmaktadır. Bu durum, hükümetin dürüstlüğünün yatırım kararları üzerinde tek başına etkili olabildiğini ancak diğer faktörlerle birlikte ele alındığında bu etkinin gölgede kalabileceğini düşündürmektedir.

Eöe_ye değişkeni pozitif katsayıya sahip olmakla birlikte istatistiksel olarak anlamlı değildir. Bu sonuç, hukukun üstünlüğü, sözleşme güvenliği ve bağımsız yargı gibi unsurların doğrudan yatırım kararlarını destekleyici nitelikte olduğunu göstermekle birlikte, örneklemdeki ülkelerde bu ilişkinin güçlü bir düzeyde ortaya konmadığını göstermektedir. Her iki modelde de eöe_ms değişkeni pozitif katsayılara sahiptir; ancak istatistiksel anlamlılık taşımamaktadır. Bu, kamu maliyesinin güçlü olması ve borç düzeylerinin sürdürülebilirliğinin yatırımcılar açısından dolaylı olarak olumlu karşılanabileceğini, ancak doğrudan yatırım kararları üzerinde belirgin bir etkiye sahip olmadığını ortaya koymaktadır.

Eöe_iö ve eöe_eö değişkenleri tüm modellerde pozitif katsayılara sahip olsalar da istatistiksel olarak anlamlı değildirler. Bu durum, iş kurma kolaylığı, işgücü piyasası esnekliği gibi unsurların yatırım ortamını destekleyici özellikte olduğunu düşündürse de örneklemde yatırım kararlarında belirleyici bir etken haline gelmediğini ortaya koymaktadır. Eöe_pö değişkeni de pozitif ancak anlamlı olmayan bir etkidedir. Bu durum, fiyat istikrarının ve düşük enflasyonun yatırımcı güveni açısından olumlu karşılanabileceğini ancak bu etkinin güçlü bir yatırım belirleyicisi olmadığını göstermektedir. Model 14'te eöe_vy değişkeni pozitif ve anlamlı bir katsayıya sahiptir. Bu durum, düşük vergi oranlarının ya da vergi sisteminin öngörülebilirliğinin yatırımcılar için cezbedici olduğunu ortaya koymaktadır. En dikkat çekici bulgu ise model 14'te eöe_tö değişkenine ilişkin olup, bu değişken yüksek düzeyde anlamlı ve güçlü pozitif bir etkiye sahiptir. Bu da dışa açık ekonomilerin, yatırımcılar açısından daha cazip bir ortam sunduğunu ve küresel entegrasyonun DYY'leri teşvik ettiğini göstermektedir. Model 14'te eöe_yö ve eöe_fö gibi diğer değişkenler de pozitif katsayılara sahiptir; ancak anlamlılık düzeyine ulaşamamıştır. Bu da yatırım kararlarında serbest sermaye

hareketlerinin ve finansal sistemin açıklığının etkili olabileceğini ancak bu ilişkinin istatistiksel olarak belirgin bir şekilde gözlemlenemediğini göstermektedir.

Üst gelir grubu için kontrol değişkenlere baktığımızda, tüm modellerde işsizlik değişkeninin katsayıları pozitifdir. Bu durum ilk bakışta çelişkili görünse de işsizlik oranının yüksek olduğu ülkelerde daha ucuz işgücü nedeniyle yatırımcılar için cazip fırsatlar doğabileceği şeklinde yorumlanabilir. Ancak anlamlılık düzeyleri genelde düşüktür ve bazı modellerde (örneğin model 4 ve 7) standart hatalar oldukça yüksektir. Bu nedenle işsizliğin yatırım kararlarını olumlu etkilediği sonucuna güçlü şekilde varmak zordur, ancak belirli koşullarda bu değişkenin yatırımcılar açısından fırsat unsuru olarak algılanabileceği söylenebilir. Enflasyon değişkeni yer aldığı modellerin çoğunda pozitif katsayıya sahiptir ancak hiçbir modelde istatistiksel olarak anlamlı değildir. Bu durum, düşük ya da istikrarlı bir enflasyonun yatırım ortamına zarar vermediğini, hatta beklentilerin üzerinde büyüme ve kâr fırsatları sunan ülkelerde yatırımcıların enflasyona rağmen yatırım yapma eğiliminde olabileceğini düşündürmektedir. Ancak etkisinin zayıf olması, yatırım kararlarında belirleyici bir faktör olmadığını göstermektedir.

Vergi gayreti değişkeni birçok modelde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu bulgu, vergi tahsilatının etkinliğinin yatırım ortamına olumlu yansıdığını ve kamu gelirlerinin sağlıklı şekilde toplanmasının yatırımcılar için güven verici olduğunu göstermektedir. Vergi sisteminin işlerliği ve mali disiplin, yatırım ortamında öngörülebilirliği ve devletin hizmet sunma kapasitesini güçlendirerek yatırımları teşvik edebilmektedir. İhracat değişkeni çoğu modelde pozitif ve anlamlıdır. Bu bulgu, dış ticaret hacmi yüksek olan ülkelerde yabancı yatırımcıların pazar erişimi açısından avantajlar gördüğünü ve yatırım yapma eğiliminde olduğunu ortaya koymaktadır. Açık ekonomi politikaları ve ihracata dayalı büyüme stratejileri, DYY teşvik eden önemli bir unsurdur. Nüfus değişkeni tüm modellerde pozitif katsayıya sahiptir, ancak yalnızca bazı modellerde istatistiksel olarak anlamlıdır (model 4, 7 ve 14). Özellikle model 7’de nüfusun anlamlılığı öne çıkmaktadır. Yüksek nüfus, geniş bir iç pazar potansiyeline işaret eder ve yatırımcılar için ölçek ekonomileri ve daha fazla tüketiciye erişim anlamına gelir. Ancak çoğu modelde istatistiksel olarak anlamlılık bulunmaması, nüfusun doğrudan değil, dolaylı yollarla yatırım kararlarını etkileyebileceğini göstermektedir.

Kişi başına gelir değişkeni sadece birkaç modelde (model 4 ve 14) ve katsayısı negatif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu, üst gelir düzeyine sahip ülkelerin genellikle doymuş pazarlara, yüksek üretim ve işgücü maliyetlerine sahip olması nedeniyle DYY'ler için daha az cazip olabileceğini göstermektedir. GSYH büyümesi neredeyse tüm modellerde pozitif ve çoğunlukla anlamlı bir değişkendir. Bu sonuç, yüksek büyüme oranına sahip ülkelerin yatırımcılar açısından daha fazla getiri potansiyeli sunduğunu göstermektedir. Ekonomik büyümenin sağlıklı ve sürdürülebilir olduğu ortamlarda yatırımcılar daha düşük riskle daha yüksek kâr beklentisi içine girebilmekte, bu da doğrudan yatırımları artırmaktadır. Siyasi istikrar değişkeni birçok modelde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu bulgu, öngörülebilir bir politik ortamın yatırımcı güvenini artırdığını ve risk algısını düşürdüğünü göstermektedir. Yatırımcılar için belirsizliğin düşük olduğu siyasi ortamlarda uzun vadeli planlama ve faaliyet yürütme kolaylığı doğmakta, bu da doğrudan yatırımları teşvik etmektedir.

Üst gelir grubunda negatif katsayıya sahip olan EÖE alt bileşenleri görülmektedir. Eöe_vy değişkeni negatif katsayıya sahip olup istatistiksel olarak anlamlı değildir. Bu durum, yüksek vergi oranlarının yatırımcılar üzerinde caydırıcı etkisi olabileceğini göstermekle birlikte, bu ilişkinin güçlü ve anlamlı olmadığını ortaya koymaktadır. Eöe_hh negatif etkisi, doğrudan kamu harcamalarının büyüklüğünün yatırımcılar tarafından verimsiz veya bürokratik bir yapının göstergesi olarak algılanabileceğini düşündürmektedir. Eöe_tö değişkeni teorik olarak pozitif etki yaratması beklenirken burada negatif fakat anlamsız bir katsayıya sahiptir. Eöe_yö istatistiksel olarak anlamlı ve negatif bir katsayıya sahiptir. Bu sonuç, yatırım özgürlüğünün yüksek olduğu ülkelerde rekabetin aşırı olması ya da aşırı serbestlik nedeniyle sistemin öngörülemez hale gelmesidir. Bu bulgu, yatırım özgürlüğünün tek başına olumlu etki yaratmayabileceğini ortaya koymaktadır. Eöe_fö değişkeni negatif ve anlamsız bir katsayıya sahiptir. Model 14'de baktığımızda, eöe_yö, eöe_fö de katsayısı pozitifdir ancak istatistiksel olarak anlamlı değildir. Eöe_je değişkeni güçlü bir yargı sisteminin yatırım ortamına her zaman pozitif etki yapmadığı, hatta bazı durumlarda süreçleri ağırlaştırabileceğini göstermektedir. Eöe_hh değişkeninin negatif etkisi ise yine kamu müdahalesinin fazlalığı ve özel sektör üzerindeki görece baskısını vurgulamaktadır. Eöe_pö ise fiyat istikrarının bozulması ya da aşırı serbest para politikalarının yatırımcılar

açısından öngörülemeyen bir makroekonomik ortam yaratabileceğini düşündürmektedir.

Kontrol değişkenlere baktığımızda, kişi başı gelir değişkeni, çoğu modelde negatif katsayıya sahiptir. Bu sonuç, üst gelir düzeyine sahip ülkelerde DYY azalabileceğini göstermektedir. Bu durum, özellikle maliyet avantajı arayan yatırımcılar açısından anlamlıdır; çünkü kişi başı gelirin yüksek olması, genellikle işgücü ve üretim maliyetlerinin de yüksek olması anlamına gelir. Dolayısıyla, yabancı yatırımcılar daha alt gelirli, buna bağlı olarak da daha düşük maliyetli üretim imkânı sunan ülkelere yönelmeyi tercih edebilirler. Tüm modellerde kurumlar vergisi değişkeni negatif katsayıya sahiptir. Bu da daha yüksek vergi oranlarının yatırımcılar açısından maliyet artırıcı bir unsur olarak değerlendirildiğini ve yatırım kararlarını olumsuz etkileyebileceğini göstermektedir. Enflasyon değişkeninin sonucuna baktığımızda, yüksek enflasyonun makroekonomik istikrarsızlığa işaret etmesi nedeniyle yatırımcılar için caydırıcı bir unsur olabileceğini ortaya koymaktadır. Nüfus değişkeni model 9, 12 ve 13'te nüfus değişkeni negatif katsayıya sahiptir. Model 9'da yer alan ihracat değişkeni negatif (-0,132) ve anlamsızdır. Bu bulgu, ihracat hacminin yüksek olmasının her zaman yatırım ortamını iyileştirmediğini gösterebilir. Model 9'da vergi gayreti negatif çıkmıştır (-0,249) ancak anlamlı değildir. Bu durum, vergi toplama kapasitesinin artmasının, bazı durumlarda yatırımcılar için daha yüksek vergi baskısı algısına neden olabileceğini düşündürmektedir.

Üst gelir grubuna ait modeller genel olarak değerlendirildiğinde, DYY'lerin kurumsal kalite, dışa açıklık ve makroekonomik istikrar gibi faktörlerden etkilendiği görülmektedir. Özellikle eöe_mh, eöe_hd, eöe_vy ve eöe_tö gibi bazı ekonomik özgürlük alt bileşenleri pozitif ve anlamlı etkiler göstermiş, bu da yatırımcıların güvenilir ve şeffaf yapılarla birlikte serbest piyasa koşullarını önemsediklerini ortaya koymuştur. Kontrol değişkenlerinden vergi gayreti, ihracat ve GSYH büyümesi genellikle pozitif ve anlamlı sonuçlar verirken; siyasi istikrar da birçok modelde yatırımcı açısından pozitif bir unsur olarak öne çıkmıştır. Öte yandan, kişi başı gelir ve kurumlar vergisi gibi bazı değişkenlerin negatif katsayıya sahip olması, yüksek maliyetli ekonomik ortamların yatırımcılar için caydırıcı olabileceğini göstermektedir. Anlamlı olmayan bazı kurumsal göstergeler ise bu gelir grubundaki ülkelerde yapısal kalitenin zaten belli bir düzeye ulaşmış olabileceğini ve bu nedenle yatırım kararlarının daha farklılaştırıcı faktörlerle

şekillendiğini düşündürmektedir. Genel olarak, üst gelir grubunda DYY'yi etkileyen faktörler yalnızca ekonomik büyüklük değil; aynı zamanda kurumsal güven, dışa açıklık ve öngörülebilirlik gibi yapısal ve yönetim temelli unsurlardır.

Genel olarak değerlendirdiğimizde, tüm ülkeler için yapılan panel veri analizinde, ekonomik özgürlüklerin DYY üzerindeki etkisi karmaşık bir yapıda ortaya çıkmıştır. EÖE'nin genel endeksi yatırım kararları üzerinde anlamlı bir etki göstermemiştir; buna karşın bazı alt bileşenler (eöe_ms, eöe_pö, eöe_yö gibi) belirli modellerde anlamlı bulunmuştur. Özellikle eöe_ms ve eöe_yö gibi değişkenler, yatırımcı güveni ve öngörülebilir mali yapı açısından belirleyici olarak öne çıkmaktadır. Kontrol değişkenler açısından, vergi gayreti (vg) tüm modellerde tutarlı ve yüksek düzeyde anlamlı pozitif etki göstermiştir. Bu durum, vergi sisteminin uygulama gücü ve kurumsal kalitesinin, yatırımcılar açısından yalnızca oranlardan daha kritik olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca GSYH büyüme oranı, çoğu modelde DYY üzerinde güçlü ve pozitif bir etki sergileyerek, ekonomik dinamizmin yatırımcılar nezdinde en önemli çekim unsurlarından biri olduğunu göstermektedir.

Alt gelir grubuna yönelik analizlerde EÖE'nin genel endeksi yatırım kararları üzerinde anlamlı bir etki göstermemiştir. Ancak model 14'te eöe_eö ve eöe_pö gibi alt bileşenler, yüksek düzeyde istatistiksel anlamlılıkla pozitif etki sunmuş; bu durum işgücü piyasasının esnekliği ve para politikalarının güvenilirliğinin yatırımcılar açısından kritik önemde olduğunu göstermektedir. Vergi gayreti, GSYH büyümesi ve nüfus gibi bazı kontrol değişkenleri birçok modelde anlamlı pozitif etkiler sergileyerek, ekonomik dinamizm ve iç pazar potansiyelinin yatırımcılar nezdinde önemli olduğunu göstermektedir. Buna karşılık, ihracat ve kişi başı gelir değişkenleri genel olarak negatif etkiler sunmuş; bu da alt gelirli ülkelerde ihracatın yapısal zayıflıkları veya yüksek maliyetli bölgelerin yatırımcıları caydırabildiğine işaret etmektedir. Bu gruptaki bulgular, ekonomik özgürlüklerin düzeyinden ziyade, kurumsal kalite, mali istikrar ve siyasi güvencenin yatırım kararları üzerinde daha etkili olduğunu göstermektedir.

Alt-orta gelir grubundaki analizlerde EÖE genel endeksi anlamlılık düzeyini geçememiştir. Bununla birlikte, eöe_fö, eöe_eö, eöe_ye ve eöe_hd gibi bazı alt bileşenler anlamlı pozitif etkiler (eöe_ye hariç) sunmuş; bu bulgular, kurumsal yapının ve piyasa mekanizmalarının sağlıklı işlemesinin yatırım çekiciliğini güçlendirdiğini göstermektedir. Kontrol değişkenler açısından, GSYH büyümesi

tüm modellerde pozitif ve çoğunlukla anlamlı etkilere sahiptir. Bu durum, alt-orta gelirli ülkelerde büyüme potansiyelinin DYY için güçlü bir cazibe unsuru olduğunu göstermektedir. Diğer değişkenlerin (işsizlik, enflasyon, vergi gayreti, ihracat vb.) çoğu modelde pozitif katsayıya (işsizlik hariç) sahip olsa da anlamlılık düzeyine ulaşamamıştır; bu durum, bu göstergelerin tek başına yatırım kararlarını açıklamakta yetersiz kaldığını ortaya koymaktadır.

Üst-orta gelir grubuna ait modellerde, EÖE'nin genel endeksi anlamlılık düzeyine ulaşmasa da bazı alt bileşenler yatırımcılar açısından kritik rol oynamaktadır. Özellikle $e\ddot{o}e_i\ddot{o}$ ve $e\ddot{o}e_f\ddot{o}$, istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif etki göstermiştir. Bu durum, iş gücü piyasasının esnekliği ve finansal sistemin açıklığının DYY'leri teşvik ettiğini ortaya koymaktadır. Makroekonomik kontrol değişkenleri açısından, GSYH büyüme oranı ve nüfus anlamlı etkilere öne çıkmıştır. Bu durum, yatırımcıların geniş iç pazar ve büyüme potansiyeline sahip ülkelere daha fazla yöneldiğini göstermektedir. Öte yandan, enflasyon, kişi başı gelir ve işsizlik gibi bazı klasik göstergeler çoğu modelde anlamlı çıkmamıştır. Bu da yatırım kararlarında geleneksel makro göstergelerden ziyade pazar potansiyeli, büyüme beklentisi ve kurumsal reformların daha etkili olduğunu düşündürmektedir.

Üst gelir grubuna yönelik modellerde $e\ddot{o}e$ genel endeksinin $e\ddot{o}e_y\ddot{o}$ üzerinde anlamlı ve negatif bir etkisi gözlemlenmektedir. Bununla birlikte, $e\ddot{o}e_m\ddot{h}$, $e\ddot{o}e_h\ddot{d}$ ve $e\ddot{o}e_y\ddot{o}$ gibi bazı alt bileşenler anlamlı sonuçlar vermiştir. Bu bulgular, üst gelirli ülkelerde DYY'lerin daha çok hukukun üstünlüğü, mülkiyet güvencesi ve yönetim kalitesi gibi kurumsal temellere bağlı olarak şekillendiğini ortaya koymaktadır. Kontrol değişkenleri açısından, GSYH büyümesi, siyasi istikrar ve ihracat değişkenleri anlamlı ve pozitif etkilere öne çıkmaktadır. Bu sonuçlar, üst gelir grubunda yatırım kararlarının makroekonomik istikrar, dışa açıklık ve öngörülebilir politik ortam gibi faktörlerle ilişkili olduğunu göstermektedir. Buna karşın, işsizlik, nüfus, kişi başı gelir ve kurumlar vergisi gibi bazı değişkenler çoğu modelde anlamlılık düzeyine ulaşmamıştır.

5. SONUÇ ve ÖNERİLER

DYY, bir ülkeye ait yatırımcının başka bir ülkede uzun vadeli ekonomik faaliyet yürütmesi olup; küresel ekonomik entegrasyonun açısından temel dinamiklerden biridir. Özellikle sermaye eksikliği yaşayan ülkelerde, DYY üretim kapasitesinin artırılması, istihdam yaratılması, teknoloji transferi ve dış ticaretin gelişmesi gibi çok yönlü katkılar sağlamaktadır. 1980 sonrası küreselleşme süreciyle birlikte, sermaye hareketleri üzerindeki kısıtların kaldırılması, birçok ülkenin DYY çekme kapasitesine odaklanmasına neden olmuştur. Bu süreçte yatırımcıların tercihinde artık yalnızca maliyet avantajları değil, kurumsal yapıların sağlamlığı, hukuki güvenceler ve piyasa işleyişi gibi unsurlar da belirleyici hale gelmiştir. Bu bağlamda ekonomik özgürlük, bireylerin ve işletmelerin ekonomik faaliyetlerini devlet müdahalesinden bağımsız biçimde yürütebilme serbestisini tanımlamaktadır. Hukukun üstünlüğü, hükümetin büyüklüğü, düzenleyici verimlilik ve serbest piyasalar gibi alt bileşenlerle somutlaşan ekonomik özgürlük düzeyi, yatırım ortamının şeffaflık, öngörülebilirlik ve güvenilirlik gibi özelliklerini doğrudan etkilemektedir. Özellikle DYY açısından bu özgürlükler, girişimlerin önündeki yapısal engellerin azaltılması ve kurumsal güvencelerin sağlanması bakımından kritik öneme sahiptir.

Bu bağlamda, çalışmanın temel sorusu; ekonomik özgürlükler ve alt bileşenleri, DYY kararları üzerinde anlamlı ve sistematik bir etki yaratmakta mıdır? Eğer yaratıyorsa, bu etkiler farklı ülke gruplarında benzer şekilde mi ortaya çıkmaktadır? Bu sorulara cevap ararken, yalnızca genel düzeyde bir analiz değil; aynı zamanda her bir alt bileşenin etkisi ve bu etkinin ülkelerin gelir düzeyine göre değişip değişmediği de ayrıntılı şekilde test edilmiştir. Çalışmada, 1996–2024 dönemine ait panel veri seti kullanılarak dört gelir grubuna ayrılmış ülke örneklemini (alt, alt-orta, üst-orta ve üst gelir) üzerinden analizler yapılmıştır. Ampirik analizler üç ana model üzerinden yürütülmüştür: İlk modelde genel EÖE bağımsız değişken olarak alınmıştır. İkinci modelde EÖE'nin ana alt bileşenleri olan hukukun üstünlüğü, hükümetin büyüklüğü, düzenleyici verimlilik ve serbest piyasalar ayrı ayrı analiz edilmiştir. Üçüncü modelde ise tüm alt bileşenler aynı anda dahil edilerek karşılaştırmalı bir değerlendirme yapılmıştır. Bu yöntemsel yapı sayesinde hem genel eğilimler hem de bileşen bazlı detaylar analiz edilebilmiştir.

Analiz bulgularına göre, genel olarak ekonomik özgürlük düzeyindeki artışın DYY'yi pozitif etkilediği yönündeki H_1 hipotezi, özellikle gelir grupları bazında yapılan analizlerde desteklenmektedir. Hukukun üstünlüğü bileşeni altında yer alan mülkiyet hakları, yargı etkinliği ve hükümetin dürüstlüğü gibi faktörler, bazı modellerde anlamlı bulunmuş; hükümetin dürüstlüğü ise genel olarak pozitif (alt gelir grubu hariç) ve tutarlı bir etkiye sahip olmuştur. Özellikle üst-orta ve üst gelir grubundaki ülkelerde ekonomik özgürlüğün yatırım çekiciliğini artırıcı rolü daha belirginken, alt ve alt-orta gelir grubunda bu bileşenlerin etkisinin zaman zaman negatif ya da anlamsız olması, bu ülkelerde hukukun kâğıt üzerinde tanımlı olmasının pratikte yatırımcıya güven vermeye yetmediğini düşündürmektedir. Mülkiyet haklarının korunmasına yönelik yasal çerçevenin varlığı kadar, bu hakların uygulanabilirliği, tarafsız yargı sistemleri ve etkin denetim mekanizmalarının olup olmaması da yatırım kararlarında belirleyici olmaktadır. Dolayısıyla, H_2 hipotezi kısmen desteklenmiştir. Ancak H_{2a} hipotezi, yani etkinin gelir gruplarına göre değiştiği yönündeki varsayım güçlü biçimde doğrulanmıştır. Bu farklılaşma, sadece hukukun etkinliğinden değil; aynı zamanda siyasal istikrar, yolsuzluk düzeyi ve bürokratik kapasite gibi kurumsal faktörlerden de kaynaklanmaktadır.

Hükümetin büyüklüğü alt bileşenleri incelendiğinde, özellikle vergi yükü ve hükümet harcamalarının yatırımcıyı caydırmak yerine, bazı ülke gruplarında yatırım çekiciliğini artırdığı yönünde bulgular elde edilmiştir. Bu durum, ilk bakışta H_3 hipotezinin yani “hükümet büyüklüğü arttıkça DYY azalır” varsayımıyla çelişiyor gibi görünse de daha derinlemesine bakıldığında kamu harcamalarının niteliğinin önem taşıdığı görülmektedir. Yatırımcı için önemli olan vergi oranlarının düşüklüğünden ziyade, vergi sisteminin öngörülebilirliği ve devlet harcamalarının altyapı, eğitim, dijitalleşme gibi üretimle ilişkili alanlara yönlendirilmiş olmasıdır. Bu çerçevede, örneğin altyapı yatırımlarına öncelik veren üst gelirli ülkelerde kamu harcamalarının DYY üzerinde pozitif etkisi gözlenmiştir. Buna karşın mali sağlık değişkeni tüm ülkeler için negatif ve anlamlı bulunmuştur. Bu sonuç da kamu borcunun yüksekliği, bütçe disiplini eksikliği gibi durumların yatırımcı nezdinde makroekonomik kırılganlık algısını artırdığını göstermektedir. Sonuç olarak, H_3 hipotezi sınırlı, H_{3a} hipotezi ise ülkeye özgü koşullarda geçerlilik kazanacak şekilde desteklenmiştir. H_{3b} hipotezi, yani bu etkinin ülke gelir düzeyine göre değiştiği yönündeki varsayım da ampirik olarak desteklenmektedir.

Düzenleyici verimlilik bileşeni içinde yer alan iş özgürlüğü, emek özgürlüğü ve parasal özgürlük değişkenlerinin anlamlı ve pozitif etkileri, yatırım ortamında girişimciliği teşvik eden esnek düzenlemeler, iş gücü piyasalarının etkinliği ve fiyat istikrarına duyulan hassasiyeti yansıtmaktadır. Özellikle üst gelir grubundaki ülkelerde bu değişkenlerin etkisi daha belirgin bir şekilde ortaya çıkarken, alt gelir grubunda ise regülasyonların zayıf yapısı, yüksek enflasyon oranları ve işgücü piyasalarının büyük ölçüde kayıt dışı olması bu etkinin gücünü kırmaktadır. Bu durum, DYY açısından sadece liberal politikaların varlığının değil, bu politikaların sağlıklı ve işleyen bir kurumsal zemin üzerinde uygulanabilir olmasının da kritik bir öneme sahip olduğunu göstermektedir. H₄ hipotezi genel anlamda desteklenmişken, H_{4a} hipotezi ise açık bir şekilde doğrulanmıştır. Düzenleyici verimliliğin DYY üzerindeki etkisi, ülkelerin ekonomik ve kurumsal kapasiteleriyle doğrudan ilişkilidir.

Piyasa serbestliği bileşeni altında yer alan yatırım özgürlüğü ve finansal özgürlük bazı modellerde anlamlı ve pozitif etkiler sunarken, ticaret özgürlüğünün tutarsız etkileri dikkat çekicidir. Bu durum, liberal dış ticaret politikalarının her zaman yatırım için cazip ortam yaratmadığını; yerli üretim kapasitesi, iç pazar büyüklüğü, sanayi altyapısı gibi unsurların da DYY için en az ticaret açıklığı kadar önemli olduğunu göstermektedir. Örneğin; bazı alt gelirli ülkelerde ticaretin serbestliği yüksek olsa da yatırım çekememelerinin arkasında yapısal kırılganlıklar, siyasal belirsizlik ya da kur dalgalanmaları yer alabilmektedir. Bu çerçevede, H₅ hipotezi genel olarak kısmi biçimde desteklenmiştir ve H_{5a} hipotezi ise güçlü biçimde doğrulanmıştır.

Çalışmanın ampirik bulgularına dayanılarak ülkeler dört farklı gelir grubu - alt gelir, alt-orta gelir, üst-orta gelir ve üst gelir grupları- temelinde sınıflandırılmış ve her bir grup için politika önerileri geliştirilmiştir. Söz konusu öneriler, DYY'ler üzerindeki etkileri analiz edilen hukukun üstünlüğü, hükümet büyüklüğü, düzenleyici verimlilik ve serbest piyasalar olmak üzere dört temel ekonomik özgürlük bileşeni çerçevesinde sunulmaktadır. Her gelir grubunun ekonomik, kurumsal ve yapısal özellikleri dikkate alınarak oluşturulan bu öneriler, gelir düzeyine özgü ihtiyaçlara yanıt verebilecek nitelikte tasarlanmış ve yatırım ortamının iyileştirilmesine yönelik farklılaştırılmış stratejik yaklaşımlar içermektedir.

Hukukun üstünlüğü için politika önerileri:

Alt gelir grubuna baktığımızda, hukukun üstünlüğü göstergelerinin zayıf ve yatırımcı açısından caydırıcı olduğunu göstermektedir. Yatırımcılar, bu ülkelerde karşılaşılabilecekleri yolsuzluk, adaletsiz uygulamalar ve mülkiyet güvencesizliği nedeniyle yatırım yapmaktan kaçınmaktadır. Bu nedenle alt gelir grubu ülkelerinde, hukukun üstünlüğünü güçlendirmeye yönelik temel ve öncelikli reformlar gereklidir. Özellikle yargı bağımsızlığını sağlayacak anayasal ve kurumsal düzenlemeler yapılmalı, mahkemelerin tarafsızlığı ve karar alma sürecindeki hız artırılmalıdır. Hükümetin şeffaflığı, hesap verebilirliği ve yolsuzlukla mücadele kapasitesi güçlendirilmeli; kamu ihalelerinde açıklık sağlanmalıdır. Mülkiyet haklarının yasal güvence altına alınması ve tapu gibi belgelerin dijital kayıt sistemine geçirilmesi, yatırımcı açısından güven ortamı yaratacaktır. Uluslararası hukuki standartlara uyum sağlanması da bu süreci destekleyecektir.

Alt-orta gelir grubunda, özellikle yargı sistemine duyulan güvensizliğin yatırım kararları üzerinde doğrudan olumsuz etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan hükümetin dürüstlüğü pozitif olmasına rağmen yatırımcılar bunu yeterince güven verici bulmamaktadır. Politika önerisi olarak, yargı reformlarının hızlandırılması ve uygulama gücünün artırılmasıdır. Mahkeme süreçlerinin uzunluğu, kararların keyfiliği ve siyasi etkilere açıklığı ortadan kaldırılmalıdır. Uzmanlaşmış ticaret mahkemeleri, tahkim merkezleri ve alternatif uyuşmazlık çözüm mekanizmaları güçlendirilmelidir. Hükümetin dürüstlüğü algısını pozitif yönde dönüştürmek için etik kurullar kurulmalı, kamuda çıkar çatışmalarını önleyici mekanizmalar yaygınlaştırılmalıdır. Bu çabalar yatırımcıların yasal güven algısını pekiştirecek ve DYY'nin artmasına katkı sağlayacaktır.

Üst-orta gelir grubundaki ülkelerde, hukukun üstünlüğü göstergelerinde görünürde bazı iyileşmeler olsa da bu gelişmelerin yatırımcı davranışları üzerinde yeterli güven yaratmadığını göstermektedir. Yani bu ülkeler için hukuki yapının şeklen var olduğu, ancak etkinlik ve uygulama düzeyinde sorunlar yaşandığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu ülkelerde hukukun üstünlüğü kapsamında yapılması gereken, mevcut yasal çerçevenin uygulama kalitesinin artırılmasıdır. Mülkiyet haklarına dair yasa ve yönetmelikler güçlü olabilir, ancak bu hakların sahada korunup korunmadığı yatırımcı açısından belirleyicidir. Yargı kararlarının tutarlılığı, süreçlerin öngörülebilirliği ve hukukun siyasetten bağımsız işlemesi sağlanmalıdır. Kamu yönetiminde şeffaflık artırılmalı ve kamu görevlilerinin hesap

verebilirliği sistematik hale getirilmelidir. Uluslararası denetim ve şeffaflık endekslerine aktif katılım, bu ölkelerin yatırım imajını güçlendirebilir.

Üst gelir grubu ölkelerinde hukukun üstünlüğü bileşenlerinin genelde yatırımcı güveni yarattığını, ancak yargı sisteminin etkinliğinde daha fazla gelişmeye ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Bu ölkeler için politika önerileri, var olan kurumsal yapıyı daha da sağlamlaştırmaya ve küresel yatırımcıya güven vermeye yönelmelidir. Mülkiyet haklarının korunması konusundaki yüksek performans sürdürülmeli; dijital tapu sistemleri, açık veri platformları ve yatırımcı dostu bilgi sistemleri yaygınlaştırılmalıdır. Hükümetin dürüstlüğü konusundaki olumlu algıyı desteklemek için etik kurallar sıkı şekilde uygulanmalı, çıkar grubu etkileri şeffaf biçimde yönetilmelidir. Yargı etkinliği artırılmalı; özellikle ticari davalarda hız ve teknik uzmanlık geliştirilmelidir. Ayrıca, sürdürülebilir yatırımlar ve ESG kriterlerine uygunluk gibi yeni nesil yatırım güvenlik alanlarında hukuki altyapı oluşturulmalıdır.

Hükümetin büyüklüğü için politika önerileri:

Alt gelir grubundaki ölkeler için kamu maliyesine ilişkin göstergelerin DYY kararlarını henüz güçlü biçimde yönlendiremediğini, ancak yatırım ortamına dair güvenin artmasıyla birlikte bu ilişkinin zamanla güçlenebileceğini göstermektedir. Bu nedenle, kamu harcamalarının etkinliği artırılmalı ve altyapı yatırımlarına öncelik verilmelidir. Vergi yükü düşük tutulmalı; ancak vergi sisteminin şeffaf, öngörülebilir ve yatırım dostu bir yapıya kavuşması sağlanmalıdır. Ayrıca, bütçe disiplini gözetilerek mali sağlık göstergelerinde sürdürülebilirlik hedeflenmeli; dış yardıma bağımlılığı azaltacak gelir artırıcı reformlar gündeme alınmalıdır.

Alt-orta gelir grubundaki ölkeler için politika önerileri, vergilendirmenin yatırım teşvik edici nitelikte sadeleştirilmesi, kamu harcamalarının ise verimlilik odaklı hale getirilmesi yönünde olmalıdır. Mali disiplinin sürdürülmesi, dış finansman bağımlılığının azaltılması ve borç yönetiminde etkinliğin artırılması gibi konular, makroekonomik istikrar açısından önemlidir. Ayrıca yatırım ortamını geliştirecek vergi muafiyetleri, dijital vergi altyapısı ve KOBİ destekleri gibi araçlar etkin biçimde tasarlanmalıdır.

Üst-orta gelir grubundaki ölkelerde yüksek vergi oranları ve büyüyen kamu harcamalarının yatırımcıları potansiyel olarak caydırabileceğini, ancak bu etkinin henüz belirginleşmediğini göstermektedir. Bu nedenle bu ölkelerde kamu harcamalarında rasyonelleşmeye gidilmeli, vergi yükü kademeli olarak azaltılmalı

ve kaynak tahsisi etkinliği artırılmalıdır. Aynı zamanda mali sağlıkta süreklilik sağlanmalı; bütçe açıkları makul düzeyde tutulmalı ve borçlanma politikaları yatırımcı güvenini zedelemeyecek şekilde yönetilmelidir.

Üst gelir grubundaki ölkeler için, yüksek kamu harcamalarının ve vergi oranlarının yatırımcılar açısından potansiyel bir yük oluşturduğunu, ancak mevcut ekonomik ve kurumsal güç sayesinde bunun henüz yatırım kararlarına net biçimde yansımadağını göstermektedir. Bu ölkeler için öneri, vergi sistemini sadeleştirecek yatırım dostu bir yapı sürdürmek, kamu harcamalarını stratejik önceliklere göre yeniden yapılandırmak ve mali sürdürülebilirliği koruyacak bütçe disiplini araçlarını güçlendirmek yönündedir. Ayrıca kamu yatırımlarının verimliliğini artırmak amacıyla performansa dayalı bütçeleme gibi yöntemler yaygınlaştırılabilir.

Düzenleyici verimlilik için politika önerileri:

Alt gelir grubu ölkeleri için, düzenleyici çerçevenin DYY'yi teşvik etme kapasitesinin oldukça sınırlı olduğunu ve yatırımcılar nezdinde yeterli güven oluşturamadığını göstermektedir. Bu nedenle, bu ölkelerde düzenleyici çerçevenin basitleştirilmesi ve yatırım süreçlerindeki bürokratik engellerin azaltılması önemlidir. İş kurma süreçleri hızlandırılmalı, ruhsat ve izin mekanizmaları dijitalleştirilmeli ve kayıt dışı ekonomiyi azaltmaya yönelik yapısal reformlara gidilmelidir. Emek piyasasında esneklik artırılarak istihdam üzerindeki katı düzenlemeler hafifletilmeli, iş gücü maliyetleri şeffaf ve öngörülebilir hale getirilmelidir. Parasal istikrarın sürdürülmesi için merkez bankalarının kurumsal bağımsızlığı güçlendirilmeli ve fiyat istikrarı hedefi öncelikli olmalıdır.

Alt-orta gelir grubu için yatırım ortamının düzenleyici yönlerinin yatırımcıyı teşvik etme potansiyeli taşısa da hâlen etkili bir düzeyde olmadığını göstermektedir. Bu bağlamda, öncelikle iş yapma kolaylığı artırılmalı, firmaların kuruluş, faaliyet ve tasfiye süreçlerindeki idari yük azaltılmalıdır. Emek özgürlüğünü artırmak için işgücü piyasasında istihdam teşvikleri geliştirilmeli, kayıtlı istihdam desteklenmeli ve sosyal güvenlik sistemine erişim kolaylaştırılmalıdır. Parasal özgürlüğün güçlendirilmesi amacıyla enflasyonla mücadelede güvenilir ve özerk para politikaları sürdürülmeli, kur istikrarı önceliklendirilmelidir.

Üst-orta gelir grubunda iş yapma kolaylığı ve yatırım ortamının düzenleyici çerçevesi açısından bu ölkelerde belirli bir ilerleme sağlandığını göstermektedir.

Ancak, bu ilerlemeyi sürdürülebilir hale getirmek için regülasyon kalitesi daha da artırılmalıdır. İş kurma, vergi ödeme ve sözleşme yürütme gibi alanlarda dijitalleşme desteklenmeli; e-devlet uygulamaları genişletilmelidir. Emek piyasasında istihdamın kalitesi artırılmalı, nitelikli iş gücünün gelişimini destekleyecek politikalar hayata geçirilmelidir. Parasal özgürlük bağlamında ise fiyat istikrarını destekleyen politikalar sürdürülmeli, para politikası kararlarında şeffaflık ve öngörülebilirlik artırılmalıdır.

Üst gelir grubunda bu ülkelerde düzenleyici ortamın genel olarak yatırımcı dostu olduğunu ancak mevcut düzenin DYY üzerinde artık belirleyici bir fark yaratmadığını göstermektedir. Bu doğrultuda, mevcut düzenleyici yapı korunmalı ve uluslararası rekabet gücünü artıracak ileri düzey reformlara yönelinmelidir. Özellikle dijital ekonomi, yeşil yatırımlar ve teknoloji girişimciliği gibi yeni alanlarda yatırımcıların karşılaştığı düzenleyici belirsizlikler azaltılmalıdır. Emek piyasasında esnek ama güvenceli modeller desteklenmeli, yüksek nitelikli iş gücü çekmeye yönelik stratejiler geliştirilmelidir. Parasal alanda ise finansal istikrarla uyumlu enflasyon hedeflemesi sürdürülmeli, küresel dalgalanmalara karşı kurumsal dayanıklılık artırılmalıdır.

Serbest piyasalar için politika önerileri:

Alt gelir grubundaki ülkelerde dışa açıklığın DYY'leri teşvik edici bir rol oynadığını göstermektedir. Bu nedenle, gümrük tarifeleri sadeleştirilmeli, ithalat-ihracat işlemlerindeki bürokratik engeller kaldırılmalı ve sınır ötesi ticaretin maliyetleri azaltılmalıdır. Yatırım özgürlüğünün düşük etkisi, yerli ve yabancı yatırımcılar arasındaki eşitsiz uygulamaları ya da karmaşık izin süreçlerini işaret ediyor olabilir; bu nedenle yatırım süreçleri daha şeffaf ve erişilebilir hâle getirilmelidir. Finansal özgürlük açısından ise temel bankacılık hizmetlerine erişim artırılmalı, finansal okuryazarlık desteklenmeli ve kayıt dışı finans sistemleri yerine denetimli yapılar güçlendirilmelidir.

Alt-orta gelir grubunda yatırım ortamındaki yapısal sorunların DYY'leri caydırdığını, buna karşılık güçlü bir finansal sistemin yatırım çekiciliğini artırdığını göstermektedir. Bu nedenle, yatırımcı haklarını koruyan bir hukuki altyapı tesis edilmeli, mülkiyet güvencesi artırılmalı ve DYY süreçlerinde karşılaşılan kısıtlamalar kaldırılmalıdır. Finansal özgürlüğün olumlu etkisi doğrultusunda, finansal piyasalara erişimin daha da artırılması, kredi kanallarının genişletilmesi ve fintech uygulamalarının teşvik edilmesi önerilmektedir. Ticaret politikalarında ise

gümrük dışı engellerin azaltılması ve bölgesel ticaret anlaşmalarına entegrasyon hızlandırılmalıdır.

Üst-orta gelir grubundaki ülkelerde güçlü finansal sistemlerin yatırımcı güvenini desteklediğini, ancak ticaret ve yatırım süreçlerinde hâlâ iyileştirme alanları olduğunu göstermektedir. Finansal sistemin daha da derinleştirilmesi adına sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamalar gözden geçirilmeli, finansal denetim şeffaflaştırılmalı ve kurumsal yatırımcılar için güvenli piyasa altyapısı güçlendirilmelidir. Ticaret özgürlüğünü desteklemek adına dış ticaret anlaşmaları etkinleştirilmeli, lojistik altyapı yatırımları artırılmalı ve dijital ticaret kanalları teşvik edilmelidir. Yatırım özgürlüğünde ise DYY'ye yönelik teşviklerin sadeleştirilmesi ve öngörülebilir düzenleyici ortam sağlanması önerilmektedir.

Üst gelir grubundaki ülkeler yatırımcılar açısından artan düzenleme yoğunluğunun veya yatırım ortamındaki bazı yapısal engellerin caydırıcı olabileceğine işaret etmektedir. Dolayısıyla, bu ülkelerde yatırım süreçlerinde regülasyon fazlalığı azaltılmalı, izin ve ruhsat mekanizmaları sadeleştirilmeli ve yabancı yatırımcıya eşit muamele ilkesi daha belirgin hâle getirilmelidir. Ticaret özgürlüğü açısından, yüksek ticaret hacmine rağmen karşılaşılan dolaylı engeller (örneğin teknik düzenlemeler, veri sınırlamaları) yeniden gözden geçirilmelidir. Finansal alanda ise istikrar korunmalı, ancak aşırı denetimden kaynaklanan yatırım yavaşlamalarının önüne geçilmelidir. Esneklik ile güvenlik arasında denge kuran bir finansal düzenleme anlayışı benimsenmelidir.

Sonuç olarak, DYY'lerin artırılmasında ekonomik özgürlüklerin rolünün yalnızca göstergeler düzeyinde değil, aynı zamanda kurumsal derinliği ve uygulama kalitesiyle birlikte değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda geliştirilen politika önerileri, ülkelerin gelir düzeyine göre farklılaşan ekonomik, kurumsal ve yapısal özelliklerini dikkate alan çok katmanlı bir strateji sunmaktadır. Alt gelir grubu ülkelerinde temel öncelik, hukukun üstünlüğünün tesis edilmesi, siyasi ve ekonomik istikrarsızlığın azaltılması, kamu hizmetlerinin güçlendirilmesi ve yolsuzlukla mücadelenin kurumsallaştırılması olmalıdır. Alt-orta ve üst-orta gelir grubundaki ülkelerde ise düzenleyici kalitenin artırılması, yargı sisteminin etkinliği, mali disiplinin sağlanması ve yatırım süreçlerinin sadeleştirilmesi yoluyla uygulama kapasitesinin geliştirilmesi gerekmektedir. Üst gelir grubundaki ülkelerde ise mevcut yatırım ortamını daha cazip hâle getirmek adına yeşil dönüşüm, dijitalleşme, sürdürülebilirlik ve yüksek katma değerli

sektörlerde yenilikçilik ön planda tutulmalıdır. Genel olarak ise, ekonomik özgürlüklerin dört temel bileşeni olan hukukun üstünlüğü, hükümetin büyüklüğü, düzenleyici verimlilik ve serbest piyasa yapısı, yalnızca yabancı yatırımcıyı değil, yerli sermayeyi de teşvik edecek şekilde kurumsal güvenlik ve yönetim kalitesiyle desteklenmelidir. Yatırımcılar açısından belirleyici olan unsur, yalnızca serbestlik değil; bu serbestliğin öngörülebilir, sürdürülebilir ve etkin işleyen bir çerçevede sunulmasıdır. Bu nedenle reform stratejileri, bağlamsal gerçekliklere duyarlı, uzun vadeli ve bütüncül bir kalkınma vizyonu ile kurgulanmalıdır. Politika yapıcılar açısından bu çalışma, yalnızca EÖE'lerine odaklanan yüzeysel reformların yeterli olmadığını; hukukun işlerliği, makroekonomik istikrar, kamu yönetimi kalitesi ve düzenleyici kapasite gibi alanlarda derinlemesine dönüşümün gerekli olduğunu ortaya koymaktadır.

KAYNAKLAR

- Acemoğlu, D., Robinson, J. A. (2012). *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty*. Crown Business.
- Acemoğlu, D., Johnson, S., Robinson, J. A. (2001). The colonial origins of comparative development: An empirical investigation. *American Economic Review*, 91(5), 1369-1401.
- Afi, H., Boubaker, S., Omri, A. (2022). Do foreign investment and economic freedom matter for behavioral entrepreneurship? Comparing opportunity versus necessity entrepreneurs. *Technological Forecasting and Social Change*, 181, 121761.
- Agosin, M. R. ve Mayer, R. (2000). *Foreign direct investment in developing countries* (Discussion Paper: 146). UNCTAD Discussion Paper.
- Aitken, B. J. ve Harrison, A. E. (1999). Do domestic firms benefit from direct foreign investment? Evidence from Venezuela. *American Economic Review*, 89(3), 605-618.
- Ajide, K.B. ve Eregha, P.B. (2014), "Economic Freedom and Foreign Direct Investment in ECOWAS Countries: A Panel Data Analysis", *Applied Econometrics and International Development*, 14(2), 163-174.
- Akdoğu, E. (2011). Türkiye’de 1988-2008 Dönemindeki Firma Birleşmeleri, Birleşme Dalgaları ve Genel Tablo. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*.
- Akıncı, M. (2013). Ekonomik özgürlükler ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki: Gelişmiş, gelişmekte olan ve azgelişmiş ülkeler üzerine bir uygulama (Tez No. 344901) [Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Akıncı, M., Akıncı, G. Y., Yılmaz, O. (2014). Ekonomik özgürlüklerin iktisadi büyüme üzerindeki etkileri: Bir panel veri analizi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(2), 81-96.
- Akkaya, M. (2019). Gelişen Piyasalarda Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı, Ekonomik Özgürlük ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. *TESAM Akademi Dergisi*, 6(1), 283-303.
- Aktan, C. (2002). Yeni dünya düzeni ve global değerler. <http://www.canaktan.org/yeni-trendler/yeni-dunya/dunya-duzeni.html>
- Aliber, R. Z. (1970). A theory of direct foreign investment. *The international corporation*, 1236.
- Alston, P. (1990). U.S. ratification of the covenant on economic, social and cultural rights: The need for an entirely new strategy. *The American Journal of International Law*, 84(2), 369.
- Anyanwu, J. C., Yameogo N. D. (2015). What Drives Foreign Direct Investments into West Africa? An Empirical Investigation. *African Development Review*, 27(3): 199-215.
- Aron, R. (1995). *Özgürlükler üzerine deneme* (T. Ilgaz, Çev.). Kesit Yayıncılık.
- Arslan, A., Larimo, J., ve Dikova, D. (2019). Equity ownership strategy in greenfield investments: Influences of host country infrastructure and MNE resources in emerging markets. In *The Changing Strategies of International Business*, 95-116, Palgrave Macmillan, Cham.
- Artan, S. ve Hayaloğlu, P. (2015). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Kurumsal Belirleyicileri: OECD Ülkeleri Örneği. *Ege Akademik Bakış*, 15(4): 551-564.
- Asiedu, E. (2002). On the determinants of foreign direct investment to developing countries: is Africa different?. *World development*, 30(1), 107-119.

- Azman-Saini, W. N. W., Baharumshah, A. Z., Law, S. H. (2010). Foreign direct investment, economic freedom and economic growth: International evidence. *Economic modelling*, 27(5), 1079-1089.
- Bain, J., (1956). *Barriers to New Competition*. Cambridge: Harvard University Press.
- Bal, H. ve Göz, D. (2010). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye. Ç. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 19(2), 450-467.
- Baltagi, B. H. (2005). *Econometric Analysis of Panel Data*. Third Edition. England: John Wiley, Sons Ltd.
- Baltagi, B. H. (2008). *Econometrics*. Fourth Edition. Verlag Berlin Heidelberg: Springer
- Baltagi, B. H., Wu, P. X. (1999). Unequally spaced panel data regressions with AR(1) disturbances. *Econometric Theory*, 15(6), 814-823. <https://doi.org/10.1017/S0266466699156041>
- Barro, R. J. (1997). *Determinants of economic growth: A cross country empirical study*. The MIT Press.
- Barry, F. ve Bradley, J. (1997). FDI and trade: The Irish host-country experience. *Economic Journal*, 107, 1798-1811.
- Beach, W. W., Miles, M. A. (2005). Explaining the factors of the index of economic freedom. In M. A. Miles, E. J. Feulner, M. A. O'Grady, *Index of Economic Freedom*, 57-78. Heritage Foundation.
- Beheshtitabar, E., Irgaliyev, A. (2008). The Impact of Economic Freedom on FDI Inflows to Developing Countries: The Case of the Middle East.
- Bénassy-Quéré, A., Fontagné, L., ve Lahrière-Révil, A. (2005). How does FDI react to corporate taxation? *International Tax and Public Finance*, 12(5), 583-603.
- Bengoa, M., Sanchez-Robles, B. (2003). Foreign direct investment, economic freedom and growth: new evidence from Latin America. *European journal of political economy*, 19(3), 529-545.
- Benjamin, D. (1999). Voluntary export restraints on automobiles. <http://www.perc.org/articles/voluntary-export-restraints-automobiles>.
- Berggren, N. (2003). The benefits of economic freedom: A survey. *The Independent Review*, 8(2), 193-211.
- Bilgili, F., Tülüce, N. S. H., ve Doğan, İ. (2012). The determinants of FDI in Turkey: A Markov regime-switching approach. *Economic Modelling*, 29(4), 1161-1169.
- Blonigen, B. A. (1997). Firm-specific assets and the link between exchange rates and foreign direct investment. *The American Economic Review*, 447-465.
- Blonigen, B. A. (2005). *A review of the empirical literature on FDI determinants*. *Atlantic Economic Journal*, 33(4), 383-403. <https://doi.org/10.1007/s11293-005-2868-9>
- Borensztein, E., De Gregorio, J. ve Lee, J.W. (1998), "How Does Foreign Direct Investment Affect Economic Growth?", *Journal of International Economics*, 45(1), 115-135.
- Brenkert, G. G. (1991). *Political freedom*. Routledge.
- Brown, M. B., & Forsythe, A. B. (1974). Robust tests for the equality of variances. *Journal of the American Statistical Association*, 69(346), 364-367. <https://doi.org/10.2307/2285659>
- Buch, C. M., ve Kleinert, J. (2008). Exchange rates and FDI: goods versus capital market frictions. *World Economy*, 31(9), 1185-1207.

- Buchanan, J. M. (1986). Liberty, market and state: Political economy in the 1980s.
- Buckley, P. (1995). *Foreign Direct Investment and Multinational Enterprises*. Springer. Macmillan Press Ltd.
- Buckley, P. J., Casson, M. (1976). Alternative theories of the multinational enterprise. In *The future of the multinational enterprise*, 66-84. London: Palgrave Macmillan UK.
- Buckley, P. J., Casson, M. (1998). Analyzing foreign market entry strategies: Extending the internalization approach. *Journal of International Business Studies*, 29(3), 539-561.
- Büyükoğlu, B. Ekşi, İ.H., Buyuran, B. (2021). Ekonomik Özgürlüklerin Borçlanma Faiz Oranları Üzerindeki Etkiler, 24. *Finans Sempozyumu*, Sakarya.
- Calhoun, T. R. (2006). An investigation into the impact of foreign direct investment on economic freedom in host countries. George Mason University.
- Candemir, A. (2009). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Faktörler. *Ege Akademik Bakış*, 9(2), 659-675.
- Carlos, A. M., Nicholas, S. (1988). Giants of An Earlier Capitalism: The Chartered Trading Companies As Modern Multinationals. *Business History Review*, 62(3), 398-419.
- Chakrabarti, A. (2001). The determinants of foreign direct investments: Sensitivity analyses of cross-country regressions. *kyklos*, 54(1), 89-114.
- Chaudhuri, S., Mukhopadhyay, U. (2014). *Foreign Direct Investment in Developing Countries: A Theoretical Evaluation*. Hindistan: Springer.
- Cho, J. (2013). Foreign Direct Investment: Determinants, Trends in Flows and Promotion Policies. *Business Management Dynamics*, 2(9), 99.
- Chu, H.Y. (2014). Investments in response to trade policy: The case of Japanese firms during voluntary export restraints. *Japan and the World Economy*, 32, 14-36.
- Ciftci, C., Durusu-Ciftci, D. (2022). Economic freedom, foreign direct investment, and economic growth: The role of sub-components of freedom. *The Journal of International Trade, Economic Development*, 31(2), 233-254.
- Corbo, V., Schmidt-Hebbel, K. (1991). Public policies and saving in developing countries. *Journal of development economics*, 36(1), 89-115.
- Cranston, M. (1967). *Freedom: A new analysis*. Longmans.
- Çinko, L. (2009). Doğrudan Yabancı Sermaye Hareketlerinin Makroekonomik Etkileri. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 26(1): 117-131.
- D'Agostino, R. B., Belanger, A., D'Agostino, R. B. Jr. (1990). A suggestion for using powerful and informative tests of normality. *The American Statistician*, 44(4), 316-321. <https://doi.org/10.1080/00031305.1990.10475751>
- Demirel, O. (2006). *Doğrudan yabancı yatırımlar, ekonomik büyümeye etkileri ve Türkiye uygulaması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demirhan, E., Masca, M. (2008). Determinants of foreign direct investment flows to developing countries: a cross-sectional analysis. *Prague economic papers*, 4(4), 35-63-69.
- Devereux, M. P., Griffith, R. (1998). *Taxes and the location of production: Evidence from a panel of US multinationals*. *Journal of Public Economics*, 68(3), 335-367.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (2000). *Doğrudan yabancı sermaye yatırımları*. DPT Yayınları.

- Dikmen, H. (2010). Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları Sorunu. Doktora Tezi, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Finans ve Bankacılık Doktora Programı.
- Djankov, S., La Porta, R., Lopez-de-Silanes, F., Shleifer, A. (2002). The regulation of entry. *Quarterly Journal of Economics*, 117(1), 1-37.
- Dkhili, H., Dhiab, L. B. (2018). The relationship between economic freedom and FDI versus economic growth: Evidence from the GCC countries. *Journal of Risk and Financial Management*, 11(4), 81.
- Drukker, D. M. (2003). Testing for serial correlation in linear panel-data models. *The Stata Journal*, 3(2), 168–177. <https://doi.org/10.1177/1536867X0300300206>
- Dunning, H. J. (1993). *Multinational Enterprises and the Global Economy*, London: Addison Wesley.
- Dunning, J. H. (1977). Trade, Location of Economic Activity and The MNE: A Search for an Eclectic Approach. In *The International Allocation of Economic Activity*. Palgrave Macmillan, London.
- Dunning, J. H. & Rugman, A.M. (1985). The Influence of Hymer’s Dissertation on the Theory of Foreign Direct Investment, *American Economic Review*, 75, 228-232.
- Dunning, J.H. (1988), Explaining International Production, Unwin Hyman Ltd.
- Durbin, J., & Watson, G. S. (1950). Testing for serial correlation in least squares regression: I. *Biometrika*, 37(3/4), 409–428. <https://doi.org/10.2307/2332391>
- Durgan, S. (2016). *Türkiye’nin Doğrudan Yabancı Yatırım Potansiyelinin Çekim Modeli Kullanılarak Belirlenmesi*. Uzmanlık Tezi, No:2954. Ankara, Kalkınma Bakanlığı: Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü.
- Düncan, E. (2015). *Gelişmekte Olan Ülkelerin Yakın Komşularıyla Dış Ticaret Hacminin Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerine Etkisi* (Order No. 29160289).
- World Bank. (2024). *Foreign direct investment, net inflows (% of GDP)*. <https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.WD.GD.ZS>
- Economou, F. (2019). Economic freedom and asymmetric crisis effects on FDI inflows: The case of four South European economies. *Research in International Business and Finance*, 49, 114-126.
- Eğilmez, M. (2016). *Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve Türkiye*. Mahfi Eğilmez’in Blogu. <https://www.mahfiegilmez.com/2016/08/dogrudan-yabanc-sermaye-yatrimlar-ve.html>
- Fofana, M. F. (2014). The influence of measures of economic freedom on FDI: A comparison of Western Europe and Sub-Saharan Africa. *Global Economy Journal*, 14(3-4), 399-424.
- Fraser Institute. (2025). *Economic Freedom of the World 2025 Annual Report*. <https://www.fraserinstitute.org>
- Friedman, M. (1988). *Kapitalizm ve özgürlük* (D. Erberk, N. Himmetoğlu, Çev.). Altın Kitaplar Yayınları.
- Froot, K.A., Stein, J.C., (1991). Exchange rates and foreign direct investment: an imperfect capital markets approach. *Quarterly Journal of Economics*, 106, 1191–1217.
- Gabel, M., Bruner, H. (2003). *Global inc. An Atlas of the Multinational Corporation*. New York: New Press.
- Galego, A., Vieira, C., ve Vieira, I. (2004). The CEEC as FDI attractors: a menace to the EU periphery? *Emerging Markets Finance and Trade*, 40(5), 74-91.

- Gastil, R. D., Wright, L. M. (1988). The state of the world: Political and economic freedom. In *Freedom, democracy and economic welfare: Proceedings of an international symposium*, 85–125. Fraser Institute.
- Ghasemi, A., Zahediasl, S. (2012). Normality tests for statistical analysis: A guide for non-statisticians. *International Journal of Endocrinology and Metabolism*, 10(2), 486–489. <https://doi.org/10.5812/ijem.3505>
- Ghazalian, P. L., Amponsem, F. (2019). The effects of economic freedom on FDI inflows: an empirical analysis. *Applied Economics*, 51(11), 1111-1132.
- Görmezöz, K. K. (2007). *Türkiye'ye doğrudan gelen yabancı sermaye yatırımlarının istihdam üzerindeki etkileri*. Uzmanlık Tezi. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü.
- Greene, W. H. (2012). *Econometric Analysis* (7th Edition.). Pearson.
- Gropp, R., Kostial, K. (2000). *The disappearing tax base: Is foreign direct investment eroding corporate income taxes?* European Central Bank Working Paper No. 31.
- Gujarati, D. N. ve Porter D. C. (2020). *Temel Ekonometri*. 5. Baskı. İstanbul: Literatür Yayıncılık
- Güriş, S. (2018). Panel Veri Modelleri. S Güriş (Ed.) *Uygulamalı Panel Veri Ekonometrisi içinde*. İstanbul: Der Yayınları, 3-42.
- Gwartney, J. D., Lawson, R. A. (2024). *Economic freedom of the world—2024, annual report*. Fraser Institute.
- Habib, M. ve Zurawicki, L. (2002), “Corruption and Foreign Direct Investment.” *Journal of International Business Studies*, 33(2), 291–307.
- Hanke, S. H. ve Walters, S. J.K. (1997). Economic Freedom, Prosperity, and Equality: A Survey. *Cato Journal*, 17(2):117-146.
- Harris, R. S., ve Ravenscraft, D. (1991). The role of acquisitions in foreign direct investment: Evidence from the US stock market. *The Journal of Finance*, 46(3), 825-844.
- Hausman, J. A. (1978). *Specification Tests in Econometrics*. *Journal of the Econometric Society*, 46(6), 1251-1271.
- Hausmann, R., Fernandez-Arias, E. (2000). *Foreign direct investment: good cholesterol?* (No. 417). Working paper.
- Hayek, F. A. (1999). *Kölelik yolu* (T. Feyzi & Y. Arsan, Çev.). Liberte Yayınları.
- Hazine Müsteşarlığı. (2001). *Doğrudan yabancı sermaye yatırımları genelgesi*. T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı.
- Healy, P. M., ve Palepu, K. G. (1993). The effect of firms' financial disclosure strategies on stock prices. *Accounting horizons*, 7(1), 1.
- Hennart, J. F. (1994). International Financial Capital Transfers: A Transaction Cost Framework. *Business History*, 36(1), 51-70.
- Heriot, K. C., Theis, J. Campbell N. D. (2008). Foreign Direct Investment and Economic Freedom: An Empirical Investigation. *Columbus State University and University of Central Arkansas*.
- Herzer, D., Klasen, S., Nowak-Lahman, D. (2008). In search of FDI-led growth in developing countries. *Economic Modelling*, 25, 793–810.
- Hobbes, T. (2022). *Leviathan: Veya bir din ve dünya devletinin içeriği, biçimi ve kudreti* (S. Lim, Çev., 24. baskı). Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları.

- Hood, N. Young, S. (1999). *The Globalisation of Multinational Enterprise Activity and Economic Development*, Basingstoke: Macmillan.
- Hossain, S. (2016). Foreign direct investment, economic freedom and economic growth: Evidence from developing countries. *International Journal of Economics and Finance*, 8(11), 200-214.
- Höbel, Z. (2020). *Ekonomik özgürlükler ve sosyoekonomik refah arasındaki ilişki: Seçilmiş ülkeler ve Türkiye örneği*(Doktora tezi). Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hymer, H. S. (1970). The Efficiency (Contradictions) of Multinational Enterprises. *American Economic Review*, 60, 441-448.
- Hymer, S. H. (1960). *The International Operations of National Firms, A Study of Direct Foreign Investment* (Doctoral Dissertation), Massachusetts Institute of Technology.
- IMF. (2024). *Balance of Payments and International Investment Position Manual* (6th Edition.). International Monetary Fund. <https://www.imf.org/en/Publications/Manuals>
- Imtiaz, S., Bashir, M. F. (2017). Economic freedom and foreign direct investment in South Asian countries. *Theoretical, Applied Economics*, 24(2).
- Johnson, A. (2006) The effects of FDI inflows on host country economic growth. The Royal Institute of technology. Centre of Excellence for studies in Science and Innovation
- Jones, G. (1996). *The Evolution of International Business: An Introduction*. Cengage Learning Emea.
- Judge, G. G., Griffiths, W. E., Hill, R. C., Lütkepohl, H., Lee, T.-C. (1985). *The theory and practice of econometrics* (2nd ed.). Wiley.
- Júlio, P., Pinheiro-Alves, R., Tavares, J. (2013). Foreign direct investment and institutional reform: evidence and an application to Portugal. *Portuguese Economic Journal*, 12(3), 215-250.
- Kale, N. (1992). Potansiyel özgürlükten eylemsel özgürlüğe. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 25(2), 753-761.
- Kapani, M. (1993). *Kamu hürriyetleri* (7. baskı). Yetkin Yayınları.
- Kapuria-Foreman, V. (2007). Economic freedom and foreign direct investment in developing countries. *The Journal of Developing Areas*, 41(1), 143-154.
- Kar, M. ve Tatlısöz, F. (2008). Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Hareketlerini Belirleyen Faktörlerin Ekonometrik Analizi. *KMU İİBF Dergisi*, 1: 436-458.
- Karluk, R. (1986). Çokuluslu Şirketler Üzerine Bir İnceleme. İnan Özalp (der.) *Uluslararası İşletmecilik (Seçme Yazılar)*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Karluk, S. R. (2013). *Uluslararası Ekonomi: Teori Politika*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Kaufmann, D., Kraay, A., Mastruzzi, M. (2011). The Worldwide Governance Indicators: Methodology and Analytical Issues. *Hague Journal on the Rule of Law*, 3(2), 220-246. <http://doi.org/10.1017/S1876404511200046>
- Kenisarın, M. M., Andrews-Speed, P. (2008). Foreign direct investment in countries of the former Soviet Union: Relationship to governance, economic freedom and corruption perception. *Communist and Post-Communist Studies*, 41(3), 301-316.
- Kiguel, M. A., Lizondo, J. S. (1990). Adoption and abandonment of dual exchange rate systems. *Revista de Análisis Económico*, 5(1), 3-23.

- Kinoshita, Y., Campos, N. F. (2006). Determinants and effects of foreign direct investment in transition economies. In *Managing Development*, 281-306, Routledge.
- Kirmanoglu, H. (2007), *Kamu Ekonomisi*, Beta Yayıncılık, İstanbul. s. 38-39.
- Knack, S., Keefer, P. (1995). Institutions and economic performance: Cross-country tests using alternative institutional measures. *Economics, Politics*, 7(3), 207-227
- Kogut, B. (1998). International Business: The New Bottom Line. *Foreign Policy*, 110:152-165. <https://doi.org/10.2307/1149283>.
- Krugman, P. (2000). Fire-sale FDI. S. Edwards, (Ed.), *Capital flows and the emerging economies* içinde (s. 43-58), The University of Chicago Press.
- Kurtaran, A. (2007). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırım Kararları ve Belirleyicileri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 367-382.
- Lambsdorff, J. G. (2003). How corruption affects economic development. *Economics of Governance*, 4(3), 259-291.
- Lansbury, M., Pain, N., ve Smidkova, K. (1996). Foreign direct investment in Central Europe since 1990: an econometric study. *National Institute Economic Review*, 156(1), 104-114.
- Levene, H. (1960). Robust tests for equality of variances. In I. Olkin (Ed.), *Contributions to Probability and Statistics: Essays in Honor of Harold Hotelling*, 278-292. Stanford University Press.
- Li, L. (2015). Economic freedom and foreign direct investment in BRICS countries. In *Proceedings of the 3rd International Conference on Advances in Social Science, Management and Human Behaviour (SMHB 2015)*, 61-64. The IRED.
- Lipsey, R. (1999). *The location and characteristics of U.S. affiliates in Asia* (No. 6876). NBER Working Paper.
- Markusen, J.R. (2002), *Multinational Firms and the Theory of International Trade*, MIT Press.
- Martins, J. M., Gul, A., Mata, M. N., Haider, S. A., Ahmad, S. (2023). Do economic freedom, innovation, and technology enhance Chinese FDI? A cross-country panel data analysis. *Heliyon*, 9(6).
- Mauro, P. (1995). Corruption and growth. *The Quarterly Journal of Economics*, 110(3), 681-712.
- Messick, R. E. (1996). *Teaching Economic Citizenship*.
- Mill, J. S. (2008). *Özgürlük üzerine* (T. Türk, Çev.). Oda Yayınları.
- Miller, T. Kim, A. B. (2016). 2016 Index of Economic Freedom. Heritage Foundation Web Sitesi: (2016). 2016 Index of Economic Freedom. https://www.heritage.org/index/%20pdf/2016/book/index_2016.pdf adresinden alındı
- Montesquieu. (2014). *Kanunların ruhu üzerine* (De l'esprit des lois) (Ş. Özbilen, Çev.; 1. baskı). Seçkin Yayıncılık.
- Moussa, M., Çaha, H., Karagöz, M. (2016). Review of economic freedom impact on FDI: New evidence from fragile and conflict countries. *Procedia Economics and Finance*, 38, 163-173.
- Mushija, A. (2018). Foreign direct investments and economic freedom in OECD countries. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 4(4), 51-59.
- Naanwaab, C., Diarrassouba, M. (2016). Economic freedom, human capital, and foreign direct investment. *The journal of developing areas*, 50(1), 407-424.

- North, D. C. (2002). *Kurumlar, kurumsal değişim ve ekonomik performans* (G. Ç. Güven, Çev.). Sabancı Üniversitesi Yayınları. (Orijinal eser 1990 yılında yayımlanmıştır.)
- OECD. (2024). *FDI flows: Glossary of FDI terms and definitions*. Organisation for Economic Co-operation and Development. <https://www.oecd.org/investment/statistics.htm>
- Oksay, S. (1998). Çokuluslu şirketler teorileri çerçevesinde, yabancı sermaye yatırımlarının incelenerek değerlendirilmesi, *Dış Ticaret Müsteşarlığı Dergisi*, 1(8):1-10.
- Oktayer, N., Susam, N. ve Çak, M. (2008). Yatırım Kararlarının Belirlenmesinde Vergisel Faktörlerin Önemi. İstanbul: İSMMMMO Yayınları.
- Orend, B. (2006). Justifying socioeconomic right. In R. E. H. Hessman C. E. Welch (Eds.), *Economic rights in Canada and the United States*, 25–40. University of Pennsylvania Press.
- Özşahin, Ş. (2016). Kurumsal Kalite Doğrudan Yabancı Yatırımlar İçin Ne Kadar Önemli? Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Analiz. *Journal of Yaşar University*, 11(44): 251-262.
- Öztürk, L. (2004). Serbest Bölgelerdeki Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları: Dünyadaki Uygulamalara Teoriler Işığında Bir Bakış. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 7: 110-128.
- Páez, L. (2011). Liberalizing financial services and foreign direct investment: Developing a framework for commercial banking FDI. Palgrave Macmillan.
- Patry, W. (2009). *Moral panics and the copyright wars*. Oxford University Press.
- Porter, M. E. (1990). *The competitive advantage of nations*. Free Press.
- Quazi, R., Rashid, S. (2004). Economic freedom and foreign direct investment in developing countries. *The International Journal of Business and Public Administration*, 2(1), 92-99.
- Quazi, R.M. (2007), “Economic Freedom and Foreign Direct Investment in East Asia”, *Journal of the Asia Pacific Economy*, 12(3), 329-344.
- Rabushka, A. (1991). Philosophical aspects of economic freedom. In W. Block & J. C. W. Ahiakpor (Eds.), *Economic freedom: Toward a theory of measurement*, 23–56. The Fraser Institute.
- Rauf, A., ve Mehmood, S. (2016). Integrated model to measure the impact of terrorism and political stability on FDI inflows: empirical study of Pakistan. *International journal of Economics and Finance*, 8(4), 1.
- Rodrik, D., Subramanian, A., & Trebbi, F. (2004). *Institutions Rule: The Primacy of Institutions over Geography and Integration in Economic Development*. *Journal of Economic Growth*, 9(2), 131-165.
- Rožāns, E. (2016). The impact of economic freedom on the attraction of foreign direct investment in the baltics. *Journal of Economics and Management Research*, 4, 5.
- Sambharya, R. B., Rasheed, A. A. (2015). Does economic freedom in host countries lead to increased foreign direct investment?. *Competitiveness Review*, 25(1), 2-24.
- Savaşan, F., Dursun, İ. (2006). Ekonomik özgürlükler ve doğrudan yabancı yatırımlar: İstatistiksel Bir Analiz. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 6(12), 29-52.
- Scully, G. W., Slotte, D. J. (1991). Ranking economic liberty across countries. *Public Choice*, 69(2), 121-152.
- Sen, A. (2004). *Özgürlükle kalkınma* (Y. Alogan, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Seyidoğlu, H. (2007). *Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama*. İstanbul: Güzem Can Yayınları.

- Shenkar, O., Luo, Y. (2008), *International Business* (2nd Edition), Sage Publications.
- Shikur, Z. H. (2024). Economic freedom, financial development and foreign direct investment inflows in African countries, 2007-2018. *Applied Econometrics and International Development*, 24(1), 83-98.
- Shim, J. K., Siegel, J. G. (1995). *Dictionary of economics*, 178–179.
- Siegan, B. H. (1992). Constitutional protection of property and economic rights. *San Diego Law Review*, 29(2), 161–174.
- Singh, D., Gal, Z. (2020). Economic freedom and its impact on foreign direct investment: global overview. *Review of Economic Perspectives*, 20(1), 73-90.
- Slemrod, J. B. (1990). Tax effects on foreign direct investment in the United States: Evidence from a cross-country comparison. In *Taxation in the global economy*, 79-122. University of Chicago Press.
- Sofuoglu, E., Kizilkaya, O., Uysal, D. (2019). Ekonomik özgürlükler ve doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişki: Panel eşbütünlük analizi. *Business and Economics Research Journal*, 10(2), 341-356.
- Sovbetov, Y. (2019). Interaction of economic freedom and foreign direct investment globally: special cases from neglected regions. *Journal of Economics and Financial Analysis*, 3(2), 113-134.
- Stevens, G. V. (1998). Exchange rates and foreign direct investment: a note. *Journal of Policy Modeling*, 20(3), 393-401.
- Štilić, A., Mastilo, A., Vuković, K., Mastilo, D. (2023). Innovative solutions for economic growth: Exploring the impact of economic freedoms on foreign direct investment attraction. *ECONOMICS-Innovative and Economics Research Journal*, 11(1), 29-44.
- Subasat, T., Bellos, S. (2011). Economic freedom and foreign direct investment in Latin America: A panel gravity model approach. *Economics Bulletin*, 31(3), 2053-2065.
- Şahin, D. (2018). BRICS-T Ülkelerinde Ekonomik Özgürlükler ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Arasındaki İlişki: Bootstrap Panel Nedensellik Testi. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(16): 285-294.
- Şenalp, B. (2019). FDI and economic growth: The role of economic freedom. *Journal of Economic Policy Researches*, 6(1), 54-73.
- Tag, M. N., Degirmen, S. (2022). Economic freedom and foreign direct investment: Are they related?. *Economic Analysis and Policy*, 73, 737-752.
- Tağraf, H. (2002). Küreselleşme süreci ve çokuluslu işletmelerin küreselleşme sürecine etkisi. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(2), 33-47.
- Teece, D. J. (1985). Multinational Enterprise, Internal Governance, and Industrial Organisation. *American Economic Review*, 75(2), 233-38.
- The Heritage Foundation. (2025). *Index of economic freedom report*. The Heritage Foundation. <https://www.heritage.org/index/pages/report>
- Tintin, C. (2013). Foreign direct investment inflows and economic freedoms: evidence from central and eastern european countries. *Advances in Business-Related Scientific Research Journal*, 4(1), 1-12.
- Toksoy, T. (2024). Ekonomik Özgürlükler Doğrudan Yabancı Yatırımların Belirleyicisi Mi? E7 Ülkeleri Üzerine Bir İnceleme. *Scientific Journal of Finance and Financial Law Studies*, 4(1), 46-56.

- Tunçsiper, B. (2014). Balkan ülkelerine ve Türkiye'ye Yönelik Doğrudan Yabancı Sermaye Girişlerinde Ekonomik Özgürlüklerin Belirleyiciliği The Determination of Economic Freedom in Foreign Direct Investment Inflows to the Balkans States and Turkey. ON EURASIAN ECONOMIES 2014, 410.
- Tunçsiper, B., Biçen, . F. (2014). Ekonomik özgürlükler ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin panel regresyon yöntemiyle incelenmesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 9(2), 25–45.
- Turan, T. (2002). Özelleştirme ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları arasındaki ilişki. *Maliye Dergisi*, 142, 86–95.
- Türk Dil Kurumu. (2025). *Güncel Türkçe Sözlük*. <https://sozluk.gov.tr>
- Türk Hukuk Sitesi. (2022). Franchising Sözleşmesi. *Türk Hukuk Sitesi*. Erişim adresi: https://www.turkhukuksitesi.com/makale_69.html
- UNCTAD. (2024). *World investment report 2024: Investment in sustainable energy for all*. United Nations Conference on Trade and Development. <https://unctad.org/publication/world-investment-report-2024>
- Uzun, S. (2010). *Türkiye'de doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının belirleyicileri: AB'ye üyelik sürecinin etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ler, G. (2017). Doğrudan Yabancı Yatırımlar için Kurumların nemi: Gelişmekte Olan lkeler zerine Ekonometrik Bir Analiz. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 54(627): 73-85.
- Voltaire. (1945). *Felsefe sözlüğü III*. İstanbül.
- Walch, N., ve Wrz, J. (2012). The Impact of Country Risk Ratings and of the Status of EU Integration on FDI inflows in CESEE Countries. Focus on European Economic Integration, 3, 8-26.
- Wang, Z. Q., ve Swain, N. J. (1995). The determinants of foreign direct investment in transforming economies: Empirical evidence from Hungary and China. *Weltwirtschaftliches Archiv*, 131(2), 359-382.
- Wei, S.-J. (2000). How taxing is corruption on international investors? *Review of Economics and Statistics*, 82(1), 1–11.
- Wheeler, D., ve Mody, A. (1992). International investment location decisions: The case of US firms. *Journal of international economics*, 33(1-2), 57-76.
- Wilkins, M. (1977). Modern European Economic History and The Multinationals. *Journal of European Economic History*, 6(3), 575.
- Wilkins, M. (1988). European and North American Multinationals, 1870–1914: Comparisons and Contrasts. *Business History*, 30(1), 8-45.
- Wooldridge, J. M. (2010). *Econometric analysis of cross section and panel data* (2nd ed.). MIT Press.
- Xu, T. (2019). Economic freedom and bilateral direct investment. *Economic Modelling*, 78, 172-179.
- Yenipazarlı, A. (2009). Ekonomik özgürlüklerin ekonomik büyüme üzerine etkisi: Türkiye zerine bir zaman serisi analizi (Yayınlanmamış doktora tezi). Adnan Menderes Üniversitesi.
- Yerdelen Tatoglu, F. (2024). *Panel veri ekonometrisi: STATA uygulamaları* (7. baskı). Beta Yayınları.
- Yılmabaşar, E. (2009). Neden zelleştirme? Amaç ne? *Ortam Gazetesi*.

- Yılmaz, M. (2008). Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımlar-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizi. DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Yılmaz, M. (2010). Doğrudan yabancı yatırımlar, dış ticaret ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye üzerine bir deneme. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler*, 8(1), 241-260.
- YOİKK, (2009). Uluslararası Yatırım Yeri Endeksleri İncelemesi. www.yoikk.gov.tr/dosya/.../endeksler_guncellenen_haziran2009.son.doc.
- Zhao, X. M., Decker, R. (2004). Choice of foreign market entry mode: Cognitions from empirical and theoretical studies. Discussion Paper No. 512, Bielefeld, Germany: Department of Business Administration and Economics.

